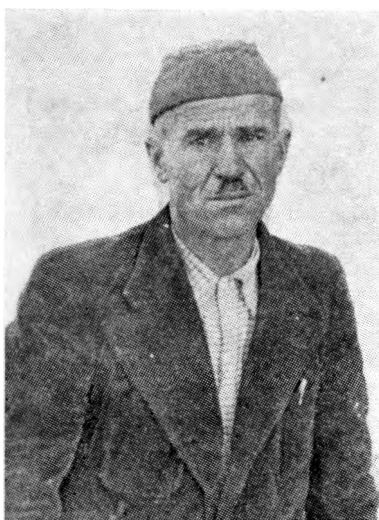

Likovi revolucionara

AKTIVAN U ORGANIMA NARODNE VLASTI

Dmitar Bosnić je, čim je odrastao i završio osnovnu školu, krenuo u svijet i zaposlio se

1913. godine na gradnji ličke pruge od Oštarija prema Vrhovinama. Tu je radio do početka prvog svjetskog rata, kada je pozvan u vojsku. Poslije skraćene obuke u Karlovcu, upućen je, s mnogima iz njegove generacije, na ruski front. Ratovao je u Galiciji, Bukovini i Besarabiji. U jednoj borbi je ranjen, tako da mu je desna ruka ostala trajno nesposobna. Umanjena radna sposobnost nije mu uzeta u obzir pa je morao nastaviti ratovanje. Pošto je zaliječen u bolnici u Pešti, upućen je na talijanski front.

Po završetku rata, 1918. godine, Dmitar se vratio kući. Učestvujući dugo u ratu, Dmitar je gledao bezrazložna međusobna ubijanja ljudi koji se nikada prije nisu vidjeli ili učinili jedan drugom kakvo zlo. Definitivno je raščistio i s religijom. Nije vjerovao u boga,

ali je, iako još relativno mlad, vjerovao u čovjeka, u njegovu ljepšu budućnost, kada će čovjek čovjeku biti naklonjen i ukazivati prijateljsku pomoć. Pričao je Dmitar o strahotama rata, o hiljadama teško ranjenih i polumrtvih koji su tražili pomoć, ali ona nije niotkud dolazila.

Dmitar se 1919. godine oženio i neko vrijeme živio u Drežnici, da bi se 1921. godine zaposlio u poreznom uredu delničkog kotara. Tu je ostao na službi sve do 1926. godine, kada sa ženom i dva sina prelazi na službu u Ogulin. Za vrijeme službovanja u Delnicama družio se s komunistima i naprednim ljudima.

Na službi u Ogulinu Dmitar je došao u oštar sukob sa nacionalističkim i frankovačkim elementima, među kojima se isticao Jurica Marković, koji će kasnije postati ustaški veliki župan. Frankovci se koriste prilikom kada je u Poreznom uredu u Ogulinu opljačkana kasa, optužujući Dmitra Bosnića za saučesništvo u pljački, jer je on stanovao u istoj zgradi gdje je izvršena krađa. Hapse ga, ali ga ubrzo puštaju iz zatvora i otpuštaju iz službe. Odmah nakon toga uhvaćeni su obijači kase. Dokazi isljednika da je Dmitar nevin uhapšen i osumnjičen nisu pomogli da se vrati u službu.

Od tada počinje njegov vrlo težak život. Poslije dužeg traženja posla, da bi mogao izdržavati porodicu, uspio je da se kao fizički radnik zaposli u Kraljevu, a zatim na izgradnji pruge u Rudnici, kraj Raške, gdje radi do 1932. godine. Odatle odlazi u majdan kamena u Kijevu, kod Beograda, gdje radi najteži posao, kao miner i lupač kamena. Zarade su tu bile suviše male da bi se obezbijedila skromna egzistencija porodice. Pored tih teškoća, umire mu 1934. godine supruga Ruža, ostavivši dvoje nejake djece. Poslije te tragedije Dmitar 1936. godine napušta kamenolom i vraća se u Drežnicu, gdje do 1938. godine radi sve poslove koji su mu bili dostupni, samo da bi osigurao kruh porodici. Kasnije odlazi na izgradnju pruge Crnomelj — Vrbovsko i tu dobij a posao pred-radnika u jednom usjeku u selu Jadrc, gdje ostaje sve do pred rat.

Kad se ponovo vratio u Drežnicu, čekao ga je poziv za vojsku koju služi na Jelenju, iznad Sušaka, gdje je dočeka o i kapitulaciju Jugoslavije. Po kapitulaciji vraća se pješice kući. Iz vojske donosi pušku i pištolj, kao i ostali Drežničani koji su bili zajedno s njim.

Ubrzo je uspostavljena NDH i počeo pokolj Srba. Ljudi u Drežnici bili su izgubljeni, u velikoj pometnji, strah i panika opsjedali su sve, jer se na sve strane čulo samo o klanju i ubijanju. Kako sačuvati sina, brata, muža, prijatelja i čestitog komšiju od nasilne smrti? Proturale su se razne glasine koje su zamagljivale istinu. To što su ustaše u prvom naletu odvele iz Drežnice i pobijale uglednije ljude i trgovce, imalo je privid nekakvog socijalnog obračuna. Drugim riječima, moglo se shvatiti: sirotinjo, ne boj se, kažnjavaju se samo oni koji su te eksploatisali. Ta demagoška obmana brzo je uočena i pravilno protumačena.

Partijska organizacija Drežnice upozorava ljude da se sklanjaju od ustaša. U selima i zaseocima se postavljaju straže. Ljudi patroliraju i osmatraju pravce odakle bi mogli doći neprijateljski vojnici. Mnogi pojedinci spavaju van svojih kuća. Poslije prvih hapšenja Drežničana Dmitar je pravilno ocijenio kako će se ubuduće okupator i njegovi pomagači odnositi prema narodu.

Rađa se ideja da se u šumi nedaleko od sela napravi koliba-baraka u kojoj će se ljudi koje su ustaše osudili na smrt sklanjati i danju i noću. Ideja je prihvaćena. Napravljen je mali logor, kao preteča breznarskog partizanskog logora. Mjesto je ostalo tajna za žandare, ustaše i Talijane. Poneki mještani nisu vjerovali u spas koji pruža šuma, ali sigurnijeg skloništa u to vrijeme nije bilo.

Dmitar je uporno objašnjavao ljudima da se s Talijanima treba što je moguće manje sretati, a sa žandarima i ustašama po mogućnosti nikako. Na taj način je mnoge spasio od sigurne smrti. Odmah po kapitulaciji okupator je tražio od naroda oružje. Odlučeno je da se u tim teškim časovima oružje ne predaje vlastima. Ustaše su, zahvaljujući stavu Partije i njenih simpatizera, pohvatali relativno malo Drežničana i odnijeli vrlo malo oružja.

Nešto kasnije, početkom ustanka, Dmitar se, sa svojih 46 godina, prijavljuje u partizane. Budući da je bio mnogo stariji od ostalih partizana u logorima, čiji je prosjek starosti bio 20—23 godine, određen je za rad u pozadini. Zadatak mu je bio da radi u centru Drežnice na podizanju političke svijesti ljudi i da organizira snabdijevanje logora. Prilikom oslobođenja Drežnice, 10. oktobra 1941, izabran je za odbornika. On je potpuno shvatio politiku i strategiju Komunističke partije, shvatio je da je borba protiv okupatora i domaćih izdajnika u suštini revolucionarna, klasna, oslobodilačka i da će ona, bez obzira na teškoće, donijeti preobražaj u zemlji, gdje faktor narodne vlasti ima veoma značajnu

i nezamjenjivu ulogu. Njegovo opredjeljenje nije bila borba za vlast, već borba za nove, bolje, naprednije uslove života svih ljudi, pri čemu se ni elementi vlasti ne smiju zanemariti.

Njegova odlučnost, hrabrost i solidarnost sa zemljacima zadiviti će svakoga tko pročita narednih nekoliko redova. Kada je u oktobru 1941. došlo do hapšenja 600 Drežničana, DMITAR je zaključio da je njegovo mjesto kao odbornika s narodom i dobrovoljno se prijavio Talijanima. U zatvoru su ga nemilosrdno tukli nekoliko dana, ali on nije ništa priznao. Jedino je na pitanje gdje mu je sin Bude odgovorio da on za njega ne odgovara, jer je on punoljetan i samostalan. Njegovo držanje u zatvoru bilo je na visini. Hrabrio je i druge da izdrže, da se drže dostojanstveno, da će ih okupator pustiti ako ništa ne priznaju i ne izdaju druge.

»Pošto nisu mogli od njega ništa izvući, Talijani su ga s većom grupom Drežničana pustili kući. DMITROVO držanje, dok su ga saslušavali okupatorski isljednici, bilo je herojsko, jer je, danima tučen, formalno ubijen, okupan nekoliko puta u sopstvenoj krvi, izdržao torturu i nezapamćene batine, ne rekavši niti jednu riječ. To je i nama drugima koji smo na sličan način mučeni davalo snage i volju da izdržimo sva mučenja koja su nam bila namijenjena« — kazuje Dušan Tatalović ZEC koji je s njim bio na osuđeničkoj klupi. Odmah poslije povratka u Drežnicu DMITAR se povezao sa Partijom i partizanima i još odlučnije nastavlja da se bori.

Kada je 1942. godine donesena odluka da se iz Primorja i Gorskog kotara prebaci u Drežnicu veći broj ugroženih porodica, DMITAR je odmah primio u svoju kuću porodicu Budiselić iz Mrkoplja koja je ostala kod njega veći dio rata. Time je uticao i na svoje susjede koji su također u svoje izgorjele i donekle obnovljene ratne bajte primali porodice izbjeglica.

Bio je poznat kao pošten, pravedan i skroman čovjek. Zato je kao odbornik u ratu bio zadužen da rješava najzamršenije imovinsko-pravne, lične i socijalne slučajeve među ljudima. Tako je često u ime narodne vlasti dijelio ranije stečenu imovinu između braće i rođaka, odobravao ženidbe, rješavao svađe i sporove, i sve to na zadovoljstvo stranaka. DMITAR je uvijek bio nosilac akcije u Drežnici, gdje je proveo najviše vremena u toku rata kao odbornik. Okupljao je i vodio ljudi i omladinu na razne radove, na izgradnju objekata za bolnice, komande i ustanove, na podizanje bajti udovicama i porodicama kojima je izgubila sposobna radna snaga. Isto tako organizirao je pomoć u poljoprivrednim radovima onima kojima je bila potrebna. Sakupljao je od naroda hranu za partizane i uvijek u tome imao uspjeha. I kada je uzimao stoku od seljaka, uspijevaio je da ubijedi davaoca da tako mora biti.

DMITAR je bio vrlo aktivan u partijsko-političkom radu. Naročito je imao uspjeha u održavanju narodnih zborova i primanju novih članova u Partiju i SKOJ.

Poslije oslobođenja bio je načelnik Uprave narodnih dobara kotara Ogulin. Kada se Uprava 1947. godine rasformirala, kolonizirao se sa četvoročlanom porodicom u Novu Pazovu. Tamo se odmah uključio u partijsko-politički rad i ubrzo bio izabran za predsjednika općine. Na toj dužnosti ostao je nekoliko godina.

Bogato ratno i poslijeratno iskustvo koristilo je DMITRU u obavljanju mnogih i raznovrsnih dužnosti.

Ispunivši godine starosti, otišao je u penziju. Bio je i dalje politički aktivan i u svakom pogledu služio za primjer drugima. Neprekidno je bio u rukovod-

stvima SSRN, Saveza boraca i drugim društveno-političkim organizacijama. Političkom radu bio je uvijek naklonjen i pridavao mu je velik značaj.

Pored »Partizanske spomenice 1941.« bio je nosilac i drugih ratnih i mirnodopskih odlikovanja. U oktobru 1941. primljen je u KPJ i ostao joj ideološki i politički vjeran do kraja života. Bio je najstariji partizan 1941. godine u Drežnici, a poslije rata najstariji nosilac Spomenice 1941. godine. Ova dva pokazatelja sama po sebi govore s koliko je oduševljenja prihvatio revoluciju i vjerno joj služio. Otpor, borba, socijalističko društvo i njegovo progresivno kretanje našli su u njemu velikog pobornika i tumača. Tu su se ispoljili njegovi moralni i politički kvaliteti, dostojni zakletve koju je položio pred narodom u ustaničkim danima 1941. godine.

Život je izgubio u saobraćajnoj nesreći 1968. godine.

Njegov revolucionarni i svijetao lik predstavlja pravo bogatstvo i za njegove saborce koji ga se sjećaju iz najtežih dana naše prošlosti. Sadašnjoj i budućim generacijama njegovo djelo i doprinos pobjedi revolucije mogu biti inspiracija.

Dmitar je bio human, oprezan i odmjeran u svojim postupcima. Bio je društven, korektan i otvoren u svojim stavovima od kojih nije odustajao sve dok se ne bi našlo bolje rješenje. Nije bio nametljiv, uobražen i hvalisav. Prezirao je nerad i one koji žele da žive na lak način, na račun drugih. Bio je visoko cijenjen u sredini u kojoj je živio i radio. To je mišljenje mnogih koji su ga dobro poznavali.

Dmitar Bosnić se istakao kao borac za nove revolucionarne promjene u toku NOB i poslije pobjedonosnog završetka rata ostao je do svoje smrti dosljedan tom opredjeljenju. Dmitrovu ličnost i njegovo učešće u NOB i poslijeratnoj izgradnji zemlje moguće je razumjeti jedino ako se imaju u vidu svi problemi s kojima je živio i koje je rješavao.

Ova nepotpuna sjećanja na čestitog druga Dmitra napisao sam u znak zahvalnosti i sa željom da njegove ljudske vrijednosti ne padnu u zaborav.

Miloš Ivošević

PAO U PRVIM BORBENIM REDOVIMA

U Lici kraj Otočca, kod sela Podum, poginuo je u borbi s Nijemcima 1944. godine pastir, drvosječa, kirijaš, seljak, borac-partizan, komandir i komandant partizanskog bataljona Bogomir Ivošević.

Od rođenja pa do stupanja u partizane njegovo dječjačko stasanje teklo je kao i kod svih drugih mladića koji rastu, žive i rade na selu. U tim godinama Bogomir nije bio ničim naročito opterećen. Malog znanja i isto tako malih prohtjeva, provodio je potpuno zadovoljno i bezbrižno dane svoje mladosti.

Bio je jedinac u oca Mane. Prije služenja skraćenog vojnog roka oženio se lijepom Smiljom. Dok je bio u vojsci, rodio mu se sin. Iako relativno mlad, on brzo sazrijeva, učvršćuje bračnu zajednicu i postaje ugledan domaćin koji zna šta hoće i šta može postići. Bio je bistar i, ako se tako može reći, produljen seljak. Po prirodi je bio miran, sa smislom za šalu, snalažljiv, odmjeran, nesebičan i dostojanstven u ophođenju s drugima.

Bogomir među prvima postaje vojnik revolucije, čijeg značaja nije u početku bio sasvim svjestan kao, uostalom, i mnogi drugi. To mu, međutim, nije smetalo da joj ostane do kraja vjeran. Na prvi pogled njegov postupak je mogao nekome izgledati čudan: napustiti meku i toplu postelju, lijepu mladu ženu, dvoje male djece i ići dobrovoljno u neizvjesnost, u rat u kome je tih dana bilo malo izgleda za pobjedu i uspjeh. To se jedino može objasniti njegovim ponosom i sviješću da mu je mjesto gdje i drugima, koji hoće da budu svoji na svome. U sukobu sa samim sobom, isprepadan nasiljem, on prenebregava mladost i ljubav i postaje svjestan besmisla života opsjednutog stalnom smrtnom opasnošću.

To saznanje izaziva u njemu patriotsku dužnost. Alternative nije bilo — postati ratnik ili kukavica u zapečku. Odlučio se za prvo i otisnuo kuda i svi hrabri, ne prezajući pred opasnošću s kojom je već bio suočen.

Prihvatio je svoju ulogu u ratu koji mu je nametnut i nastojao, kao i mnogi drugi, da se što uspješnije prilagodi ratnim prilikama i zakonima.

Vojno obrazovanje stečeno u bivšoj jugoslavenskoj vojsci nije mu mnogo koristilo i nije obećavalo da će iz rata izaći živ. Na ratištu su se »sitne« boračke vještine morale učiti iz akcije u akciju. Bogomir se postepeno čeličio i sticao sigurnost. U svakom ratnom okršaju odmjeravao je svoju i protivnikovu snagu i vještinu. Neka opća ustaljena pravila nisu imala veliku vrijednost, jer svaka borba ima svoje specifičnosti. Trebalo se dovijati od slučaja do slučaja i stalno dopunjavati taktička znanja.

Bogomirov borački staž je s uspjehom brzo završen. Na dužnosti komandira odjeljenja začeto je njegovo starješinstvo u partizanima. Sticanjem ratnih iskustava sticao je i saznanja o budućem socijalističkom društvu. Narodnooslobodilačku borbu i revoluciju prihvatio je svim svojim bićem, ispunjavajući svesrdno sve svoje obaveze. Ubrzo postaje član KPJ i izgrađuje se u vrsnog tumača ciljeva revolucije i NOR-a.

Na dužnosti komandira voda i čete proveo je dosta vremena i neprekidno bio u neposrednom dodiru s protivnikom. Vihor rata nosio ga po Lici, Kordunu, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju. U tom stalnom krstarenju bio je skoro uvijek na nišanu neprijateljske puške.

Sudbina i rat nisu mu htjeli produžiti mladost koja se ugasila kad je postao zreo i sposoban za život. Po nepisanom partizanskom pravilu komandiri i komesari, pored organizacije i političkog rada u jedinici, nisu bili u bitkama pošteđeni. Redovno su prednjačili u jurišu, u bacanju bombi, u šticeanju boraca pri odstupanju.

Bogomir je imao sve pozitivne kvalitete starješine, rukovodioca i vaspitača. Jednako se ophodio prema svojim pretpostavljenim i sebi potčinjenima. Rat nije uspio deformisati njegovu psihu, nije ga učinio grubim, krutim, isključivim i samouvjerenim. Za njega je borac i čovjek najveće bogatstvo za koje se vrijedilo boriti i živjeti. Ovu ljudsku toplinu i čestitost nije stekao vaspitanjem, bile su mu urođene. Ti moralni kvaliteti krasili su njegov lik čovjeka — ratnika i starješine i zato je bio vrlo cijenjen i poštovan. Njegova pogibija nanijela je težak udarac svima koji su ga poznavali, posebno njegovoj porodici.

Miloš Ivošević

PAO NA CUDINOM KLANCU

Dvadeset dvogodišnjem Đuri Ivoševiću trebalo je nepune tri godine da od seljaka postane komandant partizanskog bataljona. Taj vremenski period za Đurino napredovanje u NOB-i karakterističan je za našu revoluciju i stvaranje rukovodećih kadrova u njoj. Jedni su ginuli, drugi napredovali, upražnjena mjesta trebalo je popunjavati iz nižih jedinica.

U selu Babin Potok poginula su za nekoliko dana tri komandanta bataljona i s njima Đuro Ivošević. U ranijim ratovima ustancima i pobunama rijetko se događalo da vojskom komanduju »polupismeni« komandiri i komandanti. Osnovni uslov da se komanduje vojskom bile su završene vojne škole i akademsko obrazovanje. Takvih kadrova je u NOB-u bilo malo. Zajedno s bivšom jugoslavenskom vojskom nestali su i oni. Za postavljanje komandira partizanskih logora, odjeljenja i vodova u početku NOR-a sluša se glas boraca. Svi su oni u suštini bili jednaki, ali u vodu je mogao biti samo jedan komandir. Pri izboru, pored komunista, prednost su imali podoficiri, kaplari i vojnici bivše jugoslavenske vojske, posebno oni koji su se u borbi pokazali hrabriji od drugih.

U Drežnici 1941. godine svi partizanski dobrovoljci, uključujući i Đuru, ispoljavali su jednako nacionalni ponos i patriotizam. Imali su jednaku školsku spremu, osim nekoliko izuzetaka. Partizansko ratovanje učili su od španskih boraca, a sa ciljem NOB-a i revolucije upoznavali su ih iskusni revolucionari i predratni komunisti. Počinjalo se od »azbuke« partizanskog ratovanja.

Đuro je, po nepisanom zakonu, morao proći borački staž, osjetiti miris baruta, steći najelementarnija znanja o vođenju borbi, komandovanju, o svim onim stvarima koje borcu nameće ratna stvarnost.

On je dosta brzo doživio vatreno »krštenje«, pri čemu je neosporno ispoljio hrabrost i snalažljivost. Zajedno s tim osobinama pokazao je odanost općoj stvari i drugarski odnos prema saborcima pa je tako stekao povjerenje i preduvjeta da stane pred stroj kao starješina.

Steceno vojno znanje u staroj jugoslavenskoj vojsci bilo je od male koristi za način partizanskog ratovanja. Međutim, njegove moralne kvalitete mogle su zadovoljiti i najoštriji kriterij. Bez naglašenog isticanja on je polako napredovao i obećavao da će se, ukoliko ne pogine, razviti u sposobnog starješinu. On nikad nije posmatrao ratni okršaj iz daljine, s komandnog mjesta ili osmatračnice. Njegovo omiljeno mjesto bilo je streljački stroj, tamo gdje je bilo najteže i najopasnije. Na taj način Đuro je održavao visoki borbeni moral kod svojih potčinjenih.

Na položaju komandira i komandanta bio je od 1942. godine do aprila 1944. Učestvovao je u svim složenijim akcijama u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju, Lici i djelimično Kordunu. Ni u jednoj borbi njegova jedinica nije doživjela poraz niti je imala teže gubitke. Svatko tko ga je dobro poznao, s njim ratovao i pratio njegovu djelatnost dobivao je utisak da bi Đuro bio vrlo uspješan partijsko-politički rukovodilac. No, za te dužnosti bio je nedovoljno obrazovan. Taj nedostatak on je kao vojni starješina manje osjećao. Uvijek se znao pravilno postaviti i svoju dužnost uspješno obavljati. U odsudnim trenucima, onda kada je bilo najteže, Đuro je smireno posmatrao sve što se oko njega događa. To je pozitivno uticalo na borbeno raspoloženje jedinice kojom je komandovao.

Bio je sasvim jednostavan, racionalan i umješan organizator života i rada u jedinici. S lakoćom se prilagođavao uslovima u kojima bi se zatekao. Stičući malo-pomalo komandantske, političke i moralne kvalitete, izrastao je u perspektivnog vojnog rukovodioca. Bio je uporan u odbrani svoga stava, ali i pogodan za saradnju i usklađivanje mišljenja.

U martu 1944. Đuro je s bataljonom branio pravac Vrhovine—Plitvička jezera i sprečavao zauzimanje Plitvičkih jezera. Iznad sela Čudin Klanac, u neposrednoj njegovoj blizini, eksplodirala je artiljerijska granata i potpuno raznijela njegovo tijelo.

Uz veliku tugu i žalost cijelog Đurinog bataljona sahranjen je u selu Končarev Kraj.

Miloš Ivošević

VOJNIK REVOLUCIJE

Gojko Ivošević rođen je 1917. godine u selu Ponorac. Seljačka osmočlana porodica bila je izrazito siromašnog imovnog stanja, tako da je gotovo u svemu oskudijevala. Male površine obradive posne planinske zemlje nisu zadovoljavale najelementarnije potrebe za održavanje golog života. Proljetne i jesenje poplave, ponekad suše i redovno duge zime s debelim snježnim pokrivačem, nanosile su goleme štete ne samo Gojkovoj porodici. To stanje nije se iz godine u godinu mijenjalo. Dva starija Gojkova brata, povremeni nadničari ili sezonski radnici za niske dnevnice, nisu uspijevali da poboljšaju materijalno stanje siromašne porodice. U toj nestašici on raste kao i sva druga djeca oko njega. Gojko pohađao osnovnu školu u Musulinskom Potoku i s uspjehom završava četiri razreda u jedanaestoj godini života. Od tada pa nadalje pred njim je težak i trnovit put. Mada još mlad,

on na svoja nejaka pleća prihvata teret kao da je u punoj ljudskoj zrelosti. Bio je vrlo radin i ambiciozan. Neprekidno je tragao za poslom, pronalazio ga i vriedno ga se prihvatao. Gotovo dijete, u četrnaestoj godini, on tuca kamen na cesti, trošeći tako nemilice djetinju snagu kad je najpotrebnija za razvoj. Tamošnji lugari, škrivani, cestari i drugi, znajući da je izuzetno vriedan mladić, rado su ga uzimali za ispomoć.

On postaje svjestan svojih mogućnosti i namjera s kojima je pošao u život. Njegov uzrast i razvoj idu ukorak s njegovom jakom voljom da se svrsta među zrele gorštake i da s njima postane ravnopravan član u svim poslovima koje su pružale tadašnje proizvodne mogućnosti tamo gdje je živio i radio S takvim

elanom i željom da se on i njegova familija otrgnu od siromaštva on uspijeva, pored ostalog, da pred odlazak u vojsku ostavi familiji volovsku zapregu koja je mnogo značila za tamošnje prilike. Njegova starija braća priznala su da je Gojkova najveća zasluga što se znatno poboljšao materijalni položaj njihove obitelji.

U tom rvanju za bolje nije se postiglo ništa korjenito i značajno: skromnost i oskudica dominirale su i dalje u porodici, ali je pobijedila volja za boljim, nemirenje s postojećim. Tu životnu dinamiku Gojko je prenio i na svoja dva starija brata Peru i Milu. Sticajem okolnosti Gojko je nešto brže sazrijevao od svojih vršnjaka i isticao se svojim kvalitetima. Na svakom mjestu i u svakoj prilici privlačio je na sebe pažnju.

Tako formiran napušta on selo i 1938. godine odlazi na odsluženje vojnog roka. U vojsci se vrlo brzo adaptirao. Nov način života i vojna disciplina nisu mu činili veće poteškoće. Njegove obaveze u vojsci bile su neuporedivo manje od onih ranijih kod kuće. Poslije odsluženja vojnog roka vraća se kući stariji, zreliji, ali sa svim svojim ranijim osobinama. Gojkov povratak iz vojske pada u vrijeme kada je počeo drugi svjetski rat. Od tada pa do kapitulacije Jugoslavije nekoliko puta je pozivan na vježbe a na posljednjoj je proveo punih šest mjeseci.

Od kapitulacije Jugoslavije pa do odlaska u partizane, u septembru 1941, proveo je sve vrijeme u svom rodnom selu, nastojeći da se što manje sreće s okupatorom, da izbjegne svaki susret s njihovim slugama — ustašama. Bio je kao i drugi, na vrijeme obaviješten o napadu Nijemaca na Sovjetski Savez i o ustanku u zemlji. Ta vijest, kao i ostale, ohrabrila ga je i dala mu izvjesne nade u užasnoj neizvjesnosti koja ga je, kao i sve druge u njegovom selu, pritiskala.

U oktobru 1941. Gojko odlazi u partizane u breznarski partizanski logor. Nov način života on s lakoćom usvaja, da bi krajem 1941. i u toku 1942. godine postao pravi ratnik i taj period proveo neprekidno u borbama. Obavljao je dužnost desetara, komandira voda, zamjenika komandira čete u bataljonu »Marko Trbović« i u 2. udarnom bataljonu 6. brigade Hrvatske.

Stečena borbena iskustva Gojko uspješno prenosi na borce pa i on sam postaje svakog dana sposobniji u rješavanju ratnih nepoznanica karakterističnih za partizanski način ratovanja. Postati komandir partizanske čete značilo je, blago rečeno, biti najhrabriji među hrabrima i posjedovati druge vrijednosti koje daju moralnu podršku drugovima u najtežim trenucima. Gojko je dokazao da može biti komandir.

Polu godine je četvu uspješno vodio iz akcije u akciju i postizao zapažene uspjehe. To je bilo dovoljno da mu se 1943. godine povjeri položaj zamjenika komandanta bataljona, na kojoj dužnosti ostaje, na žalost, samo nekoliko mjeseci. Njegovu namjeru da se dalje razvija kao starješina omelo je teže ranjavanje u borbi s Talijanima 15. jula 1943. u neposrednoj blizini Crikvenice.

Rane su mu, kao kod svih mladih ljudi, brzo zarasle. Međutim, u septembru iste godine bio je teže ranjen u koljeno lijeve noge i isključen iz operativne jedinice. Sve do završetka rata obavljao je odgovorne dužnosti u sastavu Komande vojnog područja za teritoriju Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

Ovim ranjavanjem Gojko je postao ratni vojni invalid sa 60% umanjene zdravstvene i radne sposobnosti, što je ozbiljno uticalo na njegovu karijeru i životno opredjeljenje. Iz tih razloga on do kraja rata vrši dužnost komandanta mjesta, prvo u Fužinama pa u Vrbovskom, zatim u Brod Moravicama, da bi završetak rata dočekao kao komandant mjesta u svojoj voljenoj Drežnici. Istini za volju, na ovim dužnostima opasnost po život bila je relativno manja nego ranije u

četi, na frontu, ali se odgovornost povećala, zadaci su bili složeniji. Događaji su, svakodnevno, iz časa u čas, nametali svoje specifičnosti i tražili veliku vještinu i sposobnost snalaženja.

Gojkova ratnička snalažljivost, energija i hrabrost bile su snažna inspiracija i pokretačka snaga za njegovu neprekidnu aktivnost koju je nametao surovi rat. Na svim dužnostima, u različitim ratnim uslovima, Gojko je opravdao ukazano mu povjerenje i ispunio s uspjehom sve obaveze koje su stajale pred njim. Postupao je uvijek strogo i pravično prema sebi i drugima, sve s ciljem da se čovjeku pruži prilika da sam odlučuje o svojoj sudbini. On se toga nepisanog pravila dosljedno pridržavao i savjetovao svim drugovima da ga se i oni pridržavaju. Taj njegov stav mnogo mu je koristio u rukovođenju partizanskom jedinicom i narodom u pozadini fronta.

Do demobilizacije u januaru 1946. radio je na teritoriji Istre kao oficir u sastavu Komande istarsko-riječkog vojnog područja. »Demobilisan sam iz razloga što nisam bio sposoban za vojnu službu uslijed fizičkih mana«, stoji u njegovoj biografiji napisanoj u septembru 1946. Bio je to uspio pokušaj da se njegovo nemirni duh oslobodi vojne discipline i vojnih škola koje bi kasnije morao pohađati.

Sa zadovoljstvom prihvata on demobilizaciju i položaj tajnika podružnice Zemaljskog šumskog poduzeća Hrvatske u Novoj Gradiški. Kolonizira porodicu i postaje, pun sreće i zadovoljstva, građaninom Nove Gradiške. Ukazuje mu se prilika da postane direktor Šumskog gospodarstva, kasnije povjerenik poljoprivrede, pa direktor Poljoprivrednog dobra Nova Gradiška, zatim direktor ciglane »Mirko Kljajić«, s koje dužnosti 1965. godine zbog oronulog zdravlja odlazi u penziju. Sve ove odgovorne dužnosti nisu mu smetale da bude i član Općinske skupštine nekoliko godina, član Općinskog komiteta 14 godina neprekidno, a jedno vrijeme organizacioni sekretar Općinskog komiteta SK, zatim više godina predsjednik Općinskog odbora SSRN, predsjednik Stambenog fonda općine, predsjednik Savjeta za komunalne poslove itd. U njegovoj karakteristikci koju je dao Komitet SK, stoji: »... političko držanje od oslobođenja pa do danas je odlično, prema današnjici je aktivan, sarađuje s narodnim masama odlično u djelokrugu svojih mogućnosti. Samoinicijativan i zalaže se do maksimuma za izvršavanje svakog zadatka koji se postavlja pred njega, a također i pred poduzeće te kao takav sposoban je za stručnog i političkog rukovodioca. Na dužnosti na kojoj se nalazi zadovoljava odlično«. U Savezu komunista, posebno na terenu, bio je izvanredno politički aktivan, veliki borac i agitator u sprovođenju politike Partije i izgradnje socijalističkog društva. Za ideologiju i politiku KPJ opredijelio se onog dana kad je saznao za njenu rukovodeću ulogu u revoluciji i ostao joj vjeran do iznenadne i prerane smrti. Umro je u Novoj Gradiški 29. aprila 1978.

Radna energija nikad mu nije nedostajala a fizički napor činio mu je duhovno zadovoljstvo, koje je doživljavao kroz svakodnevne radne uspjehe. Njegova odanost društvu i revoluciji čini ga svijetlim likom na koga bi u budućnosti trebalo da se ugledaju naši mladi naraštaji. Pored Partizanske spomenice 1941. nosio je na svojim grudima i druga vojna odličja zaslužena u ratu i miru. Često je za vrijeme proslava, važnih događaja i datuma iz NOB-a pohvaljivan i nagrađivan kao zaslužan borac iz prednjeg odreda naše revolucije.

Miloš Ivošević

PRVA PARTIZANKA U DREŽNICI

Ime Rogović Kose, djevojke i borca, skromno se spominje u pojedinim prigodnim prilikama. Upravo onako kakva je ona sama i bila: skromna, radna, dostojanstvena i omiljena.

Bila je prva djevojka partizanka u Drežnici. Krenula je u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika s punom odvažnošću, ozbiljnošću i ponosom, riješena na sva odricanja i žrtvovanja. U njenom patriotskom shvaćanju i opredjeljenju mogao je naći mjesta samo poziv Komunističke partije Jugoslavije na borbu za oslobođenje zemlje. Svu svoju djevojačku maštu, želje i strasti podvrgla je ciljevima borbe. Već prvih dana NOB u Drežnici ona je uzela oružje u ruke. Iako nije bila jedina u Drežnici, bila je prva naoružana partizanka čijim su primjerom pošle mnoge omladinke Drežnice.

Rođena je 1917. godine u zaseoku Ponorcu. Njen otac Ilija i majka Marta bili su veliki patrioti. U tom duhu su vaspitavali Kosu i svoje jedanaestoro djece. Porodica Ilije Rogovića predstavljala je pojam poštenja, radnosti, ozbiljnosti, gostoprимstva, dostojanstva i čovjekoljubivosti. Iz kuće Rogovića u tim teškim vremenima nikad i nitko nije izašao gladan, uvijek je bio uslužen. Rogovići su bili spremni pomoći drugima, a bili su uvažavani i od drugih poštenih domaćinstava i pojedinaca.

U takvoj je sredini Kosa rasla. Već po završetku osnovne škole i niže gimnazije postala je idejno-politički opredijeljena. To njeno opredjeljenje nije slučajno. Cijela njena porodica bila je takva, i muško i žensko, svi su bili pripadnici NOB kao, uostalom, i cio Ponorac i cijela drežnička okolina.

Kosa je po svojoj prirodi, sklonostima i porodičnim navikama bila vrlo pedantna djevojka, uredna i uvijek skladno odjevena. Nije voljela aljkavost, prljavštinu, pocijepanost i nemaran odnos prema spoljašnjem izgledu. Te svoje osobine željela je da ugradi u svijest i ponašanje jednog dijela boraca koji nisu baš mnogo vodili računa o tim »sitnicama«. Ona je, prema sjećanju preživjelih boraca, predložila tadašnjem komandantu Trbović Đuri — Cošanu (poginuo kao komandant brigade — narodni heroj) da drugovi poskidaju poderane i uprljane dijelove odjeće da ih ona opere i pokrpa. Njena inicijativa je sa zadovoljstvom prihvaćena, ali ne u smislu da Kosa postane pralja i krpalica odjeće, već samo da uputi i nauči pojedince kako se to radi. Tako je Kosa postala svojevrsan intendantsko-higijenski referent i instruktor. Poslije toga odnos boraca prema održavanju odjeće i opreme potpuno se izmijenio. Svaki borac je želio da bude uredan.

Ovakav odnos boraca imao je i drugo krupno značenje. Oni su djelovali uredno, kao pravi vojnici, nasuprot sveukupnoj neprijateljskoj propagandi koja ih je željela prikazati kao odrpance, izbezumnike, odmetnike i smrdljivce. Njene inicijative vrlo dobro su uočili komandir i komesar koji su znali da se čistoća naše borbe i revolucije ogleda, pored ostalog, i u ličnoj čistoći borca. Tada je Kosa postala i član Komunističke partije Jugoslavije.

Sticaj ratnih okolnosti — amenu je da Kosa, koja nije imala baš nikakvo vojničko obrazovanje, bude taktički borbeni operativni izviđač.

Naime, u povodu Božića (7. januar 1942. godine) ustaše iz Ogulina su nagovijestile da će doći u Jasenak i Drežnicu da svima »čestitaju« Božić. Ovakav nagovještaj »čestitke« nosio je životnu opasnost — pokolj. Poučeni vlastitim iskustvima, i iskustvima drugih, starješine partizanskih jedinica i rukovodstvo

NOP poduzeli su mjere predostrožnosti, sa ciljem da se eventualni napad odbije i da se pravovremeno obavijesti stanovništvo ukoliko uslijedi veća opasnost.

Tim povodom organizirane su zasjede i osiguranje na pravcu Bjelsko — Jasenak. Utvrđen je zasjedni položaj u rejonu Znjidavac. Zimski uslovi i visok snježni pokrivač nametnuli su da se zasjeda organizira u smjenama, po principima postavljanja ojačane mrtve straže. Za smještaj glavnine ovih snaga određen je rejon Ponorac i porodična kuća Rogovića koja je od zasjednog rejona udaljena preko 2 km. Zbog teških meteoroloških uslova zasjede je trebalo smjenjivati i danju i noću. Kosa je dobila zadatak da se stara o redu smjenjivanja boraca u zasjedi i da odvodi i dovodi pojedine smjene. Ona je taj zadatak uspješno izvršila.

Kosa Rogović je bila vrlo oštroumna djevojka i s lakoćom je zapažala određene promjene. Ona nije mogla da šire sagledava borbenu situaciju, ali je zato bila u stanju da vrlo precizno ustanovi neke promjene na terenu. Njenom oku nisu mogli promaknuti ni najsitniji detalji. Znala je, isto tako, da drsko, sa svim odlikama hrabrih partizanskih izviđača, koristeći se i svojim ženskim osobinama, dođe gdje je to trebalo i da utvrdi pravu situaciju.

Rukovodstvo NOB Hrvatske je početkom 1942. godine procijenilo da je značajno za oslobodilačku borbu ometati i po mogućnosti paralizirati željezničke komunikacije na relaciji Rijeka — Delnice — Vrbovsko — Ogulin — Karlovac i dalje prema Zagrebu. U tom smislu sve partizanske snage koje su se nalazile u zahvatu ove željezničke pruge imale su zadatak da tu željezničku prugu onespobu, da je ruše kako umiju i mogu, eksplozivom, ručno, izazivanjem sudara, paljevinom i si.

Kosa vjerovatno nije mogla shvatiti ovako krupnu zamisao rukovodstva NOB Hrvatske. Ona je jedino znala da ta željeznička pruga služi neprijatelju i da je rušenje pruge ne samo zadatak već potreba oslobodilačke borbe. I upravo u aprilu 1942. godine donesena je odluka da se poruši željeznička pruga na dijelu dionice između Gomirja i Ogulina. Eksplozivom se nije raspolagalo. Moralo se ići na ručno skidanje kolosijeka s trase, trebalo je fizički odbaciti dio cjelokupnog kolosijeka što dalje od baze i prekinuti svaki saobraćaj za određeno vrijeme.

Za izvršenje ovakve akcije bile su neophodne veoma proračunate i precizne pripreme. Ništa se nije smjelo prepustiti riziku. Trebalo je prethodno utvrditi niz detalja. Izviđanje za potrebe ovakvih akcija nije isto što i redovno vojničko izviđanje. U tom izviđanju moraju biti svi elementi situacije do tančina jasni.

U izviđanje za ovu akciju upućena su dva najposobnija komandira i s njima Kosa Rogović. Oni su detaljno izučili sve okolnosti, ali je ostalo otvoreno i nejasno jedno »sitno« pitanje, a to je, da li se u željezničkoj stražarskoj kućici (vaktarnici) nalaze talijanski vojnici. Od tog detalja zavisio je čitav plan akcije. Da bi situacija bila jasna, trebalo je doći u neposrednu blizinu tog objekta. Komandiri su bili odlučni da jedan od njih krene k objektu, a Kosa i drugi komandir da ga štite ako to zatreba. Kosa se suprotstavila i bila uporna da ona ide direktno na objekt. To su bili oni trenuci gdje je zaista trebalo donijeti sudbonosnu odluku po vlastiti život. Ona je utvrdila da u vaktarnici nema nikoga i vratila se kod komandira. Tada su zaključili da postoje svi uslovi za izvođenje planirane akcije. Kosa je i dalje ostala na izviđanju kako ne bi došlo do iznenadne i nepredviđene situacije. Tako je postala prva djevojka taktički borbeni partizanski izviđač.

Već kao relativno iskusan borac Kosa se nalazila u partizanskoj jedinici na Bjelskom. Jedinica je bila u Konzulovoj kući kao predstraža prema neprijateljskom garnizonu u Ogulinu.

Toga dana su Talijani s položaja iz rejona Zegor u Ogulinu otvorili preciznu artiljerijsku vatru usmjerenu na Konzulovu kuću. Parče artiljerijske granate teško joj je povrijedilo grudni koš i pluća. Kosa je bila teško ranjena i prenesena u bolnicu u Drežnici, ali je nakon dva dana podlegla ranama i umrla.

Kosa je bila prva naoružana partizanka u Drežnici koja je položila svoj mladi život za oslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju naroda Jugoslavije.

Borbeni put Kose Rogović bio je kratak, ali dostojanstven i vrijedan pomena i priznanja.

Marko Trbović

KOMANDIR RADNE JEDINICE

Nikola Ivošević rodio se 28. XI 1903. godine u selu Blagaju u Drežnici.

Potjecao je iz siromašne radničko-seljačke porodice. Otac Lazo i majka Marta imali su šestoro djece. Nikola je bio najstarije muško dijete. Imali su malo plodne zemlje i od nje nije mogla živjeti porodica od osam članova. Sva djeca iz ove porodice morala su obavljati ratarske poslove i čuvati stoku, a nije ih mimišao ni rad u šumi. Pa i tako jedva bi osigurali najnužnija sredstva za život, prehranu i odijevanje.

Nikola je ostao rano bez oca koji je poginuo u prvom svjetskom ratu. Kao najstarije dijete, iako je imao nepunih deset godina, radio je teške šumske poslove i poslove oko obrade zemlje.

U godinama između dva svjetska rata, tj. u godinama svjetskih ekonomskih kriza, radna snaga Drežnice nije imala prilike da se zaposli u rodnom kraju, pa je tako i Nikola s ostalim članovima porodice morao tražiti zaposlenje po raznim krajevima Jugoslavije.

Od 1920. do 1932. godine radio je sa svojim drugovima kao šumski radnik po Lici, Bosni, Srbiji i Gorskom kotaru. U toku tih dvadeset godina postao je dobar stručnjak za izradu drvnih proizvoda.

U to vrijeme rad fizičkog radnika u šumi i rad na tucanju kamena slabo je bio cijenjen i malo plaćen, drugim riječima radna je snaga bila prekomjerno izrabljivana. Tu je nepravdu Nikola neposredno osjećao već od svoje najranije mladosti.

Težak život, nepravda i izrabljivanje stvorili su i kod njega svijest o vlastitoj ljudskoj vrijednosti koja ga je u ranoj mladosti učinila odlučnim borcem za

radnička prava. To je dokazivao svojim učešćem u mnogobrojnim štrajkovima. Bio je prirodno bistar, razuman, druželjubiv, iskren i postojan čovjek. Nije se promijenio ni kada je postao lugar. Ostao je vjeran radničkoj klasi i siromašnom seljaštvu i bio među prvima u borbi za njihova prava.

U drežničkom kraju do 1935. godine nije postojala organizirana sindikalna organizacija koja bi branila interese radnika. Nikola je prilikom osnivanja sindikalne organizacije ukazao na tu činjenicu i objasnio što za radničku klasu i za siromašne seljake znači imati sindikat. Posebno se isticao oko osnivanja sindikalne organizacije i bio jedan od njenih najaktivnijih članova. Cesto je zbog svoje sindikalne aktivnosti bio u opasnosti da izgubi lugarsku službu, ali on je ostao dosljedan borac za pravdu. Isticao se u pripremanju i organiziranju štrajkova, bio je među prvima u borbi protiv poslodavaca i ondašnjeg režima. Nikola je stekao povjerenje i ugled među šumskim radnicima i siromašnim seljacima Drežnice.

Poslije kapitulacije bivše jugoslavenske vojske uspio je izbjeći zarobljavanje. Iz vojske je kući donio vojničku pušku i municiju, bombe, vojničko odijelo i sve to predao 1941. godine za potrebe ustanka. Zapažen je i primljen za kandidata KPJ još prije rata. Član KPJ je postao 1941. godine i ostao do svoje smrti.

On je 1941. godine aktivno radio kao član KPJ na organiziranju i dizanju ustanka u njegovom mjestu. Zajedno s bratom Lakom, također članom KPJ od 1941. godine, i s ostalom braćom učestvuje u svim pripremama i akcijama ustanika. Tako je sa svojom porodicom dao značajan doprinos razvijanju i širenju ustanka. U toku rata obavljao je razne partijske i odborničke dužnosti. Bio je komandir jedinice koja je osiguravala partizansku bolnicu u Drežnici. Završio je i kraći kurs za komandira u mjestu Čabar. Više puta prihvatao se i onih zadataka koji su bili izrazito opasni po život. Nije mu u tome smetalo ni to što je oženjen i što ima maloljetnu djecu. U svom životnom vijeku, prije rata, u ratu i poslije rata, kao štrajkaš, borac i graditelj socijalizma časno je obavljao zadatke svoje Partije. Umro je 1967. godine.

Za svoj rad i zasluge, kao i ljudski odnos prema drugovima i narodu, dobio je mnogo priznanja i pohvala, među kojima i »Partizansku spomenicu 1941. godine«. Kod svojih drugova i naroda ostao je u sjećanju kao dobar drug, pravi borac i komunista.

Rade Radojčić

OPERATIVNI OFICIR BATALJONA

Pero Ivošević se rodio 1919. godine u velikoj porodičnoj zadruzi koja je imala 22 člana. Godine 1924. dolazi do podjele zadruge. Perin otac Nikola ostaje u staroj kući u Krakaru a stric Danilo sa sinovima odlazi u Ponorac. U Nikolinoj porodici rodilo se sedmero djece — 5 kćeri i 2 sina. Pero je bio peto dijete.

Težak život bio je u Nikolinoj porodici. Zarade su bile slabe, a zemlje nije bilo dovoljno da bi se moglo držati više stoke koja je bila potrebna za ishranu i obradu zemlje.

Pei'in otac, kao i ostali ljudi iz Krakara, bavio se raznim poslovima i sezon-

skim radovima kao nadničar na cesti od Stalka do Bjelskog. Pero je proveo djetinjstvo kod kuće. Završio je četvrti razred osnovne škole s odličnim uspjehom. Kao dječak bio je prirodno bistar, vesele naravi nestašan. Daljnje školovanje nije nastavio, jer su muška djeca čim bi navršila 11 godina već korištena za poljoprivredne i šumske radove. Takva životna sudbina zadesila je i Peru. Do 15. godine života radio je na zemlji i čuvao stoku. Kad je poodrastao, radio je u šumi zajedno s ocem i starijim bratom Dušanom.

Bio je razvijen, kršan momak. Na regrutaciji 1939. regrutovan je u planinske jedinice.

U proljeće 1940. odlazi na odsluženje vojnog roka u 1. planinski puk u Škofju Loku, gdje ga zatiče i kapitulacija bivše Jugoslavije. Povratkom iz vojske, aprila 1941. godine, u Karlovcu i Ogulinu izbjegao je zarobljavanje. Cijelu 1941. godinu Pero se vješto skriva kod kuće jer su ustaške vlasti pokušale da regrutuju i popisuju mladiće za vojsku. Život je u to vrijeme bio težak. Spavalo se po kolibama u blizini kuća i osmatralo da ne bi došli žandari ili Talijani u selo. Ovakva opreznost bila je od ljeta 1941. kada su ustaše počele klati srpski živalj u Ogulinu i okolici.

Decembra 1941. Pero stupa u partizane. U prvim borbama koje je vodio Omladinski bataljon u Gomirju, Modrušu, Zagorju i Ravnoj Gori Pero se istakao kao hrabar borac i puškomitraljezac. U IV ofanzivi učestvuje u svim borbama koje je vodio njegov bataljon u sastavu 6. primorsko-goranske brigade. Početkom 1943. postaje komandir voda. Njegov vod istakao se u borbi protiv četnika na Crnoj Vlasti, protiv Talijana kod Žute Lokve, poslije kapitulacije Italije u borbama protiv Nijemaca kod Široke Drage, Bosiljeva, Vrbovskog i u Lici.

U ljeto 1944. Pero postaje komandir čete u 2. bataljonu 1. brigade. Sa svojom četom učestvovao je u teškim borbama protiv Nijemaca i ustaša koji su napadali iz Ogulinu na slobodni teritorij Gorskog kotara. Njegova četa u augustu 1944. vodila je na Senjskom kod Vrbovskog tri dana teške borbe s 33. ustaškom bojnom i dijelovima 846. njemačkog puka. Uspjeli su zajedno s 1. brigadom da ne dozvole prodor neprijatelju prema Delnicama i Brodu na Kupi gdje su se nalazile pozadinske jedinice i bolnica 11. korpusa s nekoliko stotina ranjenika.

Herojski je poginuo na položaju u borbi protiv Nijemaca i ustaša 19. II 1945. na Babinom Kuku kraj Udbine kao operativni oficir bataljona. Pogoden je a stomak kada je bio na osmatranju neprijatelja.

Perina smrt bolno je odjeknula u 1. brigadi 13. divizije, posebno kod njegovih drugova i suboraca s kojima je Pero vojevao više od tri godine po Lici, Gorskom kotaru, Primorju, Kordunu i Beloj krajini. Pero je sahranjen u Lici u selu Visuću nedaleko Udbine uz vojne počasti.

Bio je dobar drug i komunista. Član SKOJ-a postao je maja 1942. a KPJ novembra 1943. godine.

U borbi je bio hrabar i izdržljiv. Ostao je u prvim borbenim jedinicama do junačke pogibije. Voljeli su ga borci i rukovodioci.

Dao je prema svojim mogućnostima veliki doprinos u borbi protiv svih neprijatelja. Bio je primjer borca, rukovodioca i komunista.

Dušan Ivošević

PAO U BORBI NA SUHORU

Stojan Ivošević rodio se 1915. godine u selu Blagaju. Potjecao je iz najsiromašnije radničko-seljačke porodice u svom selu. Njegov otac Ilija ženio se dva puta. S prvom suprugom (koja je umrla) imao je troje djece a s drugom četvoro. Stojan je bio najstarije dijete iz prvoga braka. Imali su malo zemlje pa od njene obrade nije mogla živjeti porodica od devet članova. Zbog toga su se pretežno bavili šumskim poslovima i tucanjem kamena.

Stojan je u ranoj mladosti radio teške fizičke poslove. Više je gladovao nego što je bio sit. U to vrijeme rad je bio slabo cijenjen i malo plaćen. Teško se dolazilo do posla u rodnom kraju pa su ljudi iz Drežnice bili prinuđeni tražiti zaposlenje po raznim krajevima Jugoslavije. Tako je i on kao maloljetan dječak obavljao šumske poslove po Gorskom kotaru, Lici, Bosni i Srbiji.

U ranom djetinjstvu upoznao je težak život, nepravdu i izrabljivanje. Na početnim koracima u život postao je odlučan borac za radnička prava. To je i dokazao svojim učešćem u mnogobrojnim štrajkovima koje su organizirali i vodili šumski i pilanski radnici Drežnice. Takav surovi život, potpomognut izrabljivanjem i nepravdom, stvorio je u njemu bunt i oblikovao budućeg neustrašivog borca.

Bivšu vojsku je služio od 1936. do 1938. godine. Poslije vojske radio je na pilani u Drežnici. Međutim, kako je posla u rodnom kraju bilo sve manje, zaposlio se kao stražar na jugoslavensko-austrijskoj granici. Na dužnosti graničara bio je od 1939. godine do početka rata 1941. godine, tj. do sloma bivše Jugoslavije. S granice uspio je da se vrati u rodni kraj. Donio je vojničko odijelo i oružje.

U njegovom rodnom kraju on i njegova porodica služili su kao primjer iskrenosti, odanosti i poštenja. To je bilo zapaženo i cijenjeno kod svih radnika, posebno kod siromašnih seljaka u bivšoj općini Drežnica.

Stojan i njegova porodica su po svom socijalnom položaju bili klasno vezani uz radnički pokret. I kao takvi opredijelili su se 1941. godine za revoluciju i u njoj učestvovali nepokolebljivo i aktivno do završetka oružane borbe i pobjede 1945. godine. Stojan se među prvim dobrovoljcima u njegovu kraju javio na poziv KPJ za ustanak 1941. godine i došao (dobro naoružan) u krakarski partizanski logor. U prvim borbama pokazao se izuzetno hrabrim. Svoje vojničko znanje prenosio je s uspjehom na borce koji nisu služili bivšu vojsku.

U prvim borbama, pored vještog rukovanja oružjem, služio je za uzor drugim borcima. Tako je prilikom iznenadnog napada Talijana na krakarski partizanski logor 1941. godine spasio od sigurne smrti veći broj svojih drugova.

Uvijek je bio dobrovoljac kada je trebalo izvršavati teške i opasne zadatke.

Tako je dobrovoljno postao partizan i proleter u 1. proleterskom bataljonu Hrvatske. U proletersku jedinicu mogli su, pored dobrovoljnosti, biti primljeni samo oni borci koji su provjereni kao izuzetno hrabri, odani revoluciji, izdržljivi, druželjubivi, svjesni ciljeva borbe, koji su mogli da u najtežim situacijama nose neokaljeno zastavu proletera. Stojan je ispunjavao sve ove i mnoge druge zahtjeve i u prvim borbama pokazao se dostojnim imena proletera. Njegova vojnička vještina, hrabrost i drugarstvo dokazano je i prilikom borbe s ustašama u mjestu Jezerane kod Brinja.

Izlažući svoj život opasnosti, uspio je i mene, koji sam tada bio ranjen, iznijeti na sigurno mjesto i pružiti prvu medicinsku pomoć. Bio je uvijek dobrovoljac

kada je trebalo izvršavati teške i opasne ratne zadatke. Sa svojim proleterima ratovao je od Dinare do Risnjaka te Plješivice i Sv. Gore na granici sa Slovenijom. Na tim prostorima bilo je puno teških borbi sa četnicima, Talijanima, ustašama, domobranima i belom gardom. U svim borbama je učestvovao i svaki puta se potvrđivao kao izrazit primjer hrabrog borca i proletera. Primjera o njegovoj hrabrosti i drugarstvu ima mnogo. U svim borbama gdje je učestvovao kretao se prvi i uvijek na čelu svojih drugova. Iz borbe se povlačio posljednji i to onda kada je bio uvjeren da su se svi borci povukli na sigurnije mjesto. Njegovom hrabrosti i drugarstvom ponosili su se i proleter i 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Zbog svoje hrabrosti, odanosti, drugarstva i proleterske svijesti, koju je dokazivao svakodnevno kao borac proleter, primljen je za člana KPJ u 1. proleterskom bataljonu 1942. godine. Kruna njegove proleterske hrabrosti bio je napad na belu gardu 26/27. XI 1942. godine u Suhoru u Sloveniji.

U toj borbi rukovao je s jednim malim minobacačem. Nije imao kod sebe drugo oružje (pušku ili pištolj) osim noža od vojničke puške. Prihvatio je neravnopravnu borbu nožem protiv više od 30 belogardejaca koji su bili dobro naoružani. Bio je svjestan da će poginuti, ali se žrtvovao kako bi koliko-toliko umanjio snagu neprijatelja. Tako je on u neravnopravnoj borbi dao snažan otpor, izbacio iz stroja četiri neprijateljska vojnika i poginuo herojskom smrću. Njegovi borbeni podvizi, izdržljivost, drugarstvo i druge kvalitete borca proletera svrstavaju ga u red heroja.

Prava je šteta što nije proglašen za narodnog heroja Jugoslavije.

Stojan nije bio samo hrabar borac i dobar drug. On je svojom pjesmom i vedrinom u teškim situacijama podizao moral boraca za još veća borbena naprezanja. S ponosom ga se sjećaju njegovi ratni drugovi i proleter i.

Stojan je hrabro poginuo 27. novembra 1942. godine na Suhoru u Sloveniji.

Rade Radojčić

NIKAD MU RUKA NIJE ZADRHTALA

Milan Kosanović bio je ličnost s kojim se Drežničani i sada ponose. Škola u centru Drežnice nije slučajno dobila njegovo ime. Iako nije proglašen narodnim herojem, mi njegovi najbliži saborci, pa i narod Drežnice u cjelini, mislimo da je tu počast zaslužio. Otišao je suviše rano na stratište, ali je u tom kratkom periodu kao revolucionar učinio mnogo. Služio je kao primjer svima.

Rođen je 1917. godine u selu Krakar. Pohađao je gimnaziju u Ogulinu a učiteljsku školu je završio u Karlovcu. Kratko vrijeme poslije školovanja bio je učitelj u Zumberku, Buniću i Šalamuniću u Lici. Otac Milankić, kako smo ga iz milja zvali, bio je zdepast i po rastu malen. Majka i devetoro djece (Milan je bio najstarije muško dijete) odvajali su od usta kako bi Milanu omogućili školovanje. Vrlo mali broj porodica u Drežnici mogao je tada podnijeti takav teret. Roditelji Milanovi

bili su imućni, a Milan kao najstarije dijete u porodici uspio je završiti učiteljsku školu u Karlovcu. Već 1939. godine postao je član Komunističke partije Jugoslavije i stekao određeno marksističko obrazovanje. Pored marksističkog obrazovanja on je imao i određeno vojno obrazovanje, jer je završio školu rezervnih oficira. Poslije kapitulacije bivše jugoslavenske vojske bio je interniran u Njemačku, ali, preko određenih veza vratio se iz zarobljeništva. Milan je organizator ustanka u Drežnici. On je hrabar, odlučan i beskompromisan, moglo bi se reći neustrašiv, po čemu je i cijenjen od ostalih drugova. Ostao mi je u sjećanju kao jedan od najdražih rukovodilaca jer je volio ljude. Treba istaći da je ovaj čovjek svojom hrabrošću i odlučnošću zadivio ne samo nas partizane već i talijanske fašiste kada se našao pred pogubljenjem pred starom crkvom u Jasenku.

Milan je jednog dana u septembru mjesecu 1941. godine poveo grupu partizana i na raskrsnici Jasenak — Ogulin — Novi Vinodol, na mjestu zvanom Ruka, zarobio talijansku stražu, razoružao ih i poveo ka partizanskom logoru. U blizini logora ih je nahranio i žive i zdrave vratio u garnizon Jasenak. Neki od tih okupatorskih vojnika su se u garnizonu hvalili kako su ih partizani lijepo prihvatili i nahranili. Još je bilo sličnih borbenih akcija u kojima je rukovodio drug Milan. U oslobođenoj Drežnici, 10. oktobra 1941. godine, pored Marka Trbovića, sekretara Mjesnog komiteta, govorio je i komandir krakarskog logora Milan Kosanović. Riječi koje je izgovorio iskreno smo svi prihvatili, znajući da se očekuje još teže sutra. Milan je bio čovjek od akcije. Nije trpio kompromise. Pokazivao je primjer ostalima i kao komandir i kao borac. Brinuo je brigu o nama kao pravi roditelj o svojoj djeci. Bio je veliki organizator. Uz njega smo bili sigurni, vjerovali mu. Komandir Milan je bio veliki agitator, poznavalac ljudskih vrlina i slabosti, psiholog i pedagog. Znao je često puta reći da sličnih partizanskih odreda kao što je naš ima širom Jugoslavije i da se neprijatelj i

domaći izdajnici uništavaju na svakom koraku. Tko je bio uz Milana, nije mogao biti kukavica.

Drežnicu su nakon 9 dana slobode ponovo okupirali fašistički okupatori i počinili velika zlodjela. Krakarski logor je raspušten. Ostala su trojica drugova na čelu s Milanom da sakriju oružje. Međutim, dogodilo se ono čega se nismo nadali. Krakarski logor otkrili su izdajnici. Talijanska kolona dovedena je pred sam logor. Milan, iako ranjen, uspio se izvući i otići kod roditelja, gdje su ga fašisti istog dana uhapsili i zajedno s Markom Trbovićem i pet Drežničana odveli u Jasenak. Poslije saslušanja i maltretiranja svi su osuđeni na smrt strijeljanjem. Herojsko je bilo držanje Milana Kosanovića. Kad su ga

4. 11. 1941. vodili na strijeljanje kod stare crkve u Jasenku, govorio je prisutnom narodu: »Borite se hrabro, sloboda je tu«. Nije dao da mu vežu oči. Eto, tako se završio život mladog revolucionara Milana Kosanovića.

Nikola Ivošević

KOMESAR BATALJONA TODE IVOŠEVIĆ

Rođen je 1913. godine u selu Ivoševići. Tode već kao mladić uzima na sebe veliki teret. Sam otac, ma koliko je to želio, nije mogao razriješiti niz iskrslih problema. Situacija se tim više pogoršala, što je majka prilikom porođaja najmlađeg brata ostala teški invalid. U takvim okolnostima on je već od malih nogu morao privređivati. Nije imao tu sreću da koliko-toliko normalno provede svoje djetinstvo. Već kao šestogodišnjak, prisiljen je, pored čuvanja stoke, obavljati niz kućnih poslova. Todin otac imao je veliko imanje, a mogućnosti za obradu zemlje bile su minimalne. Tode je počeo kositi već u svojoj devetoj godini. Postao je kirijaš s nepunih dvanaest godina, da bi kasnije kao mladić tukao kamen na cesti. Na odsluženju kadrovske roka bio je dobar vojnik i postao kaplar. Kasnije je unaprijeđen u čin rezervnog podoficira. Odsluženje vojske i ženidba olakšalo je situaciju

i porodica je iz dana u dan napredovala. Ali, porez, dugovi i drugi nameti teško su pogađali svakog drežničkog seljaka pa i njegovu porodicu. Teški životni uslovi su ga natjerali da još s nekim Drežničanima i rođenim bratom napusti Jugoslaviju 1937. godine i zaposli se kao radnik u Belgiji. Tamo je ostao nekoliko godina, ali uvjeti života i privređivanja ni tamo nisu bili najbolji za strane radnike. U Belgiji se Tode uključuje u sindikalni pokret i biva uporan u zahtjevima da se stranim radnicima osiguraju bolji uvjeti za rad i život. Boraveći u Belgiji, Tode je stekao veliko životno i revolucionarno iskustvo. Povratkom u Drežnicu on nastavlja kirijati i obrađivati zemlju. Odmah se uključuje u politički život i borbu protiv nenarodnog režima. Pozitivno utiče na omladinu i ljude u svojoj sredini. Kapitulaciju Jugoslavije i okupaciju teško je doživio i

prihvatio zbog okupatorske čizme i ustaške kame. Slijedio je liniju Partije, iako nije bio organiziran. Dizanjem oružanog ustanka među prvima je u karkarskom partizanskom logoru. U logoru pored Tode koji je već tada imao djecu bila su još dvojica drugova. Mi mlađi te drugove nismo mogli shvatiti kada su govorili o suprugama i djeci. Nas takvi problemi nisu mučili. Tode je učesnik u toliko borbenih akcija od prvih dana ustanka 1941. godine pa do oslobođenja da je to sve nemoguće nabrojiti. U junu mjesecu 1942. godine postao je član KPJ a ranije je prošao kandidatski staž. Po iskustvu, odanosti, odnosu prema drugovima i svim drugim osobinama bio je osposobljen (za one prilike) za niz dužnosti. Međutim, interesantno je da je njegova razvojna linija isključivo politička, komesarska. Sve povjerene mu dužnosti obavljao je savjesno, odgovorno i uspješno. Tako je već 1942. godine politički delegat i politički komesar čete. Već u junu 1943. godine postao je politički komesar bataljona. Na dužnosti komesara bataljona u 13. i 35. diviziji, ostao je sve do aprila 1944. godine, kada mu se pogoršalo zdravstveno stanje pa je upućen na rad u Kotarski komitet Ogulin, da bi kroz kratko vrijeme bio postavljen za političkog komesara bolnice 13. primorsko-goranske udarne divizije. Na toj dužnosti ostao je do konačnog oslobođenja zemlje. Postoji o Todi jedna anegdota koja ga svrstava u red snalažljivih i promoćurnih partizanskih rukovodilaca. U junu i julu 1943. godine naše su jedinice u širem rejonu Žute Lokve branile Talijanima upad u Gacku dolinu. Trebalo je sačuvati žetvu. U sastavu tih jedinica bio je bataljon u kome je on bio politički komesar. Očekujući brzi slom fašističke Italije, politički rad je bio pojačan. Komesar je isključivo držao političku nastavu. Na predavanju čula su se razna pitanja koja su postavljali borci. Na mnoge od tih pitanja bilo je teško odgovoriti. Kada ne bi bilo više pitanja, Tode bi prozivao otresitije borce i pitao šta oni misle. Bilo je tu već i srednjoškolaca, pomoraca, kvalificiranih radnika itd. Kada je borcima to već dosadilo, svi su se dogovorili da ne odgovaraju na pitanja, da kažu komesaru da ne znaju. Tako je komesar jednog dana postavio neka pitanja, a svi su u glas rekli da ne znaju. Nastao je tajac. Jedan borac je rekao: »Odgovori nam ti, druže komesaru.« Komesar će na to: »Drugovi, ne znam ni ja«. Nastao je smijeh, a političkog komesara su od tada borci još više voljeli. Po završetku rata bio je kratko vrijeme na dužnosti instruktora u Komandi pozadine 4. armije. Tada su nastali problemi druge prirode. Trebalo je odlučiti: ili okupiti porodicu u Ljubljanu, gdje je službovao, ili se kolonizirati s porodicom u Vojvodinu. On se odlučio na ovo prvo. Doveo je ženu i djecu a ostali članovi porodice su kolonizirani. Postavljali su mu se novi zadaci. Morao je učiti da bi mogao obučavati i vaspitati mlade. Nije bilo dovoljno samo ratno iskustvo. Zahvaljujući upornosti i samoodricanju te punom razumijevanju porodice, on je uspješno završio školu. Završio je i Višu vojnu akademiju, razne političke kurseve i postao visoki rukovodilac u JNA. Kao politički komesar puka u Kikindi i Virovitici odigrao je značajnu ulogu na učvršćenju moralno-političkog stanja i borbene sposobnosti tih jedinica i to u teškim danima kada je protiv naše zemlje bila angažirana mašinerija informbirovskih zemalja. Po ukidanju političkih komesara postavljen je za pomoćnika za moralno-političko vaspitanje u brigadi, da bi, nedugo za tim, u činu pukovnika otišao u zasluženu penziju. Treba reći da je sve pobrojane funkcije Tode uspješno obavljao i bio cijenjen kao ličnost od svojih potčinjenih i pretpostavljenih. Tode je bio zrela ličnost, objektivan, principijelan i poštovan u svim sredinama gdje se kretao. Posebno su ga krasile skromnost i jednostavnost. Umro je u 64. godini od teške bolesti.

Nikola IvoSević

KOMANDIR PARTIZANSKE CETE

Porodica Save Kosanovića imala je malo plodne zemlje. Bavili su se šumskim poslovima, tzv. kirijanjem te izradom drvenih predmeta i slično.

Savo Kosanović rođio se 1922. godine u selu Palice. Potjecao je iz siromašne radničko-seljačke porodice. Otac Petar i majka Anđa imali su petoro ženske i troje muške djece. Savo je bio drugo dijete. Bivšu jugoslavensku vojsku nije služio, jer je bio mlad.

Porodicu od deset članova bilo je teško izdržavati jer nije bilo posla, a rad je bio slabo plaćen.

Savo je već s deset godina starosti radio s ocem i starijim bratom na tucanju kamena i na teškim šumskim poslovima. Više je gladovao nego što je bio sit, a uz to izložen nevremenu i velikim hladnoćama Gorskog kotara i Like.

U ranoj mladosti osjetio je svu surovost života, ali je ubrzo od starijih drugova saznao da su uzrok svemu poslodavci i režim tadašnjih vlasti.

Težak život, izrabljivanje i nepravda stvorili su od njega budućeg borca.

Savo se među prvim dobrovoljcima u svom kraju javlja u krakarski partizanski logor 1941. godine.

Bio je iskren mladić i neposredan u ophođenju s drugovima. Volio je sport i u tome se isticao među vršnjacima.

U svojoj partizanskoj jedinici Savo je služio kao primjer odvažnog i hrabrog borca. Među prvima je primljen u organizaciju SKOJ-a, a već 1942. godine postao je komandir čete. Na dužnosti komandira čete ostao je do 1943. godine. Kao hrabar i perspektivan rukovodilac upućen je na oficirski kurs početkom 1943. godine. Zbog izuzetne hrabrosti i drugarstva postao je omiljen kod boraca i rukovodilaca bataljona »Marko Trbović« i kasnije u 13. primorsko-goranskoj udarnoj diviziji.

Save se i danas sjećaju kao hrabrog borca, dobrog rukovodioca i s poštovanjem o njemu govore njegovi ratni drugovi. On se uvijek brinuo da njegovi borci dobiju hranu i odjeću te da se odmore poslije napora u borbi. Svojim drugovima pomagao je nositi puškomitraljez i druge terete. Unosio je među umorne i iscrpljene borce duh vedrine i hrabrosti kada su bili na izmaku snaga.

Bio je jake fizičke konstrukcije jer je radio teške fizičke poslove. Često je bio izložen hladnoći i drugim vremenskim nepogodama, a uz to gladan i slabo odjeven. Zato je mogao u ratu s uspjehom savladati i ono što se činilo nemogućim. Kraj sve svoje hrabrosti i snage Savo nije bio surov, već osjećajan i pažljiv, ali i odlučan kada je u pitanju bilo izvršenje zadataka.

Bio je oličenje hrabrosti, drugarstva i odanosti svojoj Partiji. Njegova porodica aktivno je radila za NOB. Savo i tri njegova brata bili su borci i rukovodioci u partizanskim jedinicama.

Savo je poginuo 1943. godine u blizini Jezerana kao komandir mitraljeske čete 4. bataljona 6. udarne brigade 13. primorsko-goranske divizije. Poginuo je kao komunist, borac i partizanski rukovodilac.

Rade Radojčić

MARAVIĆ (NIKOLE) MILANKO

Milanko Maravić rođen je 1906. godine u selu Selištu. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Završio je četiri razreda osnovne škole. U porodici je bilo petero djece, četiri sina i kćerka. To je bila mnogobrojna familija sve do 1935. godine kada je brat Milan otišao u policiju, brat Rade u podoficire, a sestra se udala i napustila roditelje. Milanko i brat Ilija ostaju s ocem i majkom. Budući je bio najstarije dijete, morao je vrlo mlad, zajedno s ocem, preuzeti veliki teret brige i staranja za opstanak porodice.

Tako je već u 15-oj godini kao šumski radnik otišao tražiti posla po Bosni i Srbiji. Godine 1926. je na odsluženju vojnog roka. Služio je devet mjeseci u Skopju. Za vrijeme služenja vojnog roka bio je teško obolio. Povratkom iz bivše Jugoslavenske vojske nastavlja se težak život.

Milanko se 1929. oženio s Vukelić Ljubicom. Bio je optimista kada je bila riječ o životu. Često je znao reći: »Treba izdržati, bit će dobro«.

Milanko je sa suprugom od 1930. do 1941. godine imao sedmero djece, dva sina i pet kćeri. Najstariji sin Nikola je rođen 1930. a najmlađa kćer Ljubica decembra 1941. godine.

Uoči drugog svjetskog rata zajednička porodica brojila je 16 članova, što najbolje pokazuje mučan i težak život onih koji su se smatrali odgovornim za izdržavanje tako velike i brojne familije. Milanko je završio samo četiri razreda osnovne škole, ali je po prirodi bio vrlo bistar, razuman i snalažljiv. Volio je čitati i njegova djeca su mu uvijek morala donositi novine vraćajući se kući iz škole. Ako nije bilo dinara za novine, posuđivale su se u selu od bilo koga.

Razdoblje od 1935. do 1941. godine bilo je za Drežnicu značajno jer je dolazilo do buđenja i oživljavanja revolucionarnog rada organizirane radničke klase. I za Milanka je to bila prekretnica u životu. Milanko je bio od mladosti demokrata i na strani naprednog radničkog pokreta. Učesnik je svih radničkih štrajkova u Drežnici od 1935. do 1941. godine. Učestvovao je u stvaranju prve organizacije SDRJ koja je osnovana 1936. u Drežnici. Sudjelovao je 1937. godine u osnivanju prve radničke Nabavno-potrošačke zadruge, kao i u svim drugim akcijama koje su se izvodile uoči drugog svjetskog rata od strane organizacije SDRJ u Drežnici.

Sudbonosna 1941. godina nije ga iznenadila i našla nesprenog. On i čitava njegova porodica bili su među prvima u Drežnici koji su se odazvali pozivu CK KPJ. Milanko i još dva njegova brata ne samo da su učesnici NOB-a nego su organizatori ustanka 1941. godine u Drežnici. Milanko je bio poznat narodu Drežnice kao vrlo pošten i vrijedan radnik i uživao je veliki ugled kod naroda, naročito u svome užem kraju.

Kao aktivista i organizator ustanka 1941. godine u Drežnici imao je puno

uspjeha. U januaru 1942. postao je član KPJ i od tada sav svoj rad je posvetio borbi za ostvarivanje programa i linije KPJ. Uvjeren da bez oružane borbe nema slobode za radničku klasu, on organizirano sudjeluje u NOB i prihvaća različite obaveze i funkcije. Zbog svoga aktivnog rada već pod konac 1941. biran je za odbornika u svom selu. U proljeće 1942. izabran je u Kotarski NOO za Ogulin, a kasnije i u komisiju KPH za Ogulin. U drugoj polovici 1943. biran je za člana Okružnog odbora JNOF-a za Gorski kotar.

Navedene funkcije vršio je sve do oslobođenja naše zemlje s velikim uspjehom i priznanjem svih društveno-političkih organizacija čiji je on bio član. Uvijek je partijske i društvene obaveze stavljao ispred svojih ličnih i porodičnih problema.

Dana 21. novembra 1944. ustaše su mu na zvjerski način ubili suprugu Ljubicu i oca Nikolu.

U to vrijeme Milanko je bio na službenoj dužnosti u Gorskom kotaru. Došavši kući saznao je tužnu i tragičnu vijest. Ubijen je otac, ubijena supruga, a ostalo je sedmero nejake maloljetne djece. Nestali su baš oni koji su se za djecu brinuli, hranili ih i od neprijatelja skrivali.

Tko će u ratnom vihoru zamijeniti majku i djeda? U tim najtežim trenucima za Milanka i njegovu djecu u pomoć je priskočila rodbina i čitavo selo. Milanko se nakon 10 dana vratio na svoju dužnost.

Milankova odanost Partiji i odgovornost prema društvenim obavezama došla je do izražaja tko zna po koji puta. On ostaje na navedenim dužnostima sve do oslobođenja naše zemlje. Na njegovu sreću, kao i na sreću onih koji su se brinuli za djecu, svih sedmero djece preživjelo je rat i dočekalo slobodu. Odmah nakon oslobođenja Milanko odlazi u Zagreb i zapošljava se u Ministarstvu pravosuđa. Došlo je i vrijeme da on mora preuzeti i brigu o sedmero djece. Našao je novog bračnog druga udovu Milanović Ružu iz Ogulina s kojom se oženio

1945. godine Našao je dobru suprugu i pravu zamjenu njihovoj majci. Uz pažljivu brigu oca i Ruže, kao i uz pomoć društvene zajednice, sva su se djeca iškolovala i zaposlila.

Nakon dvije godine rada u Ministarstvu pravosuđa otišao je na dužnost direktora »Pluta« u Zagrebu.

Na dužnosti direktora »Pluta« ostaje sve do svoga penzionisanja 1965. godine. Milanko je bio izvanredno uspješan direktor »Pluta«. Više puta je pohvaljivan, a u nekoliko navrata o njemu su pisale i novine kao popularnom narodnom direktoru.

Za čitavo vrijeme svog službovanja na rukovodećim mjestima Milanko je bio i društveno-politički radnik. Stalno je imao neke društveno-političke funkcije u općini ili u gradu. Svagdje i u svakoj sredini gdje je radio i gdje je živio bio je omiljen, priznat i poštovan kao rukovodilac i kao čovjek. On je to stekao svojom aktivnošću i upornošću na izvršavanju privrednih i društveno-političkih zadataka, svojim ponašanjem i izgrađivanjem dobrih i zdravih međusobnih odnosa.

Milanko je po prirodi komunikativan i snalažljiv. Imao je vrlo dobro ophođenje s mlađim i starijim osobama. Bio je vrlo duhovit čovjek, volio je šalu i zbog toga je bio prihvaćan u svakoj sredini.

Za sve što je učinio i doprinio dobio je velika i brojna društvena priznanja te ratna i poslijeratna odlikovanja.

Obolio je 1976. godine i 1. 5. 1979. umro u 73. godini života.

Lako Ivošević Trtan

KOMANDIR DREZNICKE PARTIZANSKE CETE

Milanko Maravić-Milkan rođen je 1918. godine u selu Pražićima. Bio je iz ugledne srednje imućne seljačke porodice. Završio je 4 razreda osnovne škole u Drežnici. Po završetku školovanja zaposlio se na pilani u svom selu, gdje je ubrzo postao ložać parne mašine i na tom poslu ostao sve do 1937. godine. Nakon toga otišao je u mornaričku podoficirsku školu u Šibenik. Bio je mornarički podoficir u aktivnoj službi dvije godine.

Prilikom kapitulacije stare Jugoslavije zatekao se u Šibeniku. Preko jednog prijatelja dobio je propusnicu i bez teškoća stigao u Drežnicu, u svoje selo Pražiće. Po povratku kući stupio je u vezu s drugovima koji su mu savjetovali da ne predaje oružje, da izbjegava kontakte s okupatorom i ustaškim vlastima. Milanko je od tada neprekidno u vezi s komunistima od kojih saznaje o KPJ, njenoj politici, o radničkoj klasi.

Stalna neizvjesnost, ponižavanja i strah od vlasti NDH trajali su sve do napada Nijemaca na SSSR. Taj događaj ulio je svima nadu da će se preživjeti, da će Rusija brzo pobijediti i nas osloboditi. Kad se malo kasnije čulo za ustanak u Srbiji i u drugim pokrajinama okupirane Jugoslavije, Milanko je stekao pouzdanje i vjeru u buduću pobjedu: bio je čvrsto ubijeden da će cio narod prihvatiti borbu i istrajati u njoj do kraja. U prvim ustaničkim danima 1941. godine on među prvima odlazi u partizane. Lako se prilagođavao novom načinu života.

Nakon nekog vremena postaje komandir odjeljenja. Njegovih deset drugova slijede njega i on im služi za primjer. Odmah je shvatio da odnos između starijina i vojnika u partizanima nema ništa zajedničko s odnosima u bivšoj jugoslavenskoj vojsci.

Iz dana u dan on se vojnički i ideološko-politički uzdizao. Marksističku ideologiju i osnove vojne vještine brzo je usvajao te nastojao da ih što bolje prenese na druge. Postepena nadgradnja i napredovanje omogućuju mu da postane komandir voda. I toj dužnosti on prilazi s puno odgovornosti. Nastoji i uspijeva da u vodu razvije iskreno drugarstvo i međusobno povjerenje između boraca i starijina. Smišljenim nastupima osigurao je apsolutnu poslušnost i disciplinu koja nije bila izraz strahopoštovanja, već shvaćanja da svjesna disciplina spada uz vojsku visokog borbenog morala i sposobnosti da izdrži i najteže trenutke u ratu. U tom je mnogo pomagala i partijska organizacija. Milanko je bio svjestan da on i njegovi borci nisu još stekli dovoljno borbenog iskustva. Zato on redovno iz svake akcije izvlači potrebne pouke za sebe i svoju jedinicu. Razumije se, to su radili i drugi, ali čini se da je za takve analize on imao više smisla. Komandujući svojim vodom on je već u nekoliko akcija, dobio veću sigurnost, bolje shvata našu i neprijateljsku taktiku, stiče ličnu i komandirsku hrabrost, postao je odlučniji, stabilniji i uporniji.

Milanko je u svakom poslu bio tačan i uporan. Sve slobodno vrijeme provo-

dio je s drugovima, upoznajući ih s vještinama ratovanja. Učio ih je kako se štiti i maskira, kako se maršuje, napada i brani, kako se juriša, zauzimaju utvrđene zgrade i bunker, kako se čuva od minskih polja, žičanih ograda itd. Obučavao ih je o otvaranju vatre, nišanjenju, posebno upotrebi ručnih bombi u okršajima s neprijateljem. Po ovom se može ocijeniti da je to bio kompletan ratnik i vaspitač boraca koji su dolazili u partizane bez ikakvog vojnog predznanja.

Kapitulacijom bivše Jugoslavije 1941. godine talijanski okupator zaposjeo je pojedina naseljena mjesta. Okupator je relativno dobro ocijenio situaciju kad je zaključio da će držanjem Vratnika, Žute Lokve, Brinja i Jezerana te sprečavanjem dejstva partizana u međuprostorima otežati partizanskim jedinicama manevar iz Gorskog kotara u Liku, Dalmaciju i obratno.

Raspolagalo se podacima da je neprijatelj pomenuta mjesta utvrdio na naj-savremeniji način. Pokušati napad na bilo koje od njih graničilo bi se na samoubijstvom. Došlo se do zaključka da okupatorsku snabdjevačku kolonu treba sačekati u njenom kretanju, na otvorenom prostoru i van naseljenog mjesta. Izbor za akciju pao je na prostor između sela Melnice i Žute Lokve.

Iskusni organizator ustanka i vješt ratnik drug Viktor Bujanj upozoravao nas je na situaciju u kojoj su se nalazile talijanske jedinice. Ako okupatoru u predstojećoj akciji — govorio je drug Viktor Bujanj — nanese ozbiljne gubitke, to će pozitivno i mobilizatorski djelovati na naše ljude, dok će na neprijatelja imati suprotan učinak.

Poslije izvršene pripreme krenulo se u akciju. U selo Tužević jedinice našeg bataljona prispjele su u prijepodnevnim časovima. Stab bataljona i komande četa, na čelu s Viktorom Bubnjem, izvršili su izviđanje terena i odredili najpogodniji rejon za postavljanje zaslje. U toku noći 6/6. januara 1942. godine komandir čete Milanko obišao je sve borce, provjeravajući kako je izvršeno maskiranje i kako su drugovi iskoristili prirodne zaklone. Komandir je detaljno objasnio borcima zadatak čete i zadatak svakog pojedinca. Upoznao ih je s jačinom neprijatelja koga su očekivali, iz kog pravca je trebalo da dođe i u koje jutarnje časeve. Budući da je tri dana prije akcije bio postavljen za komandira čete, bilo mu je posebno stalo da se dokaže i da njegova četa s uspjehom izvrši postavljeni zadatak. Oko osam časova čuo se iz daljine zvuk motora. Kolona od četiri kamiona primicala se zaslje čete. Borcima je saopćeno da će se vatra otvoriti kad čelni kamion uđe u usjek. Prvim metkom trebalo je pogoditi vozača kako bi kamion udario u usjek, eventualno se prevrnuo i onemogućio dalji saobraćaj. Znak za paljbu dao je operativni oficir bataljona. On je pogodio vozača. Kamion je, kao što se i očekivalo, udario u usjek i zaustavio se. Na sličan način zaustavljena su i ostala tri kamiona. Za nekoliko trenutaka kamioni su gotovo bili prazni. Fašisti koji nisu bili teže ranjeni, i oni zdravi, iskočili su iz kamiona i u panici bježali ka šumi, tražeći u njoj spas. To gonjenje vatrom prema šumi trajalo je neko vrijeme i prikovalo je našu pažnju.

Kad su Talijani u garnizonu Žuta Lokva čuli borbu, poslali su kamionima jedinicu da pomogne napadnutoj koloni. Budući da je mjesto borbe bilo udaljeno samo nekoliko kilometara, kamioni su tu razdaljinu brzo savladali. Na nekoliko stotina metara od zaslje neprijatelj je razvio jedinicu u streljački stroj i počeo da nastupa prema mjestu borbe. Kad se neprijateljski streljački stroj dovoljno približio da može uspješno djelovati vatrom, od prvih rafala smrtno su pogodeni komandir čete Milanko Maravić-Milkan, komandir I voda Tomić Nikola-Vukov i još jedan drug Primorac. Ranjena su četiri druga. Neprijatelj nas je potpuno

iznenadio. U ovoj akciji neprijateljski gubici bili su 30 mrtvih i nepoznat broj ranjenih. Uništena su tri kamiona, zaplijenjen jedan puškomitraljez i deset pušaka (Zbornik NOR, tom V, knjiga 5, strana 50).

Milanko je u svojoj dvadeset četvrtoj godini svoju mladost i život ugradio u revoluciju i današnju slobodnu samoupravnu socijalističku Jugoslaviju. On nije imao šta ljepše i više da joj pokloni od svog mladog života. Iako je relativno kratko vrijeme proveo u ratu, ispoljio je izvanredne moralne i političke kvalitete.

Sve što je pošteno, časno i etično bilo mu je blisko i odgovaralo je njegovim pogledima na svijet i život. Volio je slobodu i radovao joj se, vjerujući da ćemo je ostvariti pobjedonosnom revolucijom i oružjem. Sve te njegove moralne vrijednosti svrstavaju ga među svijetle likove naše revolucije.

Miloš Ivošević

DJEČAK PUSKOMITRALJEZAC

Rade Maravić je, vraćajući se s proslave 25-godišnjice 13. udarne primorsko-goranske divizije, održane 27. jula 1968. godine u Rijeci, poginuo, zajedno sa svojom osmomjesečnom kćerkom Tamarom, u saobraćajnoj nesreći 28. jula 1968. godine kod Petrinje u 39-toj godini života. U toj nesreći njegova supruga Ana teško je povrijeđena. I tako se u jednoj banalnoj saobraćajnoj nesreći ugasio život našeg velikog puškomitraljesca, bombaša i majora JNA Rade Maravića koji bi, kada bi trebalo birati, prije izabrao onu bombašku — junačku smrt. Međutim, život je drukčiji od želja.

Rođen je 18. marta 1929. godine od oca Đurđa i majke Ane. Osnovnu školu završio je 1939. godine u Drežnici.

Cio život bio mu je težak i vrlo surov.

U narodnu vojsku — partizane stupio je 5. maja 1942. godine. U to vrijeme Drežnica je bila sva u NOB-i pa ni Rade s 13 godina nije

htio da bude slabiji od drugih Drežničana. Za njegov odlazak u partizane Milija Maravić-Gajić kaže: »Išle smo na svakodnevne skojevske zadatke i šalile se s mladićima i pionirima da i oni s nama djenvojkama idu. Rade se tada 'uvrijedio' i rekao: 'Ja sutra idem u partizane', što je i učinio«. Partizanskoj komandi u Drežnici javio se 5. maja 1942. godine i od tada do smrti ostao je narodni vojnik — partizan i starješina JNA. Rade je bio na obuci od 10. maja 1942. godine do 16. oktobra 1942. godine, kada je kao partizan svrstan u novoformirani 4. omladinski bataljon 6. primorsko-goranske brigade.

Talijanska puška bila je dugačka za tog naprednog i odvažnog dječaka. Za

vrijeme dugotrajnih i svakodnevnih noćnih i dnevnih marševa, u borbi, na odmoru, gladan, bos, neodjeven i smrtno neispavan, nikad nije htio da bude pošteđen. Ako bi ga netko od drugova htio da poštedi, žalio se komandiru voda ili čete, govoreći da i on može da izvršava sve zadatke kao i svaki drugi partizan.

I tako su prolazili dani, mjeseci i godine u stalnim borbama od maja 1942. do 9. maja 1945. godine. U svim tim borbama Rade je bio među prvima borbama. Stalno je istican i pohvaljivan, a odlikovan je i s dva ordena za hrabrost.

Decembra 1942. postao je skojevac od trinaest i pol godina. Član KPJ postao je početkom januara 1944. godine s nepunih 14. godina. Časno, pošteno i vrlo odgovorno izvršavao je sve zadatke ne žaleći ni svoj mladi život.

Sredinom marta 1943. godine 2. udarni bataljon 6. primorsko-goranske brigade, čiji je komandant bio Miloš Ivošević-Rogović, bio je razmješten u selu Pupavci (nedaleko od Crne Vlasti — sada M. Vrhovine), gdje su vršene pripreme za napad na to utvrđenje koga je branilo oko 350 četnika, okorjelih zlikovaca sakupljenih iz svih krajeva. Prije 2. udarnog bataljona na to uporište napadale su naše elitne partizanske jedinice, ali bez uspjeha. Zauzimanjem Crne Vlasti otvaraju se vrata za Gacku dolinu. Borbe su se vodile 15 dana ali bez uspjeha. Uviđajući značaj zauzimanja Crne Vlasti, GŠH naredio je da napad našeg 2. udarnog bataljona podržava vod tenkova GŠH.

Četnička posada bila je smještena u crkvi i školi. Ove građevine bile su opasane čvrstim i dosta visokim zidom. Oko svih utvrđenja postavljena je trolejna bodljikava žičana ograda i minska polja s jedne i druge strane žice. 2. udarni bataljon dobio je zadatak da likvidira to četničko uporište, a 3. četa (čiji je komandir bio Đuro Trbović-Cvijetan) dobila je zadatak da napadne i likvidira četničko uporište u crkvi i školi. Pripremajući napad komandir i komesar čete pozvali su dobrovoljce-bombaše. Na taj poziv Rade je prvi izašao iz stroja (tada je imao tačno 14 godina). Za njim su izašli i ostali borci iz čete. Komandir i komesar odredili su potreban broj bombaša, a ostale vratili u četvu, među njima i Radu. On se na to pobunio i poslije kratke »svađe« vraćen je među bombaše.

Napad je počeo u prvim jutarnjim časovima 20. marta 1943. godine. U određenom momentu čuo se prodoran glas hrabrog komandira čete Đure Trbovića-Cvijetana: »Naprijed, drugovi bombaši!« Radovan pun borbenog elana, herojski je među prvima iz stojećeg stava bacao bombe na četničke bunkere i druga utvrđenja. Zlikovci su uzvraćali paklenom vatrom iz svih vrsta naoružanja. Jedna od bombi pala je blizu Rade i ranila ga na 35 mjesta po cijelom tijelu i razbila mu bocu sa zapaljivom smjesom koju je imao u desnom džepu šinjela. Rade se odjedanput pretvorio u živu buktinju koja je bila visoka oko 1 m. U neposrednoj blizini bili su Kosanović Milan-Srićan, nišandžija na teškom mitraljezu i Kosanović Radan-Josin, nišandžija na minobacaču 60 mm. Istog momenta su skočili iza zaklona i sa zapaljenim Radom bacili se u jednu lokvu i tako spasil život tom mladom junaku.

Pored rana zadobio je i teške opekotine. Najveća opekotina (veličine dlana od ruke) bila je na desnom kuku.

Teško ranjen hitno je evakuiran u partizansku bolnicu na Bijejele Potoke u Lici. Nakon 20 dana liječenja u bolnici evakuiran je u drežničku partizansku bolnicu iznad Vukelića. Neko vrijeme je liječen u bolnici, a onda pušten kući. Tih dana dobro se sjeća njegov vršnjak Jovan Maravić-Joja koji kaže: »U stranama, čuvajući ovce, Radovanu smo s nožićem vadili manju parčad gelera iz lica i ruku«.

Poslije ozdravljenja i oporavka, juna 1943. godine, javio se Komandi mjesta u Drežnici sa zahtjevom da ide u svoju jedinicu. Komandant mjesta mu je rekao: Tvom bataljonu i brigadi predstoje vrlo naporni marševi i borbe pa je bolje da ti za sada ostaneš ovdje. Znaš, bojim se poslije toga teškog ranjavanja nećeš moći izdržati...» Radovan je oborio glavu. Iz očiju su mu kapale krupne suze koje su se, stižući jedna drugu, slijevale niz obraze. Nije mogao da govori, samo je kroz bolno jecanje prostenjao:

— Kako ću ja bez mojih drugova i mog omladinskog bataljona?

— Ajde ne plači, sramota je. Ti si stari partizan i bombaš, kaže mu komandant.

— Ne plaćem ja što... nego meni je žao. Ja sam bio u 4. i 5. neprijateljskoj ofanzivi bombaš u mom omladinskom bataljonu pa saad, aaajde iz bataljona jecao je kroz suze Radovan.

Komandant i komesar mjesta su se dogovorili da ga treba pustiti u njegov voljeni 2. udarni omladinski bataljon. Vratio se u svoju 3. četu i primio puškomitraljez. Nikad se od njega više i nije odvajao.

Od juna 1943. godine (kada je ponovno došao u četu) neprekidno je u borbama kod Žute Lokve, Vratnika, Goljaka, Perušića, Vrbovskog i Zagorja (kod Ogulina). Jedan je među najhrabrijim puškomitraljescima našeg bataljona. Stalno se ističe u svim borbama.

Drugo teško ranjavanje bilo je u Sušnju nedaleko Karlobaga. O tom teškom ranjavanju njegov veliki drug i saborac Milan Kosanović-Srića kaže: »Iznijet ću samo ono što sam vidio i doživio. Poslije kapitulacije Italije, septembra 1943. godine, naša 3. četa dobila je zadatak da napadne ustaško uporište Sušanj. Vodič nas je vodio cijelu noć preko planine Velebita. Pred svanuće stigli smo u Sušanj. Našom neoprežnošću vodič je pred svanuće pobjegao. Kada je svanulo, vidjeli smo da nas je uveo usred ustaškog uporišta opasanog bunkerima. Komandir čete Milan Ivošević (umro kao potpukovnik JNA u penziji), vidjevši u kakvoj se situaciji nalazi četa, naredio je brzo povlačenje. Zaštitu povlačenja štitio sam ja i moj pomoćnik na teškom mitraljezu te Radovan sa svojim puškomitraljezom. Tog momenta ustaše su izašle iz bunkera i stezale obruč oko nas, uzvikujući: »Hvataj žive!«. Rade i ja smo odolijevali žestokoj vatri ustaša. Zaštitili smo povlačenje čete, ali smo se mi našli opkoljeni sa svih strana. Kada su ustaše počele da jurišaju na nas, Rade je ustao i iza zaklona sipao rafalima i doviknuo meni: »Milane, ne daj da nas žive uhvate!« Njegov glas me je ohrabrio. Izašao sam iz zaklona i osuo žestoku vatru dugim rafalima. Zvuk rafala iz mog teškog mitraljeza presjekao je jauk: »Milane, ranjen sam. Dođi i ubij me! Ne ostavljaj me živog ustašama!«

Srce mi se steglo. Ubiti ga nisam mogao, a ostavit ga ustašama na milost i nemilost bilo je još gore. Dotrčao sam do njega. Ranjen je u stomak. Nisam ga mogao sam nositi (moga pomoćnika ustaše su već zarobile). Odlučio sam da je najbolje pokriti ga suvim granama.

Pri rastanku rekao sam mu: »Trpi bolove i šuti. Ja ću doći po tebe kada se borba završi«. Vjerovao je meni i poslije mi pričao: »Stalno su se oko mene muvale ustaše. Gutao sam u velikim bolovima, onako kako si mi rekao«. I stvarno, poslije zauzeća Karlobaga ja sam nakon TRI DANA I TRI NOĆI od Radinog ranjavanja uzeo jedan vod vojske, otišao do mjesta gdje sam ga ranjenog ostavio, otkrio grane i na moju veliku radost našao ga živa. Istina, jedva je davao znake života. Kada je vidio mene, rekao je: »Znao sam ja da ćeš doći po mene«. Od radosti zaplakali smo jedan i drugi. Bolničarka ga je previla. Stavili smo ga

na nosila i odnijeli u Karlobag. Naša 3. četa toga dana bila je svečano raspoložena, radujući se što vidi Radu živa«.

Biti 3 dana i 3 noći teško ranjen (prostrijeljen s 2 metka kroz stomak), neprevijenih rana, bez zaustavljanja krvarenja, bez vode, hrane, te imati snage, volje i moći za samoodržanje, mislim da je ravno najvećim junaštvima. Tada je Rade imao 14,5 godina.

Nakon 3 mjeseca liječenja u partizanskoj bolnici Rade se našao ponovno u prvim borbenim redovima, redajući junaštvo za junaštvom kroz borbe u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici gdje je ratovala naša 13. udarna primorsko-goranska divizija.

U završnim operacijama za oslobođenje zemlje naša 4. armija je na taj pohod krenula iz Like prema Gorici i Trstu. Rade je tada bio vodnik voda, ali se nije odvajao od svog puškomitraljeza. Neustrašivo je išao na čelu svog voda radujući se skoroj pobjedi. U borbama za Lokve (kod Delnica), aprila 1945. godine, teško je ranjen kroz grudi. Borbe i juriši za njega su bili završeni. Evakuiran je u bolnicu. I ovu tešku ranu je prebolio. Tada je imao 15 godina.

Završetak drugog svjetskog rata dočekao je u bolnici. Radovao se (kao i svi mi) našoj pobjedi nad svim zlima oko čovjeka i u njemu, želeći da se takve muke i patnje nikada više ne ponove. Iz rata je izašao kao zastavnik. Imao je petnaest godina i tri mjeseca.

Septembra 1946. godine upućen je na jednogodišnje školovanje u školu obalske artiljerije u Meljine. O završetku škole i službovanju u Meljinama Ljuban Zrnić, šef KOS-a u školi (sada major JNA u penziji, nosilac Partizanske spomenice 1941. godine) kaže: »Jednogodišnju školu je završio s odličnim uspjehom. Iako je tada imao 18 godina, uprava škole ga ostavlja za nastavnika u podoficirskoj školi. Na opće zadovoljstvo svih nas bio je odličan nastavnik. Zbog izuzetno dobrog uspjeha i svih drugih kvaliteta koji su ga krasili kao starješinu i komunistu, uprava škole ga krajem 1947. godine predlaže za vanredno unapređenje u čin poručnika. Ponosio sam se s njim. Govorio sam drugovima: Vidite ovog mog mladog Drežničana kako je odličan nastavnik, starješina i čovjek. Lijepo je sjećati se tog krasnog dječaka«, kaže Ljuban Zrnić.

Potrebe službe su zahtjevale da službuje u Puli, Splitu, Bohinjskoj Beli, Bledu, Kranju i konačno u Petrinji, gdje ga je zatekla i smrt.

Sve službene ocjene bile su mu odlične. Zbog toga je i vanredno unaprijeđen u čin kapetana I klase. S uspjehom je položio i ispit za čin majora 1961. godine. U tom činu je bio 7 godina (do smrti). Kroz službovanje u JNA bio je komandir pješadijskog voda, slušalac u školama, nastavnik, komandir baterije, komandant divizona, operativac u artiljerijskom puku i načelnik štaba artiljerijskog puka.

Sve nabrojane ratne i poslijeratne tragedije i teškoće Rade je stoički podnosio.

Cesto sam u ratu, zadivljen i dirnut njegovim junaštvom i odanosti našem pokretu, osjetio ponos što je moj nerazdvojni drug i što smo zajedno pod istom zastavom. Teško je pisati o Radi. Sve što sam napisao sigurno je malo i više nego skromno. Stalno je bio u prvim redovima i bio jedan od najhrabrijih drežničkih omladinaca.

Mislim da dijelim mišljenje svih koji su ga znali da je Rade bio naš drežnički Boško Buha. Nosio je časno, pošteno i uzdignuto barjak revolucije. Nikada ga ni za tren nije ispuštao iz svojih mladih ruku.

Gojko Maravić

SMRTO RANJEN NA LJUBOVU

Rade Maravić došao je kući kao narednik iz bivše jugoslavenske vojske, da bi u augustu 1941. godine od naroda Selišta bio jednoglasno izabran i postavljen za prvog komandanta partizanskog logora.

Rođen je 1917. godine, od oca Nikole i majke Stane, u selu Kuboti-Selište. Osnovu školu završio je s odličnim uspjehom u Drežnici. Zbog nemogućnosti daljeg školovanja ostaje u svom selu i bavi se zemljoradnjom i drugim radovima. Teški materijalni uslovi višečlane porodice pogoršavali su se iz dana u dan. Rade realno sagledava mukotrpan život te 1935. godine konkuriše za prijem u podoficirsku školu. Pošto je osnovnu školu završio s odličnim uspjehom, svojim stasom, inteligencijom i lijepim ponašanjem prosto se nametnuo konkursnoj komisiji.

I dok su njegovi drugovi — vršnjaci provodili mladost u svakodnevnim sitnim zadovoljstvima, on je zbog teških materijalnih prilika morao da stupi u vojnu službu, svjestan da će biti pritisnut tjeskobama kasarni i prazninom duha kraljevske vojske. U tim teškim uslovima završio je podoficirsku školu s odličnim uspjehom 1937. godine. Na dužnosti podnarednika i narednika u kraljevoj gardi u Beogradu nalazio se sve do aprilskog rata 1941. godine.

Godišnje odmore provodio je kod svoje kuće u Kubotima. Iako tada »gospodin«, njegovo ponašanje nije se ni malo izmijenilo. Druži se sa starijim i mladim ljudima iz Selišta, šali se i veseli s njima, ide na prela i slave. Kod njega dolaze ljudi bez ustručavanja da ga pitaju šta ima novo u Beogradu i svijetu.

Kada je marta 1941. godine izvršen vojni puč u Beogradu i oborena namjensnička vlada, Rade se priključio pučistima, nadajući se da će nova vlada biti koliko-toliko bolja od prethodne. Nađanja se nisu ostvarila, jer je i nova vlada bila nenarodna.

Napadom Njemačke i Italije na Jugoslaviju, 6. aprila 1941. godine, on se u sastavu garde, kao pratnja vlade i kralja, povlači sve do Nikšića. Vidjevši da vlada i kralj napuštaju zemlju i da je Jugoslavija kao zemlja kapitulirala, on ne ide s njima za Kairo (iako je imao mogućnosti), već odlučuje da se vrati kući. Poslije raznih peripetija i zlostavljanja krajem aprila stiže u svoju Drežnicu. Putjući preko Sarajeva, Zagreba, Karlovca i Ogulina bio je svjedok nečuvenog terora nad nedužnim narodom.

Odmah po dolasku kući govorio je o sramnoj izdaji vlade i kralja, o jednoj i bijednoj kapitulaciji bivše jugoslovenske vojske i o općem bespravljju i genocidu nad nedužnim i nemoćnim narodom. Savjetuje da se narod sklanja i čuva oružje, svaki metak, bombu i dijelove vojničke odjeće, da ljudi ne spavaju kod kuće, napominjući da će doći vrijeme kada će okupator i ustaše sve ovo platiti.

Ovakvo njegovo držanje, stavovi i nepodijeljena odvažnost snažno su djelovali na narod Selišta. Svi su ga izuzetno cijenili, poštovali i s uvažavanjem

govorili o njemu. I tako su, savjetujući se i razgovarajući s običnim ljudima, simpatizerima i članovima KPJ, prolazili dani u pripremama i organiziranju oružanog ustanka. U tim pripremama Rade je bio istaknuta ličnost.

Sve ovo ostavlja dubok utisak na narod Selišta i bilo je od presudnog uticaja da Radu na jednom zboru jednoglasno izaberu za prvog komandanta partizanskog logora. Tom prilikom mu je Đuđa Gajić predao karabin sa 100 metaka i dva pištolja.

Radi je tek 26 godina. Neumoran je i stalno u pokretu, samopouzdan i pun najsmjelijih planova. Partizane svog partizanskog logora svakodnevno obučava u pravilnom rukovanju s raznim vrstama naoružanja, u korištenju raznih prirodnih zaklona za vatreno dejstvo i zaštitu i u drugim borbenim radnjama prilagođenim partizanskom ratovanju. Zajedno s komesarom logora Stojanom Radulovićem-Giganom (sada pukovnik JNA u penziji) objašnjava snagu i značaj oružanog ustanka, snagu i mogućnosti SSSR-a i KPJ. Dakle, pravi starješina ustaničke vojske koji se razvijao s njom zajedno. O njemu se govorilo: »Ako ne pogine, on će partizanskoj slavi koju je već stekao dodati još mnogo podviga«. Ta predviđanja su se, na ponos i radost svih onih koji su ga poznavali, i ostvarila.

U 1941. godini sa svojim logorom uspješno priprema i izvodi niz manjih akcija koordiniranih s drugim logorima na teritoriji Drežnice. U svim akcijama je prvi. To vrlo pozitivno djeluje na ostale borce koji vrlo brzo odstranjuju strah i u praksi se uvjeravaju u snagu kolektiva.

Rade je bio čestit i ponosit čovjek. Podozrivost prema njemu od strane nekih visokih rukovodilaca zasnivala se na tome što je bio narednik bivše jugoslavenske vojske. On je to znao i osjećao, ali je i tu veliku nepravdu muški podnosio, govoreći: »Vrijeme će pokazati ko je u pravu, ja ili oni«. Istina, ta nepravda bila je krajem 1941. i početkom 1942. godine. Ali, nepravda makar i kratka, duga je i teška svakom poštenom čovjeku. Rade je zaista bio odan do kraja našoj Partiji i narodu, što je bezbroj puta pokazao ne štedeći ni svoj život koji je časno položio na oltar svoje domovine. Član KPJ je od 1942. godine.

Pored njega, nedvosmisleno je dokazano, njegova kompletna porodica učestvovala je u revoluciji i znatno doprinijela njezinoj pobjedi. Braća Milanko i Ilija nosioci su »Partizanske spomenice 1941. godine«. Oca Nikolu i snahu mu Ljubicu (Milankovu suprugu) su 1944. godine ustaše zatvorile u kuću i žive spalili. Ovo je jedan od dokaza da je Rade rastao i živio u čestitoj i naprednoj porodici. Nosio je uzvišeno barjak naše revolucije. S njim je i junački poginuo, da bi naš narod slobodno i sretno živio.

Tako markantnoj, poštenoj, odanoj, humanoj i simpatičnoj ličnosti ustanak je dao mogućnosti da se razvije u izuzetnog, hrabrog i vještog rukovodioca naše narodne vojske. Ubrzo je izbio u red prvih boraca Drežnice.

On je smjelost, snalažljivost, upornost i hrabrost mogao tek da iskaže u punoj mjeri u NOB-i. Bio je strog, pravedan i autoritativan starješina. Isto tako je znao i da osvoji srca svojih boraca za koje je bio oličenje svega najboljeg što može i treba da ima rukovodilac Narodnooslobodilačke vojske.

Rade je često govorio: »U ovom strašnom rvanju ne samo s višestruko nadmoćnim i svirepim neprijateljem, nego i s onim što je kao predrasuda i zabluda, kao mračno i nakazno živjelo ili bar tinjalo u mnogom našem čovjeku, pobijedit ćemo mi, pobijedit će razum, čovječnost, pravda«. I upravo mač revolucije rasjekao je to zamršeno klupko. Samo, na žalost, Rade to nije dočekao.

U prvoj polovini 1942. godine oružani ustanak u Drežnici poprimio je masovni

karakter. Priliv omladinaca bio je posebno velik. Za većinu njih nije bilo naoružanja. Početkom maja 1942. Štab V operativne zone formira omladinsku nastavnu četnu a za njenog komandira određuje Radu Maravića.

Od maja do septembra kroz borbeni obuku prošlo je oko 350 omladinaca, novih boraca i onih koji su već bili u jedinicama pa su dati na obuku.

Najsimpatičnije na Radi je njegova jednostavnost i neposrednost. Ništa mu nije »udarilo« u glavu. Ostao je isti onaj jednostavni Rade, željan da se bori za oslobođenje svoga naroda protiv tuđina i domaćih izdajnika.

Ubrzo je postavljen za komandira čete koju je znalčki i junački vodio u napade na Gomirje, Ravnu Goru i Severin.

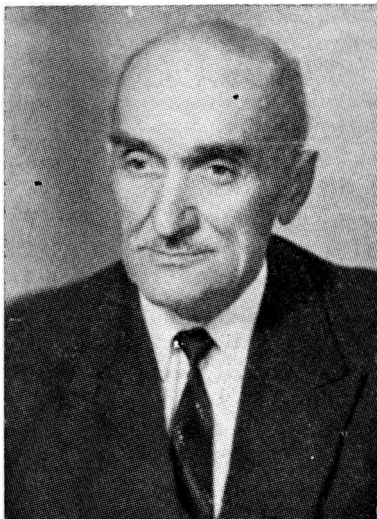
I u najtežim danima, za vrijeme IV neprijateljske ofanzive, kada je sa četom prolazio pored Plitvičkih jezera, Rade je — imajući smisla za lijepo i uživajući u prirodnim ljepotama — govorio borcima o tim ljepotama, pokušavajući da im misli otrgne od velikih nevolja koje su ih pritiskale.

Rade se u svom kratkom životu iskazao kao veliki junak. Njegove zasluge za NOB reći će historičari. Ja ću navesti posljednje njegovo junaštvo. U IV neprijateljskoj ofanzivi naše jedinice u Lici vodile su svakodnevne žestoke borbe. Rade je dobio zadatak da sa četom napada na neprijateljske položaje na Ljubovu koga su branile ustaše dovikujući: »Tužan gledaj s planine Jovo, kako gori gvozdeno Ljubovo«. Žestoki i hrabri Rade je na čelu svoje čete tog kobnog dana pet puta jurišao na dvadesetostruko jačeg neprijatelja, otimao položaje, povlačio se kad treba, da bi u posljednjem jurišu bio smrtno ranjen. Boreći se s teškim ranama, naredio je da se četa s položaja ne povlači bez naređenja komandanta bataljona. Prenesen je u partizansku bolnicu na Bijeke Potoke gdje je 7. februara 1943. godine podlegao smrtonosnim ranama. Tako se ugasio život još jednog junaka naše junačke Drenice.

Živio je snažno i kratko. Proživio je svoj vijek sa smislom i smjelo. Unio je u sredinu gdje je živio duh velikih stremljenja. To je bilo njegovo shvatanje života, svog mjesta u njemu, svoje dužnosti prema narodu u kome je ponikao. Išao je ponosno i muški svojim putem, noseći bez roptanja teret koji je dobrovoljno uzeo na svoja pleća, ne bojeći se ničega do svoje savjesti narodnog borca i revolucionara.

Gojko Maravić

AKTIVAN U RADNIČKIM ŠTRAJKOVIMA

Dušan Radojčić je rođen 3. juna 1897. u selu Radojčićima, u Drežnici, od oca Ilije i majke Stoje, u vrlo siromašnoj seljačkoj porodici. Njegovi roditelji imali su četvoro djece, tri sina i jednu kćerku. Budući da su bili siromašni i živjeli na malo neplodne zemlje, Dušan je odmah po završetku osnovne škole, kao najstarije dijete, morao s ocem preuzeti dio brige o porodici. Kao mladić radio je na poljoprivrednim poslovima a zatim i kao šumski radnik.

Dušanov otac Ilija dobio je zaposlenje kao cestar na dionici Radojčići — Ruka pa je ipak bilo malo lakše živjeti uz stalni posao, iako vrlo slabo plaćen.

Služeći vojni rok u specijalnoj jedinici u Novom Sadu, Dušan je iskoristio to vrijeme na najbolji mogući način. Naime, u vojnim radionicama naučio je mnogo stvari iz kovačkog i bravarskog zanata čime se bavio čita-

vog života poslije povratka iz vojske. Oženio se sa Savkom Trbović te živio i dalje u zajedničkom domaćinstvu s roditeljima, braćom i sestrom. Braća su uskoro odrasla i lakše se živjelo. Ali, Dušanova porodica počela se brzo povećavati. Svake godine dolazilo je po jedno novorođenče, tako da je u relativno kratkom vremenu imao dvanaestoro djece — pet sinova i sedam kćeri. Nastaje težak život. Iako je u porodici bilo dosta sposobne radne snage, ipak je bilo vrlo teško jer nije bilo posla. Teško je i opisati život u jednoj seljačkoj kući gdje je živjelo čak 19 članova domaćinstva. Zahvaljujući samo slaganju i razumijevanju članova brojne zajednice, kao i vrednoći i snalažljivosti svih odraslih, moglo se izdržati. Ipak, najveći teret i obaveza bila je na Dušanu. Kasnije se porodica smanjila. Umrlo je četvoro Dušanove djece — dva sina i dvije kćerke, a zatim su umrli otac i majka. Ostalo je još trinaestoro u kući.

Čitav Dušanov život bio je opterećen brigom kako da obezbijedi ono najnužnije za tako brojnu porodicu. Radilo se sve i svašta: na polju, u šumi, na cesti, radilo se dan i noć. I pored svih tih porodičnih obaveza Dušan je našao vremena i snage da se pridruži i radničkom pokretu u Drežnici.

Bio je aktivan učesnik u svim radničkim štrajkovima koji su organizirani u Drežnici u periodu od 1935. do 1941. godine. Učesnik je i organizator stvaranja prve sindikalne organizacije pilanskih i šumskih radnika i kirijaša 1936. godine. Bio je jedan od osnivača prve Nabavno-prodajne zadruge u Drežnici.

Na osnovu svog opredjeljenja za ideje i program KPJ i na osnovu svog revolucionarnog rada na organiziranju radničke klase u borbi za njena prava Dušan je 1938. godine primljen u članstvo Komunističke partije u tada malobrojnoj partijskoj organizaciji u Drežnici. Kao vrijedan, pošten i skroman čovjek bio je cijenjen i imao je veliki ugled ne samo u svom selu već i u čitavoj Drežnici.

Dušan je bio jedan od organizatora ustanka u Drežnici 1941. godine. Osum-

njičen kao učesnik i organizator već započetih partizanskih akcija bio je uhapšen od Talijana zajedno sa suprugom i svoje dvoje djece. Odvedeni su u zatvor u Vrbovsko gdje su bili zlostavljani. Nakon dva mjeseca pušteni su kući.

Po povratku iz zatvora Dušan je odmah nastavio aktivnim radom na daljnjem širenju NOP-a ne samo u svom selu već i u široj okolici.

Svi odrasli članovi njegove obitelji aktivno su učestvovali u NOB već od 1941. godine. Dva Dušanova brata, prvoborci Milan i Sava, hrabro su poginuli u partizanskim jedinicama. Sin Vojo bio je borac od 1941. godine, a sin Ile i kćerke Danica i Ranka također su učestvovali u NOB. Dušan je, kao iznemogao i bolestan, bio za vrijeme rata u svom selu i radio kao odbornik NOO-.a

Poslije oslobođenja naše zemlje ostao je i dalje kod svoje kuće u Radojčićima, iako je imao priliku da prema svojim zaslugama i sposobnostima izmijeni način života i da radi na drugim poslovima.

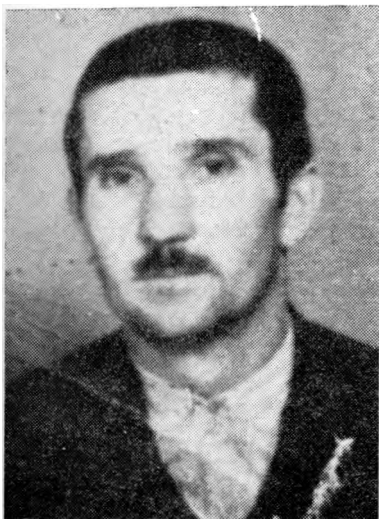
Za svoj dugogodišnji revolucionarni rad dobio je mnogo društvenih priznanja. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Odlikovan je Ordenom bratstva i jedinstva, Ordenom za hrabrost, Ordenom zasluga za narod i dobio niz drugih priznanja.

Na žalost, drug Dušan je čitavo vrijeme poslije rata bio teški bolesnik. Umro je 24. augusta 1970. u 73. godini života u svom rodnom selu Radojčićima.

Lako Ivošević

JEDAN OD ORGANIZATORA

SINDIKATA U DREŽNICI

Sava Radojčić je rođen 12. januara 1902. u selu Radojčićima, u Drežnici, u vrlo siromašnoj seljačkoj porodici. Roditelji Rade i Sava imali su samo njega jedinca. Otac je bio teški bolesnik i nije mogao izdržavati naporne fizičke poslove. Živio je pod vrlo teškim uvjetima i umro 1909. kada mu je sin Sava imao samo 7 godina.

Majka Sava ostala je sama sa sinom Savom, djetetom još nesposobnim za bilo kakvo privređivanje. I ona je bila vrlo lošeg zdravlja i bez ikakve mogućnosti da dobije zdravstvenu pomoć i zaštitu.

Već kao dijete, odmah po završetku osnovne škole, Sava je morao raditi na ono malo neplodne zemlje a kasnije i kao šumski radnik. Budući da nije mogao dobiti nikakvo zaposlenje u Drežnici ni bližoj okolici, morao je tražiti posla po čitavoj Jugoslaviji. Tako je

sa svojim prijateljima kao šumski radnik radio u Gorskom kotaru, Lici, Bosni, Srbiji pa čak i u Italiji. Sava je kasnije postao vrlo dobar majstor za izradu željezničkih pragova, šubića, duga i građe za krovne konstrukcije. To nije svatko

znao da radi pa je tako lakše dolazio do posla nego mnogi drugi. Iako je bio majstor, kao i mnogi naši Drežničani, on nije imao nikakvu zvaničnu kvalifikaciju pa je kao nekvalificirani radnik uvijek bio i slabije plaćen. Ovo je najviše osjetio kada je radio na raznim poslovima u Rijeci.

Rijeka je bila industrijski grad gdje je radnička klasa već bila sindikalno organizirana, ali on nije imao zaštite ni od koga jer nije imao nikakvu kvalifikaciju i nije se mogao uključiti u neki strukovni sindikat. O ovom nam je mnogo puta pričao kada se radilo na pripremama za osnivanje sindikalne organizacije u Drežnici.

Bivšu jugoslavensku vojsku nije služio jer je bio oslobođen kao hranilac majke. To je važilo samo u miru, a kasnije je ipak bio pozivan na vojne vježbe. Prilike kod kuće bile su vrlo teške. Majka je bila bolesna i nesposobna za rad te je umrla 1927. godine, a on je bio prisiljen da napusti kuću i traži posla u različitim krajevima Jugoslavije. Zbog takvog stanja u kući oženio se već u dvadesetoj godini s Milicom Vukelić s kojom je imao troje dječ — dva sina i jednu kćer.

Ostao je udovac i ponovno se oženio s Marom Zrnić i imao četvoro djece — tri sina i jednu kćer. Tako je Sava imao sedmero djece — pet sinova i dvije kćeri. Kako se familija povećavala, tako je nastajao sve teži i teži život. Borba za opstanak porodice bila je jedina preokupacija, tj. dati joj ono najnužnije: prehranu, odjeću i osnovno školovanje djece. To se nije moglo uvijek osigurati jer je vladala velika besposlica, a zemlje je bilo tako malo da nije mogla dati ni ono najnužnije za prehranu. Tako je čitavo vrijeme, sve do drugog svjetskog rata, Savin život bio vrlo težak.

Kao radnik i čovjek Sava je bio cijenjen. Još od svoje rane mladosti pripadao je naprednom radničkom pokretu. Tražeći posla i radeći po mnogim krajevima Jugoslavije kao šumski radnik, naročito na radu u Rijeci, upoznao se s radničkim pokretom i ciljevima borbe radničke klase. Zato je Sava i bio jedan od vrlo aktivnih učesnika i organizatora radničkog pokreta u Drežnici. Bio je učesnik prvih organiziranih štrajkova šumskih i pilanskih radnika i kirijaša.

Sudjelovao je u stvaranju prve sindikalne organizacije u Drežnici 1936. godine. Bio je jedan od prvih članova Nabavno-potrošačke zadruge koju je 1937. godine osnovala sindikalna podružnica SDRJ u Drežnici.

Na svim izborima prije II svjetskog rata bio je na strani opozicije i borio se za demokratske slobode potlačenog naroda. Na osnovu svog revolucionarnog rada primljen je 1940. godine za člana KPJ i poslije toga još je odlučnije nastavio borbu.

Pred II svjetski rat pozvan je u rezervu. Kapitulacija bivše Jugoslavije zatekla ga je u Koprivnici, na putu prema mađarskoj granici. Izbjegao je zarobljavanje i vratio se kući u Drežnicu. Vrlo aktivno učestvuje u pripremama za oružani ustanak. Bio je jedan od organizatora ustanka i kao član KPJ mnogo je doprinio u organiziranju naroda Drežnice u NOB.

Čitavo vrijeme rata bio je odbornik u selu i rukovodilac Narodne fronte u općini i kotaru. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941. godine«, a i njegov najstariji sin Rade (Kićo) također je nosilac »Spomenice«. Drug Sava i njegovi sinovi Rade, Mile i Gojko bili su učesnici NOB-a od 1941. do 1945. godine. Odmah poslije završetka rata u Savinoj porodici bilo je sedam članova KPJ. Odrasla djeca su se razila, a on je nastavio život kod kuće u Radojčićima.

Iako bolestan, bio je vrlo aktivan u svim društveno-političkim organizacijama sve do svoje smrti. Na žalost, imao je mnogo raznih bolesti i u svojoj 62-god

godini, 10. marta 1964, umro je od raka. Za svoj aktivni i revolucionarni rad prije II svjetskog rata, u toku NOB i u poslijeratnoj izgradnji novog samoupravnog socijalističkog društva Sava je dobio mnogo društvenih priznanja. Odlikovan je Ordenom bratstva i jedinstva i Ordenom zasluga za narod.

Lako Ivošević

PAO U BORBI KOD VRBOVSKOG

Sava Radojčić rodio se 21. januara 1922. godine u selu Radojčići, u Drežnici. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Otac Dmtar i majka Milica imali su troje muške i dvoje ženske djece. Sava je bio najstariji. Do početka rata živjeli su u zajedničkom kućanstvu sa stricem Dragićem koji je imao šestero djece. Na malo neplodne zemlje živjelo je 15 članova porodice! Iako u oskudici, nisu se predavali siromaštvu, već su se održavali mukotrpnim radom. Ticali su kamen na cesti i odlazili na rad u druge krajeve zemlje. Stric Dragić proveo je na radu u Čehoslovačkoj nekoliko godina. Dok su muškarci zarađivali na taj način, žene i djeca obrađivali su zemljište, odgajali i čuvali stoku. Živjeli su teško, ali su bili ponosni i nikada se na njima nije moglo opaziti da oskudijevaju u osnovnim sredstvima za život. U njihovoj kući često se, u zimsko doba, održavalo sijelo na koje su dolazili

i mladi i stari. Ljudi su razgovarali o svemu što ih je zaokupljalo pa bi na kraju i zapjevali.

Kao mladić, Sava je volio sport i u tome se isticao od ostale seoske mladeži. Bavio se trčanjem, preskakivanjem prepreka, skokom uvis, skokom udalj, bacanjem kamena s ramena, rvanjem i posebno jahanjem.

Zapazio sam da je Sava još ko mladić poštivo svoje drugove i uvijek se discipliniranoprdržavaodogovora. Drugovi iz Partije nisu s njim posebno radili, ali je on imaopriliku da se upozna s naprednim idejama upravo na onim zimskim večernjim sijelima. Tako se već u prvim danima pozitivno odnosio prema ustanku i sam pomagao u njegovu podizanju.

U partizane je otišao krajem 1941. godine i već 1942. godine postao delegat voda i član KPJ. Napredujući i dalje, 1943. godine postao je komandir čete, zamjenik komandanta bataljona i operativni oficir brigade. Na dužnosti operativnog oficira brigade ostao je do svoje pogibije 1944. godine.

Kao perspektivni rukovodilac upućen je u svojstvu komandira čete na oficirski kurs 1943. godine. Zbog svoje hrabrosti i drugarstva postao je omiljen među borcima i rukovodiocima bataljona »Marko Trbović« i kasnije u 13. primorsko-goranskoj udarnoj diviziji.

I danas ga se, kao dobrog borca, rukovodioca i druga, sjećaju i s poštovanjem o njemu govore njegovi ratni drugovi.

Vlastite potrebe nikada nije spominjao. Iako je bio rukovodilac, često je nosio puškomitraljez i teret borca koji se premorio. Unosio je među ljude duh vedrine i hrabrosti onda kada su bili na izmaku snaga i kada su im najviše bile potrebne. Bio je čovjek koji je mogao uspješno savladati i ono što se činilo nemogućim. Vjerovao je da ga metak ne može ubiti. Na žalost poginuo je od neprijateljskog metka 1944. godine.

Kraj sve svoje hrabrosti i snage, Sava je bio nježan, ali odlučan kada je u pitanju bilo izvršavanje zadataka. Bio je oličenje hrabrosti i drugarstva, pravi vojnik Partije. Poginuo je kao komunist, borac i partizanski rukovodilac 24. augusta 1944. godine kod Vrbovskog. Sahranjen je u Srpskim Moravicama.

Rade Radojčić

OPERATIVNI OFICIR

Aleksa Radulović poginuo je 8. maja 1945. kao operativni oficir u 1. brigadi 13. primorsko-goranske divizije. U partizan je došao kao mladić 1942. godine. U četverogodišnjem ratovanju proživio je mnoge teškoće, ranjavanja i iskušenja.

Neposredno pred rat regrutovan je ali nije služio vojsku. Nastankom tzv. NDH dobio je poziv za vojsku. Budući da su prije dolaska poziva bila hapšenja komunista i uglednijih ljudi — nastade strah i šapat: »Koju vojsku? Koga služiti? Stara Jugoslavija je pala, vojska se raspala, a okupator ima svoju vojsku«.

Jedne večeri se pojavio iz šume Sava Radojčić, stari član Partije. On je razgovarao s Manom, Dušanom i Đurom, a malo kasnije dođe Aleksa i Mane mladi koji su imali pozive za vojsku. Sava reče: »Ljudi, ne idite u okupatorsku vojsku, imat ćemo uskoro svoju narodnu vojsku. Okupator i NDH mogu pogu-

biti naše mladiće. Ja imam 2 sina i oni neće u Pavelićevu vojsku ...«

U to vrijeme proču se da ustaše u nekim mjestima ubijaju srpski živalj. Odrasli muškarci i omladina danju su se skrivali u šumi, a noću radili i čuvali straže. Regruti se ne odazvaše na pozive. Slijedeći dan u zaseoku Kozarice dođe 3 žandara. Kod kuće zatekoše samo nekoliko žena i djece. Šuma je iznad samih kuća i gotovo osjećaju na sebi pogled ljudi iz šume.

Žandari u strahu nešto šapuću i ne pitaju za regrute. Neka žena ponudi im mlijeko. Popiše svaki čašu mlijeka i oprezno odoše, zadovoljni što su živi i zdravi izmakli. Za nekoliko dana članovi Partije i ustanici kod sela Radojčići napa-

doše žandare. Od tada smo se gledali samo preko nišana. Članovi Partije i dalje upozoravaju narod na opasnost i rade na pripremanju ustanka.

Početkom 1942. Aleksa pristupa u Omladinski bataljon koji kasnije uđe u sastav 1. brigade. Nakon kratke obuke postade mitraljezac. Neprekidno učestvuje u borbama na području Drežnice, Primorja, Like i Gorskog kotara. Poslije nekoliko borbi postade komandir mitraljeskog voda, ali se i dalje ne odvajao od »Brede« s kojom se proslavio kao neustrašivi ratnik. »Breda« je teška preko 65 kg. U oskudici vremena, između borbi i napada, nosio je »Bredu« s postoljem od položaja do položaja. Aleksini suborci i starješine poznali su po načinu pucanja njegovu »Bredu« i bili sigurni gdje je ona da neprijatelj neće proći. Krajem 1943. godine Aleksa je već bio komandir mitraljeske čete, ali se i dalje nije odvajao od »Brede«. U težim borbama komandovao je i rukovao »Bredom«.

Poslije kapitulacije Italije njemačka vojska napadne partizanske bolnice više sela Vukelići. Na rubu šume položaje drži 2. bataljon i Aleksina mitraljeska četa. Kada su položaji već bili neodrživi — Aleksa odabire borbe bombaše i iznenada napada njemačke legionare u šatorima, nanosi im velike gubitke i sa svojim borcima, pod zaštitom mraka, povlači se bez gubitaka.

Tih teških dana 1943. Aleksa se s dva voda mitraljeske čete utvrdio na rubu Tomić polja na putu za bolnicu. Slijedećeg dana Nijemci kreću na bolnicu. Aleksa ih s borcima sačekuje i iz neposredne blizine otvara vatru iz »Brede«. Nijemci se povlače, a zatim iz udaljenosti tuku topovima otkrivene položaje. Glavni cilj im je bio mjesto gdje je bila Aleksina »Breda«. Tu je Aleksa teško ranjen u kuk i desno rame. »Breda« nakratko začuta. Ranjena ga iznesoše s vatrene linije njegovi suborci i otpratiše u partizansku bolnicu u Gorski kotar gdje je zaliječen. S otvorenom ranom dolazi on 1944. godine u Drežnicu da posjeti starog oca, braću i sestre, a zatim odlazi u svoju jedinicu.

S 1. brigadom 13. primorsko-goranske divizije Aleksa hita u susret jedinicama NOV koje iz Dalmacije napreduju preko Gospića prema Trstu. Kreću u posljednje bojeve zauzimajući grad za gradom, pobirući slavu, radujući se slobodi. U borbi kod Gospića poginuo je operativac 2. bataljona i Aleksa je morao preuzeti njegovu dužnost. Borbe su nastavljene preko Like, Ogulina i Gorskog kotara. Na utvrđenom neprijateljskom uporištu 8. maja 1945. bila je posljednja Aleksina borba u kojoj je on smrtno pogođen. U kobnom trenutku prilazio je neprijateljskom bunkeru. Jedan njemački oficir, kamufliran na drvetu, pogodio je Aleksu u grudi. Aleksa je sahranjen uz vojne počasti na mjesnom groblju Lokve, a tužna vijest o njegovoj smrti prohujala je cijelom Drežnicom.

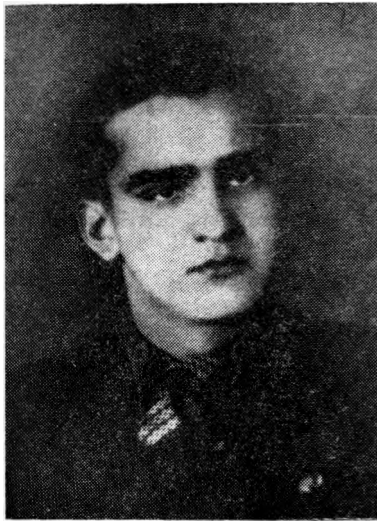
Treći dan nakon Aleksine smrti sakupilo se nekoliko njegovih suboraca koji su ostali ranjeni ili bolesni kod kuće. Otišli su u Lokve i donijeli tijelo pok. Alekse u Drežnicu.

Istog dana, uz veliku povorku Aleksinih suboraca, invalida, omladine, starijih i djece, Aleksa je sahranjen na mjesnom groblju Radojčići uz vojničke počasti.

Aleksa Radulović, proslavljeni mitraljezac, dao je svoj život za slobodu.

Duro Radulović

KOMANDAT BATALJONA

Dmitar Radulović je rođen 1921. u selu Radlovićima. Seljačka dvanaestočlana porodica bila je izrazito siromašnog imovnog stanja. Male površine obradive zemlje nisu mogle zadovoljiti naj elementarni je potrebe za održanje golog života.

Dmitar je osnovnu školu završio s odličnim uspjehom 1933. u Drežnici. Zanat je uspješno završio 1938. u Loznici, gdje se i zaposlio kao trgovački pomoćnik. Osjetivši na svojoj koži bezočnu eksploataciju, priključuje se naprednom omladinskom revolucionarnom pokretu. Učestvuje u svim štrajkovima i drugim radničkim manifestacijama u Loznici. Zbog tih aktivnosti primljen je u SKOJ 1940. godine, a poslodavac ga otpušta s posla. Nakon toga žandari ga pod pratnjom sprovode u Drežnicu. Tako je on upoznao sve nepravde i tegobe života pod tadašnjim nenarodnim režimom. Dolaskom kući on obrađuje zemlju,

ide u kiriju i povremeno radi u šumi.

Kapitulacija bivše Jugoslavije i dolazak okupatora stvorilo je kod naroda Drežnice neizvjesnu i nesigurnu situaciju. Malo je tko znao kakva će biti budućnost. Ustaško bjesnilo, odvođenje i klanje nedužnog stanovništva još više je pogoršalo tako neizvjesno i nespokojno stanje. Represalije nad nedužnim narodom bile su gore od ikakvog razbojništva u prošlosti. U tom divljanju zaklan je i njegov otac Dmitar u prvoj polovici 1941. u Ogulinu. Tako je ta brojna porodica ostala bez svoga jedinog hranioca.

Kad je ustanak podignut u Drežnici, Mićan među prvima dobrovoljno stupa u partizanski logor, koga je zajedno s ostalim drugovima i formirao. Komandir i komesar logora odmah ga određuju za kurira. Dužnost kurira obavljao je besprijeckorno.

Za njega (kao i za mnoge poginule Drežničane) dugačak bi bio spisak svih borbi i akcija u kojima se dokazao kao osvjedočeni junak. Navest ću samo nekoliko u kojima se ovaj drežnički junak nesebično i hrabro borio.

Krajem decembra 1941. godine jedan vod Drežničana pratio je komandanta Veljka Kovačevića i još nekoliko drugova iz Drežnice preko Kapele do Kunića. U toj pratnji, pored ostalih, bio je i Dmitar Radulović. Zima 1941/42. u tom području bila je žestoka. Budući da su Ličani pripremali napad na Dabar, zatražili su od Veljka da i drežnički vod učestvuje u tom napadu. Borba za Dabar vođena je dva dana. Po odstupanju naših jedinica (Dabar nije zauzet) u jednom podrumu ostalo je nekoliko Drežničana. Među njima je bio i Dmitar zvani Mićan. Mitraljezac Mile Zrnić predložio je da izađu s oružjem i dignu ruke na predaju, a kada im ustaše priđu, onda će otvoriti žestoku vatru po njima. Ustaše su nasjele na taj trik. Mitraljezac Mile Zrnić sa svojim puškomitraljezom otvorio je žestoku vatru, poubijao 15 ustaša i uspješno su se probili iz

okruženja. Sjećam se da je Mile Zrnić pričao kako je Mićan bio izuzetno hrabar i da je sam ubio dvojicu ustaša.

Napad na ustaško uporište Modruša, koje je branilo oko 150 ustaša, izvršen je 13. augusta 1942. Neposredni napad na to uporište izvodio je 1. i 2. udarni bataljon. Pripreme za osvajanje ovog uporišta i proširenje slobodne teritorije vršene su pun mjesec dana. Mjesto je bilo dobro utvrđeno. Zgrade su sve od zidanog kamena, prozori i drugi otvori podešani za vatreno dejstvo, a starovjekovna gradina dominira iznad naselja u podnožju. Mićan je u to vrijeme bio već puškomitraljezac. Kako je najteže bilo zauzeti dominirajuću gradinu, njemu je njegov komandir Rajko Trbović (poginuo u toj akciji i proglašen za narodnog heroja) naredio da njega i četu štiti pri podilasku i zauzimanju gradine. Mićan je neprekidno kratkim rafalima uspješno ih štitio, iako je bio sa svih strana izložen neprijateljskoj vatri. I u ovom napadu Mićan je pokazao da je dostojan junak narodne vojske. Poslije ove borbe primljen je za člana KPJ.

Jedna od značajnijih borbi bio je i napad na ustaško uporište u Hrvatskom Blagaju na Kordunu, septembra 1943. Napad je izvodio 1. i 2. udarni bataljon i 1. proleterski bataljon Hrvatske. Borba je bila vrlo žestoka i uporna. Ustaše su, pored puščane i mitraljeske vatre, bacali neprekidno ručne bombe koje je jedan veliki broj partizana vraćao natrag i one su, umjesto na našim, eksplodirale na ustaškim položajima i nanosile im osjetne gubitke. U toj borbi Mićan je bio ničandžija na teškom mitraljezu. Mjesto je zauzeto a ustaše su imale velike gubitke. Poslije borbe Mićanu je odati priznanje na junačkom držanju.

Po zauzeću Hrvatskog Blagaja komandant grupe Viktor Bubanj (narodni heroj) dobio je naređenje da se s 1. i 2. bataljonom hitno vrati za Drežnicu, jer je neprijatelj od 20. do 28. septembra 1942. upao u Drežnicu, Jasenak i Gornji kraj s oko 40.000 vojnika. Svi objekti do temelja su spaljeni i uništena sva materijalna dobra. Bataljoni su se usiljenim maršom vraćali za Drežnicu. U mjestu Tisovcu, na putu između Jasenka i Ogulina, neopaženo su se privukli do samog puta, postavili zasjedu i otvorili paklenu vatru i neprijatelju nanijeli gubitke od oko 500 mrtvih i ranjenih. Naš hrabri Mićan svetio je, zajedno s ostalim drugovima, svoju popaljenu Drežnicu.

Iz dana u dan, iz borbe u borbu, Mićan je išao u susret najstrašnjoj IV neprijateljskoj ofanzivi. Na Veljunu naš 1. i 2. udarni bataljon sudarili su se sa zloglasnom 7. SS »Prinz Eugen« divizijom. U tom sudaru našao se i Mićan, tada već komandir odjeljenja teških mitraljeza. Naša junačka dva bataljona vodili su neravnomjernu borbu dva dana i dvije noći, na snijegu i velikoj hladnoći, slabo odjeveni, neispavani, bez hrane i onemogućili neprijatelju da se spoji sa svojim snagama u Bihaću. Poslije te neravnomjerne borbe neprijatelj je na Veljunu ostavio oko 450 mrtvih. Međutim, za 48 sati borbe naš 1. udarni bataljon je prepolovljen. Od 300 boraca i rukovodilaca izašlo ih je samo 150 zdravih. JVlićan se nije tokom cijele borbe odvajao od svog mitraljeza.

Od februara 1943. do februara 1944. godine Mićan je neprekidno učesnik svih borbi koje je vodila njegova 14. brigada (kasnije 2. udarna brigada 13. divizije) U Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju, Kordunu i Lici. U tome vremenu postao je vodnik voda, komandir čete i komandant bataljona. Za komandanta 3. bataljona postavljen je oktobra 1943. i na toj dužnosti ostao sve do pogibije. Posebno treba istaći period od 5. decembra 1943. do 14. februara 1944. Taj period je 2. brigada (u kojoj je Mićan bio komandant bataljona) provela na širem sektoru Gospića. Puna tri i pol mjeseca bez prekida vodila je borbe s ustašama, četnicima, Nijemcima i legionarima. Tada je pretrpjela i velike gubitke — oko

400 poginulih i ranjenih boraca i starješina. Nakon toga brigada se vratila na teritorij Gornjeg kraja da se odmori i popuni.

Sagledavajući stanje i teškoće na terenu Gornjeg kraja i Drežnice koji su bili do temelja spaljeni, Stab 13. udarne primorsko-goranske divizije je odlučio da 2. udarnu brigadu uputi na teren Gorskog kotara (Mrkopalj, Ravna Gora, Kujak i Skrad). Brigada je krenula 22. februara 1944. pravcem: Gornji kraj — Drežnica — Jasenak — Bijela Lasica — Matić poljana — Mrkopalj. Maršruta dugačka 50 km. Uslovi su bili izuzetno teški zbog oštrem zime i dubokog snijega. Mićan je, kao i sve ostale starještine, pripremao svoj bataljon za izvršenje ovog teškog zadatka. Bio je svjestan s kakvim rizikom vodi borcu preko dijela pod-mukle Velike Kapele. Pripremio je skije, krpice i saonice s kojim su snabdje-veni najjači i najvještiji borci kako bi pritekli u pomoć iznemoglim. Najjače je određivao na čelo kolone da prte snijeg i olakšaju kretanje iznemoglim. Odre-dio je smjene za nošenje teškog naoružanja. I pored svih preduzetih mjera, ne samo u Mićanovom bataljonu već u cijeloj brigadi, surovi snježni uslovi od Bijele Lasice do Matić poljane iscrpili su već iscrpljene borcu. Počele su i ma-sovne halucinacije. Borci su počeli oponašati ono što im je u datom trenutku bilo najpotrebnije. Neki su zauvijek ostali u položaju kako lože vatru, drugi kako jedu. U tako teškim uslovima Mićan je cijelim putem išao od čela do začelja kolone svoga bataljona i hrabrio borcu, prtio snijeg, te nosio na leđima pojedine iznemogle borcu. Neprekidno je organizirao jače i snažnije borcu da pomognu iznemoglim. O tome Đuro Zrnić — Durika kaže: »Mićanu je rijetko tko bio ravan u borbi. I za vrijeme spašavanja svojih boraca od smrzavanja nitko od nas u bataljonu nije mu bio ravan, iako smo mi gorštaci najviše učinili da tragedija bude što manja. To zato što smo se mi bolje snalazili u teškim zimskim uslovima.« Rezultat je bio ravan tragediji. Smrzlo se 14, promrzlo 52 borcu, a više od 100 teško je oboljelo od želučanih, crijevnih i bronhijalnih oboljenja. Po naporima i strahotama koje je brigada pretrpjela ovaj marš može se izjednačiti s legendarnim igmanskim maršem 1. proleterske brigade. I ovaj izuzetno teški zadatak Mićan je uspješno izvršio. Zapravo, kažu očevici, veća tragedija je izbjegnuta samo zato što je Mićan izvršio temeljite pripreme prije marša i što je za vrijeme marša osigurao spašavanje i nošenje iznemoglih boraca i starješina.

Posljednji njegov podvig bio je kod Sušice blizu Ravne Gore, gdje je po-ginuo na čelu svog bataljona. Neprijatelj je u Gorskom kotaru poduzeo opera-ciju radi uništenja 13. udarne primorsko-goranske divizije. Operacija je trajala od 11. do 23. oktobra 1944. godine. Napad je izvodila 392. legionarska divizija i 33. ustaška bojna. U neprekidnim danonoćnim žestokim borbama položaji oko Senjskog prelazili su nekoliko puta iz ruke u ruke. Mićan je sa svojim

3. bataljonom držao pravac Senjsko — Ravna Gora punih sedam dana. Zadnjeg dana ove operacije (22. oktobra 1944) naš junak i komandant Dmitar Radulović teško je ranjen kod Sušice, da bi nakon par sati podlegao teškim ranama. Tako je završio život još jedan drežnički junak i revolucionar.

Njegov smisao života je bio: živjeti snažno, makar i kratko, proživjeti svoj vijek sa smislom. U tim teškim danima vojevanja proćuo se kao neustrašivi borcu i rukovodilac. Bio je olićenje svega najljepšega što može i treba da ima partizan — narodni vojnik.

Gojko Maravić

PROLETER I NEUSTRAŠIVI BORAC

Gnjatija Radulović rođen je 1918. godine. Otac Pante i majka Marija već su imali tri sina. Rastao je on kao i svako drugo dijete a izgledalo je da se takmiči sa svojom starijom braćom i želi da ih stigne u stasanju. Raste on a čeliči ga surova klima i podneblje Velike Kapele. Bez obzira na skromne, gotovo teške uslove života u svakom pogledu, on je izgleda bio imun na dječje i druge bolesti. Njegova starija braća ne sjećaju se da je od bilo čega bolovao. Završio je osnovnu školu, čuvao stoku, ponešto radio i pomagao roditeljima u obradi posne i kamenite zemlje, da bi se kasnije uključio u šumske poslove i sa starijom braćom učestvovao u izdržavanju dosta brojne porodice.

Kapitulaciju bivše jugoslavenske vojske doživio je na Jelenju u mitraljeskoj četi 13. bataljona 2. planinskog puka. Kao i drugi njegovi zemljaci vraća se preko Mrkoplja u svoju voljenu Drežnicu. Od kapitulacije Jugoslavije pa do dizanja ustanka bio je u svom selu Breznom, nastojeći da ne dođe na oko ustašama. Uspio se sačuvati i dočekati dan oružane borbe i početak revolucije. Sve što je spadalo u partizansku etiku, moralno i političko ponašanje, on je s lakoćom prihvatao i usvajao. Ni po čemu on nije odskakao od drugih, ali u pogledu discipline i izvršavanja određenih zadataka uvijek je bio među prvima.

Prve veće akcije na Brezama, Jasenku, Gomirju, Ogulinskom Hreljinu i druge kod njega su učvrstile hrabrost, vještinu u ratovanju i pouzdanje u sebe, svoje oružje i drugove s kojima je otpočeo ratni pohod ka pobjedi. Već u prvim danima ustanka bilo je očigledno da će Gnjatija biti realan i razborit ratnik. I nije slučajno da se on s velikom vještinom upuštao u borbu i s lakoćom pobjeđivao strah i neprijatelja koji mu se suprotstavljao.

Bio je nišandžija na teškom mitraljezu s kojim je znalački vladao i poznavao njegove karakteristike do detalja.

O Gnjatijinim moralnim, ideološko-političkim, karakternim, borbenim i drugim osobinama, između ostalog, napisao je narodni heroj general-potpukovnik Bogdan Mamula: »Bio je srednjeg rasta, širokih pleća, kršan i snažan momak dopadljivog izgleda i živih pokreta. Vrlo vesele naravi, pomalo i šeret, uvijek spreman za šalu i pjesmu pa i u najtežim ratnim okolnostima. Ove njegove lične osobine naročito su pozitivno utjecale na jedinicu za vrijeme dugih i teških marševa ili poslije žestokih borbi u kojima bismo imali gubitaka. Gnjatija i njemu slični pojedinci znali su svojim držanjem i djelovanjem izmijeniti raspoloženje partizana. Zaorila bi se pjesma i zaigralo kolo. Bio je vrlo omiljen među borcima i omladinom mjesta gdje bi se kretala njegova borbena jedinica«.

Marta mjeseca 1942. godine dobrovoljno se javio u proletere i postao borac Primorsko-goranske proleterske čete, formirane 7. IV 1942. godine u Drežnici od dobrovoljaca Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

Stupanjem u ovu četu Gnjatija potvrđuje svoju odlučnost da se bori u bilo kom kraju zemlje, daleko od svog užeg zavičaja, pod crvenom proleterskom zastavom. S ovom četom u toku aprila učestvuje u borbama za Jezerane i u napadu na talijansku kolonu u Brinjskom klancu. Zatim s ovom svojom četom otišao je u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske, formiranom 7. maja

1942. u Titovoj Korenici, nastavljajući borbu u proleterskim jedinicama sve do pogibije u proljeće 1943. na Zumberku. Bio je učesnik mnogih žestokih borbi na

dugom borbenom putu ovih slavnih proleterskih jedinica: od sjeverne Dalmacije preko Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Korduna do Slavonije.

Bio je poznat po hrabrosti i po tome je spadao u onu grupu ratnika koji su to bili i u najtežim uslovima a da sami nisu nikada to voljeli da ističu. U tom pogledu bio je vrlo skroman i to smatrao svojom obavezom kao borac NOR-a. Za vrijeme žestokih i višednevnih ofanzivnih dejstava neprijatelja, kakvi su često bili na Zumberku, pravac koji bi zatvarao Gnjatija svojom desetinom i kasnije vodom bio je sigurno branjen i s te strane nije moglo doći do iznenađenja. Iako hrabar i sposoban starješina, nerado se prihvatao nekog višeg položaja. Obično bi govorio da ima za to sposobnijih od njega i da je on »rođen za odjeljenje«. Kao komunista bio je beskompromisan u borbi protiv slabosti i propusta. On nije prezao pred opasnosti koju rat nosi sa sobom. Svjesno se za odjeljenje«. Kao komunista bio je beskompromisan u borbi protiv slabosti nije doživio pobjedu. Nošen vihorom revolucije vjerno je slijedio postavljeni cilj i program KPJ svim svojim bićem, a KPJ u njemu je našla dosljednog, sposobnog i odanog borca.

Miloš Ivošević

KOMANDANT PROLETERSKOG BATALJONA

Ilija Radulović poginuo je u svojoj 22. godini. Svima koji su ga znali ostat će u srcu njegov divan lik omladinca, neustrašivog borca, komandira i komandanta proletera. Pao je za naše danas i ljepše sutra.

Rođen je 18. marta 1923. godine u selu Beici u vrlo siromašnoj porodici. Osnovnu školu završio je u Drežnici. Po završetku osnovne škole zapošljava se na pilani i povremeno ide na radove u šumu kao drvosječa.

Stasao je u snažnog mladića, pravog atletu. Bio je vrlo lijep i vrlo skladno građen. Njegova pojava privlačila je pažnju.

Ilija je u svojoj osamnaestoj godini dočekao kapitulaciju bivše Jugoslavije. Prisustvom okupatora stvorena je velika neizvjesnost. Vrš se represalije nad nedužnim narodom i čuju samo riječi: poginuo, bačen u jamu, zaklan, nestao itd. Strah se svakog dana sve više povećavao. Sve ove nevolje pritiskivale su kao

mora i mladog Iliju.

Partijska organizacija u Drežnici savjetovala je ljudima da se sklanjaju u šume, da ne spavaju kod kuće, da sakriju oružje, municiju, bombe i drugu vojničku opremu i da se po selima postavljaju straže i osmatrači, kako bi na vrijeme obavijestili narod o nailasku ustaša. Napadom Njemačke na SSSR i ulaskom SSSR-a u rat povraćeno je povjerenje naroda u svoje snage i snagu moć-

noga SSSR-a. Od sada se još organiziranije vrše sveobuhvatne pripreme za oružani ustanak naroda Drežnice.

U prvim danima oružanog ustanka Ilija dolazi u partizanski logor i ostaje narodni vojnik sve do 5. aprila 1945. Januara 1942. postao je član SKOJ-a, a oktobra iste godine član KPJ. U toku NOB-e tri puta je ranjen. Odlikovan je s dva ordena za hrabrost. Bio je omiljen među borbama i starješinama. Poginuo je u selu Babska na sremskom frontu kao komandant 1. bataljona 13. proleterske udarne brigade »Rade Končar«.

U revolucionarnom pohodu kao borac, desetar, vodnik voda, zamjenik komandira čete, komandir čete, zamjenik komandanta bataljona i komandant bataljona prošao je veliki borbeni put kroz: Drežnicu, Brinjski kraj, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Zumberak, Belu krajinu (SR Sloveniju), Pokupsko, Kordun, Liku, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Sandžak, Srbiju i Srem, učestvujući neprekidno u svim okršajima koje je teško izbrojiti. U svim tim okršajima za četiri godine i dva mjeseca pokazao je osvjedočeno junaštvo. Svakodnevne žestoke borbe s višestruko nadmoćnim neprijateljem nije bilo lako izdržati. Dugačak bi bio spisak svih akcija i okršaja u kojima je Ilija učestvovao i junački se borio ne žaleći ni svoj mladi život.

Prvo vatreno krštenje imao je 27. 9. 1941. kad mu drežnički i primorski partizani sačekali talijanski kamion u zasjedi na relaciji Novi Vinodolski — Jasenak. Ilija je među prvima dotrčao do kamiona i učestvovao u razoružavanju Talijana.

Poslije tog prvog vatreneog krštenja učestvuje od 3. 10. 1941. u borbi s talijanskom motorizovanom kolonom na Mekuši.

Ilija učestvuje i u borbi za ustaško uporište Begovo Razdolje. U uporištu je bilo oko 30 ustaša. Napad je izveden u pola noći i tek drugi dan je slomljen otpor ustaša. Nakon završetka borbe komandir čete Vukelić Dmitar pohvalio je Iliju za hrabro držanje u borbi.

U napadu na četničko uporište u Gomirju 27. 7. 1942. Ilija je znatno pridonio. Tada već kao puškomitraljezac znalački je štitio bombaše pri napadu na pojedine utvrđene objekte. Poslije završne borbe borci su prepričavali da je Ilija sam ubio 4 četnika.

Značajan napad bio je i 13. 8. 1942. na ustaško uporište Modruš. U tom uporištu posebno se isticala stara gradina. Napad je otpočeo odmah poslije pola noći. Budući da dva noćna napada nisu uspjela, poduzet je i treći uz upotrebu boca sa zapaljivom smjesom. Za taj treći napad prijavio se dobrovoljno kao bombaš Ilija. On je s još nekoliko drugova uspio da se privuče do zgrade pošte i kroz otvor ubacio boce sa zapaljivom smjesom i tako omogućio osvajanje objekta. I u ovome napadu hrabrost Ilijina je zadivila sve prisutne.

U to vrijeme na teritoriji Hrvatskog primorja i Gorskog kotara izvodio je borbene akcije 1. proleterski bataljon Hrvatske. Ilija je kao dobrovoljac u njegov sastav ušao augusta 1942. Od toga vremena pa sve do njegove pogibije 5 aprila 1945. neprekidno je u 1. proleterskom bataljonu koji je 7. novembra 1942. prerastao u 13. proletersku udarnu brigadu »Rade Končar«. Za to cijelo vrijeme učesnik je svih akcija koje je ova proslavljena jedinica izvodila na teritoriju Zumberka, Bele krajine (SR Slovenije), Pokupskog, Korduna, Like, Bosne i Hercegovine, Cne Gore, Srbije i Srema. Ilija se u svim akcijama isticao hrabrošću i snalažljivošću. Posebno se istakao u borbama za Sv. Jelenu, Sv. Nedelju, Suhor i Krašić.

Novembra 1943. godine 13. brigada je izvršila marš od Zumberka, preko

Korduna, Like i Bosanske krajine, u dužini oko 600 km, i kod Livna ušla u sastav 1. proleterske divizije. Iako po kiši, snijegu, gladni, bos, smrtno umorni i neispavani, svi su borci marš uspješno podnijeli. Od tog vremena pa dalje Ilija se bori na teritoriji Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Sandžaka, Srbije i Srijema.

Za njega njegovi ratni drugovi, pukovnici Branko Vurdelja, Jure Kezala i Slavko Dražić, kažu: »Odmah po dolasku u 1. proleterski bataljon isticao se drugarstvom, požrtvovanjem, upornošću, hrabrošću i borbenošću.

U borbi za Netretić 28. i 29. septembra 1942, nakon blokade garnizona, upao je s grupom boraca u ustaško-domobransku kasarnu i zarobio 23 ustaša i domobrana i omogućio da se kasarna zapali. To je izazvalo opću paniku kod ustaša i domobrana.

Istakao se kao vrlo hrabar i u borbama kroz Vivodinu. Od 7. do 10. oktobra za vrijeme neprijateljske ofanzive na Zumberku, Ilija se posebno isticao u svim borbama i jurišima, naročito na položajima kod sela Kokoti, Kodrići i Dvorište gdje je i ranjen.

U borbama za oslobođenje Krašića (1. januara 1943) uništena je cijela 13. ustaška bojna. Ilija se kao komandir desetine naročito istakao, posebno u borbama za novo i staro groblje gdje su vođene žestoke borbe i izvođeni neprekidni juriši a položaji nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke.

Zbog pokazane velike lične hrabrosti postavljen je 4. jula 1943. za komandira voda u 3. četi 2. proleterskog bataljona, a tri mjeseca kasnije za komandira 3. čete, da bi 2. novembra 1944. bio postavljen za zamjenika komandanta 1. proleterskog bataljona i neposredno pred pogibiju, početkom aprila 1945. godine, za komandanta 1. proleterskog bataljona.

U mnogim borbama na teritoriji Bosne i Hercegovine, dijela Crne Gore, Sandžaka, Srbije i Srijema Ilija se pokazao kao osvjeđeni i neustrašiv borac

— proleter i rukovodilac proslavljene 13. proleterske udarne brigade »Rade Končar«. Posebno se istakao u borbama za vrijeme 6. i 7. neprijateljske ofanzive kod Bugojna, Mrkonjić-Grada, Travnika, Tešnja, Skender Vakufa i drugih mjesta gdje je brigada vodila borbe.

Treba posebno izdvojiti uporna borbeno dejstva Ilijine čete i njega kao komandira za položaje Lisina kod Drvara, kojim pravcem je neprijatelj uporno nastojao da prodre u Drvar i omogućiti uspješna dejstva desantu koji je bačen 25. maja 1944. na Drvar. Tri dana i tri noći Ilija se sa svojom četom natčovječanskim naporima uspješno rvaao s neuporedivo nadmoćnijim neprijateljem, koji je po svaku cijenu težio da prodre u Drvar. Položaji su neprekidno prelazili iz ruku u ruke. Ilija se junački borio i u borbama za oslobođenje Vreoca, La, zarevca, Lajkovca, Beograda i Zemuna.

Moglo bi se mnogo govoriti i pisati o primjermom držanju i hrabrosti druga Ilije Radulovića. Mislimo da je dovoljno da se kaže da je bio težak put ratnika 1. proleterskog udarnog bataljona Hrvatske i 13. proleterske udarne brigade »Rade Končar« od žumberačkih planina, preko Korduna, Like, Bosne i Hercegovine, dijela Crne Gore, Sandžaka, Srbije, Beograda, Zemuna do Srijema. Taj put prešao je i drug Ilija Radulović.

Neprijateljski metak ga je pogodio 5. aprila 1945. godine pravo među oči u selu Bobska na sremskom frontu. Tako se ugasio još jedan život toga divnoga ratnog druga, proletera i partizanskog rukovodioca. Ostat će u vječnoj uspomeni svima nama njegovim ratnim drugovima«. Eto, tako se oni sjećaju svoga Ilije Radulovića, komandanta 1. proleterskog bataljona 13. proleterske udarne

brigade »Rade Končar«. Taj drežnički omladinac oličenje je čestitosti i odanosti kao svi pravi junaci. On nikada nije govorio o sebi, nije pričao o svojim podvizima.

Bio je mladić sa svim ljudskim strastima i manama, ali mladić koji je imao jednu posebnu osobinu: sposobnost i smjelost na odricanje i žrtvu za svoje uvjerenje, za svoj ideal, za život pun sadržine, smisla i ljepote. Imao je snažno osjećanje časti i ponosa. Njemu nije ništa bilo teško. Izdržavao je sve ono što je morao da izdrži kao borac i revolucionar naše Partije. Njegova vjera u pobjedu nikada se nije umanjila a ni spremnost za akciju oslabila.

Ilija se s pohoda nije vratio. Pao je na putu strmom i kamenitom kojim je išao k pobjedi. Tužno je i radosno u isti mah misliti o njemu. Tužno je što ga više njegova porodica, njegovi drugovi i narod Drežnice nikada neće čuti ni vidjeti, a radosno zbog saznanja da revolucija za koju je on živio i umro nije bila neka lažna svjetlost koja ga je namamila u preranu smrt, već živi plamen koji je sigurno vodio pobjedi. Njegova odricanja i pogibija dobili su svoj duboki smisao i opravdanje. Otuda se s tugom miješa i radost. Na njegovom pogrebu govorio je komesar brigade. Govorio je zastajkujući, teško nalazeći riječi. Glas mu je podrhtavao kao pred plač, jer je bio potresen pogibijom Ilije Radulovića, proslavljenog komandanta proletera. Ilija je bio jedan od onih sjajnih mladića iz naroda koga je naša Partija digla i vaspitala za rukovodioca naše revolucije.

Gojko Maravić

KOMANDIR PROLETERSKE CETE

Marko Radulović među prvima je 1941. godine otišao u partizane u 21. godini života. Za njim, koji dan kasnije, došao je i njegov mlađi brat Mića. O ratu i svim nedaćama koje ga prate nisu imali pojma. Ali, trebalo je uzeti oružje i uz pomoć njega dati otpor. U šumi je trebalo potražiti spasa. Preživjeti zlu sudbinu može se jedino borbom i otporom, govorili su neki ljudi u Markovom selu Breznom. Bili su to komunisti, organizatori ustanka. Za opstanak i samopouzdanje nije bilo alternative pa je onda bolje umrijeti u odbrani slobode, sebe i svoga naroda. Tako je Marko i shvatio zakletvu koju je položio dolaskom u partizane.

U breznarskom partizanskom logoru interesirao se i često postavljao pitanja kako se u borbama upotrebljavaju puškomitraljezi i koje su njihove borbene osobine. Interesirao se i za ručne bombe. S karabinom koji je posje-

dovao družio se povazdan i u njemu vidio i svog budućeg spasioca. Nastojao je da se što prije izravna sa svima koji su služili bivšu jugoslavensku vojsku.

U oružanoj akciji na žandare na Žnjidavcu, oktobra 1941. godine, među pet boraca nalazio se i Marko Radulović. Učesnik je i uništenja talijanske auto-kolone na križanju puteva: Jasenak — Novi Vinodolski — Drežnica. Napadao je i talijansku posadu u Brezama i domobransku kolonu u Ponikvama. Učesnik je svih borbi koje je vodio breznarski partizanski logor, a kasnije njegova 2. četa 2. udarnog bataljona. Iz akcije u akciju on stiče potrebno ratno iskustvo.

U partizane je došao bez ikakve predstave o vojničkom životu, posebno o ratu. On je bio svjestan tog nedostatka. Da bi postao puškomitraljezac ili komandir odjeljenja, morao se toliko puta dokazati i sticati potrebno povjerenje kod drugova.

I upravo u tim prvim akcijama Marko savladava tremu i strah i ponaša se kao i ostali već iskusni borci. To vatreno krštenje učvršćivalo je u njemu samopouzdanje. Kao i svi mladi on je bio optimista, vedrog raspoloženja i pun sreće i zadovoljstva što je postao partizan, ratnik u službi svog naroda.

U napadu na domobransku posadu u Jasenku, januara 1942. godine, Marko učestvuje s grupom skijaša. I ovom prilikom on spada u red hrabrijih. U napadu na domobransku posadu u selu Turkovićima bio je u grupi bombaša. Ovakav zadatak povjeravao se u ratu najhrabrijim. U napadu na domobransko-žandarmerijsko uporište u Modruši zapaljivim benzinskim flašama palio je zgrade koje su bile zaposjednute od neprijatelja. Na sličan način zauzeto je ustaško uporište Hrvatski Blagaj na Kordunu. U napadu na talijansku kolonu u Tisovcu Marko je s drugovima uspio da zarobi neprijateljsku bateriju. Treba zapisati da je on u 1942. godini učesnik svih akcija koje je izvodio bataljon »Marka Trbovića« i kasnije 2. udarni bataljon.

Doživio je IV neprijateljsku ofanzivu i u njoj učestvovao od Veljuna do Prijeboja, Korenice, Pećana, Ljubova, Crne Vlasti i Sinca. Na tom borbenom putu nalazio se u raznim ulogama.

Poginuo je u aprilu 1944. između Znjidovca i Bjelskog kada je kao komandir čete s dva partizana vršio izviđanje i sprečavao Nijemce i ustaše da prodru na slobodni teritorij. Nakon par dana pronađen je mrtav, a sudbina njegovih pratilaca ostala je nerazjašnjena. Njegova pogibija nije nikada rasvijetljena. U najljepšoj mladosti prestalo je da kuca srce hrabrog komandira čete Marka Radulovića. Početkom 1944. godine i njegov brat Mića poginuo je kod Travnika kao zamjenik komandanta bataljona u 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar«.

Od saznanja o pogibiji Lazinih sinova pa do današnjih dana drugovi iz breznarskog partizanskog logora ne zaboravljaju ove čestite omladince, hrabre sinove Drežnice koji su i suviše rano sebe ugradili u današnju slobodnu socijalističku Jugoslaviju.

Miloš Ivošević

ZAMJENIK KOMANDANTA PROLETERSKOG BATALJONA

Pokušavajući da poslije tolikih godina opišem ovog ratnika i primjernog komunistu, osjećam svoju nemoć i siromaštvo u izrazu. Mića Radulović je bio bolji nego što se to može zaključiti iz ovoga kratkog opisa. Imali smo Miću i mnogo velikih junaka, divnih ličnosti palih u revoluciji, ali sada nemamo »ljude od pera« koji bi ih vjerno opisali.

Mića Radulović rođen je 1922. godine u dosta brojnoj i siromašnoj seljačkoj porodici. Rastao je i učio školu kao i sva druga djeca njegove generacije. Po završenoj osnovnoj školi bio je jednovremeno pastir, kirijaš, šumski radnik-drvosječa i u seljačkim poslovima pomagao svojim roditeljima. Taj dosta grub i monoton dječjački život pratio ga je i kasnije u periodu njegova fizičkog i psihološkog sazrijevanja. Tek u devetnaestoj godini njegov način života se iz osnova mijenja.

Kapitulacija Jugoslavije, hapšenja, strijeljanja, progonjenja, pokolj, panika, strah i neizvjesnost, sve je to opsjedalo Miću kao i ostale njegove sugrađane.

Bilo je očigledno da je ljudski život postao bezvrijedan i nije bilo nikakvog izgleda da se može preživjeti. Svaki naredni dan je vječnost. Sa svih strana dopirale su vijesti o ustaškim zvjerstvima nad nevinim stanovništvom. Mićino selo Brezno među prvima osjetilo je miris krvi i oštricu kame koja se često upotrebljavala nad iznemoglim čeljadima i novorođenčadima.

Za vrijeme ustaničkih dana 1941. godine njegov stariji brat Marko i on odlaze među prvima u partizanski logor. Mlađi, za rat vojnički neobučeni, osjećao se pred starijima manje vrijedan. Postao je borac breznarskog partizanskog logora a kasnije 2. čete bataljona »Marko Trbović«. Malo-pomalo on je u sebe sticao povjerenje i svoja ponašanja podešavao načinu života pod partizanskom kapom i zvijezdom petokrakom. Učio je sve ispočetka: opis puške, sklapanje i rasklapanje, nišanje, gađanje, dužnosti na straži i patroli i mnogo drugih »sitnica« iz pravila o vojnoj disciplini i ponašanju vojnika u toku borbe. Sve je to njemu polazilo za rukom. Htio je da što više sazna o vojevanju. Već u prvim akcijama između njega i iskusnijih nije bilo nikakve razlike. Mića se ističe posebnom hrabrošću i vještinom u prvim akcijama i u prvom njegovom vatrenom krštenju. Svojim cjelokupnim djelovanjem opredjeljuje se za ciljeve NOP-a i politiku KPJ. Postaje član SKOJ-a i formira se kao komunist. Do odlaska u proletere on je stekao dovoljno političkog i vojničkog iskustva i pravilno shvatio partizansku taktiku i način partizanske borbe s daleko nadmoćnijim neprijateljem.

Kada se marta 1942. godine pristupilo izboru dobrovoljaca za proletere, on se javlja među prvima. Formiranjem Primorsko-goranske proleterske čete, 7. IV 1942. godine u Drežnici, Mića postaje pripadnik ove elitne jedinice. Još u toku aprila ova četa vodi nekoliko žestokih borbi, kao: napad na ustašku po-

sadu u Jezeranama i napad na talijansku kolonu u Brinjskom klancu. U ovim borbama Mića se ističe hrabrošću i vještinom iskusnog ratnika-proletera.

Mića je jedan od četrdeset pet boraca Primorsko-goranske proleterske čete koja zajedno sa ličko-dalmatinskom i kordunaškom četom ulazi u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske, formiranog 7. maja 1942. godine u Titovoj Korenici. Tako on nastavlja svoj ratni put u 1. proleterskom bataljonu, a kasnije u 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar«. Mića je od samog početka spadao u red onih prekaljenih boraca-proletera koji su bili spremni, bez obzira na vanredno duge marševe i česte žestoke borbe, da ostanu do kraja vezani za proletere i da ni jednog trenutka ne pomisle na povratak u jedinicu iz kojih su došli. S ovim slavnim proleterskim jedinicama Mića učestvuje u mnogim borbenim okršajima od sjeverne Dalmacije, preko Like, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Korduna, Zumberka, Slovenije do Bosne, gdje 13. proleterska brigada ulazi u sastav 1. proleterske divizije. S proleterima na dugom ratnom putu, kroz borbe i naporne marševe, Mića je od borca stasao u vrlo hrabrog, vještog i voljenog starješinu — zamjenika komandanta bataljona. U ratnim dokumentima ovih proleterskih jedinica može se, među onim pojedincima koji su za posebnu hrabrost i uspjeh u borbi pohvaljeni od strane komande brigade, često naići na njegovo ime. Evo nekoliko primjera njegovih podviga za koje je pohvaljen — U borbi s Talijanima na Vršiću u Gorskom kotaru, za oslobodenje Krašića na Žumberku, za uspjeh u borbi kod Sent Ruperta u Sloveniji, posebno za ispoljenu hrabrost i vještinu u rukovođenju jedinicom u borbama s Nijemcima kod Travnika u Bosni početkom 1944. godine. U ovoj borbi Mića gine i tako se završava njegov ratni put. Djelo za koje je život dao nastavljaju njegovi ratni drugovi i hiljade boraca do konačnog oslobodenja naše zemlje. Mića kao ratnik, komunista, i divan drug ostao je u nezaboravnim sjećanjima njegovih preživjelih ratnih drugova. Bio je mirne naravi, blagog, rekao bih djevojačkog toplog pogleda i ljepote, nenametljiv i skroman. Tako i sada, prilikom susreta pripadnika proleterskih jedinica u kojima se Mića borio, uvijek se sjetimo tog divnog mladića i hrabrog borca naše revolucije.

Kroz Mićin svijetao lik mogu se vaspitati i učiti mladi naraštaji kako treba voljeti svoju domovinu i kako se treba boriti za njenu slobodu i nezavisnost. Mićina pogibija bila je veliki gubitak za KPJ, za proletere, za drugove iz brez-narskog partizanskog logora, za komšije a, razumije se, posebno za njegove roditelje, braću i sestre. On je bio uzoran proleter, vojnik Partije i revolucije. Sve je dao za pobjedu revolucije pa i ono najdraže što je imao — svoj mladi život. Bez kolebanja opredijelio se za najteže u bespoštednoj borbi s fašističkim hordama i izdajicama svog naroda. Uspomene i sjećanja na Miću izraz su iskrenog i dubokog poštovanja prema njemu i njegovim zaslugama u toku tri godine revolucije kojoj je čestito služio.

Bogdan Mamula

PAO JE U BORBI NA CELU RUSKE ČETE

Kada se s ličke strane dolazi u Drežnicu, nailazi se na selo Lokvu u kojem je 16. aprila 1914.

godine rođen Mile Radulović kao četvrto

dijete deseteročlane siromašne seljačke porodice Mile i Anice. Osnovnu školu završio je u Drežnici pješačeći svakodnevno jedanaest kilometara. Školska obaveza bila je teška zbog pješačenja. Naime nastava je bila šest dana i nedjeljom obavezan odlazak u crkvu, a to znači 270 dana pješačenja u jednoj školskoj godini. Zaista, težak napor za djecu između 7 i 11 godina. Tako je išao u školu Mile, a i sva djeca iz Lokve i prije i poslije njega sve do 1929. godine kada je otvorena škola u Nikolićima. Poslije završetka osnovne škole pomagao je roditeljima u poljoprivrednim radovima. Kao i ostala djeca u selu, najviše je čuvao stoku. Taj posao mnoga djeca obavljala su već i u vrijeme svog osnovnog četverogodišnjeg školovanja. Već kao dvanaestogodišnji

dečak Mile je, zajedno sa starijom braćom, pomagao ocu u kiriji.

U periodu od 1930. do 1934. godine odlazio je na radove u Srbiju i Bosnu. Radio je kod raznih preduzetnika, a jedno vrijeme i kod »Šipada«. Mile je imao svega 16 godina kad je pošao na najteže fizičke poslove. Dugarski posao radio se po grupama od 5 do 8 radnika. U svakoj grupi postojalo je radno mjesto kuhara i to je obično radio neki dječak. Osim kuhanja on je imao i drugih poslova, na primjer, donosio je duge na mjesto gdje su se stavljale u vitlove. Tako je počeo i Mile.

Na odsluženje kadrovskog roka Mile je otišao 1935. godine. Služio je u I planinskom puku u Škofja Loki. Kad se vratio iz vojske, opet je radio u šumi najteže fizičke poslove. Pred rat pozvan je kao rezervista u vojsku. Kapitulacija stare Jugoslavije zatekla ga je u Gerovu u II planinskom puku. Kao patriotu i odvažnog mladića teško ga je pogodila predaja njegovog puka bez ikakve borbe. Izbjegao je zarobljavanje i vratio se kući.

Ubrzo su nastupili teški dani. Već u maju 1941. počeo je ustaški teror nad stanovništvom Drežnice. Pavelićevi oružnici (žandari) patrolirali su po selima tražeći oružje i vojničku opremu. Batinali su žene i starije ljude. Mladi su se sklanjali. U to vrijeme Mile je dobro pazio da im nigdje ne dođe na oko.

U julu 1941. u Drežnicu je došao sekretar Okružnog komiteta KPH za Karlovac Ivo Marinković. Održao je sastanak sa članovima Partije i upoznao ih je s odlukama CK KPJ i CK KPH o podizanju oružanog ustanka. Odmah poslije dolaska španskih boraca Ive Vejvode, Veljka Kovačevića i Antona Ruseka u Drežnici su se počeli formirati prvi manji partizanski odredi koji su se zvali logori, zato što su bili smješteni u barakama u šumi. Jedan od njih bio je na terenu sela Zrnići, Corti, Nikolići, Lokva i Papeži, a bio je smješten u Pučini iza Čortove Grede. Osnovan je u nedjelju, 28. septembra 1941. tj. nešto kasnije nego ostali drežnički logori. Tog dana bilo je sunčano i toplo. U ranim popo-

dnevnim časovima iza Čortove Grede okupili su se svi muškarci iz spomenutih sela, iako se tada na udaljenosti od pet kilometara nalazila talijanska posada u centru Drežnice. Ispred barake koja je tu napravljena par dana ranije, postrojili su se mladići pod komandom Mićana Zrnića i položili partizansku zakletvu. Među tim prvim dobrovoljcima bio je i Mile Radulović.

Mile je bio omiljen i cijenjen mladić ne samo u svom selu već i široj okolini. Ugled mu je još više porastao zbog njegove velike aktivnosti u svim pripremama oko osnivanja logora.

Kad je postao partizan, imao je 27 godina, a njegovi drugovi u logoru bili su znatno mlađi. Oni su cijenili njegovo iskustvo i vojničko znanje, naročito njegovo ozbiljno i hladnokrvno prilaženje svim borbenim zadacima. Tada dvadesetogodišnji partizan Rade Zrnić sjeća ga se iz prvih dana ustanka ovim riječima: »U težim situacijama znao je manje iskusnim borcima poslati blagi osmijeh, stegnuti ramenima i namignuti, a to je značilo: prikupi svu snagu i iskoristi je u datom okršaju. Svojim stavom i držanjem volio je oponašati junake iz oktobarske revolucije pa je često spominjao Sovjetski Savez kao uzdanicu koja nam pomaže u borbi protiv fašizma«.

Već u prvim borbenim akcijama u kojima je učestvovao Milić je pokazao veliku hrabrost. Učestvovao je 2. oktobra 1941. u paljenju pilane Jose Rupčića u Zagorju kraj Ogulina. Straža koja je čuvala pilanu bila je toliko iznenađena da nije uspjela da pruži bilo kakav otpor. Partizani su pokupili nešto oružja koje su tu pronašli, a i sve druge korisne stvari, kao na primjer remenje iz pilane koje se kasnije upotrebljavalo kao donovi za cipele. Zapaljena je pilana i skladište rezane građe. To je predstavljalo uspjeh, jer je sva ta građa bila namijenjena talijanskom okupatoru.

U jesen 1941. Milić je vrlo često odlazio u zasjede na Kapelu. U neposrednoj blizini Jezerana, kod sela Razvale, učestvovao je u akciji rušenja telegrafskih stubova.

Jedna grupa drežničkih partizana, u kojoj je bio i Mile, učestvovala je prvih dana januara 1942. u napadu na ustašku posadu u Dabru, u Lici. Zajedno s njima u toj akciji bili su i borci iz Dabra, Klipa, Kunića i Škara. Poginulo je šest partizana, a jedan od njih bio je Ivica Sertić iz sela Jojića kraj Drežnice.

Počele su i akcije većih razmjera u kojima je također učestvovao Mile Radulović. Tako je 21. januara 1942. oslobođen Jasenak gdje se nalazila oružničko-domobranska posada. Napad su izvršile jedinice bataljona »Marko Trbović«. Poslije kraće borbe posada se predala. Zarobljeno je oružje i druge vojne opreme za 72 nova borca.

Mile se pokazao hrabar i 21. februara 1942. prilikom napada na vodovod u Maljkovcu.

Bio je i u borbi sa četnicima 11. juna 1942. u Drenovom Klancu kod Brloga.

Kad je formiran I udarni bataljon, Milić je ušao u njegovu I četu gdje je kao iskusan borac postavljen za komandira voda minera. Komandir čete postao je 1943. godine, a zatim operativni oficir II udarnog bataljona I brigade XIII primorsko-goranske divizije. Za pokazanu hrabrost i potpunu odanost revolucionarnoj borbi primljen je u članstvo Komunističke partije Jugoslavije.

U januaru 1944. jedna grupa od 45 bivših crvenoarmejaca napustila je njemačke oružane formacije u rejonu Crikvenica — Grižane i prešla s potpunom ratnom opremom na našu stranu. To su bili sovjetski vojnici koje su Nijemci zarobili na istočnom frontu. Nametnuli su im užasne uslove življenja u zarobljeničkim logorima pa su tako neke uspjeli da zavrbuju da uđu u njemačke

vojne formacije i da se bore protiv partizana. Naš narod ih je nazivao Čerkezima. Jasno, tu je bilo pripadnika i drugih nacija osim Čerkeza, ali ipak ih je najviše bilo iz sovjetske Srednje Azije.

Štab XIII primorsko-goranske divizije formirao je od njih četvu i poslao je u I udarnu brigadu koja se nalazila na položajima u brinjskom kraju od januara do marta 1944. godine. Ta četa bila je uvrštena u sastav II udarnog bataljona u kome je Mile Radulović bio operativni oficir. Komandir čete bio je sovjetski poručnik Nikola Montikov.

Mile je predvodio ovu četvu i koordinirao njene borbene akcije koje je ona vodila sama ili zajedno s ostalim četama bataljona. Na toj dužnosti on se vrlo dobro snašao i uspostavio je prave drugarske odnose s vojnicima. U svim borbama primjernom hrabrošću i ratnom umješnosti isticao se Mile i njegova četa.

Zima 1944. godine bila je oštra i snježna. Ishrana vojske i naroda predstavljala je veliki problem. I posljednje zalihe hrane bile su iscrpljene. Moralo se ići u napad radi prehrane i radi sprečavanja neprijateljskih akcija prema sloboodnom teritoriju.

U napadu na Gornju Kamenicu 18. marta 1944. učestvovao je II udarni bataljon i Mile sa svojom četom. Po velikom snijegu i vrlo jakoj zimi on prvi prodiđe u Gornju Kamenicu, osvaja kuću po kuću i progoni Nijemce i ustaše sve dok im nije stiglo pojačanje. Tada se moralo odstupiti pod vrlo teškom borbom. Rуска četa u poluokruženju vodi ogorčenu borbu s daleko jačim neprijateljskim snagama. U toj borbi na čelu ove čete pada Mile Radulović. Tu se u tridesetoj godini završio životni put revolucionara, hrabrog borca i rukovodioca Mile Radulovića. Bio je to težak udarac za bataljon i brigadu jer su iz svojih redova izgubili hrabrog, popularnog i omiljenog rukovodioca. I pored svih pokušaja njegovo tijelo nije se moglo iznijeti s neprijateljskog teritorija. Nikada se nije saznalo za njegov grob.

Brat Nikica posjetio je Milu u selu Gostovićima upravo one večeri pred njegov polazak u akciju na Gornju Kamenicu. Evo Nikičinog sjećanja na brata prilikom posljednjeg viđenja: »Isto veče htio sam da se vratim iz Gostovića, da idem u moju jedinicu i usput da se malo navratim kući, ali Milić me nije pustio. Rekao mi je da prenoćim u Gostovićima a sutradan, kad se on vrati iz akcije, da ćemo zajedno otići kući da posjetimo našu porodicu. U toku večeri bio je jako raspoložen i nigdje nije imao mira. Izvodio je šale sa svojim drugovima i s djevojkama sve do polaska u akciju iz koje se, na žalost, nikada nije vratio«.

Mane Maravić

STRIJELJAN U MARTINŠCICI KRAJ SUŠAKA

Simo Radulović rođen je 8. veljače 1906. u selu Radlovići u seljačko-radničkoj obitelji.

Otac Nikola i majka Marta imali su petoro djece a Simo je bio najstariji. Pored svoje djece otac je odgajao i dva sina od svoga pokojnog brata.

Bavili su se zemljoradnjom i radom u šumi. Budući da je Simo bio najstariji, morao je već od rane mladosti pomagati ocu u raznim poslovima. Već od 18-te godine počeo je raditi u šumi kao šumski radnik. Kao mladić osjetio je težak život i svu nepravdu koju je morala da trpi radnička klasa u bivšoj Jugoslaviji.

Nakon odsluženja vojnog roka oženio se s Milosavom i u braku imao šestoro djece — četiri sina i dvije kćeri.

Kao šumski radnik radio je u Srbiji i Bosni, uglavnom kod privatnih poslodavaca. Razvio se u stručnog, vrijednog i sposobnog dugara.

Izrađivao je duge za bačve koje su se izvozile u Grčku.

Iako je bio vrijedan i sposoban radnik, u uslovima teške eksploatacije radničke klase slabo je zarađivao. Radi toga 1936. godine odlazi na rad u Francusku.

U Francuskoj su uslovi rada i života bili nešto bolji. Radio je u šumi kao sječač. Tamo se upoznao s radnicima iz drugih krajeva Jugoslavije, Francuske i drugih zemalja. Sindikalni pokret u Francuskoj na njega je snažno djelovao. Učestvovao je i u prikupljanju pomoći za Spaniju.

Po povratku iz Francuske 1939. godine njegovo djelovanje među radnicima imalo je vidnog odraza na razvijanje radničke svijesti u sredini u kojoj je živio i radio. Govorilo se da je u Francuskoj postao član KPF, ali to nisam mogao sigurno utvrditi. Međutim, po njegovom djelovanju među radnicima to bi moglo biti tačno. On je bio skroman, nenametljiv i uvjerljiv u svojim objašnjavanjima.

Poslije kapitulacije stare Jugoslavije nastupio je mučan i težak period za narod Drežnice. Nastupio je period okupacije. Već prvih dana tzv. NDH otpočeo je krvavi ustaški teror, hapšenje, klanje i bacanje u jame nedužnog stanovništva. Odvodilo se ljude na izdržavanje kazne zatvora za šumsku štetu, ali se ni jedan nije vratio kući. Bačen je u jamu ili ponor Đulu. Naročito su nastojali da pohvataju što više uglednih ljudi, a zatim sve ostalo što im padne u ruke.

Partijska organizacija Drežnice i njeni članovi pojedinačno odmah su počeli ukazivati na opasnost koja prijeti od okupatora i ustaša. Ukazivano je na mjere samozaštite, obezbjeđenje sa patrolama, stražama, osmatračima. Tu je Simo bio vrlo aktivan i odmah otpočeo djelovati u svome selu po direktivi KPJ. Bio je samoinicijativan i imao je sposobnost da ocijeni situaciju. Objašnjavao je ljudima da ne predaju oružje žandarima, već da se oružje, municija i vojna oprema sakrije.

Kad je objavljen proglas KPJ narodima Jugoslavije za podizanje ustanka

protiv okupatora i domaćih izdajnika, narod Drežnice je radosno dočekaao i objeručke prihvatio poziv KPJ na ustanak.

Simo je produžio s aktivnim radom na zaštiti sela i organiziranju i formiranju partizanskog logora koji je obuhvatao nekoliko sela Selišta i selo Radloviće. On je bio ugledan čovjek i mase su u njega imale povjerenje. Izabrali su ga za komandanta sela, kako se u to vrijeme zvao organ narodne vlasti. On rukovodi i organizira prikupljanje oružja, municije, odjevnih predmeta, pokrivača, hrane i druge opreme. Simo sudjeluje u pripremama i organizaciji smještaja partizanskog logora u Bitoraju. Sa svim partijskim direktivama koje stižu Simo je upoznat.

Kada su naši borci iz drežničkih partizanskih logora izvršili nekoliko uspješnih akcija na okupatora i domaće izdajnike, okupator je poduzeo svoje akcije.

Stigla je direktiva da se prekopaju ceste i postave zapreke. Simo sudjeluje o organiziranju svojih mještana i lično ih predvodi u toj akciji koja je uspješno izvršena.

Kada je od strane naših vlasti uhapšena Smilja Tomić, dovedena je u selo Radloviće i smještena u Siminu kuću. Odatle je odvedena u partizanski logor. U logoru je s njom obavljen razgovor i puštena je kući. Ona se iza toga prijavila Talijanima i kazala sve što je znala i vidjela.

Kada je Simo uhapšen i zatvoren u drežničku crkvu, ona ga je osumnjičila i potkazala.

Dana 26. oktobra 1941. godine otpočelo je saslušavanje i istraga. Prvi na redu bio je Marko Trbović, sekretar MK KPJ Drežnica, zatim Milan Kosanović, učitelj i komandir krakarskog logora, Jovo Tatalović, komandant mjesta u Drežnici, a onda Simo i ostali redom.

Kada se Simo vratio sa saslušanja, pričao nam je da ga tereti Smilja i neki bivši partizani koji su je vodili od njegove kuće do logora. Oni su priznali sve što su radili i odavali druge za koje su što znali.

Poslije strijeljanja prve grupe partizana u Jasenku sve ostale uhapšene Drežničane, kojih je bilo oko 600, odveli su u Ogulin i zatvorili u kulu i podrum Vlade Bosnića. U zajedničke prostorije zatvorili su one koji nisu bili osumnjičeni i prokazani od izdajnika, a osumnjičene zatvorili su u samice i okrugle prostorije u vrhu kule. Simo i još petnaest drugova bili su zatvoreni u okruglu prostoriju.

U Ogulinu je nastavljena istraga i saslušavanja uz teška mučenja, batinanja, vješanja za ruke, maltretiranja i mučenja na razne načine. Simo se junački držao, a Smilja i izdajnici koji su ga teretili u lice su mu sve dokazivali što je radio. Ta istraga trajala je do 24. XII 1941. godine. Strijeljano je 14 drugova. Jedan broj pušten je kućama. Simu i još 59 Drežničana otpremili su u Rijeku u zatvor. Odatle su jednu grupu uputili u Pulu a drugu u kojoj je bio Simo u Kopar.

Simo je bio krupan, lijep čovjek s velikim crnim brkovima. Stražari su ga posebno čuvali. Kada ga je trebalo nekuda voditi, uvijek su ga pratila po dvojica, jer su ga se bojali.

U Kopru pod istragom proveo je šest i pol mjeseci. Pun vjere u pobjedu pozitivno je djelovao na ostale drugove. Držao se junački i nikada se na njemu nije moglo primijetiti straha od smrti ili bojazni od fašista. On im je svojim držanjem i ponašanjem prkosio.

Suđenje pred Vojnim sudom II talijanske armije u Rijeci trajalo je 5 dana, od 22. VII do 27. VII 1942. godine.

Drežnička grupa kojoj je tada suđeno brojila je 60 ljudi.

Vojni tužilac pročitao je zajedničku optužnicu za nas svih šezdeset, ali je kroz cijeli tok optužnice, a i dalje kroz vođenje sudske rasprave, često spominjao Simino ime. Na njega su se naročito okomili i nazivali ga »Capo di banda«. On je bio optužen da je bio komandant sela i, pored toga, za hapšenje Smilje Tomić i njezino sprovođenje u logor. Ona je prisustvovala cijelom procesu. Nije mu ništa pomagala odbrana, jer su ga teretili neki bivši partizani — saradnici Talijana i Smilja Tomić.

Kada je suđenje završeno, povukli su se na vijećanje. Vrativši se u sudnicu, naredili su da Simo pristupi pred vijeće. On je ustao s mjesta i stao pred suce. Jedan član vijeća čitao je presudu. Simo stoji ispred njih, a mi ostali iza njega. Svi smo razumjeli da su Simu osudili na smrt.

On je stajao, gledao pravo i prkosno u njih, ne pokazujući nikakvog znaka nivoze ili straha. Članovi sudskog vijeća bili su zaprepašteni njegovim junačkim i prkosnim držanjem pred fašističkim sudom.

Tumač mu je saopćio da može ako hoće napisati pismo porodici. Pristao je. Dali su mu papir i kovertu. Sjeo je i napisao pismo koje je uzeo jedan oficir. To pismo stiglo je njegovoj porodici. U njemu je molio oca Nikolu, majku Martu i suprugu Milosavu da se staraju o njegovoj djeci, a za sebe je rekao da umire za stvar KPJ, naroda i svojih potomaka.

Na žalost to pismo nije se uspjelo sačuvati u ratu.

Simo je jedini od naše grupe osuđen na smrt i strijeljan, a mi ostali osuđeni smo na vremenske kazne od 5 do 18 godina. Zatim su ga odveli i smjestili u samicu, koja je već bila pripremljena za njega. Držali su ga pod stalnom stražom osam dana dok presuda nije potvrđena.

Pred odvođenje na strijeljanje doveli su mu popa da ga ispovijedi. Simo ga nije htio primiti.

Kada su ga fašisti izveli iz ćelije i povelili na strijeljanje viknuo je: »Zdravo drugovi, pozdravite moje. Neka se bore, a ja ode«. To su bile zadnje njegove riječi koje smo mi čuli. To su riječi koje je pred smrt izgovorio drežnički junak, patriota svoje zemlje i odani komunista Simo Radulović, komandant sela Radlovići.

Strijeljan je gdje su i mnogi drugi rodoljubi u Martinšćici kraj Sušaka. Tu je podignut spomenik i na njemu je uklesano ime i našega dragog Sime.

Simo je svijetli lik naše revolucije.

Mile Maravić

TODOR RADULOVIĆ TODOSIJA

Vojne starješine u ratu donose krupne i sudbonosne odluke za razvoj borbe i revolucije. Realizacija tih odluka uvijek je zavisila od boraca i njihovih komandira. U tom jedinstvu odlučivanja i komandovanja umješnost, snalažljivost i odlučnost u pojedinim trenucima imaju neizmjereno značenje u partizanskoj taktici vođenja oružane borbe. Partizanska taktika rata ne podliježe nikakvim šablonima i krutim shemama. To su, pored ostalog, i razlozi da su mnogi borci NOR-a postali i komandiri četa pa i više od toga. Todosija je od borca postao desetar, komandir voda i komandir čete.

Todor Radulović Todosija rođen je 1915. godine u zaseoku Beici u Breznom, općina Drežnica, kotar Ogulin. Njegov otac Košta i majka Anđelija imali su petoro djece. Živjeli su vrlo skromno.

Todosija je završio osnovnu školu u Drežnici. Bio je vrijedan đak. Po završetku osnovne škole ostao je u Breznom. Počeo je raditi u šumi jer drugog posla nije bilo.

Todosija doživljava kapitulaciju bivše Jugoslavije 1941. godine u Breznom. Saznao je sve o tome što znači fašistička okupacija i kakva je teška sudbina zadesila narode i narodnosti naše zemlje. Shvatio je da su nastupila teška vremena kad se ljudi moraju opredjeljivati za borbu, jer je sve drugo bilo zabluda. U tom smislu on je razumio i prihvatio Proglas KPH i KPJ o pozivu na ustanak i borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Njegova odluka bila je jasna i neopoziva — on ide u partizane na poziv Komunističke partije Jugoslavije. Nije to bilo bježanje u šumu ispred ustaškog noža, već jasno opredjeljenje i vjerovanje u ispravnost odluke KPJ koja je jedina ostala sa svojim narodom u najsudbonosnijim trenucima. Todosija je među prvima otišao u breznarski partizanski logor na Drugomišalj.

Todosija nije služio bivšu jugoslavensku vojsku. Međutim, breznarski partizani su se odlučili da Todosija bude jedan od njihovih desetara — komandir partizanskog odjeljenja. U to vrijeme partizani su slobodnim demokratskim izborom birali starješine. To su bili najdemokratskije postavljeni vojni starješine u dotadašnjoj historiji Jugoslavije. Svaki borac je trebao da se izjasni o svom budućem starješini. Todosija je upravo primjer takve snažne i istinske socijalističke demokratičnosti. Mnogi vojni teoretičari zlonamjerno su osporavali takav izbor vojnih starješina, tvrdeći da jedan polupismeni seljak, bez vojnih škola i vojnog obrazovanja, ne može komandovati. Ipak, ti i takvi »teoretičari« morali su priznati da je čovjek i građanin društveni stvaralac i u ratu, bez obzira na razne sisteme hijerarhijskog vojnog komandovanja u prošlosti, ako mu je politički cilj njegovog djelovanja jasan i perspektivan. U tome se i sastoji, pored ostalog, stvaralačka i revolucionarna vrlina komunista koji poznaju

zakone klasne borbe i koji su znali usmjeriti i Todosiju da u borbi iskoristi svoje stvaralačke snage i sposobnosti.

Izbor Todosija za desetara partizanske desetine imalo je pozitivnog odjeka među narodom. Todosija je bio poznat kao mladić neposredne inicijative. Njega su uslovi života navodili da uči životnu školu, da ništa brzopleto ne radi i da se pridržava narodne poslovice: »Tri puta mjeri, pa onda reži«.

Izbor za desetara partizanske desetine za njega je bio poseban doživljaj. Vodio je svoju desetinu u razne akcije i borbe. Uvijek je bio na čelu desetine. Svi novodošli borci su ga odmah prihvatili kao svog. Ali, došlo je do formiranja viših jedinica (vodova, četa, bataljona, brigada itd). U bataljonu »Marko Trbović« postao je komandir voda i komandovao s tri desetine. On je već tada shvatio da kao starješina nosi veliku odgovornost. Znao je da je njegov vod relativno slabo naoružan (obične puške, poneki puškomitraljez, pištolj i po koja bomba). Takva vatrena moć za krupnije okršaje u borbi nije bila dovoljna. Zato je on uvijek tražio mogućnosti da iznenadi neprijatelja i da time nadoknadi manjak svoje ratne tehnike. U tome je često uspijevao. Uz sve to Todosija se i politički razvijao. Postao je član KPJ i član bataljonskog komiteta KP. Ubrzo iza toga postao je komandir čete u udarnom bataljonu. Kao komandir čete vodio je borbe u Lici, Kordunu, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Pismene zapovijesti nikada nije volio izdavati. Želio je biti neposredan. Nije volio razgovarati preko papira, iako je volio čitati. Jedan njegov suborac priča da je Todosija rado isticao slijedeće: »Riječ je mač«. Naime, on je želio da se konkretno dogovori i to je za njega bio zakon, to je bio zakon jači od svake pismene vojničke zapovijesti.

Pa, ipak, kao komandir čete morao je planirati dejstvo svoje čete. On je i to uspješno radio. S lakoćom je upoznao rejon borbenih dejstava i korištenje karte, busole, dvogleda, ocjene mogućnosti pokreta i druge elemente složenog komandovanja četom.

Njegova četa je brojila preko 100 boraca, a neprijatelj je imao motorizaciju i mogao se mnogo brže kretati od čete kojom je on komandovao. Dilema je bila kako u tim uslovima preduhitriti neprijatelja. To je bio problem svih partizanskih komandira. Todosija je tada i stalno zastupao mišljenje da se treba stalno kretati, ali nikad ne usiljeno. Treba čuvati ljudsku snagu, birati pravac gdje je motorizacija neupotrebljiva, birati pravce na kojima se ljudstvo mnogo ne zamara. On je bio shvatio partizanske manevre i strategiju druga Tita koja je značila: ne podmetati partizanske snage jakim udarima neprijateljske tehnike, ali uvijek biti spreman i ofanzivan.

U jednoj akciji Todosija je dobio zadatak da s četom u prethodnici bataljona omogući manevar bataljonu iz Gorskog kotara preko Javornice za Drežnicu i dalje ka Brinju, Žutoj Lokvi i Vratniku. Znao je da fašističke njemačke jedinice mogu brže stizati na pojedine tačke jer su bile motorizirane. On je tada shvatio da je u tim uslovima tzv. obilazno manevriranje najpogodniji način dovođenja jedinice na planiranu poziciju. Tako je Todosija sa četom izbio u širi rejon Matić Poljana — Plana. Njemačka jedinica ga je u tom preduhitрила i prva zaposjela dominantne tačke i položaje. Tada Todosija smjelo odlučuje da kombiniranim načinom probije njemačke položaje, tj. da izvrši pritisak s fronta, da izvrši napad s boka i da ubaci dio čete u pozadinu neprijatelja i izvrši napad iz pozadine. Sve se to dešavalo u planini preko 1.000 metara nadmorske visine koja je uz to i pošumljena i slabo pregledna. Plan je uspio. Takva odluka bila je presudna za bataljon koji je, zahvaljujući Todosiji, i ovog

puta izvršio svoj borbeni zadatak. On je ovom prilikom dokazao u praksi da je u svim uslovima moguće naći rješenje ako starješina zasnuje svoju odluku na realnim činjenicama, ako se ne koleba u svojoj zamisli i ako njegovi borci u njega vjeruju.

Prilikom ustanovljavanja komande mjesta za Ogulin, čiji je komandant bio poznati ogulinski partizan Kadak Josip Pepi, Todosija je bio postavljen za zamjenika komandanta. Istureni punkt ove komande bio je u zaseoku sela Brezno, jer Ogulin u to vrijeme (1944) nije bio oslobođen. Osnovni zadaci komande su bili da održava vojnički red na terenu, da štiti organe narodne vlasti, da vrši mobilizaciju ljudstva u novooslobođenim i poluoslobođenim selima, da hvataju pojedine dezertere i upućuje ih u jedinice i da se vrši čišćenje teritorije od ostataka fašističkih i kvislinških grupa i pojedinaca.

Todosija se tada našao u jednoj sasvim drugoj ulozi od svih prethodnih u kojima je do tada bio. Trebalo je stvarati što povoljniju vojno-političku situaciju na terenu, a to nije bilo ni malo lako ni malo jednostavno. Neprijatelji NOB i naše revolucije, pripadnici ustaških, četničkih i drugih neprijateljskih opredjeljenja, nisu se lako mirili porazima i gubljenjem svojih pozicija. Zbog toga je bilo neophodno nastaviti borbu i protiv takvih neprijateljskih ostataka. To je također bio značajan period oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, a posebno na širem prostoru Ogulina gdje su se ispreplitali raznovrsni neprijateljski interesi. Todosija je i tu situaciju brzo shvatio i odgovorno se postavio u izvršavanju zadataka.

Nakon oslobođenja zemlje Todosija je želio da se demobilise iz oružanih snaga i da se posveti porodici. To je i uradio. Demobilisao se i s porodicom kolonizirao u Bajmoku (u Vojvodini). U Bajmoku je ostao kratko vrijeme. Nije se mogao adaptirati na bačku ravnicu i vratio se u Brezno.

U to vrijeme još uvijek su djelovale ustaške odmetničke bande koje su bile podržavane i iz inostranstva. Todosija je, sudeći po svemu, potcijenio tu opasnost. Bilo mu je čak i savjetovano da ne ide u Brezno jer je opasno. On tome nije pridavao važnosti. Međutim, desilo se ono najgore. Odmetnici su ga uspjeli zateći nenaoružana i tako je pred svojom rodnom kućom izgubio život.

*Marko Trbović
Ilija Radulović*

Aleksa Tatalović rođen je 11. augusta 1913. godine u selu Papeži. Seljačka osmočlana porodica bila je dosta siromašnog imovnog stanja i skoro u svemu je oskudijevala. Male površine obradive posne planinske zemlje nisu zadovoljavale najnužnije potrebe da bi se porodica prehranila. Nekad suše i redovno duge zime još više su otežavale i tako težak, pa nekada i nesnosan život u tom izrazito planinskom kraju. Otac Simo uz narušeno zdravlje teškom mukom je savladavao mnogobrojne teškoće da bi veliku porodicu održao. Aleksa kao najstarije dijete od svoje šeste godine pomaže da se teški materijalni uslovi ublaže. Borba za život se nastavlja iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec, iz godine u godinu, ali bez nekih vidnijih rezultata. Tako on od rane svoje mladosti ide po teškom i trnovitom putu kao i mnogi Drežničani.

Osnovnu školu završio je 1924. godine u Drežnici. Zbog nemogućnosti daljeg školovanja i potrebe za radnom snagom u kući ostao je u svome selu i na svoja mlada pleća primio teret kao i svaki odrastao čovjek. Iz godine u godinu je jači, čvršći, otporniji i malo po malo sve se lakše nosi s teškoćama koje se pred njega i porodicu postavljaju. S ocem Simom od svoje 12. godine ide na rad u šumu. Najprije šumskim radnicima nosi vodu, usput ga obučavaju za kuvara, da bi od 15 godina bio punopravni šumski radnik. I tako prolaze dani, mjeseci i godine. Otac mu umire 1936. godine i Aleksi je tada 23 godine. Sada cio teret jedanaestočlane porodice pada na njegova leđa. Od tada pa nadalje pred njim je još teži i trnovitiji put.

Na odsluženje kadrovskog roka odlazi 1931. godine. U vojsci je služio u mitraljeskoj četi. Vrlo brzo se privikao na nove uslove života. Disciplina i način života nisu mu smetali. Dvogodišnji vojni rok završava 1933. godine i vraća se kući kao kaplar, sada stariji, zreliji i fizički jači.

Izrastao je u visokog, lijepog i snažnog momka. Volio je šalu, prela, pjesmu, bacanje kamena s ramena i druga nadmetanja. Imao je vrlo lijepo ponašanje. Ni s kim se nije svađao. Priticao je u pomoć kada je nekom trebalo. Bio je vrlo skroman. Svi su ga u Selištu i drugim selima Drežnice cijenili i voljeli.

Oženio se 1935. godine i uskoro se rodilo četvoro djece. Povećani broj članova porodice uvećava i svakodnevne probleme.

Od povratka iz vojske pa do kapitulacije bivše Jugoslavije, aprila mjeseca 1941. godine, Aleksa radi kod kuće. Iz bivše jugoslavenske vojske donio je vojničku opremu, pušku i 100 metaka.

Od kapitulacije bivše Jugoslavije do dizanja ustanka u Drežnici i njegovog postavljanja za partizanskog komandanta sela Papeži, augusta 1941. godine, sve vrijeme je proveo u svome selu, izbjegavajući svaki susret s okupatorom, ustašama i potkazivačima (špijunima). Njegov veliki ugled u Selištu, napredne ideje i orijentacija približile su ga još 1940. godine naprednom radničkom po-

kretu. Pred ustanak bio je neumoran u objašnjavanju cilja i značaja dizanja naroda na oružani ustanak. Prosto je naređivao da se sklanja oružje i vojnička oprema, da ni jedan odrasliji muškarac ne spava kod kuće, određivao je izvidnice, patrole i osmatrače, bdio nad bezbjednošću stanovništva svoga sela.

Zbog napredne orijentacije i izuzetnog poštovanja augusta mjeseca 1941. godine na narodnom zboru Selišta jednoglasno je izabran za komandanta sela Papeži. S velikom odgovornošću obavljao je tu dužnost, govoreći: »Mi smo ne daleko od ustaških uporišta Kamenice i Jezerana. Za čas iz ove šume oni mogu upasti, pobiti ili zaklati dio naroda i brzo se u šumu povući«.

Na dužnosti komandanta sela Papeži ostao je do 7. februara 1942. godine kada odlazi u bataljon »Marko Trbović« (kasnije 1. udarni bataljon). Za vrlo kratko vrijeme postao je pravi ratnik, odvažan i smion. Bio je veseo, razborit i veliki drug. Zbog tih i svih drugih njegovih vrlina bio je cijenjen ne samo u jedinici nego i u narodu. Pravo je zadovoljstvo bilo drugovati s njim. Ulijevao je kod svih nas veliko povjerenje.

Ta divna, poštena, uvažena i markantna ličnost zapažena je od partijskih rukovodilaca. Krajem februara 1942. godine postao je kandidat za člana KPJ, a novembra 1942. godine član KPJ.

U bataljonu »Marko Trbović« (1. udarnom bataljonu) neprekidno je do kapitulacije Italije 1943. godine. Kao vojnik, desetar i vodnik voda u mitraljeskoj i pratećoj četi neustrašiv je borac. Zna da ratuje. U borbama se ističe kao hrabar borac (Begovo Razdolje, Prokički Klanac, Gomirje, Perjasica, Hrvatski Blagaj, Tisovac, Veljun, Prijeboj). Stalno je uz svoj teški mitraljez (bilo kao borac, desetar ili vodnik voda) kojim je proriudio mnoge neprijateljske redove.

Prilikom napada na vlak u Gomirju, u maju mjesecu 1943, Đuro Zrnić sjeća se detalja i kaže: »Voz iz Sušaku vozio je Talijane i ustaše u Ogulin. Naš I udarni bataljon sačekao ih je na prostoru Gomirja. Pruga je bila porušena. Voz je stao. Mi i oni otvorili smo žestoku paljbu. U jurišu poginuo je komandant bataljona Božo Kosanović iz Jasenka i još oko 20 partizana. Tog momenta Aleksa je skočio iza svog mitraljeza i iz puške svoga pomoćnika ubio ustašu koji je ubio našeg komandanta Božu. Zatim je brzo otišao za svoj mitraljez i neprekidno dugim rafalima tukao po ustašama i Talijanima. Ubio je, koliko smo mi mogli prebrojati, oko 15—20 neprijateljskih vojnika«. Dalje kaže: »Kada su mu ustaše izvršile pokolj porodice on je, iako veoma žalostan, ipak smogao snage da zapjeva. Mislim da je veliki junak. Puno ga volim i cijenim«.

Poslije kapitulacije Italije, septembra 1943. godine, premješten je u 3. bataljon 3. brigade za komandira mitraljeske čete. Od tada pa do ranjavanja, iriarta 1944. godine, neprekidno se nalazio u Lici. I za to vrijeme spadao je među najhrabrije starješine. Šest mjeseci ovaj hrabri gorštak uspješno je vodio svoju mitraljesku četvu. Za vrijeme žestokih borbi za Vrhovine i Babin Potok u Lici teško je ranjen u desnu ruku. Poslije ukazane prve ljekarske pomoći evakuisan je u partizansku bolnicu u Petrovu goru. Upravnik bolnice bio je odlučio da ga se hitno evakuiše u savezničku bolnicu u Bari. Nije htio ići, rekavši: »Ako ruku treba da odrežete, odrežite je vi ovdje. Ja tamo ne idem. Mogu se ja još ovdje boriti i jednom rukom. Ako odem tamo, s mojom je borbom završeno.« Nije bilo drugog izbora. Ruka mu je do ramena amputirana. Rana na ovom zdravom i hrabrom čovjeku je zarasla za mjesec i po dana. Maja 1944. godine našao se bez desne ruke u svojoj voljenoj Drežnici. Slabića bi taj tjelesni nedostatak onespokojio i učinio nesrećnim za cio život. Kod našeg hlabrog Alekse nije bio takav slučaj. Stalno je veseo, pjeva sa zanosom

kao i ranije, stalno je u akciji. Aleksa uči pisati lijevom rukom i sam oko sebe obavlja sve poslove. Takav je bio sve do smrti. Svi oni koji su ga poznavali u Drežnici, Bajmoku, Beogradu i drugim mjestima to znaju.

Odmah po dolasku u Drežnicu, maja mjeseca 1944. godine, radi kao odbor-nik, a od novembra 1944. godine odlazi u Završje (Gorski kotar) i prima dužnost intendanta izbjegličkog dječjeg doma.

U drugoj polovini 1944. njegova porodica doživjela je pravu tragediju. Ženu Miliju su na Kapeli kada je nosila hranu za porodicu ustaše ranile i poslije dotukle. Pri upadu ustaša u Drežnicu ubili su mu baku (očevu majku) naslo-nili je uz plast sijena, stavili joj štap u ruke kao da stoji, sina Aleksu — dijete od godinu dana — bacili su živa u vatru i natjerali Aleksinu majku Anđeliju da to gleda, da bi poslije toga i nju u vatru bacili.

Cesto sam u NOR-u bio zadivljen i dirnut nekim njegovim postupkom. Sje-ćam se i sada kako se junački ponašao poslije porodične tragedije koja ga je zadesila. Govorio je: »Neka pale, neka ubijaju, neka žežu, Drežnica je bila i ostat će partizanska«. Ove riječi revolucionara nisu naučene iz knjiga nego iz veličan-stvene stvarnosti revolucije.

Za divljenje je njegova odanost i privrženost NOB-i. Cesto puta sam mislio o ovakvim i sličnim ljudima, potresen njihovom sposobnošću za podvige i sprem-nošću na svaku žrtvu za ono što je pravedno i čovječno. I upravo takav, i samo takav, bio je naš Aleksa.

U drugoj polovini 1945. godine kolonizirao se sa suprugom Danicom i poro-dicom u Bajmok. Demobilisan je na svoj zahtjev u činu poručnika. Sve do smrti radio je aktivno u društveno-političkim organizacijama i organizaciji ratnih vojnih invalida.

1961. godine preseljava se u Beograd. Povremeno pobolijeva. Zdravstveno stanje mu se pogoršava. Preduzimaju se sve mjere za izliječenje, ali bez uspje-ha. Umro je u Beogradu 1. juna 1965. godine i sahranjen na novom groblju.

Gojko Maravić

KOMANDANT BATALJONA

Ilija Tatalović rođen je 1919. godine u Drežnici, a poginuo 12. aprila 1944. godine na Čudinom klancu kod Gornjeg Babinog Potoka u Lici.

Ilija i sestra Nada ostali su bez majke Neđe koja je umrla 1922. godine dok su njih dvoje bili nejak djeca. Otac Mile ženi se po drugi put i iz tog braka ima petoro djece: Smilju, Nenu, Zeljka, Leposavu i Boška. Otac Mile umro je 1935. godine kada je Ilija imao tek 16 godina. Ilijina porodica bila je bolje stojeća prije rata u Drežnici, ali kada je umro otac, nastala je teška situacija. Ilija još mlad, iako najstarije dijete, nije se mogao sam starati za ovako brojnu porodicu. Videći teško porodično stanje kod kuće, Ilijin stric Marko, koji se nalazio u službi kao žandar, napušta službu i vraća se kući da bi pomogao oko izdržavanja tako brojne poi-odice. Ilijina sestra Nada, ostale sestre i braća i danas ističu da

se stric Marko o svima njima brinuo kao otac te da tu njegovu pažnju i dobrotu nikad ne mogu zaboraviti. Poslije smrti oca Ilija nastavlja da radi sve kućne poslove sa stricem Markom. On je vrlo društven i kreće se u krugu mladih gdje je zapažen i cijenjen.

Na odsluženje vojnog roka odlazi 1939. godine u Karlovac, u mitraljesku četu. Dobar je vojnik, ističe se kao odličan strijelac. Rat ga je zatekao u Karlovcu. Bio je spreman i želio je da se bori protiv neprijatelja koji porobljava našu zemlju, ali nije mu omogućeno da iz svog mitraljeza opali ni jedan metak na okupatore naše domovine. Uspjelo mu je da izbjegne zarobljavanje i da se vrati kući u Drežnicu. Kada je došao kući i vidio šta rade ustaše od srpskog naroda, bila mu je jedina želja da što prije krene u borbu. Ilijina kuća je blizu centra Drežnice, uz žandarmerijsku stanicu u kojoj se nalaze žandari i ustaše. Da ne bi pao u ruke ustašama, on — kao i ostali ljudi — ne spava kod kuće već u šumi. Kada je Partija počela s pripremama za oružani ustanak protiv ustaša i Talijana, Ilija se odmah aktivno uključuje u rad s omladinom. Sve zadatke i direktive koji se pred njega postavljaju savjesno izvršava. Već tih prvih dana uključuje se u redove boraca drežničkog bataljona, poslije bataljona »Marko Trbović«. Ilija učestvuje i u napadu na Jasenak, na Jezerane te na talijansku kolonu kod Žute Lokve. Bio je učesnik i u svim drugim akcijama koje je izvodio bataljon »Marko Trbović« u prvoj polovici 1942. godine. Kada je jula mjeseca 1942. formiran Prvi udarni bataljon formiran je i mitraljeski vod te Ilija postaje komandir mitraljeskog odjeljenja i nišandžija na mitraljezu. Za nas su tada teški mitraljezi bili vrlo važni, jer nismo imali drugog teškog oružja. Prvi udarni bataljon 1942. godine poslije oslobođenja Blagaja, jakog ustaškog uporišta kod Slunja u Kordunu, nastavlja borbe s ustašama i Talijanima. Jedna od tih borbi bila je i borba s Talijanima na Sječi. Ilija sa svojim teškim mitraljezom dočekuje talijanski streljački stroj na 100 metara odstojanja.

Kada su Talijani prišli blizu, on otvara paklenu vatru po njihovom streljačkom stroju iz svog teškog mitraljeza i tjera Talijane u paničan bijeg.

Dok smo mi bili na Kordunu, Talijani su palili Drežnicu. Prvi i Drugi udarni bataljon dobili su zadatak da se hitno vrate u Drežnicu. Svima je borcima rečeno da su Talijani spalili Drežnicu i da sada progone narod po šumama Kapela. Naš je zadatak bio da se što prije vratimo i da zaštitimo narod od daljnjih talijanskih progona. Za jednu noć smo se vratili i sutradan već pripremili za napad na Talijane koji su se nalazili u Tisovcu. Poslije kratke pripeme izvidanja krenuli smo u napad na Talijane. Ilija se postavlja u pješadijskom streljačkom stroju kako bi što bolje i preciznije tukao talijanske fašiste. Kada je pala komanda da se otvori vatra, on je sa svojim mitraljezom sijao ubitačnu vatru po Talijanima. Nakon kratke ali žestoke paljbe pala je komanda da se kreće u juriš na Talijane. Ilija ostavlja svog pomoćnika kod mitraljeza, a on s ostalim borcima bataljona kreće u nezadrživi juriš. Potukli smo Talijane kao ni jednom do tada.

Kada se u Drežnici 12. oktobra 1942. godine, formirala VI primorsko-goranska brigada, Ilija postaje komandir prvog mitraljeskog voda mitraljeske čete I udarnog bataljona. Ilija se u svim borbama isticao kao hrabar i politički svjestan borac. U SKOJ-u je bio već od maja mjeseca 1942. godine, a potkraj godine primili smo ga u Partiju. Ovo je za njega bio veliki događaj. Obradovao se prijemu u Partiju i to mu je dalo još više volje i snage za daljnu borbu. Početkom decembra 1942. godine VI udarna brigada napada Talijane i četnike u Gomirju. Neprijatelj se branio iz bunkera i utvrđenih zgrada. Vod teških mitraljeza kojima komanduje Ilija imao je važnu ulogu pri zauzimanju Gomirja.

U borbi s Nijemcima 23. januara 1943. godine na Veljunu, za vrijeme IV neprijateljske ofenzive, mitraljeska četa vodila je jednu od najtežih borbi. Poslije ranjavanja komandira Ilija preuzima komandu u svoje ruke. Tuklo nas je 10 njemačkih aviona, vodila se borba prsa o prsa s njemačkom divizijom »Prinz Eugen«. U ovoj vrlo teškoj i složenoj situaciji Ilija se drži smireno i hrabro komanduje četom. Četu izvlači po odjeljenjima, planski i organizirano, na nove položaje. Četa u povlačenju štiti i Prvi udarni bataljon pri zaposjedanju položaja na Liscu. Svi smo mi u četi znali Iliju kao hrabrog i neustrašivog borca, ali poslije ove borbe na Veljunu, gdje je pokazao izuzetnu hrabrost, smirenost i umješnost u izvlačenju čete, još smo ga bolje upoznali, više cijenili i voljeli. Dužnost komandira čete primio je poslije kapitulacije Italije i uspješno je obavljao do decembra 1943. godine. Zamjenik komandanta I bataljona IV brigade XIII primorsko-goranske divizije postao je decembra 1943. Krajem 1943. godine IV brigada XIII primorsko-goranske divizije odlazi u Liku i postaje II brigada 35. divizije. Prvi bataljon ove brigade, gdje je Ilija zamjenik komandanta bataljona, vodi mnoge borbe u Lici. Njegov bataljon zauzeo je rano ujutro 31. 3. 1944. položaj za napad na Otočac. Kada su naše jedinice trebale da krenu u napad, tada su Nijemci i ustaše istovremeno krenuli u napad na naše položaje. Iako je ovo za nas bilo iznenađenje, Ilija sa svojim komandantom Mićanom, uspijeva se brzo snaći. Sređuje se i planski povlače jedinice pod vrlo jakim pritiskom neprijatelja. Oni su znali da se u Vrhovinama nalazi štab XI korpusa, a GŠ NOV Hrvatske u Plitvičkom Ljeskovcu. Zbog toga su morali neprijatelja zadržati što duže. Ovom of anzi vom počinju teške i dugotrajne borbe s Nijemcima, legijom i ustašama. Brigada vodi danonoćne borbe, ide se iz juriša u juriš, položaji koje branimo prelaze iz ruku u ruke, često vodimo borbe prsa o prsa.

Komandant brigade Jovo Lončarić, iskusni i hrabri borac, ranjen je u jurišu. Teško je ranjen i komesar I bataljona, a komandant bataljona Mićan Zrnić pokopan je rafalom neprijateljskog mitraljeza 3. aprila 1944. godine. U teškom okršaju s neprijateljem Ilija je smrtno ranjen. Umro je 12. aprila 1944. godine. Sahranjen je u Gornjem Babinom Potoku u zajedničku grobnicu.

Smrt dobrog druga, hrabrog borca, sposobnog vojnog rukovodioca, iznad svega poštenog i plemenitog člana Partije, svim borcima i starješinama njegovog bataljona vrlo teško je pala. Njega su jednako voljeli Primorci, Gorani, Istrani, Ličani, Dalmatinci kao i mi njegovi Drežničani.

Svi su Drežničani brzo čuli za smrt druga Ilije. Njegova smrt teško je Drežničanima pala, jer su oni s njim provodili djetinjstvo, pohađali školu, proživjeili najranije dane mladosti, prošli s njim mnoge teške borbe i okršaje. Bilo im je žao dobrog, hrabrog i voljenog druga Ilije.

Nikica Radulović

PAO U BORBI NA VELJUNU

Mića Tatalović rođen je 12. oktobra 1919. godine u selu Bulići, a poginuo je 23. januara 1943. na Veljunu u Kordunu.

Mićin otac Lazo nije mogao da živi sa svojom porodicom od ono malo škrte zemlje, već je išao na šumske radove širom Jugoslavije kao i ostali Drežničani. Mića je završio osnovnu školu u mjestu Drežnici. Bio je dobar đak, ali nije imao uslova da dalje nastavi školu ili da ide u neki zanat. Kao dijete on čuva stoku i pomaže u kući i domaćinstvu. Kada je porastao i ojačao, otac ga vodi na šumske radove. Mića je vrijedan i voli raditi. U sredini gdje živi zapažen je i cijenjen. Voli ga omladina, a stariji mu priznaju da je vrijedan i dobar momak. Zna dobro pjevati, voli društvo, veseo je i optimista u životu. Na prvoj regrutaciji oglašen je sposobnim i 1939. godine odlazi na odsluženje kadrovskog roka u Sloveniju. Kadrovski rok služi u mitraljeskoj četi kod teških mitraljeza. Dobar je vojnik,

završava kurs i dobija čin kaplара. Rat 1941. godine zatekao ga je u vojsci. On, kao i mnogi njegovi drugovi Drežničani, izbjegava zarobljavanje i vraća se kući u Drežnicu. Bio je jako razočaran onim što je vidio i doživio kao vojnik prilikom kapitulacije bivše Jugoslavije 1941. Kada je došao kući, već je našao uspostavljenu ustašku vlast u Drežnici. Mića teško proživljava sve ono što čuje i vidi da rade ustaše. Kako je Partija počela s pripremama za ustanak, Mića se odmah kao omladinac uključuje u sve akcije. Kada se i danas razgo-

vara sa starijim ljudima o događajima iz tih ustaničkih dana, oni smatraju da je Mića već tada bio član Partije. Kada se formirao mitraljeski vod 1. udarnog bataljona, Mića i brat mu Dujo dolaze u taj vod. Mića odmah postaje konjovodac. Zajednički se bore, najprije u vodu, a poslije u mitraljeskoj četi sve do Mićine pogibije na Veljunu. Puno je bilo neprijatelja, bunkera i puškamica, a malo teških mitraljeza. Nismo imali topova ni minobacača, pa je ručna bomba i vatra teških mitraljeza bila jedino sredstvo u savlađivanju i osvajanju neprijateljskih utvrđenja. Mića u toku 1942. godine svojim teškim mitraljezom sipa žestoku vatru u svim borbama koje izvodi I udarni bataljon. U napadu na Talijane na Tisovcu Mića je sa svojim teškim mitraljezom bio u streljačkom stroju s pješadijom i sipao smrtonosnu vatru po talijanskim fašistima. Kada je čuo komandu: Juriš naprijed! — ostavio je pomoćnika kod mitraljeza i otišao među prvim na juriš. U napadu na Talijane i četnike u Gomirju nekoliko puškarnica zatvara on vatrom svog teškog mitraljeza, da bi bombaši ubacili svoje bombe u bunkere. U napadu na Severin na Kupu, 27. novembra 1942. godine, ustaše i domobranci bili su jako utvrđeni u dvije zidane zgrade. Od svih prozora napravili su puškarnice iz kojih su tukli sve prilaze zgradama vrlo jakim pušcanom i mitraljeskom vatrom. Mića se javlja dobrovoljno da ide naprijed što bliže zgradama, kako bi vatrom svoga mitraljeza neutralisao neprijatelja i omogućio prilaz bombašima i onim koji su se penjali na zgradu da je zapale. On je toliko blizu prišao da se čulo i vidjelo sve što ustaše govore i rade. Nakon teške i duge borbe koja se vodila cijelu noć ustaše su se predale i Severin na Kupu bio je oslobođen. Mića je zbog svoje hrabrosti i neustrašivosti u borbi bio voljen i omiljen od cijele mitraljeske čete. Član SKOJ-a postao je već u prvoj polovici 1942. godine. Poslije borbe na Severinu na Kupu primljen je u KPJ. Prijem u Partiju dao mu je još veći polet i volju za borbu protiv neprijatelja.

Naša VI primorsko-goranska brigada poslije teških borbi našla se u Drežnici, gdje su se borci malo odmorili i izvršili potrebne pripreme za dug i težak marš preko Kapele u rejon Plaškog. Na put smo krenuli početkom januara 1943. godine. Vodili smo borbu s Talijanima i četnicima oko Plaškog i u Ličkoj Jesenici. Mića u svim ovim borbama učestvuje sa svojim teškim mitraljezom i nanosi velike gubitke neprijatelju. Brigada 22. januara 1943. dobija zadatak da zaposjedne položaje na Veljunu i da spriječi Nijemcima dalje nadiranje u slobodnu teritoriju. Nijemci su imali u planu da 23. januara 1943. umarširaju u Slunj. Ali, ovog puta to nisu uspjeli. U napušteni Slunj ušli su tek 26. januara.

Došli smo na Veljun. Noć je, snijeg, januarska zima. Mali predah i već komandant bataljona Božo Kosanović zove komandire da idu osmotriti teren i odrediti položaje jedinicama. Za to vrijeme ostale starješine govore borcima o važnosti predstojeće borbe s Nijemcima. Komandir čete Rade dobio je zadatak koji položaj treba da posjedne njegova mitraljeska četa. Ne vidi se, noć je, jaka ciča zima. Krećemo da posjednemo položaj. Nalazimo se ovdje prvi put i ne poznamo teren. Komandir Rade osmatra dobro mjesto za svaki teški mitraljez. Liježe u snijeg da ocijeni da li će sutra odatle moći dobro djelovati mitraljez. Razdanilo se. Već se sunce pokazalo na horizontu. Zima je i hladno, a mi moramo ležati u snijegu. Nijemce već vidimo kao na dlanu. To je prethodnica pa ne otvaramo vatru, čekamo glavninu. Nišandžije još jednom podešavaju svoje teške mitraljeze, uzimaju precizna odstojanja. Vidimo sada i glavninu. Nijemci su prišli našim položajima na odstojanje od 100 metara. Prolama se brza paljba.

I teški mitraljezi našli su se u streljačkom stroju. Prebacuju mitraljeze na pogodniji položaj i pomalo se povlačimo, planski bez panike. Mića sa svojom »Bredom« ostaje na položaju i štiti povlačenje mitraljeske čete kao i pješadijskih četa bataljona. Već je momenat da se povuče, ali on se ne diže jer vidi da se nije povukao cio bataljon. Na pojedinim dijelovima položaja već smo se izmiješali s Nijemcima! Vodi se borba prsa o prsa. Mića iz svoje »Brede« neprekidno tuče uraganskom vatrom. Jedan rafal njemačkog mitraljeza presijeca Miću po grudnom košu. Sada je za mitraljesku četvrtu tek nastala teška situacija. Borci jurišaju do njega da bi ga izvukli. Pored svega ne uspijevaju. Kada se čulo da je Mića poginuo, poletjeli su i mali konjovoci da ga izvlače, jer je s njima njegov rođeni brat Dujo. Žao nam je bilo svih koji su poginuli i ranjenih, ali cijela četa najviše je žalila Miću. Svi smo se pitali kako će Dujo preživjeti smrt svoga brata Miće koga je toliko volio. Duji je bilo teško, ali je nastavio i dalje borbu rame uz rame sa svojim drugovima do konačnog oslobođenja naše domovine.

U ovoj borbi iz I udarnog bataljona, poginulo je 21 a ranjeno 28 boraca. U pokušaju da izvuku Miću s položaja poginula su tri borca. Eto, tako su se borili i ginuli u mnogim bitkama ti naši drugovi na koje možemo biti ponosni. Naš voljeni Mića život je dao za bolje danas i sutra.

Mića je sahranjen u zajedničku grobnicu na Veljunu, na Kordunu.

Nikica Radulović

PAO U BORBI KOD VISUCA

Mihajlo Tatalović postao je ratnik i žrtva drugog svjetskog rata u najljepšim godinama svoga života. Poginuo je 1943. godine kod Visuća u Lici. Sjećanje na njega izaziva danas ponos i žalost. Ponos zato što je Mićo bio komandir — starješina u Titovoj vojsci već prvih dana NOB-e i žalost što nije dočekao današnju slobodu koju uživaju njegovi drugovi ratnici koji su imali sreću da prežive strahote rata.

Njegovo socijalno porijeklo orijentiralo ga i stavilo u stroj odvažnih i riješenih da se bore za slobodu, isključujući bilo kakve kompromise, političke i nacionalne, s okupatorom i njegovim pomagačima. U tom stroju Mićo je bio vjeran vojnik revoluciji i nije prezao pred najtežom životnom opasnošću. Po pričanju njegovih ratnih drugova iz 4. omladinskog bataljona 6. primorsko-goranske brigade, on je bio izuzetno vješt i snalažljiv ratnik. Nje-

govo prisustvo u svakoj akciji bila je dovoljna garancija da će akcija uspjeti, jer je on bezgranično vjerovao u naše pobjede. Ta njegova osobina oslobađala

je drugove straha i panike koja je uvijek prisutna kod ratnika kad treba da se obračunaju s nepoznatim neprijateljem.

Miće je rođen 1919. godine u brojnoj seljačko-radničkoj porodici. Rastao je i u tom stasjanju završio 4 razreda osnovne škole. Do 1938. godine radio je na zemlji i s ocem Vajom i bratom Nikolom bavio se kirijom i radom u šumi da bi zaradio koji dinar, kako bi se što lakše ishranila porodica. Osjetio je sve tegobe borbe za život i opstanak sebe i svoje porodice. U takvoj situaciji odlučuje se 1938. na odlazak u Zagreb u podoficirsku školu koju je završio 1940. godine. Raspoređen je na službu u činu podnarednika u Štip, gdje ga zatiče

6. april 1941. godine. Suočen s veleizdajom naroda i rasulom armije i svoje jedinice, Miće je mudro ocijenio da treba izbjeći zarobljeništvo i vraća se u svoju Drežnicu. Punih 20 dana on je putovao, što pješke što raznim prevoznim sredstvima, i susretao se s raznim opasnostima. Tek dolaskom u Drežnicu Miće je osjetio zlu sudbinu koju će mu nametnuti okupator i ustaški teror koji je bio na pomolu. Izgubljena sloboda, država, profesija, bezakonje, svakodnevne prijetnje i smrtna opasnost pratila je Miću, kao i ostale njegove mještane, i nije ga nikad napuštala. To dobiva svoj puni epilog kada su počela hapšenja i strijeljanja »vidnijih« ljudi, da bi nešto kasnije — 30. jula 1941. godine — Mićin otac Vajo bio uhapšen u Ogulinu i poslije zvjerskog mučenja bačen u Klečku jamu. S Mićinim ocem mnogo je i nevinih Drežničana izgubilo živote i našlo vječni mir u istoj jami. Ovaj nečuveni i neviđeni zločin poljuljao je samopouzdanje. Između života i smrti nije bilo granice. Živjelo se od danas do sutra. Bilo je bezbroj dilema na koje se nije mogao dati nikakav odgovor. Povratiti samopouzdanje, osloboditi se nespokoјstva, utrti put i volju za opstanak, smoci snage i hrabrosti za žilavu, dugotrajnu i upornu samoodbranu mogla je samo KPJ. Zahvaljujući pravilnom političkom djelovanju, Miće se opredijelio za program KPJ i u sebi uspostavio moralnu i političku ravnotežu koja je bila preduslov za predstojeće događaje u kojima je on uzeo učešće i ponašao se hrabro i borbeno, ubijeđen da je njegov životni put ispravan, jer brani narod i služi mu svim svojim bićem. On sebe nije štedio. Među prvima je došao u partizane. Drugove koji nisu služili bivšu jugoslavensku vojsku podučavao je u rukovanju oružjem. Partizanski način života je s lakoćom osvajao i nastojao da što prije doživi vatreno krštenje i stekne početna neophodna ratna iskustva.

Oktobra 1941. i prvoj polovini 1942. godine proveo je u ulozi borca i komandira odjeljenja. Pomalo ali sigurno sticao je ratničko iskustvo i pripremao se za komandovanje i rukovođenje manjim partizanskim jedinicama. Za patroliranje, izviđanje, osmatranje i prikupljanje podataka o neprijatelju spadao je među najpogodnije i uvijek bio pouzdan. Postao je komandir voda i uspješno komandovao sve do pred njegovu smrt, kada je vršio i dužnost komandira čete u 4. omladinskom bataljonu. Ratovao je na prostoru Gorskog kotara, Like i Korduna. Učesnik je svih borbenih akcija koje su izvodili bataljon »Marko Trbovi«, I i II udarni bataljon i 4. omladinski bataljon. Njegov posljednji mjesec života u IV neprijateljskoj ofanzivi ispunjen je neprekidnom borbom, vješt看 rukovođenjem svojom jedinicom od Slunja do Lapca i Udbine gdje se i ugasio njegov mladi život. Uvijek je imao u vidu da akciju završi tako da neprijatelju zada što teži udarac.

Međutim, te kobne noći, februara 1943. godine, njegova četa trebala je frontalno napasti izduženu talijansku kolonu koja se namjeravala probiti preko sela Visuća i Kuka u Lapačku dolinu. U ovoj borbi Miće je znao da neprijatelju

treba nanijeti što veće gubitke i prisiliti ga na povlačenje ka Udbini i na taj način osigurati život i slobodu manevra partizanskim snagama u Lapačkoj dolini. U borbi koja nije dugo trajala Mićo je teško ranjen. Za kratko vrijeme je i umro na rukama svoga komandanta Miloša, okružen svojom četom partizana, koja je na glas plakala za izgubljenim komandirima koga su toliko voljeli i cijenili.

U spaljenom zaseoku Potkuk iste noći je Mićo sahranjen, a poslije rata pre-nijet je u kosturnicu boraca NOB u Udbinu.

Njegov komandant bataljona Miloš Rogović danas kaže: »Mićo je mnogo obećavao. Da nije poginuo bio bi izrastao u starješinu visokog vojnog ranga. Bio je dobar taktičar, hrabar i uporan borac i starješina. Bio je izuzetnih moralnih i karakternih osobina. U svakom pogledu služio je za primjer. Svi borci u bataljonu u njega su imali veliko povjerenje«.

Milutin Tatalović

POGINUO NA PRAGU SVOJE KUĆE

Bio je mjesec mart ratne 1944. godine kada je Veljko Kovačević, komandant 13. udarne divizije, odlazio na novu dužnost. Opraštajući se od jedinica divizije, stigao je i do 1. udarnog bataljona 1. udarne brigade. Razmješten u selima Gornjeg kraja bataljon se odmarao poslije teških zimskih borbi protiv njemačkih i ustaških snaga na brdima Velike Kapele. U dotadašnjim iscrpljujućim borbama bataljon je bio dosta oslabljen, a tome je doprinijela zima, snijeg i glad, jer je na tom ratom opustošenom terenu bilo teško obezbijediti potrebnu hranu.

Toga martovskog dana, kada snijeg i zima još nisu pokazivali znakove da će ustupiti mjesto tako željno očekivanom proljeću, stajao je 1. bataljon postrojen i čekao svog komandanta divizije da se s njim oprosti. Veljko je stigao, stao pred stroj i preletio pogledom iscrpljene i promrzle borce. U očima im je mogao pročitati odlučnost da će dati i posljednji atom snage u narednim borbama za oslobođenje domovine. Kada je počeo govoriti glas mu je podrhtavao, teško je bilo rastati se od svojih jedinica, naročito od 1. udarnog bataljona koji je do tada prošao toliko slavan borbeni put. U oproštajnoj riječi, pored ostalog, on je rekao: »Teško mi je, drugovi, opraštati se od tako slavne jedinice kao što je 1. udarni bataljon, koji nije znao za neuspjehe. On je bio naša uzdanica i jaka udarna snaga od početka njegovog formiranja. Zato nastavite tim putem, nemojte okaljati njegovo slavno ime, nastavite da uništavate neprijatelja sve do konačnog oslobođenja naše domovine«. Na čelu 1. bataljona stajao je komandant Tatalović Milan, mladić pun života, poletan i spreman da još uspješnije vodi 1. bataljon u nove pobjede.

Milan Tatalović rodio se u Vrujcu 1919. godine. Sin siromašnih seljaka, od rane mladosti bavio se zemljoradnjom i šumskim radovima. Pomagao je roditeljima, borio se za održanje golog života kao i velika većina stanovništva tog pasivnog drežničkog kraja. Težak život nije mu pružao mogućnosti da uživa radost mladosti. I suviše rano morao je da se posveti životnim brigama i da se stara o svojoj budućnosti. Tek što je stasao crni oblaci rata nadvili su se i sručili

na našu zemlju. Najmračnija sila savremenog svijeta, fašizam, rušila je sve pred sobom, sve napredno, sve što joj je stajalo na putu, ne prezajući ni od kakvih zločina. Među prvim žrtvama fašističkog terora bio je i drežnički kraj.

Odazvati se pozivu KPJ za podizanje oružanog ustanka, uzeti pušku u ruke, boriti se protiv toga zla, braniti svoje domove i nejakom stanovništvu bio je jedini izlaz u tim teškim i krvavim vremenima. Kao i većina ustanika toga kraja i Milan je pošao u borbu i stao na branik svoje domovine. U ljeto 1941. godine stao je Milan u partizanski stroj i položio zakletvu svom narodu u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »... i neću iz ruku ispustiti oružje dok ne uništim i istjeram fašističke okupatore i njihove slugu i ne oslobodim svoju domovinu«. Zadatak je težak, jer fašistička mašina ruši sve pred sobom, naoružana najmodernijim oružjem napreduje na svim frontovima, a naši borci i Milan među njima toj ratnoj mašini suprotstavljaju nezapamćeni moral, svijest i borbenost.

Smjenjivale su se borbe, marševi i glad i sve su to savladivali nadljudski naponi, odricanja i žrtve naših boraca. Nemoguće je nabrojati i opisati sve vođene borbe, izračunati pređene kilometre i izbrojati neprospavane noći. Ali, ostala su nezaboravna sjećanja na herojske podvige naših boraca, na druga Milana koji se u toj borbi čeličio, jačao i sticao dragocjena iskustva za dalje ratovanje i rukovođenje jedinicama. Ostao je nezaboravan njegov plemeniti duh, uvijek vedro i veselo lice. U najtežim časovima znao je borcima naći riječi ohrabrenja, osokoliti ih i raspoložiti. Tako je Milan rastao i sazrijevao u vanredno hrabrog i smjelog starješinu sposobnog da uspješno rukovodi jedinicama u najtežim ratnim situacijama. Dok je bio komandir čete, njegova se jedinica istakla u mnogim borbama a on uvijek na čelu i tamo gdje je najteže.

Kada je kapitulirala talijanska armija, 1. brigada 13. divizije dobila je zadatak da hitno izvrši pokret iz rejona Gospića u pravcu Senja i da na jadranskoj magistrali Novi Vinodolski—Senj razoruža talijanske snage. Milanova četa, prevožena kamionima i dijelom pješice, stigla je na padine Velebita, u rejon Krivog Puta, odakle se pruža pogled na magistralu i na more. Na magistrali je primijećena kolona talijanskih vojnika, njih 50—60, kako kreće u pravcu Senja. Kasnije se saznalo da je to bila baterija od četiri brdska topa. Milan je ocijenio da ova kolona ne smije stići u Senj, jer je tamo čekaju brodovi i naoružanje će otići u Italiju a nama je toliko potrebno. Trebalo ih je presresti i razoružati, a četa ih ne može stići, jer je od prethodnih borbi umorna i ne može brzo da se kreće. Milan donosi odluku da se četa polako spusti niz kamenjar, a on će s komesarom presresti i zadržati kolonu dok četa ne stigne. Sapljućući se po bespuću i kamenjaru stigli su i zaustavili kolonu talijanskih vojnika. Milan je upao među oficire na čelu kolone i energično zahtijevao da predaju oružje. Objašnjavao im je da je Italija kapitulirala, da moraju predati naoružanje i da će naše jedinice svakog časa stići na cestu. Talijanski oficiri, iznenađeni, gledaju u brdo, ne vide nigdje partizansku jedinicu i ne vjeruju da su dva partizana ovako hrabro mogla upasti u njihovu kolonu. Suprotstavljaju se zahtjevu o predaji naoružanja i objašnjavaju da moraju izvršiti naređenje i s naoružanjem stići u Senj. Jedan oficir pripremio je automat za upotrebu. Milan ga hvata za cijev, otimaju se i situacija postaje teška. Srećom u tom momentu se pojavljuju borci njegove čete. Talijani su predali cjelokupno naoružanje i opremu.

Krajem septembra 1943. godine 1. brigada je dobila zadatak da zauzme otok Lošinj gdje su se sklonili ostaci razbijenih četničkih snaga da tamo dočekaju otvaranje drugog fronta i da se stave pod komandu kralja. Pored pomenutih četnika u mjestu Malom i Velikom Lošincu bilo je nekoliko desetina talijanskih

karabinjera. Brigada je izvršila prvi pomorski desant, tajno se iskrkala na teško pristupačnoj obali i žestokim napadom iznenadila neprijateljske snage. Milan je sa svojom četom, poslije kraćih borbi i zarobljavanja jednog broja četnika, upao u mjesto Mali Lošinj dok je 1. brigada još po okolnim brdima i zaseocima vodila žestoke borbe. Jedan broj karabinjera i četnika razoružao je bez otpora.

Poslije kapitulacije Italije Nijemci su prodrli u Gorski kotar. Jake neprijateljske snage uspjele su na Praprotu, između Delnica i Gerova, opkoliti naša tri bataljona. Borbe su vođene na bliskom odstojanju i minobacačka vatra neprekidno je tukla naše položaje. Bataljoni su se našli u teškom položaju, jer je, poslije trodnevnih borbi, nedostajalo municije i hrane. Tadašnji komandant brigade Martin Dasović povjerava Milanovoj četi da izvrši proboj iz okruženja i tako omogućiti izvlačenje sva tri bataljona. Milan je znao da bi neuspjeh njegove čete bio koban za sve snage u okruženju. On je izvršio snažan juriš, probio njemačko okruženje i omogućio uspješno izvlačenje svih snaga. Za taj podvig bio je javno pohvaljen od komandanta brigade.

Sretan je bio kada je postavljen na dužnost komandanta bataljona i ponosan što su mu Partija i rukovodstvo povjerili tako važan i odgovoran zadatak. Najteže mu je bilo što ne može biti među borcima u neposrednom napadu — jurišu. U svakoj teškoj borbi nalazio je za potrebno da se nađe u nekoj od svojih četa, da ličnim učešćem potpomogne bržem i uspješnijem izvršenju zadataka.

Juna mjeseca 1944. godine njemačke snage prodrle su u Delnice. 1. bataljon je dobio zadatak da zauzme sam centar mjesta i da likvidira uporište na crkvi. Jedna od četa, kojoj je Milan dao zadatak da zauzme crkvu, teško se probijala zbog žestoke neprijateljske vatre. Milan se ubrzo našao u četi i poveo borce u juriš, opkolio je crkvu i prisilio neprijatelja da je napusti.

Nizale su se borbe na Bosiljevo, Vrbovsko, Gomirje, Delnice, Crikvenicu, Drežnicu, Brinje, Škalić, Žutu Lokvu i niz drugih mjesta u kojima je bataljon pod rukovodstvom Milana Tatalovića redao uspjehe i uvijek potvrđivao zasluženi naziv — 1. udarni bataljon.

Polovinom 1944. godine bataljon je bio u Gomirju sa zadatkom da štiti slobodnu teritoriju Gorskog kotara od upada neprijatelja iz pravca Ogulina. Tada je štab 1. brigade raspisao takmičenje među bataljonima. Takmičilo se u broju izvršenih akcija, broju ubijenih i zarobljenih neprijateljskih vojnika, količini zarobljenog naoružanja i ostale opreme itd. Milan je razradio plan akcija, pripremio starješine i borce. Izvođene su akcije manje i veće, pravljene zasjede neprijateljskim patrolama i manjim kolonama, rušen je most i vodovodno postrojenje za Ogulin i slično. Kada je završeno takmičenje, štab brigade je objavio da je 1. udarni bataljon pokazao najbolje rezultate i dobio prelaznu zastavicu. Milanovoj sreći nije bilo kraja. Požurio je da to saopći borcima i da s njima podijeli svoju radost. Poslije toga znao je ponosno reći: »E, moj druže, šta ti misliš, to je 1. udarni, neće ova zastavica više iz naših ruku«.

Volio je svoj bataljon, volio je borce, veselio se svakom uspjehu i najsretniji je bio kada bi zajašio konja i na čelu svog bataljona, uz borbenu pjesmu, marširao u nove borbe i nove pobjede. Ali, došla je i ta kobna posljednja borba koja je prekinula njegovo pobjedonosni marš, koja je prekinula njegov mladi život. Bio je mjesec juli 1944. godine. Neprijateljska posada nalazila se u Drežnici, u njegovom rodnom kraju. 1. udarni bataljon hita na položaj da s ostalim jedinicama po tko zna koji put oslobodi svoju Drežnicu. Bataljon juriša, silovito napada neprijatelja. Čuje se Milanov glas kako bodri svoje borce. Čudna je i

nepredvidiva sudbina. Neprijateljska granata smrtno ga pogađa na pragu rodne kuće iz koje je ugledao svijet, iz koje je krenuo u borbu. Nije dočekao da uživa plodove krvavo osvojene slobode. Suviše rano se ugasio jedan mladi život, nedoživljeni život, život jednog prekrasnog druga, komunista i ratnika.

Vladimir Barac

OD PODOFICIRA DO NAČELNIKA ŠTABA BRIGADE

Nikola Tatalović je jedan od ponosnih sinova Drežnice koji se u ratu svojom borbom, inteligencijom i zalaganjem uzdigao do položaja načelnika Štaba XIV primorsko-goranske brigade, a onda, kada je pred njim bila perspektiva visokog rukovodioca i velikog borca, poginuo u blizini Lukovdola s političkim komesarom brigade Ilijom Petrovićem Kozarom iz Srpskih Moravica.

Nikola je bio izuzetno markantan, visok, čvrsto građen, pravilnih crta, omiljen u društvu i vrlo pristupačan. Bio je jedan od onih Drežničana koji je bio kadar »stići i uteći i na strašnom mjestu postajati.« Među svojim drugovima je uživao veliki ugled i poštovanje, posebno zbog svoje pravednosti, skromnosti i poštenja.

Rođen je u brojnoj porodici uglednog domaćina Pere Tatalovića 10. decembra 1916. godine kao prvo od sedmero djece u porodici.

Prije odlaska u mornaricu završio je s odličnim uspjehom osnovnu školu u Drežnici a iza toga je radio s ocem na šumskim radovima u Drežnici i okolici, pomažući da se prehrane i podignu mlađa braća i sestre.

Regrutovan je u hidroavijaciju u Divulje i tu je kao odličan vojnik podnio molbu da ga se primi u aktivne podoficire, jer je u tome vidio izlaz iz sirotinje i obezbjeđenje životne egzistencije. Kao pravi potomak Krajišnika volio je vojsku. Njegovoj molbi je udovoljeno i tako je upućen u podoficirsku školu u Divulje. Postao je aktivni podoficir 1940. godine. U Trogiru ga je zatekla kapitulacija bivše Jugoslavije i odatle se pješice vratio u Drežnicu. Do početka ustanka skrivao se po šumama s mnogim Drežničanima. Tu je došao u kontakt i s najnaprednijim Drežničanima, članovima Partije, kandidatima i simpatizerima. Tu su vođeni razgovori o potrebi borbe i dizanja ustanka. Početkom ustanka odmah je stupio u partizane i određen za komandanta sela Šekići. Na tom zadatku on organizira seoske straže i patrole i radi na prikupljanju oružja.

Formiranjem logora stupio je u partizanski centralni logor. U logoru se odmah ističe disciplinom, drugarskim ponašanjem, vojničkim znanjem i drugim vrlina-

ma druga i borca. Tako već krajem 1941. godine postaje član KPJ a u prvoj polovici 1942. godine postavljen je za komandira čete.

Prilikom formiranja VI primorsko-goranske brigade, oktobra 1942. godine, Nikola Tatalović je ponosno stajao na čelu II čete udarnog bataljona kao komandir čete. Nešto kasnije Nikola je postao komandant II bataljona u XIV primorsko-goranskoj brigadi.

Kao komandir čete i komandant bataljona drug Nikola učestvuje na čelu svoje jedinice u svim borbama koje ona vodi. Učestvuje u napadu na Jasenak, Modrušu, Gomirje, Ravnu Goru, a vodi teške borbe oko Brinja, Krivog Puta, Žute Lokve i Prokika. U svim tim borbama Nikola se ističe umješnošću i ličnom hrabrošću. Tu dolazi do izražaja i ono znanje koje je kao odličan dak sakupio u podoficirskoj školi.

Kao izrazito omiljen drug, borac i istaknuti rukovodilac Nikola je juna 1943. godine postavljen za operativnog oficira XIV brigade. S ove dužnosti upućen je na oficirski kurs u Plaški koji uspješno završava i vraća se 15. augusta

1943. godine na svoju dužnost u štab brigade. Poslije kapitulacije Italije, u jesen 1943. godine, upućen je u Istru s većom grupom rukovodilaca iz Gorskog kotara u cilju pomoći pri formiranju i organizaciji partizanskih jedinica u Istri. Tu ostaje do januara 1944. godine. Drug Nikola učestvuje u svim borbama koje njegova brigada vodi, a posebno kao izuzetno talento van radi na organizaciji i učvršćenju jedinica i na stalnom podizanju borbene spremnosti. Učestvuje u poznatom ledenom kapelskom maršu februara 1943. gdje doprinosi spašavanju mnogih partizana.

Polovinom 1944 na prostoru Gorskog kotara i Hrvatskog primorja vode se izuzetno žestoke borbe u kojima je bilo obostrano mnogo žrtava. Okupatorske vojske očekuju iskrcavanje saveznika uz našu morsku obalu i radi toga preduzimaju dramatične akcije u cilju obezbjeđenja svoje pozadine.

Drug Nikola Tatalović, načelnik i drug Ilija Petrović Kozar, politički komesar XIV brigade odlukom Štaba krenuli su na konjima od Srpskih Moravica prema Severinu na Kupi da se pridruže 2. bataljonu koji je vodio borbe oko Severina i da mu narede da se prebaci u sastav brigade. Upravo je u borbama oko Severina tog dana poginuo i drug Sava Radojčić, hrabri borac i rukovodilac iz Drežnice, o čijem svijetlom liku također piše u ovoj knjizi.

Ne znajući da su se ustaše pritajile u zasjedi na uzvisinama iznad Lukovdola, kraj zaseoka Gorjanci, drugovi Nikola i Ilija jašili su prema Severinu odakle se čula borba njihovog bataljona. Nisu ni slutili da se između njih i bataljona nalaze prikriveni ustaše. Da bi bilo još gore ustaše su ih iz daleka primijetili, postavili im zasjedu i kada su došli u neposrednu blizinu, otvorili su strahovitu vatru i obadvojica su na mjestu pali mrtvi. Tako se ugasio život dvojice hrabrih partizana i uglednih rukovodilaca XIII divizije. U istoj toj borbi nedaleko od Lukovdola poginuo je i komandant I brigade XIII divizije drug Srđan Uzelac, a ranjen je i politički komesar XIII divizije drug Đuro Matić. Tako su naše jedinice polovinom 1944. godine imale teške gubitke u žestokim okršajima koji su u to vrijeme vođeni danonoćno.

Lik druga Nikole Tatalovića, hlabrog načelnika Štaba XVI brigade, velikog druga i prijatelja, ostat će u trajnom sjećanju naroda Drežnice i njegovih drugova i boraca XIII divizije.

Bude Bosnić

KOMANDANT BATALJONA

Rade Tatalović rođen je 1919. godine u selu Vrujcu, a poginuo je kod Carske kuće na Vrhcu Kapele 7. aprila 1944. godine.

Otac Rade i majka Milica imali su sedmero djece. Otac mu je umro dosta mlad pa je majka imala vrlo težak zadatak da podigne djecu. Kako to obično u životu biva, ta sva djeca, iako siročad, bila su prirodno inteligentna i pametna. Sve tri kćeri su se udale a sinovi završili osnovnu školu.

Rade je osnovnu školu završio u Drežnici s vrlo dobrim uspjehom. Bio je vrijedan, brzo je učio i znao raditi sve poslove na selu. Kad je malo porastao i ojačao, radio je sa starijim bratom Todorom u šumi i kirijao. Radeći ove teške poslove, brzo je osjetio i shvatio kako je radnička klasa izrabljivana od buržoazije. Još relativno mlad počeo se interesirati za sve ono što su govorili stariji drugovi i članovi Komunističke partije.

Razvio se u lijepog, zdravog i jakog momka. Na odsluženje vojnog roka otišao je u jesen 1939. godine u Zaječar.

Kapitulacija bivše Jugoslavije zatekla ga je na bugarskoj granici, gdje je bio zarobljen i odveden u Bugarsku kao zarobljenik. Rade se ne miri s ropstvom, razmišlja i pravi plan kako i na koji način pobjeći. U bugarskom ropstvu ostaje samo dva dana i već treći dan bježi. Zahvaljujući svojoj snalažljivosti i umješnosti, on se nakon nekoliko dana teškog i mukotrnog puta vratio svojoj kući u Drežnicu.

Kapitulacija 1941. godine, rasulo vojske, pa još i ropstvo, sve je to teško doživljavao. Kad bi pričao, znao je reći: »Mislio sam samo da mi se dočepati slobode i doživjeti da ponovo dobijem pušku u ruke«. Dok je bježao iz ropstva i probijao se kući, mislio je stalno da će biti najsretniji kad ponovno ugleda svoju rodnu Drežnicu. Kada je došao pa vidio i čuo šta sve rade ustaše i njihove vlasti s mirnim i poštenim narodom, bio je više nego iznenađen. Morao se i sam skrivati u šumu i izbjegavati bilo kakav susret s ustašama. Ubrzo se povezao s drugovima članovima Partije, koji govore narodu da ne predaje oružje i da ne ide na pokrštavanje. Aktivno se uključio u rad i sve zadatke izvršavao na opće zadovoljstvo. Poslije izvršenih priprema za ustanak Rade među prvima odlazi u centralni logor više sela Tomići. On se za ovaj zadatak dugo pripremao pa je i vojničku pušku nabavio i donio u partizane. Nema ni jedne akcije 1941. godine u kojoj on ne učestvuje. Rade je cijenjen, poštovan i voljen od svojih drugova. Za njegovim primjerom masovno se i oni javljaju u partizane. Od prva dva zarobljena puškomitraljeza on dobija jedan i s njim tuče talijanske okupatore. Kako je to Rade vješto i hrabro umio da radi, evo šta o jednom primjeru govori Bude Bosnić: »Napad na naš centralni logor oktobra 1941. godine izveo je puk Talijana s oko 800 vojnika, što znači skoro 30 na jednog. Talijani su nas izne-

nadili, ali smo hrabro prihvatili borbu. Stražar koji je primijetio Talijane u cik zore na pedesetak metara od logora počeo je hrabro da puca iz puške, a potom smo mi, pošto smo već bili uglavnom poustajali, odmah poskakali iz barake i prihvatili borbu. Talijani su od naših prvih plotuna i mitraljeske vatre plegli na snijeg, pa smo tako mi malo dobili na vremenu. Tako su svi naši izašli iz barake s oružjem i ličnom opremom. Drug Savo Vukelić, komandir logora, naredio je povlačenje prema Lijepom vrhu na Maloj Javornici. Meni je s još šest drugova i dva puškomitraljeza naredio da obezbijedimo odstupanje i odgovaramo za zaštitnicu. Mi smo svojski prihvatili borbu, nismo dali Talijanima da podignu glavu iz snijega. Imali smo dosta municije i dosta hrabrosti, a dva puškomitraljeza su držala Talijane i dalje u snijegu. Jedan od tih puškomitraljezaca bio je neustrašivi borac Rade Tatalović. Povlačenje je teklo sporo, ili se to nama tako činilo, jer su Talijani sve jače pritiskali. Iza naših drugova koji su se već izvlačili kroz nekakve ovrške od porušenih bukava i jela ostajala je lijepa i dobro utabana prtina. Kada su naši zamakli iza omanjeg breščića, mi smo otvorili žestoku vatru i jedan puškomitraljez prebacili na breščić iznad logora da štiti naše odstupanje. Rade Tatalović je za čas bio na breščiću i otvorio jaku vatru na Talijane. U tome je zaštitnica po utabanoj prtini brzo odmakla u šumu, Rade, njegov pomoćnik kod puškomitraljeza i ja ostali smo na breščiću iznad logora. Kada je naša vatra prestala, Talijani su iz stotina grla povikali 'Avanti'. Za čas su se našli oko praznog logora. Pobacali su hrpu bombi na logor koji se od njih zapalio i počeli da skaču oko vatre kao Indijanci. Oduševljenje je vladalo među Talijanima što su ipak osvojili partizansku »tvrdavu«, iako u njoj nije bilo nikoga. Mi smo neko vrijeme nijemo posmatrali ovu scenu, onda smo raspalili s još jednim rafalom po Talijanima i brzo zamakli prtinom za našima«.

U to vrijeme nositi puškomitraljez bio je ponos i čast. Svaki mladi partizan u sebi je mislio i osjećao da bi bio najsretniji kada bi i on to mogao. Svi mi Radini drugovi cijenili smo njegovu hrabrost, al je on uvijek bio skroman, nije volio nikakvo posebno isticanje. On učestvuje i u napadu na Jasenak 21. januara 1942. godine. Bilo mu je žao što njegov puškomitraljez nije došao do izražaja jer se posada ustaša, žandara i domobrana predala bez borbe. Kada smo napadali ustaše i Talijane 21. februara 1942. godine na Maljkovcu kod Brinja, Rade je žestokom i ubitačnom vatrom svoga puškomitraljeza doprinio da se i ova akcija uspješno izvela. U napadu na Jezerane 16. aprila 1942. godine on još hrabrije i odlučnije nastavlja da tuče po ustaškim puškarnicama, štiteći svoje drugove koji su jurišali na utvrđene zgrade.

Kad je formiran 1. udarni bataljon, jula mjeseca 1942. godine, tada je u bataljonu formiran i mitraljeski vod. Rade postaje prvi komandir voda teških mitraljeza. Kada se 12. oktobra 1942. godine u Drežnici formirala VI primorsko-goranska brigada, već smo imali mitraljesku četu kojoj je Rade komandir a ja politički komesar. Od formiranja voda pa do moje prekomande iz mitraljeske čete 18. juna 1943. godine stalno smo bili zajedno. Rade je sa zadovoljstvom nosio svoj puškomitraljez i iz njega sipao ubitačnu vatru po neprijatelju. Kada je dobio teške mitraljeze i postao komandir voda, njegovoj sreći i zadovoljstvu nije bilo kraja. Tih dana ubrzo smo, jedan iza drugoga, postali i članovi Partije.

U napadu na Modruš, augusta 1942. godine, Radi se pružila prva ozbiljnija prilika da pokaže što on može da učini sa svojim mitraljezom. Prilikom juriša na utvrđenu modrušku gradinu Rade uzima sam teški mitraljez u svoje ruke i štiti juriš boraca. Gradina je zauzeta, a herojskom smrću poginuo je komandir

Rajko Trbović, narodni heroj. Borci mitraljeskog voda i bataljona sve se više uvjeravaju u snagu i moć svojih teških mitraljeza. Ovo im daje još više volje i hrabrosti za nove i još teže borbe.

Kad smo na Kordunu čuli da su Talijani do temelja spalili Drežnicu, svima nama Drežničanima, kao i ostalima, bilo je teško. Pitali smo kada ćemo natrag za Drežnicu? Odluku za povratak u Drežnicu brzo je donio komandant I primorsko-goranskog odreda drug Viktor Bujanj. Naredio je bataljonima pokret. Krećemo pred večer, maršujemo noću. Sutradan smo već u šumi više Gomirja. Poslije podne komandant bataljona i komandiri četa vrše kratko izviđanje, vraćaju se i već u 18 sati krećemo u napad. Ovog puta nije trebalo puno političke i druge pripreme za napad. Svi su borci bili odlučni i čekali smo komandu za juriš. Radin mitraljeski vod ovog puta, mimo partizanske taktike, ide u streljačkom stroju s pješadijom. Rade ne može da ostane s teškim mitraljezima na položaju. Uz mitraljeze ostaju pomoćnici i nišandžije a ostale borce on vodi na juriš. U ovoj borbi ubijeno je 180 Talijana, 130 je ranjeno i 6 zarobljeno.

Svi pišemo na komadiće papira: »Fašisti — ovo vam je za spaljenu Drežnicu«. Poslije ove borbe Talijani su panično napustili Drežnicu.

U napadu na Severin na Kupi, 27. novembra 1942. godine, i napadu na Talijane i četnike u Gomirju, 9. decembra 1942. godine, mitraljeska četa omogućuje juriše našim bombašima na bunkere i utvrđene zgrade. U ovim borbama Rade je uvijek kod onog mitraljeskog odjeljenja koje je imalo najvažniji zadatak u borbi.

Poslije ovih borbi VI primorsko-goranska brigada prikuplja se u Drežnici. Ovdje su se borci malo odmorili i jedinice sredile i spremile za dug i težak marš preko Kapele u rejon Plaški. Na put krećemo početkom januara 1943. godine. Mitraljeska četa učestvuje u borbama oko Plaškog i u napadu na Talijane i četnike na Ličkoj Jesenici. Neprijatelj je i ovog puta dobro osjetio vatru mitraljeske čete koja mu je nanijela dosta gubitaka.

Brigada je 22. januara 1943. godine dobila zadatak da zaposjedne položaje na Veljunu te da spriječi Nijemcima dalje nadiranje na slobodnu teritoriju. Nijemci su imali plan da do 23. januara 1943. godine umarširaju u Slunj, ali ovog puta to nisu uspjeli.

Kada smo stigli na Veljun, iako umorni od napornog marša i svakodnevnih borbi, komandant bataljona Božo Kosanović je pozvao komandire četa da idu osmotriti teren i izabrati položaje koje će posjesti čete za odbranu. Dotle su komandiri četa na terenu i ostale starješine govorile borcima o važnosti predstojeće borbe s Nijemcima. Snijeg, hladno, januarska zima, noć, slabo se vidi. Vraća se komandir čete i poziva komandire vodova. Nešto je ozbiljniji i nastupa više vojnički nego što smo mi navikli. Izdaje naređenja i ukazuje na značenje predstojeće borbe. Ovdje smo prvi put i ne poznajemo teren. Izlazimo na položaje. Komandiri vodova određuju mjesta za teške mitraljeze. Komandir Rade dolazi kod svakog mitraljeza da još jednom sve osmotri, da on lično vidi svojim ostrim okom da li će sutra odatle mitraljez moći najbolje djelovati po Nijemcima. Starješine i borci dobro znaju koga čekamo i s kime ćemo se sutra tući. Znamo da će to biti Nijemci. Jedino tada nismo znali da će to biti po zlu poznata hitlerova SS »Prinz Eugen« divizija. Sve borbe koje smo dosada vodili bile su s Talijanima, ustašama, četnicima i domobranima. Sutra će ovo biti naša prva borba s Nijemcima. Znali smo svi mi tada da se Nijemci u Sovjetskom Savezu tuku kod Staljingrada, da vode oštre borbe s našim proleterskim i drugim jedinicama, ali mi to još nismo oprobali. Starješine i borci znaju da će to biti vrlo

oštra i teška borba. Nitko nije mogao znati da ćemo sutra voditi jednu od najtežih borbi do kraja narodnooslobodilačkog rata. Mitraljeska četa je na vrijeme posjela položaj, ali nije bilo ni vremena ni mogućnosti da iskopamo zaklone. Ono što smo uspjeli napraviti nije bilo dovoljno. Snijeg, smrzla zemlja, nedovoljno ašova i drugog alata. Komandir čete Rade još jednom obilazi položaj, gleda kako su ukopani teški mitraljezi, kontroliše kako je svaki borac napravio zaklon. Zastane kod svakog mitraljeza, porazgovara s nišandžijom i daje još po koje uputstvo kako treba urediti zaklon i pripremiti mitraljez za borbu. Svi su borci odlučni i spremni za borbu. Noć je brzo prošla. Razdani se, dan je lijep, sunce se pokazalo na horizontu. Svi moramo mirno ležati u zaklonima na hladnoj zemlji. Tek smo sada počeli osjećati zimu i hladnoću. Pomalo smo već nestrpljivi. Kad odjednom osmatrač javlja: Dolaze! Svi se upinjemo da ih što bolje vidimo. Kada smo ih osmotrili, još više priliježemo na zemlju u zaklonima da ne bi otkrili naše položaje prije vremena. Zakloni su nam improvizirani, slabi, ali se mi u njima osjećamo kao da su od betona izrađeni. Naređeno je da nitko ne otvara vatru dok komandant bataljona ne da znak za paljbu. Na cijelom položaju zavladała je tišina. Njemačka izvidnica još nas ne vidi. Misle da nema nikoga. Drže se kao da su na nekoj paradi. Nijemci su već tako blizu, vidimo ih kao na dlanu. Ne otvaramo vatru. Čekamo da pride glavnina. Sada nišandžije još jednom podešavaju svoje teške mitraljeze, uzimaju precizna odstojanja. Vidimo sada i glavninu. Pustih smo da nam pridu na odstojanje od 100 metara. Tek se sada prolama komanda komandanta Bože. Otvara se uraganska vatra iz svih oružja, dolina samo ječi. Padoše ohole Švabe, prorijedi im se stroj, padaju mrtvi i ranjeni kao snoplje. Treba im vremena dok se snađu. Mi vidimo da smo ih zbunili, tučemo ih još žešćom vatrom, ne damo im da se srede. Najednom vidimo: povlače se Nijemci na svoje polazne položaje. To nas sada još više ohrabruje. Tučemo ih i dalje paklenom vatrom naših teških mitraljeza. Švabe su se povukle, ali mi znamo da će oni ponoviti napad. Mi se sređujemo, donosimo municiju, mijenjamo redenike i punimo mitraljeze. Nakon kratkog zatišja ponovni napad Nijemaca. Ponovo uraganska paljba i ovog puta prisiljava Nijemce da stanu. Mi prosto ne vjerujemo da je to moguće. Sada su samo zalegli, ne povlače se. Otvaraju vatru po našem položaju, ali ne pokušavaju naprijed. Nakon kratkog vremena dolaze avioni i bacaju bombe. Vidimo da bombe padaju i na njemački položaj. Mi se radujemo što Nijemci tuku i svoje. Sada Nijemci pokušavaju signalnim znakovima da označe svoje položaje. Mi to dobro vidimo i ometamo ih da ne uspostave signalnu vezu sa svojim avionima. Ponovno dolaze avioni. Sada sve bombe baciše na naše položaje. Pod zaštitom aviona Nijemci vrše juriš na nas. Sada već imamo mrtvih i ranjenih u četi. Lakše je ranjen komandir čete Rade, poginuo je pomoćnik komesara čete Perica. Teška situacija ali se još drži naš položaj. Komandiru je previjena rana, ali on neće da se povlači, hoće da ostane na položaju, da nastavi komandovati četom. Mi mu to ne dozvoljavamo. Dajemo mu pratnju i on se povlači u pozadinu. Prije nego je napustio položaj pozvao je komandira prvog mitraljeskog voda Iliju Tatalovića, predao mu komandu nad četom i dao posljednje zadatke.

Poginuo je i Mića Tatalović Bulić.

Mitraljeska četa povlači se pod borbom na novi položaj na koti Veliki Lisac. Nastavljamo borbu s Nijemcima do noći, a zatim se povlačimo, pod zaštitom mraka, prema Slunju. Prvi udarni bataljon u ovoj borbi imao je 20 mrtvih, ranjeno je bilo 28 boraca.

Mitraljeska četa sa svojim komandirskom Radom na čelu uspješno tuče Talijane i u Lici, na Prijeboju, na Ljubovu, kod Frkašića, štiteći naše ranjenike i bolnice na Kamenskom. Mitraljeska četa vraća se u februaru 1943. godine s ranjenicima u Drežnicu. U mitraljeskoj četi zajednički su se borili Drežničani, Primorci, Gorani, Dalmatinci i Istrani. Neću pretjerati ako kažem da je to bila uistinu četa bratstva i jedinstva.

Rade postaje komandant 1. bataljona 2. brigade krajem 1943. godine. Njegov život junaka i borca završava se u jurišu na Nijemce kod Carske kuće aprila 1944. godine. Radu su voljeli i cijenili njegovi drugovi borci i rukovodioci. Bio je hrabar borac, dobar i sposoban komandir i komandant. Njegova smrt svima je teško pala. Njegovi drugovi izvlače ga iz borbe i preko Kapele donose u selo Zrniće odakle ga omladina suznih očiju donosi njegovoj kući u selo Vrujac. Brzo se pročulo širom Drežnice da je Rade poginuo. Okupilo se mnoštvo naroda, staro i mlado, da mu odaju posljednju počast za sve ono što je učinio za skorbu slobodu naše domovine.

Sahranjen je na groblju u Drežnici uz sve vojne počasti.

Nikica Radulović

STRIJELJAN NA BUKOVNIKU

Ale Tomić rođen je 1898. godine u selu Tomići, općina Drežnica, u seljačkoj porodici. Za vrijeme Austro-Ugarske pohađao je osnovnu školu a kasnije se bavio poljoprivrednim poslovima i radio po šumama kao šumski radnik. Za vrijeme I svjetskog rata bio je mobilisan u bivšu austro-ugarsku vojsku, u kojoj je postao desetar (kaplar) i istakao se kao bistar i hrabar vojnik.

Poslije završetka I svjetskog rata vratio se kući i nastavio da živi na selu, obrađujući zemlju i bavio se sezonskim šumskim radom. Oženio se i imao petoro djece. Kako je sve teže bilo živjeti u selu, pogotovo s većom porodicom i malom djecom, Ale se sve više približava naprednom radničkom pokretu i traži rješenje teškog života u borbi radničke klase za njena prava. Tako postaje član već u prvim radničkim sindikatima koji se formiraju u Drežnici u drugoj polovici tridesetih godina. Ističe se u organizaciji štrajkova koji se u to vrijeme vode, naročito neposredno pred drugi svjetski rat. Angažira se i oko izbora za poslanike za bivši jugoslavenski parlament, naročito za lokalne organe vlasti gdje je najčešće u opoziciji protiv bivših vlastodržaca. Kao takvog zapažaju ga i organizacije u kojima djeluju članovi Partije. Postoje dokazi da je bio stalno u vezi sa članovima Partije i da su mu oni, direktno ili indirektno, davali neke zadatke. Nije utvrđeno da li je do 1941. godine bio organizaciono povezan s partijskom organizacijom, ali je sigurno da je radio na općoj liniji Partije u okupljanju masa. Bio je član Nabavlačko-potrošačke zadruge u Drežnici u kojoj su radili komunisti i ljevičari. Također je bio član URS-ovih sindikata a neko vrijeme i u odboru tog sindikata.

Kao istaknuti član ljevičarskih organizacija, kada je općinsku upravu preuzela opozicija s kojom je on aktivno surađivao, postavljen je za lugara imovinske šume u općini Drežnica.

pred Mjesni komitet ozbiljno pitanje (kojega je bio član i Ale), što da se radi? Bilo je prijedloga da se ceste prekapaju i brani Drežnica, što je bilo nerealno s obzirom na snage kojima se raspolagalo. Tada je nastalo kolebanje i u Mjesnom komitetu, jer se osjetilo da naše akcije kod neprijatelja izazivaju reakcije. Međutim, te su nesuglasice bile prevaziđene. Sve su ceste koje vode u Drežnicu ipak prekopane. Ali, naišla talijanska ofanziva nije mogla biti spriječena. Talijani su upali u Drežnicu, izvršili napad na partizanske logore i uništili materijal i hranu koju su našli u centralnom logoru. Prilikom napada na centralni logor partizani su se povukli i nitko nije stradao.

Poslije razbijanja partizanskog logora nastalo je hapšenje Drežničana. Uhapsili su i Alu Tomića s još nekoliko partizana. Odveli su ih u Ogulin i strijeljali na Bukovniku.

Njegovo hrabro držanje izazivalo je ponos i prkos kod ostalih. Svi strijeljani hrabro i junački su se držali. Ale neprijatelju nije ništa priznao, iako su ga neki izdajnici teretili kao člana KP i rukovodioca ustanka. Njegovo junačko držanje ulijevalo je povjerenje i poštovanje.

Strijeljane druga Ale Tomića najteže je pogodilo njegovu porodicu i prijatelje, a njegovo junačko držanje bilo je primjer za ostale koji su nastavljali borbu.

Rade Tomić

KOMANDIR VODA

Nikola Tomić rođen je 1915. godine u siromašnoj seljačkoj porodici. Od rođenja prati ga neimaština i težak fizički rad. Još u svojoj najranijoj mladosti, kao dijete od 2—3 godine, ostao je bez majke. Poslije I svjetskog rata otac se ponovo oženio i s drugom ženom imao dva sina. Nikola je osjetio sve nedaće seoskog djeteta u siromašnoj obitelji. Nije mogao ići u školu i ostao je nepismen. Morao je kao dijete čuvati stoku imućnijim seljacima i raditi kod njih da bi mogao prehraniti sebe i pomoći ocu da prehrani obitelj.

Pored sve neimaštine Nikola je ostao do kraja pošten mladić. Nikad se nitko nije potužio da je nekom nešto uzeo ili prisvojio. Takav mu je bio i otac. Svoju nevolju sam je podnosio i nikome se nije žalio.

On osjeća da mu nepismenost smeta, ali nema nikakve mogućnosti za učenje.

U bivšu jugoslavensku vojsku odlazi 1936. godine. Pokazao se kao dobar i discipliniran vojnik i starješine ga cijene. Iz vojske dolazi u činu kaplара. Do rata često odlazi u rezervu i nalazi se više u vojsci nego kod kuće.

Nikola se većinom kretao među sindikalistima i naprednijim radnicima. Sjećam se tako da je 1938. godine, kada je radilo oko 400 radnika na cesti kod sela Tomića, uvijek bio među komunistima i naprednijim radnicima. Učestvovao je u svim štrajkovima koji su se vodili na radilištima gdje je radio. Iznikao je iz siromašne sredine u pravog i poštenog radnika.

Rasulo bivše jugoslavenske vojske Nikola je dočekaо u vojsci u Gorskom kotaru. Kada se vratio kući, mi smo se mladići okupili oko njega da nam priča o propasti i kapitulaciji bivše vojske i o svemu što je u to vrijeme bilo aktualno.

Najviše nas je zanimalo da nam Nikola pokaže oružje koje je donio. Međutim, on je uporno tvrdio da nije donio nikakvog oružja, ali kada je vidio da mu ne vjerujemo rekao je da je pušku, bombe i opremu ostavio na sigurnom mjestu u šumi. Upozorio nas je da on stanuje uz kuću Dragana Kobeščaka, ustaškog provokatora u koga odavno nema povjerenja i koga se opravdano boji.

Na prvom sastanku koji je u selu Tomićima održao Ivo Vojvoda, organizator narodnog ustanka i izaslanik Okružnog komiteta KPH za Karlovac, trebalo je da se jave tri partizana koji su služili vojsku. Prvi se javio Nikola s još dva druga. Od tada za Nikolu postoji samo put borbe i akcije. U partizanskom logoru odmah se ističe i daju mu se najpovjerljiviji zadaci koje obavlja. Najčešće odlazi u Primorje i Gorski kotar, odakle prebacuje oružje za Drežnicu i obavlja kurirsku službu. Učestvuje u svim oružanim akcijama koje se vode na terenu Drežnice iskazujući se kao pravi i istinski borac. Naročito se ističe u izviđanju i praćenju kretanja neprijateljskih jedinica.

Poslije prvih akcija u jesen 1941. godine Nikola postaje član KPJ. Kao članu Partije daju mu se sve veći i složeniji zadaci. Mnogo mu smeta što je nepismen, a vremena za učenje nije bilo.

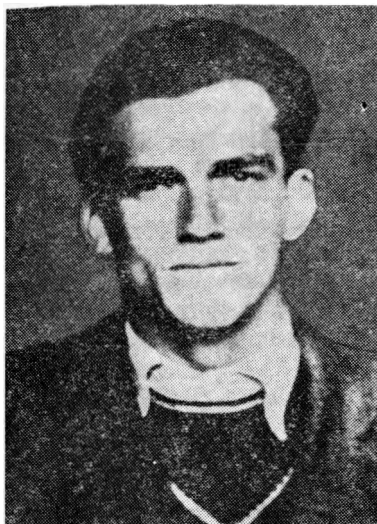
Nikola postaje desetar, pa vodnik. Učestvuje u svim akcijama koje su izvođene 1941. i u početku 1942. godine: u napadu na neprijateljske kamione kod Žute Lokve, u napadima na Jezerane, Breze, Jasenak i u svim ostalim borbama koje su se tada vodile. Poslije tih većih akcija predlažu mu drugovi da bude komandir čete. On to odbija, jer smatra da nepismen tu dužnost ne može vršiti. Partijska organizacija i dalje vrši na njega pritisak, ali on taj zadatak odbija, smatrajući da ima pismenijih i sposobnijih drugova za odgovorne funkcije.

Budući da mi je Nikola bio komandir voda, moram reći da sam od njega najviše naučio o oružju i vojnoj vještini.

Bio je dobar drug, hrabar borac, pristupačan svakom i cijenjen. Uvijek je bio spreman da pomogne drugima i nikada nije žalio sebe. Te njegove osobine neizmjerljivo su ga uzdigle u očima nas mlađih boraca.

Pao je u borbi s Talijanima između Brinja i Žute Lokve.

Rade Tomić

Sava Tomić rođen je 1916. godine u Tomićima u siromašnoj porodici. Otac mu je bio šumski radnik a majka Sava bavila se zemljoradnjom i kućnim poslovima. Pohadao je osnovnu školu u Drežnici i pomagao ocu kod kuće. Kad je odrastao, išao je s ocem po radištima te postao i on šumski i pilanski radnik. Tako se od malih nogu počeo baviti teškim fizičkim radom po svim krajevima zemlje.

Već negdje tridesetih godina Sava se zapaža u Drežnici kao dobar radnik. On je i darovit pjevač, što se vrlo brzo pročulo i van rodnog kraja. Sava stasa i oformljuje se u zrelog, snažnog i odvažnog mladića.

Na odsluženje vojnog roka Sava odlazi u Sloveniju, ostavljajući kod kuće teško bolesnog oca i staru majku. Naviknut od malih nogu na težak život, on prebrođava i tu teškoću i brzo se privikava vojničkom drilu bivše jugoslavenske vojske. Na obuci se za-

paža i ističe pa vojni rok završava u činu rezervnog podnarednika. Po povratku iz vojske radi najteže poslove kako bi olakšao život starim i bolesnim roditeljima. Obično dva puta godišnje — u proljeće i jesen — odlazi s »kompanijama« na rad u Srbiju ili Bosnu. Na radu stiče nova iskustva, proširuje krug prijatelja i poznanika i vraća se ponovno u Drežnicu s novim pjesmama koje je, na njemu svojstven način, pjevao među svojim Drežničanima. Na poznate sabore u Drežnici dolazili su mnogi radi Save. Eto, zbog svega toga o Savi, iako generacije odlaze, narod i dandanas priča.

Rat ga zatiče na dužnosti komandira voda u Gerovu. Raspadom bivše jugoslavenske vojske Sava s grupom Drežničana, kompletnom opremom i naoružanjem uspijeva izbjeći zarobljavanje i vraća se u Drežnicu.

Dolaskom kući teško mu padaju zulumi koje čine ustaše i okupatori i Sava, kao i ostali u Tomićima i u Drežnici, osluškuje glas KPJ. Već na prvim sastancima Sava je aktivan učesnik i bez rezerve se opredjeljuje za ustanak. Sava je odmah 1941. godine izabran za komandira rezervnog odreda. Pristupa se prikupljanju oružja, municije i opreme. Vrš se obučavanje omladine u rukovanju oružjem. Ukratko, cijelo selo živi jednom vrstom vojničkog života. Postavljaju se straže, upućuju patrole, organizira se dežurstvo i dr. U selu vri kao u košnici. Disciplina je primjerna. Bez pitanja iz sela se nitko ne udaljava. Vrš se svestrane pripreme za sprečavanje svih mogućih iznenađenja. Saznavši da se po Drežnici vrzma nepoznat špijun. Negdje polovinom mjeseca septembra, grupa partizana rezervnog odreda na čelu sa Savom zarobljava tog špijuna. To je bila i prva uspješna akcija na teritoriju Drežnice.

Poslije ove uspješno izvedene akcije ljudstvo rezervnog odreda pod komandom Save angažira se na rušenju TT linija Jezerane — Drežnica krajem mjeseca septembra. Zatim slijede akcije na planu na Mošunama 20/21. septembra, a potom zajednička akcija grupe partizana iz Primorja i jedne grupe partizana rezerv-

nog odreda iz Tomića na putu Novi Vinodolski—Ogulin 27. septembra 1941. godine. Sava je među prvima iskočio iz zasjede pred talijanski kamion i razoružao pratnju. Zarobljena su dva oficira i grupa vojnika s kompletnom opremom i hranom. Ta prva zajednička akcija Primoraca i Drežničana imala je velikog odjeka.

Tokom mjeseca septembra na široj teritoriji Drežnice izvedeno je više akcija. Talijanska okupacijska vojska reagira protuakcijom i lukavstvom. Iznenađeno opkoljava selo Tomiće, upada u selo i narod sakuplja na jedno mjesto. Tom prilikom uhapšeno je 7 muškaraca i 1 djevojka. Tada je uhapšen i Sava. Sava se dobro držao i hrabrio druge uhapšene. S grupom uhapšenih sproveden je u zatvor u Vrbovsko, gdje je bio do kraja 1941. godine, a onda je pušten kući. I u zatvoru Sava je imao primjerno držanje. Odmah po dolasku kući produžava svoju aktivnost, postaje borac i rukovodilac u bataljonu »Marko Trbović«, a potom u 2. udarnom bataljonu i 4. primorsko-goranskoj brigadi. Tokom 1942. godine Sava učestvuje u svim akcijama koje vodi njegova jedinica.

Sava mi je bio desetar u akciji na vodovod kod Lučana (Brinje), koja je uspješno izvršena. Svaki borac u njegovoj jedinici osjećao se ponosan i siguran uz njega, jer je on znao da oduševi i ohrabri čovjeka kako u akciji, tako i prije akcije.

On je učestvovao u akciji na Jezerane, na vodovod u Turkovićima, na talijansku posadu iznad sela Turkovića, u akciji rušenja pruge Gomirje — Hreljin, na Begovo Razdolje, na Modruš i Blagaj na Kordunu. Nemoguće je navesti i opisati sve akcije u kojima se Sava hrabro borio i kao borac i kao rukovodilac. Sava je kao komandir voda i bombaš uspio u centru Gomirja, gdje je bio najveći bunker, bombama prisiliti četničku posadu na predaju, što je donijelo priznanje njemu, njegovu vodu kao i čitavom 2. udarnom bataljonu. U izvještaju štaba V operativne zone GŠ NOV Hrvatske o napadu na Gomirje, krajem prosinca 1942. godine, između ostalih, spominje se i Sava koji se istakao u ovom napadu kao komandir voda. Kao hrabar borac i rukovodilac postao je član KPJ 1942. godine.

Sava se naročito istakao kao oficir za vezu za vrijeme velike ofanzive na Kapeli, kada je po narednju Viktora Bubnja, komandanta Primorsko-goranskog odreda, upućen da se s Korduna probije do Drežnice koja je bila okupirana od neprijatelja i izvidi što je sa stanovništvom i ranjenicima. Sava je imao zadatak da potraži odbjeglo stanovništvo po šumama, da ga ohrabri i obavijesti da dolaze udarni bataljoni u Drežnicu i tako razbije neprijateljsku propagandu o tome da su udarni bataljoni uništeni i da se narod mora predati okupatoru. Pojava Save među narodom bila je pravo ohrabrenje. Narod je osjetio da nije napušten i da će se njegova vojska brzo vratiti.

Početkom 1943. godine VI primorsko-goranska udarna brigada učestvuje u IV neprijateljskoj ofanzivi i brani položaje od Veljuna na Kordunu do Lapca u Lici. Naročito teške borbe vode se na Veljunu, Prijeboju, Ljubovu i Kuku kod Visuća. Sava sa svojom četom u 2. udarnom bataljonu uvijek izvršava sve zadatke i uspješno se nosi s neprijateljem. Poslije završetka IV neprijateljske ofanzive VI primorsko-goranska udarna brigada, s ostalim jedinicama, kreće u ofanzivu na Gacku dolinu koju čisti od talijanskog okupatora, četnika i ustaša.

Podvizi Savini u ovim borbama imali su veliki utjecaj na borački i starješinski sastav u brigadi.

U ovoj borbi neprijatelju su nanijeti veliki gubici: 7 mrtvih, 15 ranjenih

i 221 zarobljen domobran i žandar, među kojima i 3 oficira te velika količina ratne opreme i naoružanja. Gubici brigade bili su: 3 mrtva ili ranjenih, među kojima je, herojski vodeći 2. četu 1. bataljona, poginuo i Sava Tomić. Time se gasi životni put ovog borca i junaka koji nije znao za prepreke, koji je tako uspješno i znalački vodio svoju četu iz pobjede u pobjedu.

Vijest o Savinoj pogibiji brzo se pročula u brigadi. Slavlje nakon uspjeha zamijenjeno je tugom i bolom u cijeloj brigadi.

U operativnom izvještaju od 4. travnja 1943. godine o napadu na Sinac, izvještavajući o Savinoj pogibiji, između ostalog, se kaže: »U toj borbi naročito se istakao komandir čete 1. bataljona Tomić Sava, koji je smrtno pogođen prigodom gonjenja neprijatelja iz zgrade u napadu na mjesto Sinac. Pokojni drug Sava bio je najsvjetliji primjer hrabrosti i junaštva svim borcima ne samo 1. bataljona nego cijele brigade. Svuda je bio prvi na jurišu te kao takav neobično voljen od svojih boraca koji duboko žale njegov gubitak«.

Sava kao omladinac, radnik, vojnik, borac, starješina i komunista ostao je svojim drugovima — saborcima i svim Drežničanima pravi uzor.

Rade Tomić

ORGANIZACIONI SEKRETAR PARTIJSKE ORGANIZACIJE 1937. GODINE U DREŽNICI

Dmitar Trbović s Padališta rođen je 1909. u Tisovcu. Dmitrov otac Nikola živio je u zaseoku Kojići, selo Krakar, općina Drežnica, pod vrlo teškim uslovima u siromašnoj seljačkoj porodici. U Krakaru imao je troje djece. Živio je zajedno s još dva oženjena brata. Bilo je ukupno dvanaest članova porodice. Tako je bilo teško i gotovo nemoguće živjeti. Velika porodica, malo neplodne zemlje i vlast Austro-Ugarske monarhije. Nikola 1891. godine, na svoju molbu i uz preporuke, dobiva zaposlenje kao cestar u Tisovcu na dionici ceste Ogulin — Jasenak. Budući da je u Tisovcu bila državna cestarska kuća, Nikola se s familijom preselio iz Krakara u Tisovac.

Radeći kao cestar, Nikola je u prvih nekoliko godina nešto bolje živio nego u Krakaru. Međutim, kasnije je bilo sve teže i teže. Teškoće nisu dolazile samo zbog male zarade i dugog iscrpljujućeg rada, nego i zbog toga

što su Nikola i Smilja imali još 13 djece u Tisovcu i troje od ranije, dakle ukupno šesnaestoro djece. Nikola, kao i svi njegovi stariji, bio je demokrat, iako se nije posebno isticao da ne bi izgubio posao. Ipak, austro-ugarske vlasti su znale za njega i pratile svako njegovo kretanje. Kada se Nikola malo ohrabrio, počeo više i češće razgovarati s prolaznicima i onima koji su se navraćali

k njemu u kuću i objašnjavati tadašnje teško ekonomsko stanje naroda, ondašnja vlast premjestila ga je iz Tisovca u Sušicu u Gorski kotar na dionicu ceste Vrbovsko — Ravna Gora.

Nastali su teški dani. Živjeti odvojeno od porodice s malom zaradom nije se moglo zamisliti. Sve Nikoline molbe da ostane na istom mjestu nisu uspjele. Po nalogu je 1928. godine primio dionicu ceste u Sušici gdje je iz navedenih razloga radio i živio još pod težim uvjetima nego u Tisovcu. Na tom poslu je obolio i 1929. umro. U isto vrijeme majka Smilja je živjela i radila pod vrlo teškim uvjetima s puno nejake i za rad nesposobne djece. Pošto se nije moglo živjeti od male cestarske zarade, ona je preko ljeta svakodnevno putovala pješice iz Tisovca preko šume (Dubine) u Krakar (oko 10 km) na obradu ono malo loše zemlje da bi se nešto proizvelo i olakšala prehrana mnogobrojne familije. Iz ovih podataka vidljivo je pod kakvim je uslovima kao dijete živio D Mitar Trbović. Pošao je u osnovnu školu 1916. u Jasenku. Morao je svakog dana prepješaćiti od kuće do škole 8 km i tako nazad do kuće, noseći u torbi malo kukuruzna kruha ili palente. Od toga je živio cijeli dan. Po završetku osnovne škole D Mitar je otišao na izučavanje zanata kod privatnog kovača Ivana u Jasenku. S uspjehom završava naukovanje i 1925. ostaje da radi kao kovač u istoj kovačkoj radionici. Tu je radio s prekidima do 1929. kada je otišao na odsluženje vojnog roka.

Vojni rok služio je u konjici u Nišu. Po odsluženju vojnog roka za njega je bilo teško naći zaposlenje jer je već bio sumnjiv tadašnjim vlastima kao napredni radnik koji se ne miri s eksploatatorskom politikom vladajućih režima. To je bilo upravo u vrijeme šestojanuarske diktature kralja Aleksandra. Tako je D Mitar od 1931. do 1936. radio s vremena na vrijeme na različitim poslovima van svog kovačkog zanata. U isto vrijeme postao je pravi aktivista i kandidat za člana KPJ. Već je tada dobro poznao liniju i program KP jer je mnogo čitao pa je u svakoj sredini kontaktirao s grupama i pojedincima, objašnjavajući i propagirajući organiziranu borbu radničke klase za njezina prava.

U ljeto 1936. s pilanskim i šumskim radnicima te kirijašima D Mitar je uspio osnovati prvu radničku organizaciju u Drežnici. To je bio Savez drvodjelskih radnika Jugoslavije, Podružnica Drežnica. Na osnivačkoj skupštini ove radničke organizacije jednoglasno od svih prisutnih za predsjednika je izabran D Mitar Trbović s Padališta. Biranje za predsjednika prve radničke organizacije bilo je veliko priznanje za njegovu dotadašnju borbu za prava radničke klase, ali ujedno i velika obaveza za daljnju aktivnost i realizaciju programa donesenog na osnivačkoj skupštini. Poslije osnivanja ove prve radničke organizacije u Drežnici je nastalo pravo revolucionarno vrijeme. Organiziraju se štrajkovi i traže bolji uvjeti rada. Samo godinu dana kasnije pod rukovodstvom SDRJ Drežnice, na čijem je čelu bio D Mitar, osnovana je prva Nabavno-potrošačka zadruga ili kako je narod zvao »Udruga«. Za predsjednika zadruge jednoglasno je biran D Mitar. Osnovni zadatak zadruge je bio da se po pristupačnim cijenama narod snabdijeva osnovnim artiklima, u prvom redu prehrambenim.

Na osnovu svog aktivnog rada i borbe za organiziranje radničke klase D Mitar je krajem 1937. postao član KPJ. Bila je to prva partijska organizacija osnovana u Drežnici. Na osnivanju prve partijske organizacije u Drežnici D Mitar je bio izabran za organizacionog sekretara koju je dužnost vršio sve do jula mjeseca 1941. godine. Bio je učesnik partijskih savjetovanja u studenom 1940. i u veljači 1941. koje je organizirao Okružni komitet KPH za Karlovac u okolici Ogulina za partijske organizacije Ogulina, Drežnice i Plaškog.

Treba reći da je Dmitar bio čitavo vrijeme jedna od glavnih veza drežničke partijske organizacije s ogulinskom kao i sa sekretarom Okružnog komiteta KPH za Karlovac drugom Ivom Marinkovićem. Nije bio ženjen i nije imao porodičnih problema. Njegovao je bratske, ljudske i humane osjećaje prema mnogobrojnoj porodici u kojoj je živio. Sav svoj rad i život posvetio je radu i djelovanju na organiziranju radničke klase. Bio je ambiciozan u radu, skroman u životu, staložen pri ocjeni svake situacije i blizak svakom radnom čovjeku. Bio je vrlo jednostavan i uspješan u kontaktiranju s grupama i pojedincima. Da bi bio što manje uočljiv u kretanju po terenu i u kontaktiranju s narodom amaterski se bavio fotografijom. Imao je foto-aparat koji je često nosio sa sobom, naročito na većim skupovima i zborovima.

Sve što je činio i ostvario od programa i linije KPJ Dmitar je postigao svojim revolucionarnim radom u ilegalnosti i pod velikom kontrolom svih neprijatelja KPJ.

Pao je u ruke ustaškoj zvijeri u prvom naletu kod svoje kuće u Padalištima, odveden u ogulinski zatvor i poslije zvjerskog mučenja ubijen.

Lako Ivošević Trtan

PROSLAVLJENI KOMANDIR CETE

Đuro Trbović rođen je 1. januara 1919. u selu Krakaru. Osnovnu školu završio je u svom selu. Devetočlana porodica živjela je u velikoj materijalnoj oskudici. Zato ga otac, istina, teškog srca, daje za slugu u obližnji zaselak Kosanovići. Poslije tri godine vraća se kući i radi s ocem teške šumske poslove. Taj mukotrpan rad traje pet godina. Godine 1939. primaju ga u podoficirsku školu u Zagrebu, gdje ga 1941. godine zatiče aprilska kapitulacija bivše Jugoslavije.

Vraća se kući nezavršene škole, u neizvjesnost i strah od dobro zapamćenog teškog djetinjstva. Budućnost mu je izgledala mračna. Vrijeme je sporo prolazilo, a krupni politički događaji redali su se jedan za drugim. Nijemci su napali Rusiju. Taj događaj budi zračak nade u opstanak i spas. Koji dan kasnije diže se ustanak u Srbiji, zatim u Crnoj Gori, Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni, gotovo u cijeloj Jugoslaviji. Te vijesti Đuro je dočekaao s radošću kao i svaki pošten patriota kome je stalo do slobode i da bude svoj na svome.

Đuro odlazi među prvima 1941. u krakarski partizanski logor. Lako se prilagođava novim životnim uslovima.

Grupa boraca u rejonu Tisovca izvela je prvu akciju na okupatora — Talijane. Ubijena su dva karabinjera. Zaplijenjena je kratka puška i dva pištolja. Đuro se među prvima našao kod poginulih, ne plašeći se da su oni mogli biti patrola u prethodnici jačih snaga. Nekoliko dana kasnije izvedena je akcija na križanju puteva za Novi Vinodolski, Drežnicu i Jasenak, kod tzv. Ruke. U toj akciji poginulo je 25 talijanskih vojnika.

I ovdje je Đuro među prvima jurišao — kako kaže general Nikola Ivošević. Akcije se nastavljaju, male po obimu, ali politički vrlo značajne, jer se otvorio pravi mali front koji je ulijevao samopouzdanje i podizao borbeni moral, a neprijatelju davao na znanje da tamošnji narod svrstava partizane u ozbiljnog protivnika okupatoru.

Đuro učestvuje i u akciji kod Pavlove barake, zatim u Mamuskoj strani, između sela Radojčići i Ruke. Među prvima je po hrabrosti, sjeća se general Nikola Ivošević koji je bio s njim u pomenutim borbama. Đuro se ističe i kao običan borac u svom odjeljenju pa poslije svake izvedene akcije postaje sve popularniji. To njegovo isticanje nitko nije smatrao takmičenjem ili ispoljavanjem neke ambicije. Jednostavno, bio je takav, nije mogao drugačije.

Šestog juna 1942. Đurin bataljon se prikupio u selo Jasenak i pripremao za napad na Begovo Razdolje. Po izvršenim pripremama i održanom govoru o značaju akcije, izabranim bombašima su podijeljena zapaljiva sredstva za paljenje škole. Boce od pola litre bile su napunjene petrolejom i benzinom. Kad su u rejon za napad stigli dijelovi bataljona »Marka Trbovića«, 2. četa kojom je komandovao DMITAR VUKELIĆ-PIMIĆ dobila je zadatak da u toku noći zauzme školu u kojoj se nalazilo 25 do 30 ustaša.

U prvom naletu, sa sjeverne strane, do škole su sa zapaljivim sredstvima doprli Dušan Musulin-Duka i Ilija Pjevač. Ušavši kroz prozor u salu škole u prizemlju, dok su se ustaše nalazile na spratu i u jednom bunkeru sa sjeverozapadne strane — polili su inventar benzinom, ali se vatra, umjesto da se razbukta, odmah ugasila. Zato je komandir čete naredio da se prikupe preostale flaše sa zapaljivom tečnošću i da ih borac Jovica Milanović-Gabajda, pod zaštitom jake puščane i mitraljeske vatre, odnese drugovima koji su se nalazili u prizemlju škole.

Jovica je oko deset časova uspio da u dva navrata doturi boce drugovima u školi.

Musulin i Pjevač su sada postupili drukčije: naslagali su klupe i stolice jednu na drugu do stropa, sve ponovno polili gorivom i zapalili. Kad je vatra zahvatila strop i grede i plamen počeo da izbija kroz prozore, jedan dio ustaša povukao se u bunker, a drugi u saobraćajnicu i rovove.

Puškomitraljezac Đuro uspio je u toku noći da uništi posadu u bunkeru koji se nalazio s jugoistočne strane zgrade. Uz česmu koja se nalazila u mrtvom uglu uspio je da odstupi prema brdu i stvori povoljne uslove za dejstvo na školske prozore koje su ustaše koristile kao puškarnice. Đuro je, iz stojećeg stava, puškomitraljezom tukao po puškarnicama — prozorima, ne plašeći se da bi i njega mogao pogoditi metak i tako spasio živote svojih drugova. Predalo se 14 ustaša, a ostali su izginuli ili izvršili samoubistvo tokom borbe.

Za uspjeh ove akcije treba u prvom redu zahvaliti hrabrosti Đure Trbovića-Cvjetana. Ustaški otpor bio je žilav. Borba je trajala od pola noći pa sve do 11 časova dopodne.

Ustaško uporište Modruš doživjelo je nešto kasnije sličnu sudbinu kao i Begovo Razdolje. Uništenjem jake ustaško-žandarmerijske posade i oslobađanjem mjesta stvorena je slobodna teritorija, uspostavljena je još čvršća veza s partizanskim jedinicama u Kordunu i Lici i time omogućena potpunija saradnja u izvođenju zajedničkih akcija protiv neprijatelja. Ovom posebno važnom poduhvatu pridavao se podjednak politički i vojnički značaj. Zauzimanjem Modruša otvarala se velika »kapija« i širila sloboda manevra: oslobođena teritorija povećala je svoj prostor i stvarali su se vrlo povoljni uslovi za prodiranje u sela koja su bila pod uticajem Mačekove politike čekanja.

Poslije svestrane i planske pripreme rukovodstvo je odlučilo da Prvi i Drugi udarni bataljon izvrše napad na uporište Modruš, a bataljon »Marko Trbović« i dijelovi plaščanskih jedinica da obezbijede izvođenje toga napada od neprijateljske intervencije.

Prva četa 2. udarnog bataljona imala je zadatak da zauzme poštu, a 1. vod, kome je bio komandir Đuro Trbović, trebalo je da s jugoistočne strane napadne poštu i spriječi odstupanje i bjekstvo ustaša i žandara u pravcu Josipdola. Na lijevom krilu 1. voda, sa zapadne strane, sadejstvovao je 2. vod. Prvi juriš nije uspio. Pri ponovljenom napadu ustaše, koje su se nalazile u rovovima i zaklonima i branile prilaz, potisnute su u poštu. U ovom napadu teško je bio ranjen komandir 2. voda Milan Milanović-Pekan. Komandu nad ovim vodom preuzima Đuro kome polazi za rukom da zauzme zgradu u neposrednoj blizini pošte, koja će mu kasnije poslužiti kao dobra zaštita i oslonac za napad na samu poštu. Budući da dva noćna napada nisu uspjela, preduzet je i treći, uz upotrebu zapaljivih boca.

Zapaljive boce ubačene su ispod krova a sijenom je zapaljena zgrada. Kad su odjeknule eksplozije i buknuo plamen, žandarmi su počeli napuštati zgradu, pokušavajući da se spase bjekstvom.

Ideju da se upotrijebe zapaljive boce i zapali sijeno dao je Đuro-Cvijetan, neustrašivi borac i već prekaljeni ratnik. Bio je on — kako kažu njegovi saborci — čudo od mladića. Njegova mirnoća i hrabrost bile su povod drugima da ga u teškim trenucima slijede, a i da kod sebe ponekad pobjeđuju trenutke krize koja se javljala.

On je za vrijeme dejstva neprijateljske artiljerije i minobacača, znajući njihov domet i razornu moć, bio miran, bez ikakve promjene u ponašanju. Od avijacije nikad nije zazirao, govoreći da je čovjek mala meta u odnosu na brzinu leta aviona. U ručnu bombu i zapaljivu bocu imao je puno povjerenja i zato je njima najradije napadao rovove, saobraćajnice, bunkere i utvrđene zgrade. Uvijek je bio spreman za napad. Neaktivnost, iščekivanje i odbrana nisu mu odgovarali: od njih se ništa nije moglo očekivati, osim minimalnih rezultata, a često i neuspjeh ili čak poraz. Đuro je uvijek zastupao stav da je napad najbolji vid odbrane. Zbog tog svog ubjedenja — vidjet će se kasnije — žrtvovao je i svoj mladi život.

Većina partizana bila je obaviještena da je u Hrvatskom Blagaju, na putu između Karlovca i Slunja, stacionirana ustaška posada koja je 1941. godine, po dolasku na vlast, strijeljala ili zaklala 520 nedužnih Srba iz obližnjih sela. Blagajsku ustašku posadu uništio je Prvi i Drugi udarni bataljon te Prvi proleterski bataljon Hrvatske. Pokret je izvršen preko Kunića, Tobolića i Veljuna. Akcijom je rukovodio drug Viktor Bujanj. Đuro Trbović-Cvijetan je bio učesnik toga pohoda.

Đurina je zasluga, i njegovog voda u cjelini, što je likvidirana ustaška posada bez naših gubitaka i što je djelomično osvećeno 520 žrtava palih od ustaških kuršuma i kama. Đuro je pred strojem dobio puno priznanje za postignuti uspjeh.

Zarobljeno je 40 ustaša. Mnogo ih je izvršilo samoubistvo. Zaplijenjeno je šest puškomitraljeza, dosta pušaka, ostalih borbenih sredstava i razne druge ratne opreme.

U toku 1942. pa do 19. januara 1943. godine, kada je počela IV neprijateljska ofanziva, Đuro je učesnik svih akcija koje je vršio njegov bataljon na jednom dijelu teritorije Gorskog kotara, Korduna i zapadne Like. U svakom borbenom okršaju bio je među prvima. Ako je bilo u pitanju izviđanje, patroliranje, osmatranje neprijatelja i pojedinih objekata i pravaca pogodnih za manevar i kretanje okupatorskih jedinica — za sve to bio je pogodan Đuro u koga se imalo puno povjerenje da će **posao e uspjehom obaviti**.

Vihor rata ponio je njega i njegove drugove u susret fašističkim hordama u IV neprijateljskoj ofanzivi. U lijepom selu Veljunu, na komadu ranije krvlju natopljene kordunaške zemlje, sudarili su se ljudi i ideologije, potekla je topla i svježa krv. Smrt je vrebala, izgledalo je da se borba može okončati samo ako si mrtav. Nesrazmjerno jači okupator diktirao je borbu, nametao svoju volju u razračunavanju između unaprijed određenog pobjednika i pobijedenog.

Osuđenima na smrt, i Đuri među njima, odlagano je izvršenje presuda u teškim borbama za odbranu Slunja, Rakovice, Poljanka, Plitvičkih jezera, Prijeboja, Cujić Krčevine, Korenice, Bjelopolja, Frkašića, Ljubova i drugih mjesta u kojima je Đuro bio bitku za što duže održanje sebe, svojih ratnika i naroda.

Izložen od jutra do mraka kuršumima, Đuro uspijeva da uz primjenu znalačke taktičke vještine ratovanja odloži ono najgore. Dok je ofanziva bila u punom zamahu, Đuro postaje komandir 3. čete 2. udarnog bataljona. Svi su znali da će Đuro uspješno voditi četvu i nemilosrdno uništavati okupatora i njegove pomagače. Prvi postignuti uspjesi opravdali su očekivanja, ali to rukovođenje četom bilo je, na žalost, suviše kratko.

Zloglasnu četničku posadu u Crnoj Vlasti pokušala je da likvidira Šesta brigada Hrvatske krajem marta 1943. godine. Borba je trajala neprekidno 16 dana i noći, Bataljoni su se smjenjivali, ali neuspjesi su se redali jedan za drugim. Borci su ginuli, brojno stanje četa svakodnevno se smanjivalo. Četnici su pijančili, slavili svoje uspjehe, pozivajući partizane najvulgarnijim riječima iz dana u dan da ponove napad koji, po njihovom, kao i prethodni, neće uspjeti. I, zaista, ginulo se i danju i noću.

Sve je učinjeno da napad 20. i 21. marta uspije. Ta mala tvrđava napadnuta je sa sjevera, istoka i juga. Brdo Mah Obijaj i Panos, koji se izdižu iznad Vrhovina, posjednuti su jakim snagama sa ciljem da se spriječe Talijani u pružanju pomoći napadnutim četnicima. Odlučeno je da se direktan napad izvede s južne strane, kroz selo Grbići, i da se, pod zaštitom zgrada, omogući 3. četi da bez gubitaka izađe na jurišni položaj koji je bio udaljen najviše 100 metara od žičane ograde.

Nastupanje i zauzimanje položaja za napad četnici su otkrili i sačekali nas jakom vatrom. Borba je postajala sve žešća. Treća četa je izvršila juriš i zauzela se pred žičanom ogradom u kojoj je trebalo napraviti prolaze. Jurišne grupe i dio čete upali su u dvije kuće preko puta utvrđenja. Zgrade su bile čvrsto građene i štitile su od puščane i mitraljeske vatre.

Nakon nekog vremena kraj žičane ograde pao je, smrtno pogođen rafalom, komandir 3. čete Đuro Trbović. Kad smo ga prenijeli u zaklon, izvadio je džepni sat i rekao: »Druže komandante, ovo pošalji mom tati za uspomenu«, i sklopio oči. Borba je nastavljena sve do popodne. Od 46 boraca, samo ih se devet postrojilo na završetku borbe. Predalo se 150 četnika, mnogo ih je izginulo, a nešto je uspjelo pobjeći.

Đuro ne pripada plejadi velikana — on nije legenda, nije narodni heroj, ali je junak. Od prvih dana ustanka učesnik je revolucije kojoj je bio neizmjereno odan. U sve okršaje išao je isturenih grudi, hrabro, gord i ponosan što je uspio da postane vojnik naroda i Partije. Zahvaljujući njegovoj hrabrosti osvojena su mnoga utvrđenja i spašeni životi mnogih njegovih drugova. U njemu su bili sjedinjeni: hrabrost, drugarstvo, stručna sposobnost i poštovanje ličnosti. Bio je odličan ratnik i odličan starješina, proslavljeni komandir čete.

Miloš Ivošević

NARODNI HEROJ ĐURO TRBOVIĆ ČOŠAN

Rođen je 1913. godine u selu Krakar, Drežnica. Potiče iz ugledne seljačke porodice. U Krakaru je završio osnovnu školu, a zatim je radio kao šumski radnik. Odlazio je s drugim Drežničanima na šumske radove u Gorski kotar i Bosnu. Težak život prisilio ga je da traži sigurniju zaradu i pred rat odlazi u žandarmetriju. Kapitulacijom Jugoslavije vratio se u rodno selo i priključio najnaprednijim Drežničanima koji su organizovali narod na ustanak.

Komanda odreda i partijska organizacija Drežnice odredili su ga već 1941. godine za komandira partizanskog logora u Breznom. U to vrijeme ja sam bio politički komesar toga logora. Znao sam da će drug Đuro doći za komandira i obavijestio sam o tome borcu, tako da je sve prošlo tiho i jednostavno, bez pompe i slavlja. Đuro je uvijek tiho dolazio i odlazio. Tako je tiho i mirno išao i kroz život. On

se nije nikada ni s kime posvađao, nikada nije vikao, nigdje se nije, osim u borbi, gurao u prve redove. Ne zna se kako je poginuo, ne zna se ni gdje mu je grob. Bio je veliki čovjek, drug i veliki borac. Odlikovao se izvanrednom inteligencijom i dobrim refleksima. Te lične osobine činile su ga izuzetno sposobnim, voljenim i cijenjenim komandantom.

Kod boraca odmah u početku osvojio je velike simpatije, naročito zbog njegove pravednosti. Borci su ga od milja, a valjda i zbog toga što je bio omalen rastom, prozvali »Đurica«. Ubrzo po dolasku u logor primljen je u članstvo Komunističke partije.

Čuvena borba 1. i 2. udarnog bataljona na Veljunu najbolje će pokazati kakav je bio drug Đuro Trbović.

Po naređenju Bogdana Oreščanina, koji je tada naređivao u ime GŠH, zaposjeli smo položaj na Veljunu. Mi smo tamo upravo stigli iz Drežnice da branimo prilaze slobodnoj teritoriji na kojoj su se iza nas nalazili GŠH negdje oko Slunja i Vrhovni štab NOV i POJ u Bihaću, dakle obadva upravo na pravcu nadiranja Nijemaca iz Karlovca.

Mi smo u toku noći 21. na 22. januara 1943. zaposjeli položaje kraj Veljuna.

Ujutro zorom eto Nijemaca. Očigledno im se žurilo. Nisu išli ni u najboljem borbenom rasporedu. Išli su u kolonama. Od Karlovca do Veljuna nisu imali borbi, osim manjih prepucavanja (ne znam zašto kordunaške jedinice nisu napadale na njih). Mi smo ih pustili da dođu do samih naših položaja. Prethodnice su već ulazile među naše borce, a onda smo osuli na njih. Nijemci su se zbunili, nisu se odmah snašli i počeli su bježati natrag. Kada su zamakli prema Veljunu, ostalo im je dosta mrtvih i ranjenih ispred naših položaja. Tu smo prikupili nešto oružja i municije. Znali smo da će doći i drugi napad (bilo ih je tog dana dvadeset). Sad su se Nijemci drugačije organizirali. Privukli su artiljeriju, a u prvim borbenim redovima gurali su nekakve manje topove. Organizirali su i

minobacačku vatru. Taj ponovni napad između 9 i 10 sati izveden je po svim propisima ratne vještine. Ni taj napad nije dao rezultate. Ponovno smo ih uspješno odbacili uz veće njihove gubitke. Iza ovog napada uslijedilo je još nekoliko bezuspješnih napada a onda zatišje.

Bilo nam je sumnjivo zašto su prekinuli paljbu. Pretpostavljali smo da nešto spremaju. Odjedanput, negdje između 12 i 13 sati, pojavili su se iznenada na nebu avioni. To nismo očekivali. I dok su se pojavili, odmah su otpočeli bombardovanje. Na našu veliku sreću prvi tovari bombi pali su po našim ali i po njemačkim položajima. Ubrzo je bombardiranje prekinuto. Vidjeli smo kako Nijemci daju signale crveno-bijelim zastavicama i na taj način organiziraju sa-dejstvo. Ocjenjujući što bi se moglo dogoditi, Đuro je odlučio da se cio bataljon pomakne unaprijed prema onim zastavicama s kojima su njemački vojnici ne-prekidno signalizirali avionima. Mi smo uspješno izveli taj manevar i na novim položajima, zahvaljujući grmlju, trnju i kamenju koga je tu bilo dosta, skoro se izmiješali s Nijemcima. Poslije ovoga Nijemci su izveli novo snažno bombardiranje pretežno po 1. bataljonu i praznim položajima 2. bataljona. U slijedećem naletu aviona Nijemci su pod njihovom zaštitom krenuli na juriš. I ovaj juriš je odbijen zahvaljujući natčovječanskoj borbi svih boraca, naročito boraca 1. bataljona koji je od zadnjih bombardiranja imao dosta gubitaka. Odbili smo još nekoliko juriša na naše položaje. Srećom zimski dan je kratak i pred noć je nestalo aviona. Nijemci su neprekidno napadali. Kada su borbe zamrle, komandant naše brigade drug Savo Vukelić naredio je povlačenje prema Slunju. Tada Đuro Trbović donosi veliku i humanu odluku. Kaže: »Povući ćemo se preko položaja 1. bataljona. Oni sigurno imaju puno ranjenih pa da im pomognemo«.

Tako je i bilo. Izvršili smo jedan protunapad prema položajima 1. bataljona i tamo našli tešku situaciju, dosta ranjenih a među njima i teško ranjenog komandanta bataljona. Pomogli smo da se svi ranjenici iznesu i krenu s nama prema Slunju. Nijemci su odmah osjetili da se mi povlačimo i krenuli su za nama. U jednom momentu Đuro Trbović je primijetio da su Nijemci blizu nas i da bi mogli zajedno s nama stići u Slunj. Odmah je naredio komandiru 3. čete drugu Tomislavu Heri da sa četom s boka napadne Nijemce. Drug Hero je uspješno obavio ovaj zadatak i Nijemci su bili prisiljeni da zastanu. Tako smo mi prije njih stigli do mostova pred Slunjem. Na naše zaprepaštenje mostovi su upravo prije našeg nailaska bili porušeni. Porušili su ih naši inženjeri. Vjerojatno su smatrali da smo svi mi već izginuli. Đuro je odmah naredio da se donesu bilo kakve grede, daske, plotovi i da se izvrši prelaz. Partizani su, iako umorni, neispavani i gladni ubrzo napravili improvizirane mostove. Prelaz preko rijeke se prilično oduljio. Sad se vidjelo koliko je bila dalekovidna odluka komandanta bataljona da pošalje četu da zaustavi Nijemce. Međutim, svi smo nekako prešli, a Nijemci su još uvijek bili daleko za nama. Tako se završila borba na Veljunu, gdje smo mi imali u obadva bataljona preko trideset mrtvih drugova. Borba na Veljunu ući će u historiju NOR-a po tome što su tu naša dva bataljona cijeli dan 22. januara 1943. godine držali 7. SS njemačku diviziju prikovanu pred našim položajima. Ta divizija imala je zadatak da razbije Vrhovni štab u Bihaću.

Borba na Veljunu također treba da uđe u historiju po herojstvu boraca i starješina, a posebno po odlukama komandanta 2. bataljona druga Đure Trbovića. Te odluke pomogle su da se Nijemcima ne dozvoli prodor i spasile 2. udarni bataljon od većih gubitaka. Ovakve odluke ne uče se nigdje u vojnim školama, one su plod inteligencije, ljubavi i brige za svoje drugove.

Još jedanput će drug Đuro Trbović donijeti genijalnu odluku. Ovaj put protiv

Talijana na Prijeboju kod Plitvica. Oni su nadirali od Vrhovina s ciljem da se pred Bihaćem, negdje kod Ličkog Petrovog Sela, spoje s Nijemcima i presijeku slobodnu teritoriju. Naređeno je da se postavimo ispred njih kod Prijeboja i da im ne damo dalje. Počelo je slično kao na Veljunu. Mi ne damo, Talijani navaljuju. Iza nas je velika dolina, livada, a na drugoj strani šuma i brežuljak. Đuro naređuje: »Jedna četa pod svaku cijenu mora držati Talijane još kratko vrijeme. Ostatak bataljona hitno da se prebaci na uzvisinu iznad doline, postavi mitraljeze i sačeka naređenje za otvaranje vatre«. Ostao sam sa četom da neka-ko zadržavam Talijane a Đuro je brzo odveo borce preko livade u šumu. Kada je s bataljonom zaposio nove položaje, bilo je to već pred mrak, mi smo se naglo povukli i ostavili utisak da u panici bježimo. Talijani su odmah navalili za nama i sručili se brzo u dolinu, sretni i zadovoljni što i oni postigoše »pobjedu« u otvorenoj borbi s partizanima. Dolina se počela puniti Talijanima. Stigla je tu i konjica i laka artiljerija. Nitko nije smio da opali metak dok se ne naredi. Po naređenju komandanta odjedanput je otvorena vatra iz svih naših oružja. Nastala je panika i metež. Konji se propinju, ržu, gaze vojnike, jure besciljno kao da su poludjeli. Vojnici jauču, bježe i nitko s njihove strane ne daje nikakav otpor. Pridolaze i novi, valjda po sili inercije, koje guraju oni koji idu na začelju. Mi smo se povukli prema Korenici i ostavili potučene Talijane. Bio je to kratki pre-dah za nove borbe u IV ofanzivi.

Popularnost druga Đure Trbovića i njegov veliki ugled kao borca i rukovo-dioca brzo se proširio na sve borce iz Primorja i Gorskog kotara. Vrlo lijepo o njemu govorio i drug Pero Frković, pukovnik u penziji i poznati publicista. »Poznajem ga od početka 1942. godine. Znam ga iz mnogih zajedničkih borbi i marševa VI i I brigade. Bio mi je i pretpostavljeni starješina. Kao mlađem, bio mi je uzor komunista, druga, starješine, nadasve hrabrog borca, od koga smo učili i koji je služio za primjer meni i stotinama boraca XIII divizije. Slavu i popularnost među borcima V operativne zone i XIII divizije, kao i među na-rodnom Gorskog kotara, Primorja, Korduna i Like, Đuro je stekao na čelu svog

II udarnog bataljona.

Taj vješti i neumorni komandant vodio je bataljon iz pobjede u pobjedu. Nje-govo ime narod, borci i starješine spominjali su s posebnim poštovanjem.

Bio je tih i jednostavan a svaka izgovorena riječ bila mu je ljudska, topla i drugarska. S osmijehom je slao borce u najteže okršaje. Uvijek je bio u žarištu okršaja, hrabreći okolinu svojim primjerom.

Borci su ga neizmjereno voljeli, cijenili i poštovali, posebno su bili ponosni što im je on komandant. Iako se kasnije isticao kao talentovan, odvažan, primjeren i cijenjen drug, starješina i komunista, smatram da je njegova lična odvažnost, umješnost i hrabrost upravo u bataljonu došla do izražaja.

Taj izraziti velikan naše revolucije, primjeren komunista, skroman i iskren drug, kratko je živio. Za kratko vrijeme postao je legenda koja nas je nadahnji-vala u najtežim danima naše povijesti«. Tako o Đuri Trboviću govori drug Pe-tar Frković.

Sjećam se napada na Drežnicu jula 1944. godine kada je Đuro komandovao

1. brigadom. Uvečer uoči napada postrojili smo brigadu. Tu je trebalo govoriti borcima o značaju likvidacije njemačke posade u Drežnici i o teškim patnjama naroda pod okupacijom sada pri kraju rata. Predložio sam Đuri da on govori. Ali, on je to odbio. Nije on nikad volio puno govoriti »Ne, to ćeš ti bolje«, rekao je. »To je i tvoja dužnost. Nemoj duljiti, jer ja žurim. Odavde idem pravo u centar Drežnice i niko mene i brigadu neće moći zaustaviti«.

Napad na Drežnicu, koju je branilo oko 200 Nijemaca do zuba naoružanih, nije trajao ukupno duže od 2 sata. Nekoliko sati iza razgovora Đurica je bio u centru svoje rodne Drežnice, a pred njim je već stajalo povezano tridesetak zarobljenih njemačkih fašista. Ostali su izginuli ili su se razbježali.

Đurica je bio tužan. Teško ga se dojmila smrt Milana Tatalovića Makarije, komandanta bataljona, koji je te noći poginuo. Uvijek mu je teško padala smrt druga i uvijek je teško preživljavao svaki gubitak u našim redovima. Bio je veliki junak i heroj, ali je bio i meka srca, sjetan i tužan kada bi saznao za pogibiju svojih drugova.

Nikada nije bio kažnjen ni ukoren, nikada nije bio kritikovan ni pozivan na odgovornost. Prema mladima je bio strog, ali izuzetno pravedan i obziran. Dugo bi razmišljao prije nego bi donio bilo kakvu odluku o čovjeku. Nije volio kažnjavanje, ali ako je bilo potrebno nije izbjegavao da izvrši dužnost. Nije volio pohvale ni počasti, posebno nije volio da mu se laska. To njemu nije bilo ni potrebno. Među najveće njegove osobine spada velika hladnokrvnost i prisebnost. Imao je čelične živce. Gledao sam ga jedanput kada su nas iznenada napali i kada je nastala mala panika među borcima. On se nije ni pomakao. I, naravno, to je spasilo situaciju. Borci su gledali u njega, a njegova mirnoća je i njih ohrabrila i smirila.

Đuro Trbović je bio jedan od najpopularnijih i najcjenjenijih rukovodilaca u našem kraju. Njegov ugled i autoritet su svakodnevno rasli.

Tuga za našim drugom Đuricom u toliko je veća što nikada nisu rasvijetljene okolnosti kako je poginuo i gdje je sahranjen.

Bude Bosnić

DREŽNIČKI REVOLUCIONAR

Marko Trbović je rođen 1889. godine u selu Trbovićima u Drežnici. Poticao je iz siromašne porodice. Bio je jedino dijete u porodici. U mladosti se oženio sa Smiljom Trbović i s njome imao dvije kćeri.

Životni i revolucionarni put Marka Trbovića bio je zaista mukotrpan, težak i isprepleten mnogim nedaćama proletera. Iako on nije bio beskućnik, zbog neimaštine je bio prisiljen, već u mladim danima, napustiti rodnu Drežnicu i otići u tuđinu radi zarade. Početkom 1910. godine, u 21. godini života, on odlazi u SAD i zapošljava se kao radnik, a 1933. prelazi u SSSR. U Drežnicu se vratio 1936. godine. Obilazeći evropski, američki i azijski kontinent sticao je ogromna iskustva radnika, proletera, borca i komuniste.

Dolaskom u Ameriku Marko se brzo solidarizirao s tamošnjim radnicima. Već tada je shvatio potrebu da se radnici organiziraju i bore za svoja radnička prava. Eksponirao se i kao revolucionar, vrijedan radnik, koji je usto i marljivo učio, savladao je engleski jezik i čitao revolucionarnu literaturu. Djelimično je naučio i francuski govorni jezik. Pored toga, on je član KP SAD i aktivista u radničkom pokretu. Takvo njegovo ponašanje, bez obzira što je bio savjestan i marljiv radnik, nije odgovaralo tamošnjim kapitalističkim poslodavcima. Oni su osjećali klasnu opasnost od takvih radnika. Već 1933. godine Marko je otpušten s posla.

Nakon toga, posredstvom partijskih veza, Marko je otišao iz SAD u SSSR i zaposlio se u željezari u Magnitogorsku u Sibiru. Ubrzo potom uspostavio je vezu s partijskom organizacijom u Magnitogorsku i 1935. godine bio primljen u članstvo KP SSSR, odnosno SKP(b).

Uz rad je učio i savladao ruski jezik.

Do sada nije objašnjeno pod kojim okolnostima je Marko napustio SSSR 1936. godine i vratio se u Jugoslaviju nakon 26 godina boravka u inostranstvu. U tom pogledu ima više pretpostavki. Jedna je da se on lično na to odlučio. Druga, da je kao član SKP(b) stupio u vezu s jugoslavenskim komunistima koji su boravili u SSSR-u i da se vratio po zadatku Partije, na zahtjev druga Tita da se komunisti i rukovodstvo KP Jugoslavije vrate u zemlju te da svoju revolucionarnu djelatnost neposredno provode u Jugoslaviji. Obje ove pretpostavke nisu neosnovane. Naime, Marko je svakako želio da se vrati u svoju zemlju. Odmah po dolasku u Jugoslaviju on je otpočeo s revolucionarnim radom. Jedno kraće vrijeme zadržao se u Obiliću (na Kosovu) kod sestre Anđe, a potom je došao u Drežnicu gdje je otpočeo s revolucionarnom djelatnošću.

Pretpostavlja se da je Marko još u SSSR-u primljen i u Komunističku partiju Jugoslavije ili je došao na partijsku vezu u Karlovac i postao član KPJ. Ova pretpostavka se potvrđuje njegovom kasnijom aktivnošću.

Po povratku u Drežnicu Marko se ponašao kao pravi pravcati Drežničanin, ali

i kao čovjek s mnogo životnog iskustva. On nije bio nametljiv, već neposredan i prislan. Posao u Drežnici nije mogao dobiti pa je počeo da se bavi zemljoradnjom. Marko je vrlo brzo sagledao stanje u Drežnici i ocijenio kako i šta treba raditi. Utvrdio je da u Drežnici vlada visok stupanj revolucionarnog raspoloženja i da je svemu tome potrebno dati revolucionarne organizacijske oblike u smislu političke linije Komunističke partije Jugoslavije.

Odmah se povezao s pilanskim i šumskim radnicima u Jagetićima i drugim selima. On je među njima razvijao širu političku aktivnost, utvrđujući istovremeno i mogućnost stvaranja radničke organizacije i organizacije KP. U tom pogledu Marko je imao punu podršku Drežničana koji su mu vjerovali.

Zahvaljujući njihovoj aktivnosti već u septembru 1936. godine bila je osnovana sindikalna podružnica u Drežnici (SDRJ) u čemu su učestvovali mnogi napredni Drežničani. Odmah po osnivanju ove podružnice, revolucionarni pokret u Drežnici dobija šire razmjere i sve se više omasovljuje. Za prvog predsjednika podružnice izabran je Dmitar Trbović s Padališta. On je bio i najprisniji Markov saradnik i saborac.

Sindikalna podružnica se konstituira i Marko je dobio ulogu skladištara. Na taj način stvorene su mogućnosti da još šire kontaktira s masom Drežničana bez veće opasnosti od hapšenja.

U novembru 1936. organiziran je štrajk pilanskih radnika i kirijaša u Drežnici. Jedan od idejnih tvoraca toga štrajka bio je i Marko Trbović. Tim povodom tadašnje kotarske vlasti iz Ogulina, u decembru 1936. godine, naređuju hapšenje Marka Trbovića i zatvaraju ga u Ogulinsku kulu u kojoj je jedno vrijeme robijao i drug Tito.

Hapšenje Marka Trbovića izazvalo je u Drežnici sveopći revolt protiv odluke vlasti. Svima je bilo jasno da hapšenje Marka znači napad na sindikalnu podružnicu i njene zahtjeve prema vlasnicima pilana u Jagetićima u pogledu povećanja nadnica. Taj revolt je poprimio i konkretne demonstrativne oblike. Tada se organiziralo preko dvjesto šumskih i pilanskih radnika te kirijaša koji su otišli iz Drežnice u Ogulin i tražili da se Marko Trbović pusti iz zatvora. Kotarske vlasti su bile prisiljene da Marka puste.

Ovo hapšenje nije Marka pokolebalo ni obeshrabrilo. On je nastavio svojom djelatnošću i već u januaru 1937. godine izbija ponovni štrajk u Drežnici. Radnici Drežnice prisilili su vlasnike pilane i trgovine da potpišu ugovor o međusobnim obavezama s predstavnicima sindikalne podružnice. Idejno-političku osnovu ovog ugovora dao je Marko Trbović.

Slijedeća revolucionarna akcija sindikalne podružnice bila je osnivanje Nabavno-potrošačke zadruge koja bi omogućila urednije i jeftinije snabdijevanje radnika i seljaka u Drežnici. Tu zadrugu su formirali, u ljeto 1937. godine, predstavnici sindikata, a Marko je ponovo dobio ulogu skladištara. Na taj način Marko se počeo baviti i neposredno materijalnim problemima radnika u Drežnici. On se u ime radničke klase direktno konfrontira s privatnim trgovcima u Drežnici. Zadruga je postala centar revolucionarnog djelovanja i poslovno-trgovački konkurent drežničkim trgovcima.

Krajem 1937. godine u Drežnici su bili stvoreni svi uslovi da se formira partijska organizacija — ćelija KP. Njen prvi sekretar, a time i prvi sekretar KP u Drežnici, bio je Marko Trbović. Na tom zadatku on je vrlo uporno i strpljivo radio. Uporedo s razvojem sindikata stvarao je, pod rukovodstvom OK Karlovac, i partijsku organizaciju od najpovjerljivijih drugova. U to vrijeme to je

bila relativno jaka i brojna partijska organizacijama. Imala je 9 članova i 10 kandidata.

On je ovom organizacijom rukovodio od njena osnivanja. Jedan drug u svom zapisu, tim povodom, piše: »Marko Trbović je bio čovjek posebnog kova. Drežničani su ga nazvali »Tribunom«, jer je bio oličenje junaka za mlade i starije. Pozdravljali smo ga i mnogo poštovali. Znali smo da je komunista, mada to nikada nije rekao. Znali smo da je partijski rukovodilac, mada je i to prešutio«.

Marko Trbović je bio partijski rukovodilac koji je mogao razumjeti svakog čovjeka u Drežnici. S njim je želio svatko razgovarati. Radom u partijskoj organizaciji i sindikatima on i njegovi komunistički saborci su bitno utjecali i na politički život u Drežnici. Zato se i dešavalo da je u Drežnici na izborima uvijek pobjeđivala opozicija.

Marko je kao sekretar ćelije KP u Drežnici učestvovao na mnogim sastancima i savjetovanjima zajedno s komunistima Ogulina, Plaškog i Srpskih Moravica. On je najneposrednije sarađivao s Ivom Marinkovićem, tadašnjim sekretarom Okružnog komiteta KPH za okrug Karlovac.

U Drežnici je 1941. godine osnovan Mjesni komitet KPH. Za sekretara je izabran Marko Trbović, dotadašnji sekretar partijske ćelije. Poslije kapitulacije bivše Jugoslavije, a u neposrednoj saradnji s Ivom Marinkovićem, on je izvršavao zadatke koje je postavljala KPH i Okružni komitet iz Karlovca.

U maju 1941. godine uhapšen je i zatvoren u Ogulinu. Prema nekim zapisima ustaše su htjele da Marko s njima sarađuje. Pod takvim uslovima on je i uspio da izađe iz ustaškog zatvora u Ogulinu. Po povratku u Drežnicu nastavio je sa svojom revolucionarnom djelatnošću. Ostao je dosljedan na liniji KP. Kad je CK KPJ donio odluku za dizanje ustanka, Marko se angažuje na tom zadatku. U to vrijeme došlo je do nekih nejasnoća u pogledu djelovanja KP i Komiteta KP u Drežnici. Rasplet te situacije se sveo na to da se Mjesni komitet KP u Drežnici raspusti! Međutim, već 19. septembra 1941. godine dolazi do ponovnog konstituisanja ovog komiteta, za čijeg sekretara je ponovo izabran Marko Trbović na sastanku u Podićima iznad sela Tomići. I u tim uslovima Marko još upornije nastavlja djelovanje na proširivanju partijske organizacije.

Već drugi dan po oslobođenju Drežnice, 10. septembra 1941. godine, uspostavljeno je Mjesno narodno vijeće u Drežnici, za čijeg predsjednika je na javnom zboru u Drežnici izabran Marko Trbović — komunista i partijski rukovodilac. Tom prilikom održan je veliki narodni zbor u Drežnici na kome je 0 ciljevima ustanka govorio Marko Trbović i istovremeno se zahvalio narodu Drežnice, posebno porodicama koje su poslale svoje sinove u borbu.

U svojstvu predsjednika Marko je u Drežnici nastavio da se bori protiv okupatora i domaćih izdajnika. On je nastojao da Mjesno narodno vijeće što više osposobi za njegovu ulogu, a u prvom redu da obezbijedi svestranu podršku partizanskim snagama u partizanskim logorima u Drežnici i da se cjelokupni narod u Drežnici mobiliše na liniji NOB.

Drugom polovinom oktobra 1941. godine talijanske fašističke snage preduzele su represivnu akciju prema narodu Drežnice. Poslužili su se raznim lukavstvima i obmanama u namjeri da uhapsu i pohvataju što veći broj ljudi. U toj akciji uspjeli su uhvatiti i Marka Trbovića i dosta drugova.

U Jasenku, u neposrednoj blizini Drežnice, organizirali su suđenje Marku i drugovima. Taj sudski proces je bio puka formalnost. Marko se držao hrabro. On je i na suđenju, pored ostalog, rekao: »Da, ja sam se borio za socijalizam i za bolji život svoga naroda. Narod nije ništa kriv zato što se bori za slobodu,

a protiv okupacije i kapitalizma. Ja sam vidio kapitalizam u Americi i socijalizam u SSSR i došao sam ovamo da se borim da se socijalizam i u mojoj zemlji ostvari".¹

Talijanski fašisti su Marka Trbovića s drugovima strijeljali 4. novembra 1941, godine u Jasenku na očigled pojedinih mještana. Tako se ugasio njegov revolucionarni život. Njegove posljednje riječi na suđenju samo potvrđuju da klasna borba zahtijeva i svoje žrtve.

Marko Trbović je pao kao komunista i borac. Po njegovom imenu je 1941. godine nazvan partizanski bataljon. Proslavljeni bataljon »Marko Trbović« bio je i prvi bataljon partizanske vojske na cijeloj teritoriji Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

Takav postupak oslobodilačkih snaga bio je i zahvalnost komunisti Marku Trboviću. I grad Ogulin dao je ime Marka Trbovića jednoj ulici.

Nikola Ivošević

KOMESAR ARTILJERIJSKE BRIGADE MILE TRBOVIĆ DRAGANOV

Trbović Mile rođen je 8. oktobra 1913. godine u selu Trbovići, općina Drežnica, kotar Ogulin. U ranom djetinjstvu, 1923. okrutna smrt ugasila je život njegove majke, tako da je još kao dječak osjetio sve tegobe života. Odgojen je u porodici svojih roditelja u kojoj su, pored roditelja, bile tri sestre, jedan brat i sin od maćehe.

Osnovnu školu je pohađao u rodnom mjestu Drežnici i četiri razreda škole završio u vremenu od 1921. do 1925. godine. Prvi učitelj bio mu je stari RADE TOMIC. U drugom razredu njegov je učitelj bila ZIVKOVIĆ LJUBICA, udata Lončar. U trećem i četvrtom razredu učitelj mu je JANDRIĆ MILAN. Poslije završene osnovne škole Mile pomaže obitelji, a zatim kao dječak zajedno s ocem bavi se kirijom i šumskim radom. Kadrovski rok služio je u bivšoj jugoslovenskoj vojsci od 1934. do 1935. u vođu za vezu Drugog planinskog puka u Sušaku.

Prvih dana septembra 1936. godine, kada je u Drežnici organiziran Udruženi radnički savez sindikata, Mile je među prvima postao član URSS podružnice Drežnica i bio jedan od najistaknutijih učesnika u svim štrajkovima koji su vođeni na području Drežnice. Krajem oktobra iste godine on je s TRBOVIĆ MIĆOM Dmitrinim, Radom Perinim i Ilom Rapeljovim, uz podršku ostalih radnika, organizirao štrajk radnika koji su bili na izgradnji pruge kod

¹ Iz zapisa general-majora Bude Bosnića, str. 22.

Koprivnice. Već prvih dana novembra 1936. godine MILE i MARKO TRBOVIĆ dobili su zadatak da se zaposle na pilani Mošune i s pilanskim radnicima da organiziraju štrajk. Uz punu podršku pilanskih radnika štrajk je uspio i povećane su satnice. U drugoj polovini maja 1938. na radu kod firme »Varde«, .s. ostalim radnicima drvosječama učestvuje i u štrajku na Brodu kod Foče.

Sredinom 1941. godine primljen je u Komunističku partiju Jugoslavije.

Kapitulacija stare Jugoslavije njega je zatekla u Srbiji, na radu u šumi Goču. Pod vrlo teškim okolnostima, popraćenim neizvjesnostima, uspio je da se vrati u rodni kraj gdje se odmah povezao s članovima Partije Trbović Markom i Radom, a zatim učestvuje u nizu akcija koje je Partija provodila na pripremi ustanaka, od sakupljanja Crvene pomoći, prikupljanja vojnog materijala za potrebe ustanaka, do upoznavanja i okupljanja simpatizera za ustanak i borbu.

Organiziranjem seoske straže, početkom maja 1941. postao je njen pripadnik te aktivno učestvovao u izvršavanju zadataka za potrebe NOB na terenu.

Formiranjem rezervnog partizanskog odreda, krajem augusta 1941. postao je njegovim članom, zatim s cjelokupnim sastavom položio zakletvu a već u decembru 1941. postao komandir ovog odreda. S odredom učestvuje u nekoliko zasjeda na prevoju V. i M. Kapele i Koritima. Aktivan je učesnik u nekoliko partizanskih napada u Maloj Jovornici i Brezama.

Do odlaska u partizane kao član Partije radio je na sprovođenju partijskih zadataka za NOB.

Učesnik je partijskog sastanka 12. jula 1941. godine kome je predsjedavao Ivo Marinković, sekretar Okružnog komiteta KPH za Karlovac i sastanka članova Partije sela Tomića i Trbovića. Sastanku je prisustvovao Nikola Car Crni i Ivo Vejvoda, koji je i rukovodio sastankom.

U Primorsko-goranski partizanski odred stupio je koncem jula 1942. godine. U toku NOB nalazio se na slijedećim dužnostima: borac, delegat voda, zamjenik komesara i komesar prateće čete VI. ud. brigade, komesar 1. i 2. ud. bat.

1. ud. brigade 13. divizije, komesar 1. i 2. Primorsko-goranskog partizanskog odreda, zamjenik komesara 3. brigade 13. ud. divizije i pred kraj rata komesar Artiljerijske brigade 13. ud. divizije. Za ratne zasluge odlikovan je slijedećim odlikovanjima: s tri Ordena za hrabrost, Partizanskom zvijezdom III. reda, Ordenom zasluga za narod II. reda, Ordenom bratstva i jedinstva II. reda, Ordenom za vojne zasluge II. reda i nosilac je Partizanske spomenice 1941. godine.

Poslije rata nalazio se na slijedećim dužnostima u Armiji: komesar artiljerijske brigade 12. i 23. ud. divizije, u partijskoj školi pri CK KPJ 1946. godine, organizacioni instruktor u političkom odjeljenju 23. ud. divizije i IV Armije, načelnik političkog odjeljenja 54. i 6. proleterske divizije, načelnik političkog odjeljenja Jugoslovenskog odreda na slobodnoj teritoriji Trsta, politički komesar puka u Celju, načelnik proleterske Cankarjeve brigade u Čakovcu, komandant 7. proleterske brigade u Virovitici i komandant Vojnog odsjeka Rijeke. Posljednja dužnost u Armiji bila mu je načelnik III odjeljenja riječkog područja. U činu pukovnika penzioniran iz JNA 1. oktobra 1963. godine.

Uz sve navedene dužnosti u JNA, Mile Trbović je bio i istaknuti društveno-politički radnik. Zadnje četiri godine kao član Redakcije aktivno je radio na sakupljanju građe za knjigu »Partizanska Drežnica.«

Simo Tomić

RATNI DNEVNIK NADE TRBOVIĆ

Svoj dnevnik mi je Nada dala ljeti 1953. godine u Zagrebu, kad se pripremala knjiga »Žene Hrvatske u NOB«. Tada se Nada liječila od teškog srčanog oboljenja, ali se nije izliječila.

Tko je poznao Nadu i prilike onoga kraja i vremena, lako je mogao već na prvim stranicama dnevnika prepoznati da ga je pisala ona: savjesna, vrijedna, uporna Nada, sa savršeno razvijenim osjećajem dužnosti i odgovornosti.

Rođena je u Drežnici, u selu Trbovićima 15. jula 1917. godine. Četiri razreda osnovne škole završila je u Drežnici, no i pored njezine želje, i pored odličnih ocjena, nije mogla nastaviti školovanje. Niti je bio običaj da žensko dijete ide u školu — mnogo je bilo i osnovna četiri razreda — niti je seljačka kuća imala sredstava za njezino školovanje. Trebalo je da dijeli sudbinu ostalih seoskih djevojaka — da se uda i rađa djecu. Ali Nada nije željela da se udaje. »Čudna je« — govorilo je selo. Čudna? Možda. Ali obična nije nikada bila! Još kao djevojčica, dijete, bila je izuzetno ozbiljna i stroga. Odbijajući da se uda, ušla je u dvadesetu godinu i tada je uz pomoć nekih rodaka uspjela da krene u svijet.

Godine 1937. ostavila je rodnu Drežnicu i stupila u školu za bolničarke u Zagrebu. Težnja za učenjem i za drugačijim životom bila je kod nje izuzetno jaka.

Kao učenica dolazila je na praktični rad u zagrebačku bolnicu na Svetom Duhu (danas bolnica »Dr Josip Kajfeš«). Vjerojatno je, da se pokazala dobra u radu — a Nada nije mogla biti drugačija — jer je nakon završene škole primljena na rad u istoj bolnici.

Brzo je Nada napredovala u bolničkoj struci. Radeći na odjeljenju kirurgije, kod dra Josipa Koporca, dra Josipa Kajfeša i drugih vrsnih kirurga, postala je pomoćna instrumentarka.

No ubrzo je došla godina 1941. i Nadin period zdravstvene službe se prekida. Kao Srпкиnja nije se mogla osjećati dobro u Zagrebu za vrijeme ustaškog terora. Čim je dozala o pokoljima i teroru u rodnom kraju, napustila je radno mjesto i vratila se u svoju Drežnicu da se nađe kraj roditelja i da dijeli groznu sudbinu s narodom i svojom porodicom.

Ubrzo započinje oružani ustanak. Drežnica se pokreće iz korijena, a Nada, i sama izrasla iz istog korijena, urasla je u pokret od samog početka. Dobila je zadatak da radi sa ženama, da osniva odbore AFŽ-a i da okuplja žene u zajedničkoj borbi. Njezina ozbiljnost bolje je pristajala uz žene nego uz omladinke, iako je još i sama bila mlada djevojka.

Kao bolničarka nije imala u prvo vrijeme gdje da radi, a kad je zimi 1942. godine osnovana u Drežnici partizanska bolnica, Nada je već nosila velik dio organizacije žena, a bolnica je dobila priučenu bolničarku Zoru Mikuličić iz Ravne Gore. Svakako je kod toga izbora igralo veliku ulogu i to, što je Nada bila pismena, točnije — vrlo pismena, te je bila potrebna ženama kao aktivista. Naime, u Drežnici su žene većinom bile nepismene.

Kao neumoran radnik izabrana je ljeti 1942. godine u Kotarski odbor AFŽ-a za Ogulin. Na Prvoj konferenciji AFŽ-a Jugoslavije, koncem 1942. u Bosanskom Petrovcu birana je u Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije. Nadino ime našlo se pored imena najuglednijih žena Jugoslavije, pored imena Kate Pejnović, Cane Babović i drugih. U proljeće 1943. godine birana je i u Okružni odbor AFŽ-a za Gorski kotar.

Nadin dnevnik obuhvaća samo jedan kraći period njezinog života i rada, ali govori dovoljno o njezinoj ličnosti i jednom izuzetnom vremenu za koje kao da je bila rođena.

* * *

Prve stranice sveske su iskinute i izgubljene. Korica nema. Na prvoj sačuvanoj stranici dnevnika stoji datum — 2. IV 1943. Tu je zabilježeno:

Kotarski odbor AFŽ-a za Ogulin ima 9 članica. Tu su nabrojeni svi seoski odbori, zatim broj odbornica i broj povjerenica za list. Od toga: intelektualki, radnica, seljanki — toliko, Hrvatica i Srpkinja — toliko.

I tako dalje, tu su sistematski poredani podaci za kotareve: Vrbovsko, Delnice, Čabar i Brinje. Kod svakog mjesta i sela stoji napomena da li je to oslobođeni ili neoslobođeni teritorij. I mnogo sitnih bilježaka sa strane.

Slijede zapisnici sa sastanka, nižu se imena sela i imena drugarica. Ako je naznačeno puno ime i prezime, pa i nadimak, znači da ta drugarica živi i radi na oslobođenom teritoriju, a ako je zapisano samo Julia, Frana, Katica, to znači da je mjesto neoslobođeno — kako se tada govorilo »u žici«. Talijani su tako čuvali sebe i svoju sigurnost da su oko grada ili sela postavljali gustu ogradu od bodljikave žice. Nada je bila oprezna jer, ako se bilježnica izgubi, ili na bilo koji način padne neprijatelju u ruke, ne smije se doznati koje su žene u AFŽ-u, tj. koje rade za partizane.

Dalje govore bilješke da je Nada Trbović bila u julu 1943. godine na partijskom kursu u oslobođenom Otočcu. Tu je i tjedni raspored sati i tema:

3. VII — subota prije podne: Historija Hrvatske od 8. stoljeća do danas. Partija novoga tipa.

Poslije podne: Lenjinizam. Diskusija.

4. VII — prije podne — Oktobarska revolucija. Uloga proletarijata.

Poslije podne — pismeni zadatak ...

Nižu se stranice požutjelog papira male sveske prošivene debelim koncem na osmini arka kockastog papira. Te izluzane stranice, taj čvrsti, nedovoljno ispisani rukopis, ti detalji čuvaju sliku jedne epohe, dočaravaju fizionomiju ličnosti koje već davno nema među nama, a koja se mogla formirati u neobično i nesvakidašnje doba.

Još nekoliko stranica. Tu je rječnik stranih riječi i izraza, ispisan zelenom tintom:

Pacifisti — pristaše mira.

Šovinizam — pretjerani nacionalizam.

Frakcija — viši stepen grupaštva.

Kvisling — prezime u Norveškoj, a ujedno norveški Pavelić.

Ima stotinjak riječi iz raznih područja. Nisu sve definicije posve točne i nekako su naivne. Znam da je za svaku nepoznatu riječ pitala i marljivo zapisivala i poslije čitala i pamtila, da joj ništa ne ostane nejasno i da što više nauči i zapamti. Slova su sitna, da ih što više stane — i slova i znanja — na te kockaste stranice sveske. Svakako je nastojala i da štedi papir.

* * *

Kao da između pisanih redova gledaju u mene crne, stroge i tople oči i tamno-puto lice, koje je moglo biti i vanredno lijepo, da nije bilo toliko ozbiljno i tvrdo. I sva ona, tvrda i zatomljena sama u sebe, ličila je na statuu. Tvrđ joj je bio

i stas, i hod, i njezina ozbiljna pojava, kao i tvrdi i masivni kamen na kome je nikla. Kao da ju je iz toga drežničkog kamena isklesala ruka nevještog kipara koji ne umije da stvara ljupkost, ne umije vanjskom licu udahnuti dušu, ali umije dati snagu, jer mu je materija — kamen — u tome pomogla. Duboka zbivanja u njoj samoj, nedefinirana i neizražena, dala su se tek katkad naslutiti, kad bi nešto sinulo u toplini očiju, ali samo na tren, dok se opet ne stegnu guste obrve i izraz ponovo otvrdne.

Nije voljela prazne razgovore. Voljela je da govori o borbi, o zadacima i dužnostima. Oduševljenje? O, da, bilo je i toga. Znala je naprosto zablistati ljepotom, ali se njezino oduševljenje gotovo uvijek odnosilo na naše uspjehe i pobjede.

Nosila je u sebi potrebu da se žrtvuje. Ta potreba gonila ju je do samouništenja. Bila je zadovoljna samo kad je imala više posla nego što ga može završiti, a u isto vrijeme nesretna, što ga ne može završiti.

Je li ikada ikoga voljela? To nije znao ni saznao nitko. Možda je i tada, kad smo se poznavale, voljela nekoga. Možda nekoga tu, iz naše sredine? Sve su djevojke po nekoga voljele. Neke su to krile, neke nisu. A nju je možda i neka lična, duboka zatomljena tragedija, učinila tako nepristupačnim stvorenjem koje negira samu sebe. Da li je nju netko volio? Tko bi to znao!

Nada je voljela pjevati. Naravno, pjevala je samo borbene pjesme, svojim dubokim altom, s nedovoljno sluha, ali sa žarom fanatika. Upravo kod pjevanja osjetio se kod nje žar koji se inače teško dao naslutiti.

Listam dragu, ostarjelu bilježnicu. Da. To je Nada. Njezin lik, njezin život.

Još jedan isječak iz dnevnika rada:

7. IX 1943. pošla iz Drežnice za Vrbovsko preko Mošuna.

8. IX — stigla u Mošune.

Tu je sve jasno. U kotar Vrbovsko moglo se ići i preko Jasenka i Gomirja, ali nije bilo sigurno. Moglo se, naravno, i preko Mošuna. Tu se morala obići Ravna Gora i Mrkopalj. (Ta mjesta je držao neprijatelj.) Zatim nekim šumskim stazama prema Srpskim Moravicama. No, ima i drugih kombinacija.

Ali iznenađuje podatak da je 9. IX stigla u Mrkopalj. Kako je za jedan dan došla u Mrkopalj? Osim toga, Mrkopalj je u rukama Talijana.

Naravno, sjetila sam se! Pa, to su dani kapitulacije Italije. Ona je na Mošunama doznala za kapitulaciju i vjerojatno je odmah uhvatila neki kamion. Putevi su se otvorili. Ali ona ne spominje u dnevniku da se nešto veliko dogodilo. Kapitulacija Italije! Dani kad je Gorski kotar zajedno s Primorjem plivao u kratkom deliriju oduševljenja, kad se jela čokolada, izvrsne mesne i riblje konzerve, kad je bilo cipela i donova i još svega što je rashodovano od jedne velike armije.

Nada nije dospjela da spomene te velike događaje. Tek daljim zapisima vidi se kako je ona taj veliki događaj u stvari ozbiljno shvatila. Pojačani rad, novi naponi, novo požrtvovanje. A znam da se beskrajno radovala. Kad smo se tih dana srele u Vrbovskom, grlila me, smijala se, blistala. No, tu radost nije povjerala dnevniku. Zurila se da što prije održi sastanke po novooslobođenim mjestima, da se upozna s drugaricama iz gradova i što brže nastavi rad.

Nižu se datumi:

10. IX — Zalesina.

11. IX — Brod-Moravice.

12. IX — Ravna Gora (masovni sastanak), Skrad, Kupjak.

13. IX — Stari Laz — masovni sastanak. Navečer sastanak odbora. I dalje,

i dalje . . . Vrbovsko, Lukovdol, Srpske Moravice, Drpe, Lokve, Kuželj, Osilnica, Čabar, Plesce, Tršće, Prezid, Gerovo, Crni lug . . . Tu je i sastanak Kotarskog odbora u Delnicama, pa opet Skrad, pa Vrbovsko, Gomirje, Ljubošina, Vitunj, Ogulinski Hreljin, Oklinak, Brestovac . . . Sela, sela, sela . . . Sastanci i odbori unedogled. Dva sastanka na dan, tri, četiri. Nije lako pronaći na karti sva ta sela, mjesta i naselja. Prije svega, to mora biti specijalka mjerila 1:25.000. Pokušajte izmjeriti predene kilometre. U to »zlatno doba« svuda su cestama kružili kamioni. Nada je lako mogla naći kamion za Čabar, za Delnice, Gomirje, ali za Oklinak, Brestovac, Vitunj, zaista ga nije mogla naći. To su zabačena sela, povezana samo uskim kolskim putevima. Znači, Nada je i tada vrlo mnogo pješačila, dok smo se svi vozili, u tim sretnim i kratkim danima kapitulacije Italije. A bili su to dani masovne radosti, dani zanosa i oduševljenja. Blistala je elektrika, jurili kamioni i naši vlakovi; bilo je hrane, odjeće, ćebadi. Borci u cipelama, u novim uniformama. Sve je stvaralo iluziju bliske slobode, osjećaj da je kraj rata blizu i sloboda pred nama. Iluzija je bila varljiva, teški dani su tek dolazili, ali smo nastojali da o tome ne mislimo. Nada je radila kao crv. Sva neobična zbivanja nisu je ni na jedan čas omela u radu, ali od sve te radosti nema ni traga na požutjelom kockastom papiru. Tu su samo dužnosti i bilješke 0 tome što treba da se učini, i to još danas, jer se sutra mora učiniti još više.

Svi su se divili Nadinoj energiji. Uživala je opće poštovanje, a žene, i gradske i seoske, cijenile su je i poštovale.

Nakon plime radosti i oduševljenja dolazi oseka. Prošli su lijepi dani slobode. Da opet pogledamo u bilježnicu:

8. X — Nijemci nadiru od Rijeke. Sastanak u Skradu. Ostajem na terenu Delnica. Teror. Narod u zbjegovima.

Opet Nada ide pješice. Prošlo je doba kamiona.

Brod na Kupi, Lešnica, zbjeg Delničana, Praport — Lokvarski zbjeg. Na putu noćila s I bataljonom II odreda.

16. X — ušla u sastav I bataljona II odreda.

22. X — evakuacija Čabra. Prodor Nijemaca u Gerovo.

30. X — pošla u zbjeg Tršća. Noćila u šumi.

2. XI — gerovske i tršćanske zbjegove rastjerali Nijemci. Narod utekao dublje u šume. Ima mnogo poginulih. Spavali smo u šumi bez vatre.

2. XI — ložili vatru; umnožavali radio-vijesti.

4. XI — politički čas s narodom zbjega. Odluke ZAVNOH-a.

5. XI — Hrib. Zbjeg. Napisala pismo svim odborima AFŽ-a, umnožila ga i poslala.

7. XI — iz delničkog punkta došla u lokvarski. Tu noćila. Bio je politički čas.

8. XI — prije podne proučavala materijale; poslije podne krenula u sušačku bazu.

Tako dan po dan. Tu je cijela jesen, zima i proljeće. Nije napisala ni da su se Nijemci povukli iz Gorskog kotara, ni da je pred Novu godinu oslobođeno Vrbovsko, ni da je kraj definitivno oslobođen i da Nijemci napadaju samo povremeno. No, sve se ovo daje zaključiti iz programa i zadataka:

1. Punu pomoć bolnici u Dobri. Sanitetski materijal. Namirnice, suđe. (Ovo znači da je bolnica preseljena iz Drežnice, pod najužasnijim uslovima, tjerana i napadana direktno od Nijemaca.)

2. Punu pomoć dječjim domovima, (u domovima su većinom bila smještena drežnička djeca. Većina njihovih majki poubijana je od ustaških »trupova« i Nijemaca. Bila je to 1944. godina, strašna godina u Gorskom kotaru, a najstrašnija za Nadinu napaćenu Drežnicu.)

3. Utjecati na žene čiji su muževi u domobranima, da ih pasiviziraju. I tako dalje, i dalje...

* **

Nada prelazi na novu dužnost. Iz dnevnika se vidi da je 29. aprila krenula na rad u bolnicu po naređenju Okružnog komiteta. Preuzela je dužnost higijeničarke. Tu je radila do 29. oktobra 1944. Ovo na prvi pogled nije jasno. Znalo se da je Nada bolničarka, ali je ipak stalno radila sa ženama na terenu. Osim toga, Nada je prije rata radila u velikoj zagrebačkoj bolnici kao pomoćna instrumentarka, a to je visoka kvalifikacija. A sada, higijeničarka. Treba da pregledava jesu li podovi i zahodi čisti, da kontrolira imaju li ranjenici ušiju itd. To može raditi svaka urednija osoba. Bilo je očito, da je Nadi nanesena nepravda i da je doživjela nerazumijevanje. No, to je posljednje što bi ona zapisala u dnevnik. Bila je previše ponosna, a da bi se nekome požalila. Nakon nekoliko godina, kad mi je dala svoj dnevnik, gorko se požalila na neke ljude koji je nisu razumjeli. Prigovarali su joj da se ne zna ophoditi sa gradskim ženama, da je kruta, previše vojnik itd. To ju je slomilo. Samo površan posmatrač i čovjek bez ljudskih kvaliteta mogao je u Nadi vidjeti samo ove osobine, koje su u stvari bile njezine vanjske osobine. Teško je reći tko je sve Nadi skrivio i zašto je nitko nije zaštitio, a ona, Nada, povukla se još dublje u sebe, otišla u bolnicu i s dostojanstvom se bacila i na najteži posao. Radila je pola godine kao higijeničarka. I konačno, satisfakcija! Bolnica u kojoj je radila, šalje je na najviši kurs. O tome govore posljednji redovi dnevnika:

Od 8. XI na kursu za više bolničare Glavnog štaba Hrvatske. Završila ga je s odličnim uspjehom. Zatim krenula u XII korpus na dužnost. Dobila prvi pištolj. Iz štaba Korpusa pošla u Korpusnu bolnicu. Doptovala do Obrovca i razboljela se. Ostala u bolnici kao pacijent...

Ovo »razboljela se« gotovo je jedino što je Nada u svome iscrpnom dnevniku rekla o sebi. To su ujedno i posljednje riječi napisane u dnevniku.

Nastavljam umjesto nje.

Dugo je Nada ležala u Korpusnoj bolnici u Obrovcu zbog proširenja srca. Kad se oporavila, nastavila je da radi u istoj bolnici. Nakon oslobođenja pohađala je pored redovnog posla večernju školu i položila četiri viša razreda osmogodišnje škole. Zatim je kao vojni stipendist završila srednju medicinsku školu. Radila je nekoliko godina kao medicinska sestra i postigla čin kapetana.

Nadu je naglo savladavala bolest, te je 1951. godine penzionirana kao invalid. Kad sam je posljednji put vidjela u Zagrebu 1953, i kad mi je dala svoju bilježnicu, odavala je teškog srčanog bolesnika. Teško je hodala, lice joj je imalo tamnu boju, usne su bile modre. Govorila je polako, a iz očiju joj je sjala umorna toplina. Djelovala je svečano, a iz nje je zračilo neko dostojanstvo i veliki, duboki mir.

U to vrijeme živjela je s majkom u Drežnici, a povremeno je dolazila u Zagreb na liječničku kontrolu. Jedno vrijeme se liječila u Radenskim Toplicama.

Godine 1953. u jesen zaoštrili su se odnosi između naše zemlje i Italije zbog Trsta. Malo je trebalo, pa da dođe do rata. Naša Armija je hitno izvršila mobi-

lizaciju. Nada je od ranije imala ratni raspored u mornarici. Na vijest o mobilizaciji doputovala je iz Drežnice u Karlovac i tu je iznemogla. Nada! Bila je i sama tako reći na izdisaju, a pošla da se javi na dužnost. Odsudan je za nju bio naporni put od Drežnice do Karlovca. Dalje nije mogla. Ostala je jedno vrijeme u Karlovcu kod sestre, a onda je prevezena u Zagreb, u bolnicu na Rebru. Umrla je u istoj bolnici koncem juna 1954. godine. Sagorjela kao svijeća. Sahranjena je na zagrebačkom groblju Miroševcu.

Jelena Stare Jančić

NIKICA TRBOVIĆ

Nikica je rođen u Trbovićima 1921. godine u siromašnoj porodici kakve su, manje ili više, bile skoro sve drežničke porodice koje su svoju egzistenciju i opstanak obezbjeđivale ne toliko od prihoda s malih površina posne i isparcelirane zemlje, koliko teškim i mukotrpnim radom po šumama Kapele, Gorskog kotara i Like.

Osnovnu školu završio je u Drežnici i, kao većina njegovih vršnjaka, nije mogao produžiti školovanje. Tako kao mladić u mnogočlanjoj porodici, ostavši vrlo rano i bez majke, radi za minimalnu i bijednu nadnicu da bi koliko-toliko doprinio izdržavanju čitave porodice. I u tim godinama gnjeva osjeća svu ogromnu nepravdu koju je režim stare Jugoslavije nametnuo radničkoj klasi, seljačkim masama i njemu kao pojedincu. Stoga je i logično bilo njegovo vrlo rano opredjeljenje za ideologiju radničke klase i njene avangarde —

Komunističke partije Jugoslavije. Pred rat učestvuje u mnogim štrajkovima i nepokolebljivo stoji na strani obespravljenih radnika i siromašnih seljaka, sazrijevajući i pripremajući se za događaje koji su bili 1941. godine sudbonosni za sve naše narode i narodnosti.

Po okupaciji naše zemlje Nikica se među prvim aktivira i po zadatku Partije učestvuje u pripremama ustanka i naše socijalističke revolucije. Zatim odlazi u partizane da se puškom u ruci bori protiv okupatora i domaćih izdajnika, za slobodu naših naroda i narodnosti i njihov sretniji život, za bratstvo i jedinstvo i novu socijalističku zajednicu zbratimljenih naroda i narodnosti.

U toku rata i revolucije prešao je put borca, komandira i komesara i kao istaknuti borac i omladinac biran je u mnoga društveno-politička rukovodstva na terenu. Sve te dužnosti obavljao je sa žarom istinskog i hrabrog borca i revolucionara.

U borbi za Jezerane teško je ranjen i ostao teški invalid. No, on se s tim.'

nikad nije mirio. U proljeće 1943. postao je sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a za Ogulin. Poslije kratkog vremena izabran je za člana Kotarskog komiteta KPH za Ogulin u kom je bio zadužen za rad omladinske organizacije. Usprkos svim teškoćama i preprekama Nikica svojom upornošću, hrabrošću i snažnom ljudskom voljom savladuje posljedice ranjavanja i maršira na čelu naših partizanskih redova.

Ne odsustvujući ni dana iz borbe, on u njoj aktivno učestvuje, ističe se i prednjači, vaspitava mlađe borce i omladince, okuplja ih oko naše Partije i svrstava u partizanske redove. Borci i starješine naših bataljona, odreda i brigada znaju Nikicu Trbovića po svim onim divnim osobinama koje su ga krasile: hrabrosti i odlučnosti u borbi, skromnosti, druželjubivosti i iskrenosti, po optimizmu i vjeri u uspjeh naše pravedne borbe i revolucije, po humanosti i drugim pozitivnim osobinama. Takvog ga znaju i svi ljudi Gorskog kotara i Primorja.

Znao je Nikica da postupa s ljudima ne samo u borbi nego i u svim drugim prilikama. Umio je da im se približi. Volio je ljude i uvijek je bio spreman da im pomogne. Bio je vedar i otvoren, taktičan i odmjeran. Svoj ugled i poštovanje kod ljudi stekao je služeći primjerom i ne štedeći ni svoj život u ostvarivanju borbenih i revolucionarnih ideala koje je proklamovala naša Partija i drug Tito. Nikica je naročito volio omladinu i u njoj uvijek vidio odlučujuću snagu naše borbe i socijalističke revolucije. Naša revolucionarna goransko-primorska omladina uzvraćala mu je tu ljubav svojom borbenošću i masovnim svrstavanjem u naše borbene redove.

Poslije rata, po potrebi i preporuci Partije, Nikica odlazi iz Jugoslavenske armije na rad u društveno-političke strukture našeg društva. I nije slučajno što su baš njega drugovi odabrali da pođe »na teren«. On je do tada stekao takav ugled u društvu kakav je upravo odgovarao na novim, također teškim dužnostima, u kraju koji je u ratu potpuno opustošen, gdje je trebalo dobro podmetnuti leđa da bi se uspješno rješavali problemi kojih je u našem kraju bilo na pretek, skoro kao i za vrijeme rata. Obavljajući poslije rata razne vrlo odgovorne funkcije u društveno-političkim zajednicama i organizacijama, Nikica s istim žarom borca daje cijelog sebe u djelo naše revolucije. On daje veliki doprinos ukupnoj socijalističkoj izgradnji naše zemlje. Svojim primjermom i upornim radom, ne štedeći trud i napore, ne tražeći za sebe neke posebne pogodnosti, upravo onako kako je to činio u ratu u kome nije štedio ni svoj život, stekao je visok ugled i trajno zadužio sve naše ljude da idu njegovim primjermom i primjermom miliona njemu sličnih boraca i graditelja našeg samoupravnog socijalizma, da idu i uporno se bore za ostvarenje ideala koje nam je u naša srca ulio drug Tito i naš Savez komunista.

Predanim radom i nesebičnim zalaganjem na svim funkcijama koje je obavljao u društveno-političkim organizacijama, Zadružnom savezu, Socijalističkom savezu, partijskim komitetima, Savezu boraca i drugim, drug Nikica se izgradio i uzdigao u uglednog društveno-političkog radnika. Kao partijski aktivist i borac imao je istančano osjećanje za istinsku revolucionarnu Titovsku liniju naše Partije i Saveza komunista. Bilo da je riječ o borbi naše Partije za ravnopravne odnose između država i u međunarodnom radničkom pokretu, ili o našoj nesvrstanoj opredijeljenosti, ili o samoupravnoj transformaciji našeg socijalističkog društva, o bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti ili o bilo kom drugom pitanju, Nikica je uvijek hrabro i odlučno provodio u djelo sve ono što je postavljala Partija. Takvim svojim radom motivirao je i druge komuniste i građane da se bore za izvršavanje određenih zadataka.

Herojsko vrijeme našeg NOR-a i poslijeratne izgradnje naše zemlje imalo je u njemu svog upornog i hrabrog borca, rukovodioca i organizatora. Svuda i na svakom mjestu, na borbenom položaju za vrijeme rata i u izgradnji zemlje poslije rata, drug Nikica se dokazivao radom i rezultatima rada. Takav je bio od prvih dana naše revolucije, takav je ostao do kraja svoga života. To je bio život dosljednog borca u borbi i izgradnji naše socijalističke zajednice.

Njegova prerana smrt ima neku duboku i dirljivu simboliku. Napustio je naše redove dostojanstveno, baš onako kako je radio i živio. Otišao je samo godinu dana pred jubilarnu četrdesetogodišnjicu naše revolucije kojoj je dao sve što je mogao, samo nekoliko dana pred smrt druga Tita kome je bio tako istinski nepokolebljivo privržen i zbog čije je bolesti, već i sam teško bolestan, bio druboko zabrinut.

Ilija Trbović

ČLAN MJESNOG KOMITETA I ORGANIZATOR USTANKA U DREŽNICI

Trbović Đure Nikola rodio se 1916. u selu Kojići. Potjecao je iz siromašne radničko-seljačke porodice. Njegovi roditelji Đuro i Milica imali su šestoro djece. S osmoročlanom porodicom nije se moglo živjeti od poljoprivrede. Zemlje su imali malo, a bila je i slabe kvalitete, neplodna. Tako brojna porodica održavala se uz težak i mukotrpan rad. Muškarci su radili u šumi i tucali kamen na cesti a žene su vodile kućne poslove, čuvala i odgajale stoku te obrađivale zemlju.

Nikolin otac Đuro bio je cestar. S porodicom je živio u državnoj kući u Stalku, gdje učestvuje u štrajkovima i drugim oblicima borbe protiv poslodavaca i ondašnjih vlasti. Stečeno iskustvo Nikola prenosi na radnike Drežnice i zajedno s njima organizira štrajkove protiv tamošnjih poslodavaca. Tadašnja veza s Primorcima snažno je utjecala na Nikolu i njegovu porodicu. Od svoje najranije dobi obavljao je teške poljoprivredne i šumske poslove. Bio je izložen gladi, nepravdi, ponižavanju i velikom fizičkom naporu. Teški uslovi života uticali su da se kao mladić opredijelio za radnički pokret. Član KPJ postao je 1937. godine. Učestvuje u svim štrajkovima šumskih i pilanskih radnika od 1936. do 1939. godine na području Drežnice, Jasenka i Hrvatskog primorja. Nikola nije bio obični štrajkaš, već organizator. On je zajedno s Dmitrom Trbovićem, također članom KPJ, stvarao sindikat šumskih i pilanskih radnika i nabavljačku zadrugu u Drežnici.

Bio je jedan od boraca za pravedniju socijalnu i nacionalnu politiku i borio se protiv svih oblika bespravljia. Kao član KPJ radio je na podizanju svijesti stanovništva Drežnice. Organizirao je čitalačke grupe na kojima je proučavana poljoprivredna i marksistička literatura. Svojim radom i poštenjem stekao je simpatije svih stanovnika Drežnice.

Zbog svoje revolucionarne aktivnosti bio je proganjan od bivšeg režima. Nikola je jedan od organizatora ustanka 1941. u Drežnici i Viševici. Kao član Mjesnog komiteta KPJ u Drežnici bio je zadužen za formiranje prvog partizanskog logora, što je s puno volje, požrtvovanja i savjesti u potpunosti obavio.

Bio je i prvi komesar prvog partizanskog logora 1941. godine. S komunistima Hrvatskog primorja vršio je zajedničke akcije i borbe protiv okupatora.

Nikola je bio pošten, discipliniran i odan komunista. Bio je veliki drug i prijatelj. Uživao je povjerenje i simpatije svojih drugova i sredine u kojoj je živio. U IV neprijateljskoj ofanzivi bio je ranjen. Poginuo je u borbi na Neretvi 1943. godine.

Rade Radojčić

VIJEĆNIK AVNOJA

Kad je riječ o Radi Trboviću iz Drežnice, učesniku NOB i vijećniku AVNOJ-a, onda već na samom početku treba konstatirati da je Rade bio i do svoje smrti ostao onaj tipični Drežničanin, revolucionar i narodni čovjek. Njega je Drežnica odgojila, a on je nju revolucionirao. Njega nitko od njegove Drežnice nije mogao odvojiti. On je žarko volio svoj narod. To je bila ona istinska sprega čovjeka s ljudima i ljudi s pojedincem. Rade je počeo kao drežnički kirijaš i kroz revolucionarnu borbu postao ličnost dostojna svoga naroda.

Rođen je 1904. u Trbovićima u Drežnici. Njega su zvali Rade Dmitrin, neki su se šalili i zvali ga Rade Megašov, pa onda Rade Šljaka, stari Rade i konačno čika Rade Trbović. Bez obzira koje se ime pomenulo svi su uvijek znali na koga se to odnosi.

Radin otac Dmitar i majka Marica imali su šestoro djece, dva sina (Radu i Miću) i četiri kćeri (Miliju, Miku, Koku i Nadu). Rade je bio najstarije dijete. Ostao je s ocem i majkom, a mlađi mu brat Mića otišao je na rad u Francusku. Kasnije se u Drežnici pričalo da je Mića bio borac internacionalnih brigada u Španjolsko-gradanskom ratu, ali to nije nikad pouzdano potvrđeno. Kćerke su se poudale osim Nade koja je umrla kao oficir JNA.

Rade je završio 4 razreda osnovne škole u Drežnici. Drugog školskog obrazovanja nije imao. Međutim, on je bio izuzetno talentiran mladić. Mora se ovom prilikom reći i to da je Rade mnogo toga shvatio i naučio od svog oca Dmitra. Taj stari Dmitar bio je zaista izuzetna ličnost. Bio je samouk, učestvovao je u I svjetskom ratu, bio ranjavan i za njega se pričalo »Taj što očima vidi, rukama stvori«. Rade je od oca poprimio mnoge osobine i radne navike. I otac i on bili su radini ljudi i dostojni uvažavanja i poštivanja. Takva mu je bila i majka Marica koja je dobila naziv »planinka«, što je u to vrijeme značilo da se radi o veoma vrsnoj domaćici koju svako uvažava. »Planinka« Marica bila je najpriznatija žena u Trbovićima i široj okolini.

Kao najstarije i muško dijete počeo se baviti radovima u šumi a potom nastavlja i samostalno da radi na pilani. Rade je vrlo brzo postao samostalna ličnost, iako se nije odvajao od oca i majke.

Godine 1924. otišao je na odsluženje vojnog roka u poznati 5. pješadijski puk u Valjevo, gdje je postao i komandir odjeljenja teških mitraljeza. On je bio vrijedan vojnik i vrstan mitraljezac. Vratio se iz vojske 1926. godine u svoje Trboviće koje je neizmjereno volio, U tom periodu se i oženio sa Sirnicom Trbović i s njome nastavio svoj porodični život.

Rade i njegov otac su bili ugledni i relativno imućni ljudi. Oni su svojim radom sebi obezbjeđivali relativno visok standard.

Kirijaši su bili značajna radna snaga u šumskim radovima. To je bio specifičan dio radničke klase, koji je morao imati neku svoju ličnu materijalnu osnovu za kirijaški poziv, a to znači imati u ličnom posjedu konjsku ili volovsku zapregu i pribor za rad. U toj tegobi rada i života Rade je počeo razumijevati svoj položaj i položaj svojih drugova kirijaša. On i njegovi drugovi su uvidjeli dvije krupne činjenice i to: 1. oni su morali da se bave teškim radom i 2) njihov rad je bio sveden na najnižu vrijednost rada. U istom položaju su se nalazile i drvosječe, tesari, pilanski radnici i drugi. Kroz sve to jasno se uočavalo da je jedina mogućnost izlaska iz ovakve situacije da se organiziraju na jednoj široj osnovi. U tome su radnici Drežnice dobili svoju jedinu šansu.

To je vrijeme kada na revolucionarnu scenu stupaju drvosječe, kirijaši, pilanski radnici i svi radni ljudi i stanovnici Drežnice. U toku je masovno učlanjivanje u sindikat drvodjelskih radnika Jugoslavije čije je sjedište bilo u Zagrebu. Rade Trbović je tada u centru tih zbivanja. Među prvim učestvuje u radu tih sindikata, a kao uticajan i ugledan za sobom povlači i masu drugih ljudi. Izabran je u prvi Izvršni odbor sindikalne podružnice i ostao u njemu do kraja. Učestvuje u svim štrajkovima i drugim akcijama, u sklapanju kolektivnog ugovora i jedan je od potpisnika tog ugovora, prisustvuje zborovima radnika itd. On uzima aktivnog učešća u objašnjavanju ciljeva sindikalnog pokreta i neophodnosti štrajka te potrebe da se Drežničani čvrsto zbiju u radničke redove da bi mogli da se odupru žandarmima, poslodavcima i pojedinim plaćenicima režima. Riječ Rade Trbovića na svim skupovima radnika imala je posebnu težinu. Bio je jedan od najboljih i najvrednijih radnika.

Kao već provjereni radnički borac postao je kandidat za člana Komunističke partije krajem 1939. godine. Kandidatura za člana KP stvara mu i teškoće. Trebalo je učiti, čitati materijale, proniknuti kroz teoriju marksizma u ciljeve radničke borbe i ciljeve revolucije. To ne ide lako. Ali, Rade ni tu nije bio slabiji od drugih. Učio je na večernjim časovima, na čitalačkim grupama, posebno od starog Marka Trbovića, njegova tasta, i jednog od rijetkih koji je bio član američke, sovjetske i jugoslavenske komunističke partije.

Sve te revolucionarne aktivnosti, kao i neprekidni kontakt s Markom Trbovićem i drugim komunistima, omogućilo mu je šire i svestranije sagledavanje potreba za unapređenjem revolucionarnog pokreta u Drežnici. Bez obzira na poteškoće Rade se u tome dobro snalazio.

Revolucionarna kretanja u Drežnici poprimaju buran tok od 1937. godine pa sve do ustanka 1941. godine. Ta kretanja poklapaju se u potpunosti s dolaskom druga Tita na čelo Partije i novim poletom radničkog pokreta u cijeloj zemlji. U tim kretanjima na terenu Drežnice Rade Trbović je neprekidno u prvim redovima. On je sindikalni aktivista, član zemljoradničke zadruge koja okuplja napredne Drežničane i u kojoj glavnu riječ vodi Dmitar Trbović, organizacioni

sekretar Mjesnog komiteta KPH za Drežnicu. Rade je za sve to vrijeme i odličan radnik i kirijaš tako da kroz cjelokupnu ovu aktivnost još prije rata stječe veliki ugled i autoritet.

Početkom ustanka Rade je jedan od njegovih organizatora. On je u stalnom kontaktu s partijskom organizacijom po čijim direktivama djeluje. Njegova žena Sirnica i sestra Nada također su učesnice NOP-a od samog početka, a sin Marko i mlađi sin Mihajlo od 1944. godine.

Rade Trbović je u revoluciji dobio zadatak da radi u pozadinskim organizacijama i organima narodne vlasti. U jesen 1941. godine primljen je za člana KPH. Jedan od prvih partijskih zadataka bio je da formira partijsku ćeliju za sela Trboviće, Pražice i Jagetiće. Ovaj zadatak on uspješno obavlja još prije kraja 1941. godine i postaje sekretar ove organizacije. Početkom 1942. godine postao je član Mjesnog komiteta za Drežnicu.

U to vrijeme i u tom svojstvu on zajedno sa Savom Vukelićem, komandantom centralnog logora, neposredno učestvuje u organiziranju rezervnih partizanskih jedinica u Drežnici. Po formiranju Kotarskog komiteta za Ogulin 1942. godine Rade je član KK KPH kao i član Kotarskog NOO za Ogulin. U 1942. godini učestvuje kao delegat KK KPH za Ogulin u radu Okružne partijske konferencije za Okrug Karlovac. Formiranjem Okružnog NOO za Gorski kotar postao je član i tog rukovodstva. S te dužnosti kandidiran je i izabran za vijećnika ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Nesebično radi na organizaciji ustanka najprije u Drežnici, a kasnije i u Gorskom kotaru. Kao član narodnooslobodilačkih odbora i rukovodstava on posebno djeluje u borbi protiv četništva na terenu Gomirja, Ljubošine i drugih mjesta. U radu je bio discipliniran i uvijek je sve zadatke izvršavao na najbolji način. Zato je stalno bio na terenu i neprekidno obilazio pojedina naselja i organizacije pokreta. Govorio je lijepim i razgovjetnim narodnim jezikom koji su svi razumjeli, pa i kada je objašnjavao i najkompliciranije probleme. Bio je delegat Gorskog kotara na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. XI 1943. godine. Rade Trbović je s drugom Petrom Komadinom, koji je izabran u ime Hrvatskog primorja i s kojim je još od prije rata iz vremena sindikalnih borbi bio lični prijatelj, stigao u Jajce da učestvuje u svečanom činu stvaranja NOVE JUGOSLAVIJE.

Zajedno s imenima druga Tita, Kardelja, Pijade, Ribara i drugih upisano je ime vijećnika Rade Trbovića kao potpisnika odluka AVNOJ-a i jednog od utemeljivača nove socijalističke Jugoslavije. U originalnom dokumentu II zasjedanja AVNOJ-a, koji se nalazi u Muzeju revolucije u Jajcu, prezime i ime Trbović Rade upisano je u spisak vijećnika iz HRVATSKE na strani br. 5, pod rednim brojem 32.

Po povratku iz Jajca nastavlja da radi s novim žarom i novim elanom na oslobođenju zemlje i stvaranju narodne vlasti. On je na zasjedanju u Jajcu imao prilike da se sretne s drugom Titom i s mnogim drugim revolucionarima. To je obogatilo i proširilo njegova saznanja.

Učestvovao je i na Drugom zasjedanju ZAVNOH-a gdje uspješno predstavlja Gorski kotar.

Rade Trbović već dugo prije rata, a posebno u toku revolucije, intenzivno radi na stvaranju istinskog bratstva i jedinstva naših naroda. On djeluje uspješno u hrvatskim selima Gorskog kotara isto kao i u srpskim oko Gomirja. Brzo stiče veliko povjerenje u narodu jer je neposredan. Njegov pristup ljudima je mogao, na prvi pogled, izgledati i grub jer je bio bez uvoda i uvijanja. Pokazalo se da

takav pristup Gorani vole. Rade je bio jedan od takvih ljudi koji nije znao slagati, niti se znao uvijeno izražavati.

Prilikom jednog povratka sa zadatka iz Musulinskog Potoka prema Drežnici (januar 1944), na mjestu zvanom Paljerovac, u iznenadnom noćnom susretu teško je ranjen u nogu. Odatle je prenesen u bolnicu kraj Broda na Kupi u selo Kuželj gdje mu je amputirana desna noga. Kasnije je upućen preko partizanskog aerodroma u Beloj krajini u Bari u savezničku bolnicu gdje je liječen do kraja rata.

Po povratku iz Italije Rade se, iako teški invalid, aktivno uključuje u rad narodne vlasti u Ogulinu i Drežnici. U svojoj biografiji on piše: »Svjestan narodne revolucije, iako sam bio teški vojni invalid, vršio sam razne političke i privredne dužnosti. Bio sam dugo godina član KK KPH Ogulin, član NO za Ogulin, član Izvršnog odbora Socijalističkog saveza kotara Ogulin, član Kotarskog odbora Saveza ratnih vojnih invalida za kotar Ogulin, član Općinskog komiteta KPH za Drežnicu i član drugih društveno-političkih organizacija Drežnice«. Sve ove funkcije Rade je vršio volonterski, besplatno i s puno odgovornosti. Iz ovog nabrojanja mnogobrojnih funkcija vidi se velika aktivnost Rade i angažovanja na mnogim značajnim zadacima. On odlazi u penziju kada mu je jako oronulo zdravlje koje mu više nije omogućavalo aktivan rad. I kao penzioner učestvuje aktivno u društvenom radu koliko mu to njegovo slabo zdravlje omogućava.

Umro je u bolnici u Zagrebu 3. augusta 1974. godine u 70. godini života -i svečano sahranjen u Partizanskoj Drežnici.

Povodom smrti Rade Trbovića njegovim sinovima stigli su mnogobrojni telegrami saučešća iz cijele zemlje, posebno od mnogih uglednih ličnosti javnog života naše zemlje, među kojima i drugovi Kiro Gligorov, Jakov Blažević, Pero Car, dr Ivo Margan, a Ivo Perišin, predsjednik Sabora SRH, u svom telegramu kaže: »S velikom tugom primio sam vijest o smrti Vašeg oca i istaknutog borca Rade Trbovića. Sve one koji su znali njegovu djelatnost u radničkom pokretu prije rata u borbi protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika, za jedinstvo i bratstvo naših naroda, doprinos i zalaganje druga Rade ostat će u nezaboravnom sjećanju. I Sabor SRH i svi mi njegovi suborci i vijećnici izgubili smo odličnog druga i nepokolebivog komunistu, čije ćemo djelo nastaviti da gradimo«.

Rade Trbović u revoluciju stupa kao radnik, kirijaš, a izlazi iz nje kao rukovodilac i funkcioner, član AVNOJ-a, utemeljivač nove socijalističke Jugoslavije.

Mi smo Drežničani posebno ponosni da je i jedan od nas, naš Rade, stavio svoj grubi, tvrdi radnički potpis na dokument koji je označio utemeljenje Nove Jugoslavije 29. XI 1943. godine. Taj čin je ovjekovječen u historijskom Jajcu gdje se i danas može vidjeti potpis Rade Trbovića među potpisima dvjesto četrdeset delegata.

Bude Bosnić

NARODNI HEROJ RAJKO TRBOVIĆ

Rajko je rođen 1921. godine u zaseoku Trbovići. Njegov životni put bio je težak i mukotrpan. Rajko je kao dijete ostao bez majke. Takav gubitak teško je nadoknaditi. U petnaestoj godini zaposlio se na pilani u Jageticama kao ložač. Već tada je vidio bijedu i neimaštinu ostalih Drežničana. Aktivno je učestvovao u štrajkovima koji su bili organizirani u tom periodu. Naš Rajko nije mogao tada ni pretpostaviti da će ta pilana u toku NOR-a postati legendarna i biti ponos ne samo Drežničana već i čitave primorsko-goranske regije. Paljena od neprijatelja nekoliko puta, stalno je obnavljana i služila narodu u tim najtežim danima. Na toj istoj pilani održavane su partijske i skojevske konferencije. Tu je održana konferencija na kojoj je u februaru 1942. godine formiran KK SKOJ-a a nekoliko dana kasnije Općinski komitet SKOJ-a za Drežnicu. Eto, tu je radio i kalio se naš budući heroj. Nakon toga napustio je pilanu i krenuo u drugu neizvjesnost. Otišao je u mornaričku podoficirsku školu. Rajko je bio dobar pitomac i školu je završio s odličnim uspjehom. Podoficirsku dužnost obavljao je nepunu godinu dana, do kapitulacije Jugoslavije. S dvojicom drugova uspio je izbjeći zarobljavanje i tako se ponovo našao u Drežnici. Odmah se povezuje s Markom Trbovićem, sekretarom Mjesnog komiteta i prihvata direktive Komunističke partije.

Među prvim iz sela Trbovića odlazi u partizanski logor u Lokvice nedaleko sela Tomića. Već tada vojno stručno znanje druga Rajka dolazi do punog izražaja. Obučavao je omladince iz nastave gađanja, rukovanja puškom i puškomitraljezom. Rajko je iz dana u dan zapaženiji i sve više cijenjen. Napredovao je i primjerom sticao simpatije drugih. Postati komandir čete u proljeće 1942. godine bila je velika čast i priznanje. Tom hrabrom četom komandovao je do posljednjeg dana. Kao omladinac postao je skojevac decembra 1941. godine, a dva mjeseca kasnije član Komunističke partije Jugoslavije kojoj je ostao vjeran do posljednjeg dana. Taj dvadesetogodišnji mladić učestvovao je u svim borbenim akcijama koje su izvodili partizani prvog partizanskog logora. Rajko je prvi puškomitraljezac. Jedna od prvih akcija bila je paljenje pilane na Mošunama. Učesnik je i drugih borbenih akcija koje su tada izvođene. Jedna od zapaženih je zasjeda na raskrsnici Ogulin — Drežnica — Novi Vinodol. U toj akciji su uništena dva talijanska kamiona, zaplijenjeno mnogo ratnog materijala i druge opreme. Kasnije su se redale druge borbene akcije: napad na Breze, oslobođenje Jasenka, zasjeda kod Žute Lokve, zasjeda na Maljkovcu kod Brinja, napad na Jezerane i Stajnicu, osvajanje Begovog Razdolja u Gorskom kotaru i učestvovanje u drugim akcijama koje je izvodio bataljon »Marko Trbović«. I tako, iz borbe u borbu, uz pjesmu i veselje, ponosni na postignuto, a svjesni da ih još mnogo toga čeka, 1. i 2. udarni bataljon dobili su zadatak da likvidiraju ustaški garnizon u Modrušu. Sve je bilo precizirano pa je i 1. četa dobila borbeni zadatak. Nikola Ivošević — jedan od učesnika u napadu na Modruš — ovako je iznio svoja sjećanja o ovoj uspješno izvedenoj akciji:

»Četa je preko Kapele marširala čitavu noć. Bili smo raspoloženi, uvjereni da ćemo uspjeti. Rajko nije marširao sa četom. Ostao je da mu šuster završi cipele koje su za njega bile naručene. Razlog je jednostavan — komandir je nosio cipele broj četrdeset šest i nije imao sreću da među zarobljenom opremom pronađe i odgovarajuće cipele. Stigao nas je kada smo prilazili polaznim položajima. Svakako — u novim cipelama. Na dati znak i prema ranijem dogovoru

napad je počeo. Borba je bila vrlo oštra. Ustaše su se uporno branili. Svaka kuća bila je pravi bunker, što je neprijatelju išlo u prilog. Pored postojećeg naoružanja vrlo uspješno su korišteni bombaši koji su pod neposrednim rukovodstvom našeg komandira zauzimali sobu po sobu, kuću po kuću. Nakon nekoliko sati aktivnog napada naših snaga otpor neprijatelja je skršen. Ustaše su u paničnom bijegu odstupali prema Josipdolu i Ogulinu. Dakle, prvog dana, 12. augusta 1942. godine likvidirano je ustaško uporište u Modrušu, a četa kojom je komandovao Rajko Trbović odigrala je značajnu ulogu. Toga dana nismo uspjeli zauzeti gradinu. Sve do večeri čuo se po neki pucanj, ali drugih aktivnosti nije bilo. Cijele noći nije ispaljen ni jedan metak. Četa se sređivala i odmarala sve do svanuća. Pretpostavljajući da se neprijatelj vjerovatno povukao, 1. vod naše čete dobio je zadatak da to provjeri i zaposjedne gradinu. Krenuli smo u koloni prema vrhu. Velika strmina, brisan prostor, tek po koji žbunčić. Dan topao i sunčan, mrtva tišina, neprijatelj ne reagira pa smo se nekako slobodno kretali. Međutim, kada smo mislili da smo na cilju, dogodilo se što nismo očekivali. Ustaše su na nas otvorili uragansku puščanu vatru, počeli otiskivati veliko kamenje koje je bilo ubitačnije od samih metaka. Ni podrška s polaznog položaja nije nam pomogla. Povlačili smo se nezaštićeni. Na toj strmini gine komandir čete Rajko, politički delegat voda Dušan Ivošević, a teško je ranjen i komandir voda Rade Ivošević iz Lisine. To je za nas bio veliki udarac. Ali, u ratu se nema vremena tugovati. Još istog dana u čitavom bataljonu orila se pjesma »Oj ustaše rođena vam majka, platit ćete komandira Raj ka«.

Tako se ugasio život komandira Raj ka, narodnog heroja. Uz sve počasti sahranjen je u mjesnom groblju zaseoka Trbovići.

Mile Trbović

DMITAR VUKELIĆ — PIMIĆ, KOMANDANT BATALJONA

Rođen je u patriotskoj porodici 1912. godine u Vukelićima, općina Drežnica, od oca Milana i majke Save koji su u braku imali šestoro djece. To je bila porodica najtipičnijih gorštaka koja je došla u Brezno negdje poslije prvog svjetskog rata.

Po završetku osnovne škole DMITAR je otišao u Brezno sa svojim ocem i ostalom rodbinom. Tako je postao šumski radnik.

Odlazio je i na privremeni rad u slavonske planine (Papuk i Krndiju) na Cer, Jastrebac i Kopaonik u Srbiji, u neke bosanske planine i drugdje. Odlazeći na rad u druge krajeve, upoznao je veliki dio naše zemlje, susreo se i upoznao s radnicima iz raznih krajeva i sve više dolazio do spoznaje o potrebi jedinstva radničke klase. Kad je u Drežnici došlo do razvoja revolucionarnog pokreta i stvaranja podružnice revolucionarnih sindikata, DMITAR pristupa toj podružnici i učestvuje u štrajko-

vima šumskih i pilanskih radnika i kirijaša. Tako je izgrađivao sebe kao budućeg borca naše revolucije kojoj je ostao dosljedan do svoje smrti.

Vojsku je služio u Beogradu. U vojsci je postao kaplar-desetar. Bez obzira na uslove života u toj vojsci, DMITAR je naučio mnoge što mu je kasnije dobro poslužilo kao partizanskom starješini.

Agresija na bivšu Jugoslaviju, aprila 1941. godine, i kapitulacija bivše Jugoslavije zadesila ga je u vojsci. Navodno se nalazio u rejonu Gornjeg Jelenja ili Kamenjaka. S njim je bilo još Drežničana. Svi su se vratili u rodni kraj da sačuvaju sebe i svoje oružje i da sačekaju razvoj događaja.

Po povratku u Brezno DMITAR se osjećao kao kapitulant. On je u svom životu proveo preko šest godina u vojsci i sav taj njegov trud i napor odjednom je postao uzaludan. Država je nestala, vojska se raspala i, nasuprot njegovom patriotizmu, uspostavljena je fašistička vladavina terora.

Međutim, on ni tada nije klonuo duhom kao ni njegovi rodaci i sunarodnici, već je tražio izlaz u međusobnom povezivanju sa svojim Breznacima i Drežničanima. Sticajem okolnosti njihov kućni prijatelj bio je jedan član KP iz Drežnice od koga su mnogi saznali.

Svi Pimići su bili već 1941. godine opredijeljeni za ustanak.

Na poziv KPJ 1941. godine DMITAR dobrovoljno odlazi u partizanske redove. Otišao je u breznarski partizanski logor. Svi su ga znali kao odvažnog, iskusnog vojnika, poštena čovjeka i velikog patriotu. Krajem 1941. godine primljen je u Komunističku partiju Jugoslavije.

U breznarskom partizanskom logoru brzo je uočeno da je DMITAR PIMIĆ nadaren vojnik i da bi bilo šteta da se njegovo iskustvo ne koristi. To su bili, pored ostalog, i razlozi da su ga partizani izabrali za svog prvog partizanskog komandira čete.

Ceta kojom je komandovao ušla je potom u sastav .1. partizanskog bataljona »Marko Trbović«.

Kao komandir čete Dmitar se odlično snašao. U četi je poduzeo mjere obučavanja ljudstva, razvijanja drugarstva, discipline i revolucionarne svijesti kod boraca.

U borbi protiv neprijatelja u Begovom Razdolju, juna 1942. godine, komandir čete Dmitar Pimić bio je teško ranjen. Puščano zrno mu je polomilo kosti na lijevoj nozi, tik iznad gležnja. Prevezen je u partizansku bolnicu u Drežnicu. Bio je liječen pod teškim uslovima. Nije bilo ni lijekova, ni zavoja, čak ni soli. Rane su mu se ucrvale, ali je ipak sve to prebolio.

Nakon toga Dmitar Pimić više nije mogao komandovati četom. Bio je jedan od onih slavnih partizanskih komandira četa koji su u ratu dokazali da i četa predstavlja samostalnu i udarnu snagu ako s njom komanduje čovjek koga borci uvažavaju i kome vjeruju.

Poslije mukotrpnog liječenja Dmitar Pimić nije klonuo duhom. On je nastavio da radi. Postavljen je za komandanta mjesta Drežnice i tako zamijenio Miloša Radovića Rajkana koji je prekomandovan na novu dužnost.

To je bio vrlo težak zadatak za njega i za sve članove Komande. Dmitar i članovi Komande mjesta uspješno su izvršili svoje zadatke.

Okružni komitet KPH za Gorski kotar i Štab V operativne zone složili su se da se Dmitra Pimića postavi za obavještajca u Pokrajinski obavještajni centar, zvani POC. To je bilo negdje koncem 1943. ili početkom 1944. godine. Dmitar je tada otišao na novu dužnost u Centar za obavještajne poslove. Bio je to za njega sasvim nov oblik rada i borbe. Sve do tada on se s neprijateljem sučeljavao otvoreno i javno, a od tada morao je shvatiti i zakone tajne borbe. Iz Gorskog kotara gdje je Centar imao sjedište (Delnice, Kupjak i druga mjesta) upućen je u Istru radi izvršavanja obavještajnih zadataka. U toj ulozi zateklo ga je i oslobođenje naše zemlje.

Pri konačnom formiranju jedinica KNOJ-a (Korpusa narodne odbrane Jugoslavije) Dmitar Pimić je postavljen u odjeljenje OZN-e V. KNOJ-eve divizije, a potom je u jedinicama JNA neprekidno radio kao pripadnik službe bezbjednosti. Jedno vrijeme radi i u Odjeljenju bezbjednosti Vrhovne komande. Na kraju svoje vojničke karijere radio je u organima bezbjednosti graničnih jedinica, a potom je penzioniran u činu pukovnika JNA.

Dmitar Pimić je prošao sve vojničke faze, od kaplара, desetara do pukovnika. Odlikovan je s više ratnih domaćih i stranih odlikovanja. Umro je 3. marta 1970. godine u Beogradu i sahranjen uz dostojne vojne i građanske počasti.

*Iliko Radulović
Marko Trbović*

KOMANDIR ZAŠTITNOG VODA PARTIZANSKE BOLNICE

Nikica Vukelić rođen je 10. septembra 1913. godine u selu Vukelićima.

Potječe iz vrlo siromašne seljačke porodice. Otac Jovan i majka Narandža imali su petoro djece, dva sina i tri kćeri. Najveći dio svog radnog vijeka otac je proveo kao lučki radnik u Rijeci, a manji dio kao šumski radnik. Zena s djecom borila se s bijedom i siromaštvom na malo oskudne zemlje.

U tako siromašnoj porodici Nikola osjeća sve tegobe neimaštine. Obzirom na veliku udaljenost, teško mu pada školovanje u Drežnici pa je, kao dijete siromašnih roditelja, samo djelomično završava. Isto tako pogađa ga težak fizički rad od rane mladosti. Međutim, on se nikad ne žali na svoj težak život, nego nastoji da s bratom Radom pomogne siromašnim roditeljima u izdržavanju sedmočlane obitelji. Kao pošten i marljiv radnik on s ocem, a poslije i s bratom, radi po šumskim i građevinskim radilištima na održavanju cesta. Međutim, zbog nezaposlenosti i ograničene zarade, sve je to bilo malo da bi se familija oslobodila siromaštva.

Odsluženjem vojnog roka i povratkom kući Nikica mnogo ozbiljnije djeluje među svojim seljanima i radnicima. Od povučenog i u sebe zatvorenog dječaka postaje on otvoreniji i komunikativniji. Upušta se u rasprave o izborima, o teškom položaju radnika i o organiziranju u sindikate. Kreće se među naprednim radnicima. Naročito se ističe u štrajkovima koji se organiziraju radi poboljšanja ekonomskog položaja šumskih radnika i kirijaša. On je čvrsto povezan s naprednim ljudima koji su osnovali Nabavno-potrošačku zadrugu u Drežnici koja je bila trn u oku trgovcima. Njom je rukovodio odbor u kojemu je bilo i članova Partije. Njegov rad i aktivnost zapaža i partijska organizacija i on postaje član KPJ već 1939. godine. Članstvo u KPJ značilo je mnogo za njegovo daljnje učešće u borbi drežničkih komunista.

Poslije kapitulacije stare Jugoslavije Nikica se nalazio kod kuće i odmah pristupio pripremanju oružanog ustanka u selima Vukelići i Tomići. Dolaskom Ive Markinkovića u Drežnicu Nikica se predao sav tom zadatku i kao član Partije postao je jedan od organizatora narodnog ustanka. On učestvuje u svim akcijama oko organizacije partizanskih odreda i izgradnje partizanskih logora. Stalno je s rukovodiocima i organizatorima ustanka u Drežnici s kojima ide po zborovima i govori o pozivu Partije na oružani ustanak. On stupa odmah i u prvi organizirani partizanski logor 1941. godine u Drežnici, gdje kao član Partije dobiva važne zadatke. Stalno učestvuje u akcijama protiv Talijana.

Prilikom oslobodjenja Drežnice 9. oktobra 1941. u njegovoj kući, po zahtjevu rukovodstva iz centralnog logora, Nikičine sestre su sašile crvenu zastavu i na njoj izvezle srp i čekić. Pod tom su zastavom partizani marširali na zboru u oslobođenoj Drežnici. Njegova sestra Danica bila je prva omladinka u Drežnici koja je postala član KPJ, a i prva žena koja je stupila u operativnu jedinicu da se bori puškom u ruci. Bila je primjeran borac i član KPJ u 1. četi 1. udarnog bataljona sve dok nije bila ranjena na Ličkoj Jesenici u januaru 1943. godine. Kao ranjenik dospjela je u bolnicu Vrhovnog štaba i s ranjenicima prošla kroz IV i V ofanzivu.

Nikica je bio veliki praktičar. Znao je prenositi direktive i agitirati među ljudima. Postao je prvi sekretar partijske organizacije u četi bataljona »Marko Trbović«. Učestvovao je u svim akcijama koje je ova jedinica vodila i bio uzoran borac. Od mnogih akcija naveo bih samo neke u kojima je sudjelovao:

rušenju telegrafskih stupova između Drežnice i Jezerana u septembru 1941, borbi na Mekuši, gdje su potučeni Talijani u dva kamiona, borbi s Talijanima kod Žute Lokve poslije razbijanja centralnog logora, zatim u akcijama na Jezerane u decembru 1941, na Jasenak u januaru 1942, na Stajnicu, Krivi Put, Begovo Razdolje, Severin na Kupi, Gomirje, Ravnu Goru i mnoge druge. Nikica je prošao sve ove borbe i u njima se pokazao kao pravi ratnik. Nije mu bilo lako da u 1. četi među hrabrim borcima služi primjerom i da bude prvi u jurišu, na maršu i u stroju. Nama mladima prosto je bilo nevjerovatno kako on nikad nije zakasnio u stroj, kako disciplinirano gazi na komandu i kako sluša pretpostavljene. Tek kasnije, kada nas je primao u Partiju, saznali smo da je on komunista.

Partija je drugu Nikici uvijek davala posebne zadatke. Poslije puča u Gomirskoj četi četnici su ponekad upadali u Jasenak, širili svoju propagandu i ubili Simeuna Kovačevića. Nikica je dobio zadatak da s jednom manjom grupom partizana bude u Jasenku na predstraži i da zajedno s članovima Partije i borcima iz Jasenka štiti sela od četnika. On je zajedno sa komunistima Jasenka i tu služio primjerom u izvršavanju postavljenih zadataka.

Kao sekretar, Nikica je primio u Partiju mnoge borce 1. čete 1. udarnog bataljona, a mnoge je predlagao za desetare, delegate, vodnike i komandire. Kod odabiranja kadrova za pojedine funkcije uvijek je bio principijelan i razuman. Pored njegove skromnosti i poštenja bio je odvažan i hrabar. On je sve svoje snage stavio u službu Partiji i narodu.

U januaru 1943. godine raspoređen je na dužnost komandira zaštitnog voda partizanske bolnice broj 7 u Maloj Javornici iznad sela Vukelića. Na toj dužnosti bio je svega 2 mjeseca, jer je obolio od tifusa. Prošao je kroz mnoge bitke i juriše ne štedeći sebe, a umro je od tifusa u martu 1943. godine.

Sahranjen je na partizanskom groblju bolnice br. 7 a nakon izgradnje kosturnice u nju su preneseni njegovi posmrtni ostaci.

Rade Tomić

NARODNI HEROJ

Sava Vukelić izrastao je u toku rata u rukovodioca i komandanta visokog vojnog ranga i proglašen za narodnog heroja. Bio je istaknuti prvoborac revolucije, čije su ime i ličnost nerazdvojno povezani za dizanje i razvoj narodnog ustanka u Drežnici, toj legendarnoj partizanskoj bazi u srcu Velike Kapele.

Oni koji su ga u toku rata dobro poznavali i s njim ratovali, dobivali su utisak da je on to visoko društveno priznanje stekao na najjednostavniji način. Ima tu istine. Na takvu ocjenu upućuje nas činjenica da je on 1941. godine bio relativno mlad i da se ranije nije bavio politikom. Usprkos tome, on je, tako reći, preko noći postao ideološko-politički zreo za odgovorne zadatke i sprovođenje u djelo ideja i programa KPJ.

Sava je brzo shvatio suštinu borbe protiv klasnog neprijatelja, protiv okupatora i njegovih pomagača, ulogu radničke klase i KPJ

u toj borbi, neminovnu povezanost nacionalnih i klasnih interesao kao preduslov za postizanje pobjede i oslobođenje zemlje od okupatora. U toj složenosti vidio je rasplet jedino u proleterskoj i općeljudskoj solidarnosti. Sa skromnim marksističkim obrazovanjem on s puno žara razvija svijest i saznanje o potrebi zajedništva između srpskog i hrvatskog naroda, između radnika i seljaka.

Sva svoja životna djelovanja stavio je u službu čovjeka. Umio je da cijeni ljudske vrijednosti. Imao je puno povjerenje u čovjeka i to ga čini izuzetnim pa ga mi koji ga dobro poznajemo, smatramo velikim sinom Drežnice koji je bio i ostao blizak drug i prijatelj svakom našem čovjeku, pilanskom i šumskom radniku, seljaku i građaninu.

Sava je bio beskompromisan borac, stabilna i čvrsta ličnost, uporan i energičan komandant, ali i čovjek-ratnik s toplom ljudskom dušom i osjećajem za etiku. U najtežim trenucima na bojnopolju, tamo gdje se strah i hrabrost sudaraju, bio je odmjeran i smiren. Tu ljudsku dramu i njemu nametnutu, savladavao je odlučno i hrabro. Kod drugih je spretno otklanjao strah, moralna posrtanja, paniku i kolebanja koji su česta pojava u užasu ratnog pakla. Po toj brizi i sposobnosti da ljudima podiže moral i održi im hrabrost u najtežim usi ovima Sava je poznat među hiljadama boraca i u narodu Like, Korduna, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre. Svi koji su imali prilike da ga sretnu, bilo u ulozi borca, komandanta partizanskog odreda, komandanta bataljona, komandanta brigade, načelnika štaba ili komandanta divizije, sjećat će ga se po tome i zadržat će ga u lijepoj uspomeni iz najtežih dana revolucije.

Uvijek veseo i raspoložen prema narodu i borcima, on je na frontu hrabro prihvatao i najopasnije rizike. Time je pozitivno uticao na druge koji su pokušali da mu u toku rata oponiraju. Ovakvo ponašanje izraz je njegove riješenosti da svim svojim bićem iskreno služi revoluciji i učestvuje u njenom pobjedonos-

nom hodu do kraja. To je i bio smisao njegovog života: u taj cilj on je, i duhovno i fizički, utkao sebe i našao u njemu puno životno zadovoljstvo.

Drežničani su na vrijeme ocijenili da će Sava biti najbolji među najboljima. On i njegovi borci bili su svjesni da odanost revoluciji može biti plodonosna samo ako se vješto rukovodi, ako se vještina partizanskog ratovanja stalno produbljuje i prenosi na saborce. Budući da je uvijek bio među borcima, imao je neograničen uticaj na svoje mještane, što je mnogo značilo prvih dana ustanka, kad su se formirale prve partizanske jedinice, organizirali partizanski logori i narodna vlast. Sava je pružao svestranu pomoć u formiranju logora i partizanskih jedinica i na širem prostoru Velike Kapele. Bila je to početna, ali presudna garancija naših prvih vojničkih pobjeda. Svagdje je stigao, svima je svesrdno pomogao, na svakom mjestu i svim sredinama isticao je značaj bratstva i jedinstva.

Sava je rođen 1917. godine u selu Vukelićima, od majke Marije i oca Pante. Panta je posjedovao malo neplodne zemlje, koja nije mogla ishraniti dvanaestočlanu porodicu. Obilatija trpeza bila je samo o praznicima u toku godine. Raslo se uglavnom uz kukuruzni kruh, palentu, krumpir, grah. Pored problema ishrane bilo je ne manje teško zadovoljavati najosnovnije potrebe u odjeći i obući koju dječaci, po nekom nepisanom pravilu, brzo poderu. Svaki odjevni predmet putovao je od starijeg brata do mlađeg, kao štafeta siromaštva.

Sava je u osnovnoj školi bio primjeran đak. Rastao je, ali je bio nježne konstrukcije: nije spadao u one gorštake izrazito razvijenih pleća, krupnih šaka, visoke i koščate, kao od brijega odvaljene. Sava je bio srednjeg rasta, nježan kao dječak, pa i kasnije, u godinama zrelosti, ostao je isti. Nadomak zrelosti otišao je u podoficirsku školu, završio je i stekao u njoj osnovna vojna znanja, koja su, iako skromna, dobro došla partizanima kad je zamirisao barut.

Sava je nesebično prenosio svoje znanje na potčinjene i u ranije stečeno teorijsko znanje sada je, kao obrazovan vojnik i marksista, unosio i osnovne elemente borbenog iskustva koji su bili karakteristični za ratovanje na prostoru Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Iz svake akcije, bila ona uspješna ili ne, Sava je analitički izvlačio potrebne pouke za sebe i za druge. To je bilo od višestruke koristi za čuvanje života boraca. Kritički je gledao šta je u kojoj akciji bilo dobro a šta nije, kako se jedna učinjena greška ne bi ponovila.

Savine moralne kvalitete vuku korijen od njegovog teškog života u djetinjstvu pa do stupanja u partizane. U bivšoj jugoslavenskoj vojsci često je bio očevicidac potcjenjivanja i vrijeđanja ljudske ličnosti bez ikakvog razloga. Zato nije nikakvo čudo što se već u ljeto 1941. priključio KPJ i postao njen član.

Sava je prvi komandir partizanskog logora iznad sela Tomića. Na toj dužnosti ostao je kratko vrijeme, da bi u novembru 1941. postao komandant 1. bataljona Primorsko-goranskog partizanskog odreda. Borbena dejstva i prve akcije Sava organizira i izvodi s puno smisla, uspjeha i odgovornosti, znajući da je posebno značajno izgrađivati borbeno iskustvo koje je, u prvim danima rata, nedostajalo i njemu i njegovim drugovima. Na tom odgovornom poslu Sava je uspješno položio ispit zrelosti u komandovanju krupnijim partizanskim jedinicama ne samo na velikom prostoru Gorskog kotara i Hrvatskog primorja već i u drugim krajevima naše zemlje.

Kod njega ništa nije bilo slučajno. On se u ratu ponašao kao vješt ratnik i komandant u svim prilikama. U njegovim očima svi ratnici su imali jednaku vrijednost. Nije se zanosio komandantskom i oficirskom karijerom. Bilo mu je strano omalovažavanje ličnosti koje se zapaža u svim vojskama, da bi se istakle

razlike između starijih i mladih po rangu. Konačno, uvijek je, pa i u najtežim trenucima, ispoljavao samopouzdanje, djelovao je ubjedljivo i na jednostavan način oslobađao narod i pojedince pretjeranog straha, panike i drugih iskušenja koja su u drugom svjetskom ratu bila svagdje prisutna.

U toku 1942. godine na političkom i vojnom planu postignuti su krupni uspjesi. Sava je aktivno učestvovao u planiranju akcija, u organiziranju borbenih dejstava i komandovanju partizanskim jedinicama. Pod njegovim rukovodstvom (razumije se, uz suradnju drugih drugova) uspješno su izvedene mnoge akcije, kao što su: zauzimanje Jasenka, osvajanje Mrkoplja, zarobljavanje domobrana u Ponikvama, akcija na Ogulinski Hreljin, razoružanje domobranske posade u selu Turkovićima, akcija na Vratniku, osvajanje Begovog Razdolja, napad na Modruš i njegovo zauzimanje i akcija na četničko-talijansko uporište u Gornjem Mirju. Sve su ove akcije izvedene s uspjehom zahvaljujući pravilnoj procjeni opće vojne i političke situacije. Treba ponovno istaći da su sve ove akcije, što je veoma važno, pozitivno djelovale na raspoloženje za borbu, na podizanje borbenog morala, posebno kod omladine, pa i kod srpskog i hrvatskog naroda na širem prostoru.

Sava nije bio jednostran i isključivo opredijeljen za rukovodioca i komandanta. On je izuzetna ličnost koja je po svojim kvalitetama jednako mogla uspješno obavljati dužnost komandanta, komesara, partijskog rukovodioca, političkog radnika na terenu, odbornika, kao i mnogo drugih dužnosti u vojsci i u narodnoj vlasti. Dužnosti koje je obavljao u ratu i poslije rata pogodovale su da njegovi kvaliteti dođu do punog izražaja.

U toku rata Sava nije bio samo komandant, okrenut borbi i ratištu. Naprotiv, on je na terenu ukazivao veliku pomoć drugovima u društveno-političkim organizacijama i u narodnoj vlasti. Njegovi nastupi bili su uvijek optimistički i realni. U najtežim trenucima ratnog zla prisutne je uporno ubjeđivao u značaj borbe i ukazivao na teškoće, pružajući moralnu podršku za aktivnost u svim ljudskim djelatnostima.

Sava je bio poznat optimista, pravi vizionar, beskompromisan borac, uvijek ubijeđen u ispravnost onoga što čini on, njegovi drugovi i narod. Takav njegov stav bio je poznat u svim komitetima, narodnooslobodilačkim odborima i drugim partizanskim ustanovama pa je zbog toga svuda dočekivan s posebnim zadovoljstvom. Slično je i sa Savinim društvenim i političkim aktivnostima po završetku rata. Dok je bio na službi u Sloveniji, on je svojim prisnim, ljudskim stavom i odnosom prema sredini u kojoj je živio stekao mnoštvo iskrenih prijatelja. Ma gdje bio i radio, osvajao je ljude svojim urođenim ljudskim razumijevanjem.

Pod komandom Save Vukelića 7. januara 1943. Šesta brigada krenula je iz Ravne Gore preko Drežnice na Kordun u susret IV neprijateljskoj ofanzivi. U rejonu Slunja Sava je dobio nimalo jednostavan borbeni zadatak: ne dozvoliti njemačkoj 373. diviziji »Tigar« brzo prodor u pravcu Slunja i Bihaća. Bataljoni su zaposjeli položaje kod sela Veljun. Zadržati nekoliko njemačkih juriša, potpomoćnutih s desetak aviona, snažnom artiljerijskom vatrom i tenkovima, mogli su samo borci visoko svjesni svoje uloge u revoluciji, a pod komandom hrabrog komandanta Save Vukelića. On je bio među njima i gledao smrti u oči kao i mnogi drugi koji su u toj borbi položili živote. Rezultat borbe na Veljuni bio je 200 mrtvih i velik broj ranjenih neprijateljskih vojnika. Prvi bataljon je imao 19 mrtvih i 36 ranjenih. Ono što su njemački komandanti priželjkivali, da poslije brzog prodora zarobe Glavni štab Hrvatske u Slunju i brzo prodru prema

Bihaću, nije se ostvarilo. To je zasluga boraca Seste brigade i njenog proslavljenog komandanta Save Vukelića.

Borbe na Ljubovu, Prijeboju, kod Frkašića i druge teško su stajale našu Šestu brigadu. Ona je u Frkašiću branila Glavni štab NOV Hrvatske i bolnice pre-pune ranjenika. I tu je Sava svojim sposobnostima i vještim manevrisanjem jedinica dobio bitku. Šesta brigada je zatim likvidirala četničko uporište u Crnoj Vlasi, koje je služilo kao predstraža talijanskim snagama u Vrhovinama. To uporište branilo je oko 350 četničkih zlikovaca sakupljenih iz svih krajeva. Borba je vođena šesnaest dana i noći oko snažno utvrđenih zidina. Konačno, sedamnaestog dana Crna Vlast je bila zauzeta. Zarobljeno je oko 150 četnika, mnogi su izginuli, a nešto je uspjelo pobjeći. Naši gubici u toj borbi bili su veliki: oko 170 poginulih i ranjenih, većinom pri jurišu na minska polja, žičane prepreke i utvrđene zidine. Sava je teško primio ove i ranije gubitke. On je inače duboko patio kad god bi saznao da je netko od njegovih boraca ili starješina poginuo.

U idućim borbama Šesta brigada je oslobodila Sinac u Gackoj dolini. Sjećam se s koliko je umješnosti Sava sa svojim komandantima vršio izvidanje i određivao pravce dejstva pojedinih jedinica, praveći istovremeno skice da bi se noću što lakše snašli komandanti i njihove jedinice.

Deveti septembar 1943, deset dana poslije kapitulacije Italije, značajan je datum u Savinom životu. Komesar Glavnog štaba Hrvatske drug Vladimir Bakarić formirao je u Novom Vinodolskom Operativni štab Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske za Istru. Dužnost komandanta povjerena je Savi Vukeliću.

Novoformirani štab nije imao pravu sliku stanja o širenju ustanka u Istri. Znalo se samo to da je plamen ustanka zahvatio cijelu Istru, da su potrebni sposobni kadrovi za formiranje i komandovanje mnogim jedinicama na tlu Istre. Postavljeni zadatak trebalo je početi iz osnova: mobilisati, stvoriti partizanske formacije od odjeljenja do divizije, ratovati, pobjeđivati, osposobljavati kadrove i politički i vojnički biti bitku za voljenu Istru.

U izuzetno složenim političkim prilikama Sava se s puno žara i odgovornosti prihvatio ovog zadatka. Od velike koristi bila su mu taktičko-operativna iskustva koja je stekao kao komandant Šeste brigade, kao zamjenik komandanta Pete operativne zone i kao načelnik štaba 13. udarne primorsko-goranske divizije. To mu je pomoglo da se snade u tako osjetljivom vojno-političkom poslu. Partijsko i vojno rukovodstvo šaljući ga u Istru, donijelo je pravilnu odluku i odalo Savi priznanje za sve ono što je do tada postigao u borbama širom Like, Korduna, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

Mladi borci, tek pristigli u novoformirane jedinice, nisu imali dovoljno iskustva da odole njemačkoj ofanzivi koja je uslijedila poslije kapitulacije Italije. U takvoj situaciji nalazi se rješenje da se partizanske jedinice povuku preko Čićarije prema Gorskom kotaru. Cijeneći nastalu situaciju, Sava je došao do zaključka da treba što više sposobnih mladića uputiti u Gorski kotar, u tamošnje partizanske brigade ali, isto tako, nastaviti formiranje partizanskih četa i jedinica na teritoriji Istre. Ta Savina zamisao pokazala se pravilna. Novoformirane partizanske jedinice razvijale su se i narastale, a narod Istre je sve više podržavao partizane, znajući da samo organiziranom borbom može izvojevati svoju slobodu.

Sava je bio svjestan da će samo uporna borba cijelog istarskog naroda i njegove kasnije formirane 43. divizije olakšati posao političarima i našoj diplomaciji da se Istra pripoji matici Hrvatskoj. Upravo to je bilo presudno, jer da istarski

narod i njegova 43. divizija nisu učestvovali u borbi za oslobođenje, teško bi se ostvarili njihovi opravdani zahtjevi. Sava je s puno pažnje i ljubavi prilazio Istranima, objašnjavajući im kako će samo zbratimljeni i jedinstveni uspjeti da dođu do toliko željene slobode. Istrani su prihvatili Savu kao najrođenijeg, vjerujući mu i odazivajući se svakom njegovom pozivu na nepomirljivu borbu do konačnog oslobođenja.

Komandant Sava Vukelić sa svojim saradnicima uporno je radio na organiziranju borbenih jedinica, izdavao je naređenja za obuku i borbu, saradivao sa stanovništvom i posebno razvijao svijest o zajedništvu između hrvatskog i talijanskog življa na prostoru Istre. Kod svakog borca i svakog stanovnika bilo kojeg istarskog mjesta gdje je boravio nailazio je na puno razumijevanje. Susret s istarskim ljudima smatrao je najdražim susretima, jer je iz svakog razgovora s njima izbijala mržnja prema okupatoru, želja i riješenost da se za slobodu ide do kraja.

Zahvaljujući dobroj obavještajnoj i izviđačkoj službi, Sava je sa svojim saradnicima uvijek imao dobar pregled situacije na području čitave Istre. Najviše pažnje je posvećivao komunikaciji Trst — Rijeka i na njoj su stalno preduzimanje akcije. Naročito je bila aktivna Prva istarska brigada »Vladimir Gortan«, koja je formirana po drugi put 1. aprila 1944. Zajednička borba hrvatskih i talijanskih rodoljuba ne samo u ovoj brigadi već na cijeloj teritoriji Istre učvrstila je bratstvo i jedinstvo stanovnika ovog podneblja, što je ostalo kao tekovina i za ove i sve buduće dane. Ravnopravnoj i punoj suradnji Hrvata i Talijana Sava je stalno posvećivao punu pažnju.

Da bi se operacije izvodile još većim zamahom i silinom, formirana je naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ od 29. augusta 1944. godine 43. istarska divizija, a za njenog komandanta postavljen je Sava Vukelić, prekaljeni starješina, iskusni rukovodilac i osvjedočeni junak. Već prvih dana septembra divizija je u sadejstvu s 13. primorsko-goranskom divizijom, učestvovala u osvajanju aerodroma na Grobničkom polju. U drugoj polovini oktobra divizija je dobila zadatak da preuzme odbranu slobodne teritorije Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Drežnice. Takvim borbenim rasporedom ona je sačuvala svoje materijalne baze i stvorila povoljne uslove za brži prodor Četvrte armije u pravcu Rijeke i Trsta.

Poslije rata Sava se nalazio na mnogim dužnostima: bio je komandant divizije, načelnik štaba korpusa, komandant vojnog područja, komandant Gardijske divizije i gotovo neposredni čuvar svog voljenog komandanta druga Tita. Bio je na dužnosti u Generalštabu JNA i u Višoj vojnoj akademiji. Gdje god je bio i radio, čovjek je ostao njegova glavna preokupacija. Evo šta za Savu, između ostalog, kaže general Radoslav Kosanović Braco: »Sava je imao onu crtu komandantske oštine koja se rijetko sreće u ljudi koji svojim spoljnim izgledom ne djeluje kao komandanti. On je bio dosta tih, a po svojoj prirodi staložen, stamen. Snaga je izbijala iz njega u realnosti, dosljednosti, skromnosti. Prema ljudima je bio posebno pažljiv, ali nenametljiv. Sve je doživljavao u sebi i cijelog je života ostao takav«.

Rijetke su ličnosti koje su se tako lijepo uklapale u ideologiju, politiku, u sve ljudske dileme i nedaće kao što je to bila ličnost našeg Save. Taj Savin zanos ne prestaje završetkom rata. Njemu je bilo stalo da još jednom u miru potvrdi sve one svoje vrijednosti sebe samoga koje su u revoluciji od njega učinile dosljednog, istrajnog i nepokolebljivog borca.

Kad smo poslije rata, kao prijatelji, razgovarali o prvim danima ustanka,

O revoluciji, Sava je uvijek spominjao našu Drežnicu, Gorski kotar, Hrvatsko primorje i Istru ističući koliko je taj narod prepatio u toku rata i pridonio pobjedi revolucije.

Sava je bio odličan rukovodilac. Za trideset tri godine službe narodu i Partiji, od borca revolucije do komandanta vojnog područja, od podoficira do general-pukovnika, od običnog člana Partije do visokog partijskog rukovodioca, uspješno je usklađivao dužnosti i obaveze i uvijek bio primjeren u ophođenju i ponašanju. Bio je discipliniran vojnik i komunista, precizan u prenošenju ideja i odluka, uporan u njihovom sprovođenju i tolerantan kad je to diktirala stvarna okolnost.

Pored Partizanske spomenice 1941. i Ordena narodnog heroja, Savine grudi je krasilo mnogo visokih ratnih i mirnodopskih odlikovanja koja su dovoljan dokaz o njegovim zaslugama u revoluciji i u čuvanju mirnog razvitka poslije-ratne socijalističke Jugoslavije.

Sa sigurnošću se može tvrditi da je Sava po moralnim kvalitetama, po čovječnosti uopće, kao komandant i politička ličnost, bio iznad prosjeka. Bio je veoma dobar suprug i roditelj, prijatelj i drug. On i njegova supruga i ratna saputnica Naca, nosilac Partizanske spomenice 1941. i komesar bataljona u ratu, imaju sina i kćerku sa svim pozitivnim vrlinama koje su naslijedili od svojih roditelja.

Sava je za Drežničane i cijelu Istru narodni heroj i oni se s njim iskreno ponose. Bio je to hrabar i pošten čovjek, neizmjereno odan ovom društvu i Partiji. Neograničeno je volio narod i svim svojim bićem živio za njega. Svaki uspjeh u polju, u fabrici, u rudniku i u svim drugim ljudskim aktivnostima neizmjereno ga je radovao. Mnogo je cijenio vrijedne, skromne, disciplinirane i odgovorne ljude. Bio je, kao i svi članovi njegove porodice, izrazito skroman. Razmetanje, rasipanje, hvalisanje, pomodarstvo, popraćeno malograđanštinom, osuđivao je na svakom koraku. To ne znači da je bio pretjerani štediša ili škrtac. Naprotiv, i u tom pogledu bio je umjerena ličnost. Drugove, prijatelje i poznanike poštovao je i cijenio. Nesreće i tragedije, čije bile, teško su ga pogađale. Svakom je opraštao i uvijek nastojao da »grešnika« urazumi i da mu pomogne da se oslobodi poroka.

Već u prvim danima ustanka Sava se svjesno svrstava u avangardni odred, u kome ostaje kao barjaktar iz ustaničkih dana sve do 1974. godine kada se prije vremena gasi njegov život.

Savine moralne i političke kvalitete bile su uzor mnogim drugovima u ratu i u miru.

Miloš Ivošević

HRABRO JE TUKAO NEPRIJATELJA

Vito Vukelić rođen je 24. augusta 1919. godine u selu Jagetićima, u brojnoj porodici. Njegovi roditelji imali su još petero muške i jedno žensko dijete. Osnovnu školu završio je u Drežnici 1930. godine. Poslije završetka osnovne škole radi na poljoprivrednim radovima, a već u 17. godini života postaje pilanski radnik i kirijaš. Kao mladi radnik u septembru 1936. godine učlanjuje se u podružnicu Saveza drvodjelskih radnika (URSSJ u Drežnici i učestvuje u svim štrajkovima.

Kapitulacija Jugoslavije 1941. godine zatiče ga na odsluženju vojnog roka u Škofja Loki. Izbjegava zarobljavanje i vraća se u Drežnicu gdje se odmah povezuje s naprednim ljudima. Prateći razvoj događaja pripremljeno je dočekać poziv KPJ za oružanu borbu i bez kolebanja se opredijelio za NOB. Aktivno radi u sastavu seoskih straža i na drugim zadacima. U početku augusta 1941. godine odlazi u oružani partizanski sastav. Učestvuje u oružanim akcijama koje su partizani tog logora izvodili na terenu i u okolici Drežnice.

Naročito se istakao u napadu na talijanske kamione na Mekuši. Stajao je na jednom proplanku pokraj ceste, onako krupan i lijep, kao od brda odvaljen, i tukao po Talijanima iz puškomitraljeza. Nije uzimao zaklon, iako se pucalo sa svih strana. Bio je neustrašiv. Mnogo je pridonio da u ovoj akciji Talijane brže likvidiramo. Posebno je pozitivno djelovao svojom hrabrošću na druge borce.

Bio je uvijek ozbiljan i strogo odmjerenog držanja, a u borbi hladnokrvan i hrabar. Za kratko vrijeme stekao je veliku popularnost kako među borcima tako i među narodom Drežnice. Potkraj oktobra 1941. godine navratio je svojoj kući u Jagetiće gdje su ga iznenadno opkolili i uhvatili talijanski vojnici.

Sproveden je u Ogulin gdje je zadržan do masovnog hapšenja i suđenja Drežničanima. Na istrazi i suđenju bio je dostojanstveno hladnokrvan i neprestano je hrabrio drugove prkoseći Talijanima. Osuđen je na smrt strijeljanjem s grupom od 14 Drežničana. Strijeljan je na Bukovniku kod Ogulina 2. decembra 1941. godine. Svi koji su s njim bili u zatvoru i nakon istrage pušteni kućama dugo su s divljenjem pričali o njegovom dostojanstvenom držanju i istrazi i na suđenju. Pokopan je na stratištu sa strijeljanim drugovima.

Mile Trbović

PUSKOMITRALJEZAC

Za čedu Zrnića bi se moglo kazati da se s lakoćom prilagođavao teškim, odgovornim i po život opasnim zadacima koje je kao 18-godišnjak primio na sebe u ratnom vihoru. On nije mogao da shvati sve nedaće koje donosi rat i koje će ga neprekidno slijediti kao avet, pa se zato lakše odupirao golgotama i njegov borbeni moral nije bio potkopavan strahom i panikom, što je u čestim opasnostima redovna pojava kod ljudi. U Čedinoj sredini bilo je mnogo vrsnih boraca, ali su oni teže od njega podnosili izvanredno velike ratne opasnosti koje su ih vrebale na svakom koraku. Nije isključeno da je Čedo u tome bio vođen ponosom, gordošću i riješenošću da stalno dokazuje svoje vrijednosti, koje su malo-pomalo morale privući pažnju njegovih drugova, iskusnih i prekaljenih boraca prvih partizanskih četa i odreda. On je ta iskustva i isprobanu vještinu na bojnopolju uspješno primjenjivao u svim akcijama.

Rođen je 1923. godine od oca Nikole i majke Marice. Iako mlad po godinama, bio je ratnik bez premca. To njegovo mladalačko ponašanje nije bilo rezultat neskromnih ambicija i karijerizma. Takvu karakternu osobinu on nikad nije manifestirao. Naprotiv, krasila ga je skromnost, drugarstvo, kolektivna svijest prema poznatoj narodnoj mudrosti: jedan za sve — svi za jednoga. Njegovi

postupci i ponašanje nisu se ni u čemu razlikovali od ponašanja drugih. Bio je vesele prirode i duhovit, ali ne do te mjere da bi nastojao da bude centar pažnje u jedinici. Svojom fizičkom pojavom privlačio je pažnju: pravi mladi atleta. Sve je na njemu bilo skladno, proporcionalno. Krasila ga gusta crna kosa, krupne zelene oči i lice djevojačke ljepote.

Čedo je tokom rata sazrijevao u iskusnog ratnika. U njegovoj četi se znalo da će on u napadu biti uvijek među prvima, da će često iz stojećeg stava obasipati smrtonosnim rafalima protivnika. Takav je bio i u odbrani, u odstupanju — uvijek se nalazio među posljednjima, hrabro štiteći povlačenje svojih drugova.

Taj zanat hrabrog borca i ratnika Čedo je ispekao kao pomoćnik puškomitraljesca kod Đure Radulovića koji je bio hrabriji od hrabrih. U Cedine ruke dospjela je »aždaja«, kako je on zvao svoj puškomitraljez. Za pomoćnika mu je došao Ivica Pupilj, hrabri borac iz sela Razvala. Njih dvojica bili su po mnogo čemu bliski.

Čedo je kao dobar nišandžija i hrabar partizan brzo postao kompletan ratnik s dovoljno iskustva da mu se mogla povjeriti komanda nad odjeljenjem ili vodom. Nije htio da bude starješina i tome se odupirao sve do smrti. Osnovni razlog je bila njegova ljubav prema puškomitraljezu. Skrivač plamena ometao je mokrom krpom da bi se što dalje čula pucnjava, da bi se dobio utisak da je riječ o oružju kudikamo većeg dometa i kalibra.

Četvrta neprijateljska ofanziva bila je za Čedu praktična ratna škola u kojoj se učilo ratovati i ginuti. Svaka akcija imala je svoje specifičnosti, pa su i ponašanja ratnika morala biti različita. Borci Četvrtog omladinskog i Drugog udarnog bataljona znali su za Cedine podvige u IV neprijateljskoj ofanzivi, naročito u borbama na Prijeboju, Pogledalu, u Visuću, Crnoj Vlasti, Vrhovina-ma, Žutoj Lokvi i drugdje.

Poslije svakog sukoba i završene borbe u njegovoj četi istican je za primjer drugima. Tokom rata Čedo je neprekidno obogaćivao svoje borbeno iskustvo. U borbenom stroju, često u neposrednoj blizini neprijatelja, uvijek jačeg i bolje naoružanog, bio je neprekidno u životnoj opasnosti bez obzira na to koliko je bio snalažljiv i osposobljen ratnik. Početkom 1942. u svojoj devetnaestoj godini, postao je u Drežnici vojnik revolucije a 1944, u svojoj dvadeset prvoj godini, poklonio je svoj mladi život toj revoluciji.

Za pobjedu revolucije dao je sve: život i mladost.

Miloš Ivošević

HRABRI KOMANDANT BATALJONA

Dmitar Zrnić rođen je 1914. godine u selu Zrnićima. Poginuo je 3. aprila 1944. kao komandant bataljona kod Babinog Potoka u Lici.

Odrastao je u osmočlanoj seljačkoj porodici. Dmitar je bio nestašno i napredno dijete. Stasao je u snažnog mladića, pravog atleta. Njegova pojava privlačila je pažnju kako zbog snage, tako i zbog lijepog ponašanja i blage naravi. Školu je završio sa svim pohvalama pa je učitelj savjetovao njegovim roditeljima da ga dadu na dalje školovanje.

Kada je porastao, otac ga 1928. godine daje na izučavanje trgovačkog zanata kod trgovca u Drežnici. Međutim zbog napornog rada i teških uslova života on napušta zanat i vraća se kući u Zrniće. Uspijeva da privoli majku i oca da ga puste u Beograd u podoficirsku školu koju je 1935. godine i završio s odličnim uspjehom. Tokom školovanja mno-

go je čitao i pomagao mlađem bratu koji se također nalazio na školovanju i zanatu u Beogradu. Godišnje odmore provodi u rodnom selu i druži sa seoskom omladinom.

Na dužnosti u jugoslavenskoj vojsci nalazio se u Zemunu, u činu narednika avio-mehaničara, gdje je dočekao i aprilski rat 1941. godine. Imao je svega jedan ratni let avionom do Sofije. Po povratku s bombardovanja i prinudnog slijetanja u Nišu saznao je za sramnu kapitulaciju Jugoslavije. Školovanje i namjera da nastavi učenje otišli su u nepovrat. Prisustvo okupatora, izgubljena sloboda, propala država, koju je volio i kojoj je služio, promašena profesija, neizvjesnost i odsutnost svakog izgleda za bolje i ljepše sutra teško je podnosio.

Postavilo se pitanje šta učiniti? Jedini izlaz je — vratiti se kući! Ali, kako se dokopati kuće i izbjeći zarobljavanje?

U ovome mu pomaže jedna sretna okolnost. Nijemci su zarobljenike razvrstali po banovinama i on je tako stigao do Zagreba. Iz Zagreba se koristi raznim prevoznim sredstvima i preko Josipdola i Velike Kapele dolazi kući. Ustaše hapse i odvođe viđenije ljude i vrše teror nad narodom Drežnice. Postupak okupatora i organa vlasti NDH već prvih dana okupacije prema drežničkom stanovništvu bilo je dovoljno upozorenje, da između života i smrti gotovo ne postoji granica. Represalije nad narodom ličile su na prava razbojništva nepoznata u prošlosti. U svim razgovorima samo su se čule bolne riječi: poginuo, ubijen, zaklan, nestao, itd. Strah se svakog dana povećavao, pritiskao narod i lomio snagu čak i velikih optimista. Mićanu je pred očima i u podsvijesti bila samo tragedija. Na njega je sve to teško djelovalo, jer je bio miroljubiv i, iznad svega, cijenio čovjeka.

Partijska organizacija u Drežnici savjetovala je ljudima da se sklanjaju u šume, da ne spavaju kod kuće, da ne predaju oružje i da na pogodna mjesta postavljaju osmatrače koji će na vrijeme obavještavati narod o dolasku nepri-

jatelja. Glas da je Hitler napao Sovjetski Savez vratio je narodu nadu da će preživjeti, da će moćna Rusija uspjeti da dokrajči fašizam, da uništi njegovu ratnu mašinu i da stane za vrat fašističkoj zvijeri. Pod uticajem komunista Mićan se uvrstio u prve redove organizatora ustanka u Drežnici i postao jedan od tumača politike Partije.

Zbog pravilnog sagledavanja i ocjene situacije te pozitivnog djelovanja jednoglasno je biran za komandanta I partizanskog logora sela Zrnići, Corti, Nikolići i Lokva. Tada njegove sposobnosti dolaze do punog izražaja. On lično predlaže mjesto za podizanje logora, organizira ishranu za borce, uči ih rukovati oružjem i vještini ratovanja. U stalnoj je vezi s rukovodstvom centralnog logora u Tomićima i ostalih logora na teritoriji Drežnice. Kontrolirao je službenu poštu ustaških vlasti i uspio nagovoriti poštara da je prvo njemu donosi pa tek onda da je predaje ustaškim vlastima u Drežnici. Uspješno priprema i izvodi niz manjih akcija i privikava borce na način vođenja borbe u uslovima partizanskog ratovanja. Stalno ističe veliku razliku između hrabrosti i kukavičluka. U borbi uvijek ističe lični primjer.

Polako ali sigurno razvija hrabrost i samopouzdanje kod pojedinaca koji su bili labilniji i neotporni prema ratu i strahotama što ih on donosi.

U novembru 1941. Talijani se koriste nepovoljnim vremenskim prilikama te s velikim snagama zauzimaju Drežnicu. Cilj ove ofanzive bio je da zaplaše narod, da ga odvrate od saradnje s komunistima, da njih i njihove simpatizere pobiju, a jedan dio Drežničana osude na dugogodišnje robije i upute ih na izdržavanje kazne u talijanske zatvore. Mićan je na vrijeme uspio da uvjeri borce i narod da su Talijani okupatori i da ne treba vjerovati njihovim obećanjima da se neće nikom ništa dogoditi. Zahvaljujući ovoj procjeni i mjerama predostrožnosti, ni jedan borac logora nije ni zarobljen ni ubijen.

Razvoj ustanka i NOB utiče na razvoj druga Mićana. Postao je komandir voda i na toj dužnosti, koju je vršio oko osam mjeseci, stekao veliko borbeno iskustvo. Uskoro mu se povjerava i četa kojom on komanduje na opće zadovoljstvo boraca, pretpostavljene mu komande, pa i porodica čiji su sinovi, očevi ili braća bili u njoj. Evo što za njega kaže, u svom ratnom dnevniku, general-major Jovo Lončarić: »Kao vojnik bio je oličenje discipline, poslušnosti, pun samoprijedora i svakome je mogao poslužiti za primjer. Sva je naredjenja ozbiljno shvatao, izvršavao ih tačno i pedantno. On je bio dorastao svakom političkom zadatku, vrlo je ozbiljno shvatao ulogu KPJ, koju je iznad svega cijenio«.

Kao starješina brzo se izdizao i svoje sposobnosti na jednostavan način prenosio na svoje potčinjene. Zbog tih osobina i vojničkog obrazovanja koje je bilo na zavidnoj visini, u njega su se ugledali i ostali komandanti bataljona. U sve zadatke unosio je cijelog sebe.

Prema sebi bio je strog, skroman, bez većih prohtjeva. Sa svima se drugarski ophodio i uvijek je bio spreman da sve podijeli na jednake dijelove, bez obzira na funkciju i društveni položaj. To ga je činilo velikim u očima boraca. Bio je velik drug i, kao takav, omiljen kod naroda. Gdje god je bio, svagdje je dobro došao i svagdje je istupao politički zrelo, ljudski, prijateljski. Svakom je dopuštao da iznese svoje tegobe, da se izjada, iako često nije mogao da pomogne.

Sve jedinice kojima je on komandovao uvijek su bile dobro obučene, uvježbane i sposobne da izvrše svaki zadatak. Bataljon kojim je komandovao imao je uvijek najmanje gubitaka, iako je izvršavao najčešće najteže zadatke. On i njegova jedinica dobro su se snalazili u svakoj situaciji.

Komandovao je i sticao ratnička iskustva zajedno sa svojom jedinicom. Nje-

govi rukovodioci su govorili da za komandanta Zrnića nema neosvojivih bunkera, prepreka i zadataka koje ne bi mogao savladati. Zbog tih sposobnosti, zbog komandantskih i drugih moralnih kvaliteta, kao i zbog više puta uspješno izvršenih zadataka sa jedinicom u borbama protiv ustaša i Nijemaca Mićan je nekoliko puta pohvaljivan vojnički i partijski.

Bio je ponosit i častan čovjek pa su mu utoliko teže padale neke nepravde i sumnjičavosti ispoljene prema njemu i nekim drugovima bivšim podoficirima predratne jugoslavenske vojske. S podozrenjem gledali su neki visoki rukovodioci na ove gorde i hrabre ratnike. Mićan je ovo muški podnosio, nije se pokolebao i, kao za inat, postajao je sve bolji i bolji ratnik, drug i komandant. Razumije se, ova nepravda narušavala mu je mir, onespokojava ga. Takav odnos prema Mićanu nije vremenski dugo trajao, ali nepravda i kratkog vijeka čini se beskonačnom.

Mićan je zaista bio do kraja odan našoj Partiji. Uočavajući Mićanovu hrabrost i odanost, vojničku stručnost i komandantske sposobnosti, rukovodstvo je brzo došlo do uvjerenja da je on perspektivan kadar. Mićanova ljubav i briga za borce ravne su majčinskoj ljubavi i brizi. Često je govorio: »Da mi je doživjeti da obujem i obučem borce i da ih barem jednom na dan mogu nahraniti, bio bih najsretniji čovjek«.

Dok je još bio komandir čete, omladina iz sela najradije je dolazila u njegovu četu. U njegovoj jedinici redovno su se organizovale igranke i veselja, što je privlačilo mlade ljude. Kao komandant bataljona Mićan je posvećivao veliku pažnju agitaciji i političkom radu. To je posebno podizalo moral Primoraca i Gorana koji su se borili daleko od svojih kuća. General Lončarić zapisao je u svom ratnom dnevniku: »Herojska pogibija Mićana teško me je potresla, pa ipak nisam mogao posljednji put vidjeti ga pri sahrani, jer sam bio ranjen. Nekoliko dana kasnije posjetio sam njegov bataljon. Htio sam da vidim kako borci osjećaju gubitak svog komandanta i da li je to uticalo na njihov borbeni moral. Išao sam od čete do čete. Prvo se nadoh u jednoj kući. Upitah borce kako su i kako se osjećaju bez Mićana. Niko nije ništa odgovorio, oborili su glave i gledali u zemlju, a zatim su jedan za drugim izašli napolje. Kada sam i ja izašao, vidio sam ih kako grče lica, stiskaju zube da ne izađu suze, ali suze su izbijale. Htio sam im reći: Pustite suzama neka teku, ali ni ja nisam mogao izdržati. Pobjegao sam da to ne vide. Kako sam išao od čete do čete, slika se ponavljala. To je zaista bila velika ljubav i odanost svome starješini. Borci su znali koliko ih je on volio, činio za njih i koliki je bio junak.

Mićan je herojski poginuo u jurišu na V. Obijaj kod Crne Vlasti.

Mnogo puta sam, poslije oslobođenja, razmišljao o Mićanu, o greškama učinjenim prema njemu. Kad god sam negdje raspravljao o partizanskoj nepravdi, uzimao sam za primjer Mićana Zrnića.

Iako je nesebično dao život za plemenitu stvar, niko poslije rata da ga pomene, da mu pri nekoj proslavi oda dužno priznanje!

Drežnica se može ponositi Mićanom i biti mu zahvalna za sve što je učinio u najtežim danima revolucionarne borbe.

»Nikad jedan ratni komandant ne može nešto ljepše poželjeti nego da ima takve borce, takve oficire, takve junake kao što je bio Mićan Zrnić«, zapisao je u svom ratnom dnevniku Mićanov komandant i veliki prijatelj Lončarić.

Miloš Ivošević

MILE MITRALJEZAC

Bio je lijep, simpatičan i umiljat dječak pa su ga svi voljeli. To mu je pomoglo da preživi tužno djetinjstvo.

Mile Zrnić rođen je 1920. godine u selu Zrnići kao jedino dijete Save i Nedjeljke. Kad mu je bilo pet godina, ostao je bez obadva roditelja. Odrastao je kod bliže rodbine, radeći sve seljačke poslove od ranog djetinjstva. Rastao je u oskudici i poteškoćama, teže od druge djece i svojih vršnjaka koji su također živjeli teško.

Završio je četiri razreda osnovne škole u Drežnici. U vojsci je bio cijenjen kao dobar vojnik. Njemu vojska nije predstavljala teret i mučne obaveze. Naprotiv, on je u vojsci bolje živio nego kod kuće, tamo je bar imao redovan i topao obrok, što kod kuće nije uvijek bio slučaj.

Vrativši se iz vojske, Milu je u Drežnici zatekao rat i kapitulacija Jugoslavije. Odmah se uključuje u NOP i među prvima stupa u Zrnić logor koji se formira u blizini njegovog sela. Aktivno je učestvovao u svim borbama koje su ubrzo poslije formiranja logora otpočele.

U decembru 1941. godine grupa partizana iz Drežnice krenula je preko Velike Kapele za Kunić. Grupa je pratila partizanske rukovodioce koji su išli na sastanak u Glavni štab Hrvatske. U Kuniću su rukovodioce prihvatili drugi i odveli ih na Kordun. Savi Tomiću, komandiru grupe, je naređeno da u Kuniću čeka njihov povratak i da za to vrijeme može učestvovati u borbama dok se rukovodioci ne vrate. Kad su se našli u Kuniću među tamošnjim partizanima, domaćini su, vidjevši kršne i hrabre momke, odmah dobili volju da idu u borbu. Tako je grupa drežničkih boraca (njih oko dvadeset) skupa s Plaščanima uspješno izvršila jednu akciju na pruzi. Odmah iza toga plaščanski partizani su planirali napad na ustaško uporište Dabar i pozvali Drežničane da učestvuju s njima. Sava Tomić je to prihvatio i tako su krenuli u napad na Dabar. U blizini Dabra, u selu Bobići, sastali su se i s grupom ličkih partizana iz Škara u kojoj je bio i Stipe Ugarković, član CK SKH. Po dolasku u blizinu Dabra izvršen je raspored za napad i otpočela je žestoka borba. Grupa boraca u kojoj je bilo nekoliko Drežničana i nekoliko Plaščana dobila je zadatak da zauzme prizemlje zgrade u neposrednoj blizini žandarmerijske stanice. Grupa od 9 boraca, u kojoj je bio Mile Zrnić s puškomitraljezom i pomoćnik Pero Radulović, probila se tokom noći i pod borbom ušla u prizemlje zgrade. Na prvom katu nalazile su se ustaše. Počela je borba između ustaša na katu i partizana u prizemlju. Mile je raspalio mitraljezom kroz pod i nanio teške gubitke ustašama. Međutim, odjedanput borba je prestala. Partizani su se povukli iz centra Dabra, a grupa u prizemlju zgrade našla se u velikoj opasnosti. Najprije su iščekivali što će se dogoditi, a onda su i ustaše prestale da pucaju i zahtijevali od partizana da se predaju. U jednom momentu iz zgrade je iskočio drežnički partizan Ivica Sertić

koji se javio kao dobrovoljac da izvidi što se desilo i uspostavi vezu. Drugovi su ga štitili, ali i on je, na žalost, poginuo. Partizani u prizemlju zgrade vidjeli su oko podne da im pomoći izvana nema. Ustaše su stalno tražile da odbace oružje i da se predaju. Dva druga izvršili su samoubistvo iz bojazni da ih ustaše ne uhvate žive. Kada više nije bilo izgleda za bilo kakvu pomoć, grupa partizana je odlučila da izvede lukavstvo. Dogovorili su se da Mile odigra glavnu ulogu s puškomitr al jezmom. Na poziv ustaša oni će pristati na predaju, dignuti ruke uvis i brzo izaći iz zgrade. Mile će ići posljednji. Mitraljez će prikrivati iza borca koji ide pred njim. Kada izađu iz zgrade, on će odmah otvoriti vatru, stvoriti paniku i zabunu među ustašama i na taj način omogućiti bijeg.

Kada su ih ustaše ponovo pozvale na predaju, naši su pristali i odmah su počeli izlaziti s rukama podignutim iznad glava. Ustaše su, iznenađeni, najprije posmatrali, a onda su spustili oružje i krenuli prema partizanima. U tome času iz zgrade je zadnji izašao Mile. Nosio je u rukama puškomitraljez napunjen sa zadnjim šaržerom metaka. Čim je izašao na čistinu, raspalio je cijelim rafalom po iznenađenim ustašama. Vatra je bila snažna i iznenadna. Nekoliko je popadalo mrtvih i ranjenih, a ostale je zahvatila panika. Partizani su iskoristili taj trenutak i uspjeli da se izvuku. Kada su ustaše počeli da pucaju, partizani su već bili prilično daleko.

Veliku hrabrost i prisebnost pokazao je ovdje Mile. Od ovog dana nosio je ime »mitraljezac«.

Slijedeća veća borba u kojoj Mile učestvuje, ovoga puta s partizanima iz Brinjskog gornjeg kraja, bila je kod vodovoda na Maljkovcu 21. februara 1942. protiv ustaša i Talijana. Tu je već Mile, čuveni mitraljezac, na položaju dobio »počasno mjesto«. Njegov mitraljez kosi Talijane i ustaše i zajedno s drugim borcima goni ih u panični bijeg prema Brinju. U toj borbi je ubijeno 14 neprijateljskih vojnika, osvojena dva puškomitraljeza, 9 pušaka i dva pištolja.

Mile spada među one partizanske borce koji su odskakali svojim junaštvom i borbenošću. Bio i vrlo popularan i omiljen među svojim drugovima. Njegova slika iz partizana ostat će mi uvijek u sjećanju. Najljepše je izgledao s puškomitraljezom na ramenu u koloni boraca na maršu. Još ni u jednom ratnom filmu nisam vidio tako upečatljivu sliku. Na svakom zastanku oko njega bi se okupila grupica boraca. Svi bi zadivljeno gledali u Milu i slušali priče o borba-ma, pogotovo novopristigli borci.

S obzirom da je dugo nosio puškomitraljez, odatle mu i naziv koji mu je ostao do kraja života. On je izgledao kao da je srastao s puškomitraljezom. Ličio je na violinistu s violinom. I kao što je violinista mogao na svome instrumentu da izvodi muziku kakvu on želi, tako je i Mile izvodio djela sa svojim mitraljezom. On je na poseban, svoj način, i tukao iz mitraljeza. Njegovi pomoćnici uvijek su nosili samo municiju, mitraljez ih nije mogao zapasti.

Mitraljesci su se i u borbi međusobno poznavali. Oni tvrde da svaki mitraljez ima drukčiji glas. Svi su znali kada Mile tuče iz mitraljeza. On je imao svoj »stil«. Kratko, oštro, odsječeno, na njegov način. Gdje je Mile tukao, znalo se, tu neprijatelj neće proći.

Mile je, pored toga što je dobro pjevao, umio i da vrisne. To nije svatko mogao. Kada bi Mile vrisnuo usred borbe, pogotovo u noći, on bi svojom vriskom nadjačao svu vatru, našu i neprijateljsku. Pričalo se da je njegovo vrištanje nagonilo strah u kosti neprijatelju. Interesantno je da je Mile sve to radio lako, bez napora. Ako se maršira on nosi svoj mitraljez i pjeva, ako je borba, Mile

tuče iz mitraljeza i ponekad vrišti, a ako smo gladni i umorni, Mile pjeva. Mile je mogao danima nositi puškomitraljez bez hrane i vode.

Tokom vremena toliko su se borci i rukovodioci navikli na njega da nitko nije ni pomišljao da bi on mogao biti i nešto drugo. Ali, ipak, drugovi su se sjetili da bi Milu već trebalo smijeniti s mitraljeza. Međutim, Mile se nije dao. I on se potpuno uživao u ulogu i ime »mitraljezac«. Mnogi borci nisu nikad znali kako se Mile preziva.

Ipak, maja mjeseca 1942. godine, postaje vodnik. Ispočetka je i njemu i drugima bilo čudno — Mile bez mitraljeza! Prvih dana njegovog komandovanja on bi otimao puškomitraljez najbližem do sebe i tukao sam zanemarujući vod. Tokom vremena postao je odličan vodnik i na toj dužnosti ostao je skoro godinu dana. Marta 1943. postao je zamjenik komandira čete. Od jula 1943. do januara 1944. Mile je komandir čete. Od januara 1944. do kraja rata Mile je komandant bataljona u I brigadi XIII divizije.

Već iz ovog kratkog pregleda vidi se da Mile napreduje, skromno ali uspješno, da bi na kraju postao odličan komandant bataljona. I kada je prestao biti mitraljezac Milu su krasile iste vrline kao i ranije. Uvijek je bio izuzetno hrabar.

Tokom rata Mile je ranjen tri puta, od toga jedanput teže. Pohvaljivan je više puta.

Mile mitraljezac će od hrabrog borca i partizanskog komandanta postati i dobar rukovodilac u poslijeratnoj Jugoslavenskoj armiji.

Odmah po oslobođenju zemlje upućen je u Lenjingrad gdje je završio tenkovsku oficirsku školu s vrlo dobrim uspjehom. Završio je i Višu vojnu akademiju JNA također s vrlo dobrim uspjehom. Unaprijeđen je u čin pukovnika oklopnih jedinica 1963. godine. S dužnosti komandanta oklopnog puka penzionisan je 1964. godine zbog slabog zdravstvenog stanja.

Nosilac je više ratnih i mirnodopskih odlikovanja, a posebno se ponosio s tri ordena za hrabrost koja je stekao tokom rata.

Među mnogo hrabrih Drežničana koji su pronijeli slavu svog naroda ime Mile mitraljesca, koji je oborio mnogo neprijateljskih vojnika, ostat će u trajnoj uspomeni. On je u četverogodišnjem ratovanju široko pronio slavu partizanskog oružja kroz sve krajeve kuda je prolazio. O hrabrom borcu, neustrašivom Mili mitraljescu, prepričavalo se u redovima partizana a i u redovima neprijateljskih vojnika koji su ga dobro zapamtili.

Umro je u Zagrebu 1970. godine.

Bude Bosnić

PAO U BORBI NA VELEBITSKOM VRHU

Borbeni put Sime Zrnića-Šubića počinje u oktobru 1942. godine formiranjem 6. primorsko-goranske brigade i njenog omladinskog bataljona.

Mlad, tek u sedamnaestoj godini, skroman i pametan ističe se on u svim akcijama i okršajima kroz koje je tada prolazio njegov bataljon. Bio je omiljen u svojoj sredini i svi su ga drugovi cijenili. Kad bi se trebalo s neprijateljem obračunati iz bliskog odstojanja i iznenada nasrnuti na njega, Simo se dobrovoljno javljao da bude jurišnik i bombaš. U takvim borbama uvijek je imao uspjeha. U njima je zadobio nekoliko lakših povreda.

Rođen je 1926. godine u selu Zrnićima u Drežnici. Ostao je vrlo rano bez oca, nejak za privređivanje, s još dvojicom mlađe braće. Jedini sposoban za rad bio je njegov stariji brat koji je tek stasao da može zarađivati da bi izdržavao majku i braću. Njihova majka preudala se za prvog susjeda, vrlo dobrog i plemenitog čovjeka, čija je porodica bila znatno sposobnija za privređivanje i koja je pomagala u podizanju ove djece bez oca.

Simo se odvaja od svoje porodice kad je stupio u redove omladinskog bataljona. Kao borac 1. čete omladinskog bataljona učestvuje prvi put u borbama oktobra 1942. godine. Pri zauzimanju četničke posade u Gomirju bio je na osiguranju pravca od Ogulina. Neustrašivo je odbijao Talijane i ustaše koji su pošli u pomoć garnizonu u Gomirju. Ispoljio je i hrabrost u akciji na domobranski garnizon u Severinu na Kupi. Tu je, zajedno sa svojim drugovima, natjerao u paničan bijeg Talijane i četnike sve do sela Stubice, nanoseći im teške gubitke.

Upornost i izdržljivost pokazuje i u zaštiti minirane i srušene pruge, kao i u zarobljavanju talijanske prethodnice ispred tunela blizu manastira Gomirja. Učestvovao je i u svim okršajima s talijansko-četničkim formacijama na dionici željezničke pruge Josipdol—Plaški.

U januaru 1943. Simo prolazi kroz teške borbe u IV neprijateljskoj ofanzivi. Učestvuje u borbi na Crnoj Vlasti, gdje je i ranjen, a zatim u borbama za oslobođenje Gacke doline.

Odmah poslije kapitulacije Italije, u sadejstvu s jedinicama 6. ličke divizije, naša 1. brigada imala je zadatak da zauzme ustaški garnizon u Karlobagu, zatim selo Sušanj, prevoj prema Oštarijama i utvrđene kote »Ura« i »Visoka«. Bataljon »Matija Gubec«, uz podršku haubičkog divizionu s talijanskom posadom, napada okolna utvrđenja i bunkere oko garnizona u Karlobagu u kom su ustaše zarobili talijanski bataljon i zadržali ih kao taoce. Talijanski artiljerci uspješno su uništavali bunkere i prepreke oko garnizona kojeg je onda zauzeo bataljon »Matija Gubec«.

Naš 2. udarni bataljon morao je otpočeti napad na »Uru« po predviđenom planu, iako mu nije mogla na vrijeme stići dodatna minobacačka četa. Utvrđenje se nalazilo na velikom velebitskom ispupčenju i goleti pa ga je trebalo zauzeti naletom jurišnog i bombaškog odjeljenja koje je predvodio Simo Zrnić-Šubić. Simo je, zajedno s još trojicom mladića, poginuo u jurišu na »Uru« i ostao da visi na bodljikavoj žici sve do osvajanja ovog utvrđenja.

Nekoliko sedmica prije pogibije skojevac Simo Zrnić postao je član Komunističke partije Jugoslavije.

Smrt izvanredno hrabrog borca teško je pogodila njegove drugove iz 2. čete i 2. udarnog bataljona. Zajedno sa poginulim drugovima Simo je sahranjen uz ratne vojne počasti u groblju kraj sela Oštarija.

U ovim okršajima brigada je zarobila 250 ustaša i domobrana i oslobodila iz ustaškog zarobljeništva talijanski bataljon.

U borbene uspjehe naše 1. udarne brigade ugradio je svoj mlađi život Simo Zrnić za slobodu i sreću onih koji su doživjeli tekovine te borbe.

Rade Zrnić

KOMANDANT BATALJONA POGINUO U LAPACKOJ DOLINI

Vlado Zrnić rođen je 1921. godine u selu Zrničima, a poginuo novembra 1944. kod sela Brotinje u lapačkoj dolini, Lika. Otac Dušan i majka Ljuba imali su još četvero djece. Cijela porodica učestvuje aktivno u narodnooslobodilačkoj borbi. Vlado završava osnovnu školu u Drežnici i Nikolićima. U školi je bio vrlo dobar i odličan đak. Svoje djetinjstvo sprovodi sa ostalom djecom u svome kraju, sretno, slobodno i ničim opterećeno. Volio je sve igre i razna nadmetanja. Bio je vrlo vješt i spretan u svim tim igrama, kao na primjer skakanja uvis i dalj, bacanju kamena s ramena, rvanju, dizanju tereta i drugim sličnim igrama. Bio je vrijedan i volio je raditi sve poslove kod kuće. U osnovnoj školi i dalje kao mladić bio je cijenjen među svojim drugovima, a isto tako i od starijeg naroda. Vlado se razvija fizički u vrlo jakog, odlučnog, oštroumnog, a po prirodi jednostavnog i svakom vrlo bliskog momka. Voli društvo, zna se na jednostavan način našaliti, prijatan je u govoru, ali ne i rječit. Voli i zna vrlo lijepo zapjevati na prelu i sijelu, u svatovima i sličnim prigodama. Po prirodi je bio veseljak i veliki optimista.

Vlado nije služio bivšu jugoslavensku vojsku, ali mu je teško palo tako brza kapitulacija bivše jugoslavenske vojske, kao i svima onima Drežničanima koji su služili redovni kadrovski rok ili su bili pozvani u rezervu. Mnogi su Drežničani donijeli puške iz vojske prilikom kapitulacije Jugoslavije. Već su tada članovi Partije gdje su god stigli govorili i agitovali da treba dobro čuvati oružje jer će ono vrlo brzo trebati za dalju borbu protiv okupatora.

Ustaše već u aprilu 1941. godine progone ljude po selima i traže da se preda oružje i ostala vojnička oprema prijeteci da će biti ubijen i da će mu biti kuća spaljena tko ne preda oružje i vojničku opremu, a sazna se da je ima. Pored svih ovih prijetnji ljudi ne predaju oružje, već ga bolje skrivaju da čeka momenat kada će ga trebati upotrijebiti u borbi protiv okupatora. Ustaše počinju sistemskom pripremom i propagandom na pokrštavanju naroda odnosno prelaska iz pravoslavne u katoličku vjeru. Naš narod nikad nije bio previše religiozan. Kada se išlo crkvi nije se govorilo idemo u crkvu već idemo kod crkve, ali je uvijek bio ponosan i prkosan, a sada je i revoltiran, spreman i na najteže, ali neće dozvoliti da ga pokrštavaju ustaše.

Dolaze sve nepovoljniji glasovi o ubijanju ljudi i bacanju u jame u Lici, Kordunu i Baniji. Kod nas u Drežnici pohvatani su neki viđeniji ljudi, narod govori da neće ustaše dirati obične ljude, jer nisu ništa skrivili. Partija preko svojih članova ukazuje da sposobni muškarci ne spavaju kod kuće već van kuće u šumi. Pored svih upozorenja ustaše su iznenadile i pohvatale neke ljude. Juna mjeseca 1941. godine noću dolazi jedna satnija ustaša iz Jezerana i Brinja opkoljava selo Lokva, iznenađuju i hvataju na spavanju ljude. Nakon teških mučenja sve ih ubijaju i bacaju u jamu Jadovno u Velebitu kod Gospića i jamu pod Klekom kod Ogulina.

Partija vrši pripreme za ustanak, održavaju se tajni sastanci gdje se govori o cilju borbe protiv ustaša i Talijana, kako i na koji način organizirano i jedinstveno povesti oružanu borbu.

Selo Zrnici, Corti, Nikolići i Lokva organiziraju svoj logor — odred na Cortovoj pećini mjesto Greda K 724. U logor se javlja veći broj sve mlađih ljudi i među njima Vlado.

Svi koji su se javili nisu mogli ostati u logoru zbog toga što nismo imali do-

voljno oružja. Vraćali su se kućama iz logora stariji i oni mladići koji nisu služili bivšu jugoslavensku vojsku. Među ove mlade spadao je i Vlado, ali se njega nije moglo ubijediti da se vrati kući već je htio da ostane u logoru i da se odmah ide boriti protiv ustaša i Talijana.

U logoru počinjemo da se obučavamo u rukovanju i upoznavanju sa oružjem koje smo tada imali. To nam je bio i naš prvi zadatak. Naročito je bilo važno obučiti one drugove koji nisu služili vojsku kao što je bio Vlado. Svi su oni za nekoliko dana naučili vrlo dobro rukovati oružjem, a među njima se već odmah isticao Vlado.

Počinjemo sa prvim akcijama: rušenje i uništavanje telefonskih veza Drežnica—Jezerane i Jezerane—Brinje, prekopavamo i zaprečavamo ceste Drežnica—Brinje.

Već 2. oktobra 1941. godine idemo na izvršenje vrlo ozbiljne i naše prve akcije na paljenje pilane u Zagorju kod Ogulina i razoružavanje ustaško-domobranskih straža. Prije akcije dogovoreno je da se ustašama i prisutnom narodu održi kratak govor, da im se kaže protiv koga se borimo i da smo narodna vojska partizani. Prošli smo pješke kroz Kapelu za pet sati hoda bez vodiča i bez vojne karte jer je Kapela iako je velika i mjestimično neprohodna nama bila poznata i u njoj smo bili sigurni. U Zagorje smo stigli prije podne oko 11 sati, izvršili osmatranje terena i orijentaciju prilaza samoj pilani. Pilana je u roku od 15—20 minuta bila u plamenu, pet ustaša razoružano, ali smo zaboravili skinuti im vojničku odjeću, zarobili smo pet pušaka, pištolj, nekoliko bombi i preko 200 metara kožnog remenja koje nam je poslije služilo za donove pri pravljenju cipela. U ovoj akciji Vlado je bio sa petoricom drugova: Milom, Pepom, Brankom, Đurom i Nikolom na najtežem zadatku: razoružati pet ustaša bez pucanja na udaljenosti oko 1 km od posade talijanske i ustaške vojske. Poslije akcije svi smo bili zadovoljni, ustaše jer ih nismo pobili, a mi jer smo postigli cilj da pilana ne proizvodi građu za okupatora, a zapovjedniku talijanske i ustaške vojske i modruškom župniku stražari su rekli da smo partizanska vojska, da nas je bilo blizu hiljadu, a bilo nas je svega 72 partizana. Rekli su i to da po govoru misle da smo iz Drežnice.

Na Kapeli u zasjedi Vlado sa četvoricom partizana zaustavlja ustaški autobus koji se vraćao sa ispraćaja ustaša na istočni front. Naređeno je da stanu i da svi putnici izađu napolje. Bila su dva žandara i jedan ustaški časnik koji je jako psovao i ljutio se tko se to usudio da njih zaustavlja i kontrolira na cesti. Cim je izašao Vlado ga je čvrsto primio za ruku i naredio mu da odloži oružje i prestane prijetiti. Položili su oružje, prekontrolirani su svi putnici, nađeno je 4 pištolja, 3 puške, nešto municije i 3 akumulatora koje je pronašao Maravić Mile »Borac« kod šofera, pa smo mogli slušati radio vijesti nekoliko mjeseci.

U napadu na dva talijanska kamiona blizu Jasenka, križanje ceste novi Jasenak—Drežnica, 14. oktobra 1941. godine kada su Talijani već bili savladani i nisu davali nikakav otpor, jedino se puškomitraljezac uspio skloniti ispod kamiona i nije dao prići kamionima da se pokupi oružje i ostali plijen, Vlado je zajedno sa Milom Zrnićem zvanim »Mitraljezac« skočio hrabro na juriš i uspio savladati talijanskog mitraljesca i zarobiti puškomitraljez. Ovo je prvi zarobljeni puškomitraljez što su ga drežnički partizani zarobili od Talijana. Ovim podvigom Vlade i Mile su pokazali u to vrijeme posebnu hrabrost i odlučnost u borbi protiv talijanskih fašista.

Ubijeno je 25 Talijana i zaplijenjeno 1 puškomitraljez, 11 pušaka, 5 bombi, 500 metaka i druga ratna oprema.

Kada su Talijani oktobra mjeseca 1941. godine ponovno izvršili ofanzivu na Drežnicu i drežničke partizane, na prevaru su uhapsili i u crkvu zatvorili oko 500 ljudi, među kojima je bilo i jedan broj partizana. Tada su Talijani uhapsili i Vladu i zatvorili ga ali ne u crkvu gdje više nije bilo mjesta već u kuću Branka Lončara. Vladu su Talijani vezali i tako vezanog straža je čuvala. Vlado je osmatrao što i kako rade Talijani i razmišljao i pravio plan kako bi eventualno mogao pobjeći. Noću su talijanski stražari bili neoprezni, smatrali su što je Vlado vezan da nije u stanju pobjeći, pa su zbog toga sebi dozvolili da malo zadriješaju. Kada se Vlado uvjerio da Talijani stvarno drijemaju sve je dobro osmotrio i riješio da bježi i po cijenu života. Skočio je svezan sa visoke Lončarove kuće kroz prozor sa visine oko 8 metara. Bijeg mu je uspio, jedino je zadobio manje ozljede, ali je našao toliko snage da je bos po dubokom snijegu ponovo došao među partizane. O ovom podvigu koji je izveo Vlado omladina i narod pjevali su pjesme koje su već zaboravljene, ali se jedne pjesme još uvijek sjeća Vladin drug Milan Zrnić »Đodin«. Ova pjesma glasi:

*Talijani Vladu uhvatiše
U Lončara kuću zatvoriše
Ti ćeš s nama biti osam dana
Dok na ispit dođe donja strana.*

*Ali Vladu teške brige bude
Kako njega i drugove sude
Pa on riješi jedne noći
Da kroz prozor sa visine skoči.*

*Sa rukava teške lance skinu
i sloboda onda njemu sinu
Posta Vlado pravi komunista
Jer pobježe od crnih fašista.*

Vlado učestvuje u napadu na Jasenak 20. januara 1942. godine. Javio se kao dobrovoljac bombaš, ali nije trebalo jurišati i bacati bombe, predala se posada ustaša, žandara i domobrana bez borbe.

U napadu na Dabar 2. februara 1942. Plaščanski odred pojačan je jednim odjeljenjem drežničkih boraca. Tom akcijom zbližili smo se sa partizanima iz plaščanske doline, a za naše sve borce stiglo je toliko pohvala da smo se pitali što je to učinio Vlade, Mile, Ivica i drugi kad taj put Dabar nije zauzet. Vladino odjeljenje je na juriš upalo u branjenu kamenu zgradu — kuću. Situacija je bila teška, partizani ne mogu pojačati napad, a Vladino i Milino odjeljenje je u prizemnim prostorima u nemogućnostima da proдре na kat i razbije oko 25 ustaša samo u toj kući. Municijska se morala štediti pa ustaše donose odluku za juriš da žive pohvataju partizane. Takva odluka je bila jedina šansa Vladinom odjeljenju za spas, zapravo oni su tako spremno dočekali taj juriš da su se svi partizani izvukli živi, osim Ivice Sertića koji je junački poginuo. Teško je riječima opisati radost svih partizana kada su vidjeli svojim očima kako se gotovo sigurne smrti može spasiti ako se sačuva prisebnost uz ličnu hrabrost Vlade i Mile kao mitraljezaca. Naši borci pjevaju poslije ove akcije »partizani ne bojte se rana nema smrti do sudnjega dana«, a ustaše pronose glasove da partizane neće metak, nemoguće ih je uništiti, jer su komunisti povezani sa đavolom.

U napadu na ustaše i Talijane na Maljkovcu kod Brinja 21. februara 1942. Vlade se ovdje pokazuje kao hrabar i odvažan borac.

Po drugi put napadamo ustaše i domobrane u Jezeranu 16. aprila 1942. godine. Vlade hrabro juriša na ustaška utvrđenja, napad nam ne uspjeva. Morali smo se povući, odstupamo pod jakom vatrom mitraljeza. Imamo mrtvih i ranjenih, treba ih izvući sa položaja iz borbe. Vlade, Nenad Drakulić »Braco« i ja pod žestokom vatrom mitraljeza izvlačimo ranjene drugove. Sjećam se i sada imena jednog od njih »Krtijaša« Ličanina Dušana Bokana. Poginulo nam je 8 partizana, 17 partizana je ranjeno. Ovdje u svom rodnom Jezeranu u ovoj borbi poginula je i narodni heroj Ljubica Gerovac.

U svim akcijama i borbama koje vodi prva četa bataljona »Marko Trbović« u prvoj polovici 1942. godine vrlo hrabro i uvijek odlučno učestvuje i drug Vlade.

Vlado je u svim ovim borbama uvijek među prvima, u svakom jurišu koji izvodi njegova četa. Vlado je u svim borbama pokazao izuzetnu hrabrost i odlučnost. Svi mi njegovi drugovi to smo kod njega cijenili.

U napadu prvog i drugog udarnog bataljona na Tisovcu 28. septembra 1942. godine na Talijane koji su spalili i uništili našu Drežnicu, drug Vlado hrabro juriša na talijanske fašiste kao i svi partizani udarnih bataljona.

Pri formiranju Šeste primorsko-goranske brigade u Drežnici 12. oktobra 1942. godine Vlado postaje starješina-komandir odjeljenja. Svi smo mi njegovi drugovi vjerovali da će on umjeti i znati dobro i hrabro voditi svoje odjeljenje u dalje teške borbe. Nismo se prevarili u ocjeni Vlade. U toku 1943. on se brzo i uspješno razvija. U prvoj polovici postaje komandir voda, a poslije kapitulacije Italije dobija dužnost komandira čete. Sada već kao iskusan borac i starješina naše NOV, odlazi na dužnost u Istru da pomogne tamo širenje narodnooslobodilačkog pokreta. U Istri je ostao do kraja oktobra 1943. kada se ponovno vraća u našu XIII primorsko-goransku diviziju.

Već u decembru 1943. godine Vlade je postavljen za komandanta III bataljona II brigade XIII primorsko-goranske divizije. Vlade se brzo razvija od običnog borca partizana do komandanta bataljona. Htjeli smo ga vratiti 1941. godine jer nije služio vojsku. On nam je pokazao da bi se bila napravila velika greška da nas je poslušao. Treba istaći da Vlade nije završio ni jedan vojni partizanski kurs, iako je to uvijek žarko želio. Kada se određivalo na vojne kurseve i Vlade je tražio da se uputi na kurs i njega, uvijek je dobio isti odgovor od svojih pretpostavljenih starješina: »Ti si se pokazao sposobnim da uspješno vodiš svoju jedinicu i bez kursa, drugima je kurs potrebniji.« Vlade 1944. godine među prvima dobija čin poručnika. Kada znamo kako se tada čin dobijao to samo po sebi govori o njegovoj sposobnosti kao vojnog starješine. On nije bio samo dobar vojnik, komandant već se i politički tako dobro izgrađivao da je u svako doba mogao primiti komesarsku dužnost. Zajedno smo bili u istoj 35. udarnoj ličkoj diviziji, ponekada smo se sretali u rijetkim zatišjima između borbe, porazgovarali bismo o borbama, ali se Vlade uvijek znao našaliti i nasmijati. U takvom jednom razgovoru učestvovao je Nenad Drakulić »Braco«. Kad smo se rastali Braco mi reče: »Pa ovom Vladi ne bi trebao komesar, on može biti komandant i komesar.« Postao je skojevac čim se prva skojevska grupa formirala u bataljonu »Marka Trbovića« već početkom 1942. godine. Krajem 1942. primljen je u Partiju.

Početkom 1944. Vladina brigada odlazi u Liku a u sastavu brigade ide i Vladin bataljon.

On učestvuje sa svojim bataljonom u svim teškim i složenim borbama koje vodi njegova brigada u Lici u sastavu 35. ličke udarne divizije. Koliko su te borbe bile teške i složene sa uvijek nadmoćnijim neprijateljem najbolje se može vidjeti iz podataka koje navodi prvi komandant divizije Perica Kleut u svojoj knjizi »Trideset peta lička divizija«. »Za 14 mjeseci koliko je postojala u njenim redovima borilo se oko 5 000 partizana, dobrovoljaca iz Like, Dalmacije, Primorja, Gorskog kotara i Istre. Na bojištima Like palo ih je oko 900, a više od 2 000 moralo je napustiti jedinice zbog ranjavanja, smrzavanja i teških oboljenja. (Strana 353)«.

Početkom novembra 1944. godine Nijemci su se povlačili iz Dalmacije i od Knina. Bilo im je važno da imaju slobodnu cestu Knin—Otrčić—Srb—Lapac—Bihać. Zato su zaposjeli i utvrdili važne točke na ovoj liniji da bi mogli slobodno izvlačiti svoje trupe. Da bi onemogućili povlačenje Nijemaca 35. divizija dobila je zadatak da napada neprijatelja na ovoj komunikaciji. Noću 12. XI 1944. godine sve tri brigade kreću u napad. I brigada napada Dobroselo, III brigada napada Doljane, II brigada, Vladina, napada selo Brotinju.

Snijeg, zima, hladno do te mjere da su nam se pojedini mitraljezi zamrzli i nismo mogli dejstvovati. Noć, gusta magla, ništa se ne vidi, teren nepoznat, borci se drže jedan za drugog da se ne prekine kolona.

Vladin III bataljon dobija zadatak da neprijatelja napadne u selu Brotinja sa sjeverne strane. Za izvršenje zadatka mora se preći preko ceste. Gusta magla i noć omogućila je da se borci privuku do neprijateljskih položaja. Napad je počeo. Borci otvaraju žestoku paljbu, kreću na juriš, viču iz svega glasa ura! juriš! bacaju bombe, uskaću u neprijateljske rovove, ali nailaze na žičane prepreke za koje nisu znali da postoje. Neprijatelj daje vrlo žestok otpor, otvara vatru iz svih svojih oružja, pušaka, mitraljeza, bacača, a tuče i artiljerija. Borci su zastali, ne može se dalje. Razdanilo se, magla se digla, borci na brisanom prostoru, na bijelom snijegu vide se kao na dlanu. Neprijatelj otvara još žešću vatru, ima već mrtvih i ranjenih boraca, teško ih je izvlačiti sa položaja. Da bi se izvuklo jednoga ispod neprijateljske vatre nastradaju još trojica drugih. Komandant Vlade nalazi se neposredno iza streljačkog stroja, čini sve da zaštiti borce, da ima što manje gubitaka. On kao komandant imao je istančan osjećaj šta može a što ne može da uradi sa svojim bataljonom. Ocijenio je da se zadatak ne može izvršiti. Da bi omogućio da se bataljon povuče iz borbe, da se izvuku ranjeni borci zaključio je da mora upotrebiti svoju bataljonsku rezervu. Imajući vjeru u sebe i svoje borce kreće na juriš sa rezervom da bi stvorio uslove za povlačenje bataljona. U momentu preskakanja jednog zida zahvaćen je neprijateljskim rafalom iz puškomitraljeza ispod grudnog koša. Iako je smrtno ranjen padajući preko zida još naređuje kako se treba povlačiti bataljon. Neprijatelj tuče žestoko mitraljeskom vatrom pa je sada bilo vrlo teško izvući ranjenog komandanta Vladu. Pod ovom uraganskom paljbom sa neprijateljske strane Vladin zamjenik Dmitar Rašić sa grupom boraca po cijenu vlastitog života probija se do svog ranjenog komandanta i lično ga izvlači iz borbe. Dalje su ga evakuisali u brigadnu ambulantu, gdje je Vlado podlegao od teško zadobivenih rana. Istog dana. Vijest o pogibiji jednog od najomiljenijih komandanata u diviziji djelovala je vrlo teško na svakog borca i starješinu koji je poznavao Vladu. Naročito je bilo teško svima nama Drežničanima koji smo bili u diviziji, koji smo znali Vladu od djetinjstva i prošli s njim zajedno mnoge teške borbe i okršaje od prvih ustaničkih dana. Komesar Vladinog bataljona pukovnik Vaso Šuput kaže: »Svoju neizmjernu hrabrost i odlučnost Vlado je dokazao i ovog

kao i bezbroj puta ranije i valjda je najviše zbog toga bio omiljen među svojim drugovima. Uljevao je u ljude samopouzdanje i čvrstinu. Nije volio mnogo polemisati i objašnjavati, ako je smatrao da je u osnovi zadatak jasan i ako su se stekli svi objektivni uvjeti da se može izvršiti. Teško je sa malo riječi okarakterisati svijetao i plemenit lik druga Vlade, bilo kao komuniste, komandanta, čovjeka ili druga. Krasile su ga mnoge pozitivne vrline kao: neposrednost, živ temperamenat, veselost, iskrenost. Za njega su najhrabriji bili i najomiljeniji. Gajio je plemenita osjećanja prema ranjenim i bolesnim drugovima. Brinuo je pri pokretu da li mogu ići, da li su obezbijedeni svim onim što im je tog momenta bilo moguće pružiti, da li su previjeni itd. Mnogo puta je i sam, mada umoran, znao sjahati sa konja i ustupiti ga ranjenom ili teže pokretnom drugu. Imao je istančan osjećaj za pravdu i kao komunista uvijek je trezveno i odmjereno kritikovao za slabosti, a isticao primjerne i poštene. Pojam dobrovoljnosti njegovao je iznad svega i najsretniji je bio kada nije morao naređivati, već na dobrovoljnoj osnovi rješavati zadatke. Obično je polazio od sebe pri podjeli obaveza govoreći ja ću to i to, a ostalo dijelite među sobom. Volio je pjesmu, veselje i šalu. Kad je jedinica bila premorena znao je bodriti i pozivati na pjesmu. Bio je vječiti optimista, vedro je gledao u budućnost i primjerom mobilisao drugove. Zbog tih i drugih pozitivnih osobina izdizao se kao komunista i kao starješina i stekao takvu zavidnu popularnost kod drugova, da je bilo prijatno uza nj biti, boriti se i pobjeđivati. Takvim su ga znali svi njegovi drugovi i takav će ostati u sjećanju svih».

Zadnje časove sa Vladom proveli su kapetan Stevan Zrnić i intendant brigade Maravić Ilija »Kubot«. Svi ranjenici su prevoženi do sela Klapavice, a Vladu su nosili borci, starješine i omladina oko 15 km do sela Klapavice. U brigadnoj ambulanti ponudili smo ga kavom, malo je popio i razabrao se, pa je Vlado kao vječiti optimista povjerovao da će se izvući. Pored sve pažnje ambulantnog osoblja spasa nije bilo i Vlado je umro ostavši priseban i svjestan do zadnjeg daha. Tako je ostavio svoj sat i dnevnik i zaželio da se uruči partizanki — sestri Smilji. Njegove želje da se u slobodi prenese u Zrnić groblje, te da se u njegov privremeni grob u Lici zakopa bočica sa njegovim imenom i prezimenom su ispunjene i njegovi ostaci počivaju u Zrnić groblju u Partizanskoj Drežnici, gdje su mu otac i braća podigli mali spomenik, tj. obilježili njegovo vječno počivalište.

Tako je ugašen život velikog druga i borca Vlade.

Nikica Rcidulović

Milica Banda

Ljudski gubici na području općine Drežnica od 1941. do 1945. godine

Uoči aprilskog rata 1941. općina Drežnica imala je, prema procjeni, nešto više od 5000 stanovnika.¹ U vremenu od 6. aprila 1941. do 15. maja 1945. godine, prema dosad utvrđenim podacima, poginula su, stradala, umrla ili izgubila život na drugi način 864 lica. Od ovog ukupnog broja općina Drežnica je dala 255 palih boraca ili 29%, žrtava fašističkog terora i rata 529 ili 61%, te umrlih od tifusa 9%.²

Pali borci

Priloženim popisom u ovome radu evidentirani su pali borci, borci vojno-pozadinskih ustanova, članovi KPJ i SKOJ-a, kao i aktivni učesnici NOB-a na dužnostima odbornika narodne vlasti, odbora AFŽ-a, USAOH-a, te pripadnici ostalih pozadinskih organa i službi.

Popis palih boraca sačinila sam abecednim redom po selima. U njega sam uvrstila i ona lica koja su 6. aprila 1941. živjela u općini Drežnica. Među njima je i dvanaest boraca koji su se u trenutku napada na Jugoslaviju zatekli na radu u drugim mjestima zemlje, pa i van njenih granica, ali su bili vezani uz svoju porodicu i selo.³

Prema dosad utvrđenim podacima, općina Drežnica je imala ukupno 255 palih boraca, od kojih 245 muškaraca i 10 žena.⁴

Po godinama starosti palo je: do 20 godina palo je 60 boraca, od 21 do 30 godina 134, od 31 do 40 godina — 46, od 41 do 50 poginulo je 11 i preko 50 godine starosti 4 borca.⁵ Iz ovih podataka vidi se da je najviše palo boraca u dobi od 21. do 30. godine 52%.⁶ Ako uzmemo da je vojnički najsposobnija dob između 21 i 40. godine, onda je u općini Drežnica u ovoj dobi palo 180 boraca ili 70%.

Nema ni jednog sela u Drežnici u kojem bi broj palih boraca bio veći od starosne dobi od 21. i 30. godine. To znači da su se u prve partizanske jedinice, a

¹ Mihael Sobolevski, Drežnica 1941, Ogulin 1970, str. 9.

² Ovaj popis ukupnih ljudskih gubitaka izrađen je na osnovu popisa koje je vršio SUBNOR do sada, zatim na temelju provedene ankete 1980—1982. Historijskog arhiva u Karlovcu, uz najveću pomoć Saveza boraca Drežnice koja je provjeravana u selima i zaselcima općine, te u Bajmoku gdje su Drežničani većinom kolonizirani. Osim toga, korišteni su popisi: Arhiva Hrvatske, Zagreb, Fonda Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina (ZKRZ) kut. 57, te Arhiva Jugoslavije, Beograd, fond Savezna komisija za popis žrtava rata 1941—1945. fascikla 2229, kao i izvori i literatura o Partizanskoj Drežnici.

³ Četvorica boraca su iz Vrujca, a po jedan iz Breznog, Maravić Drage, Lokve, Podbitoraja, Skipina, Tomića, Vukelića i Zrnića. Trojica su poginula u aprilskom ratu, trojica kao ilegalci, dok su se ostali uključili u partizanske jedinice.

⁴ Po mjestima: Brezno 28 boraca, Centar 5, Debeli Lug 2, Krakar 39, Lisina 6, Lukići 6, Lokva 14, Maravić Draga 6, Palice 10, Podbitoraj (Selište) 15, Pononrac 6, Pražići i Jagetići 10, Radojčići 6, Radlovići 14, Sekić 7, Skipine 12, Tomići 21, Trbovići 7, Vrujac 19, Vukelić 7, Zečevo Brdo 5 i Zrnići 10.

⁵ Do 20 godina starosti poginulo je 60 boraca, od toga 4 žene; od 16 godina starosti poginula su 3 borca, od 17 godina 9, od 18 godina 15, od 19 godina 20 i od 20 godina 13 boraca.

⁶ Po starosnoj strukturi: I grupa 23%», II grupa 52%«, III grupa 18%«, IV grupa 4% i V grupa V/t.

kasnije i u krupne jedinice NOVJ, uključivali mnogi mladići koji dotle nisu služili vojsku. Unatoč vojničkom neiskustvu, svojim žarom mladosti i ljubavi prema zemlji, oni su pobijedili okupatore i njihove slugu i svoje rano ugasle živote ugradili u današnju Jugoslaviju.

Kako je ovo teritorij nastanjen gotovo isključivo Srbima, boračku strukturu odrazio je i ovakav sastav palih boraca: Srba 253 i Hrvata 2.

Po socijalnoj strukturi najviše je bilo seljaka, te šumskih radnika i radnika drugih profila (ukupno: 219 ili 85%).⁷ Male površine obradivog i dobar dio neplodnog zemljišta prisiljavali su stanovništvo da dopunsku zaradu traži u šumi (bilo na sječi, dovoženju trupaca i drugim radovima) ili da odlazi u druge krajeve zemlje, pa i van njenih granica. Ovakav težački život pokazala je i socijalna struktura palih boraca.

Godine 1941. u narodnooslobodilačku borbu je stupilo 119 boraca ili 46%, 1942. taj broj je 122 borca ili 47%, dok je 1943. stupilo 9 boraca ili 3%, 1944. svega 4 borca ili 1% i posljednje 1945. uključio se jedan borac ili 0,3%.

Pozivu Komunističke partije Jugoslavije na ustanak, narod Drežnice se masovno odazvao. Već tokom augusta 1941. formirani su partizanski logori: Tomića logor, Krakarski, Breznarski, logor iznad Zrnića i Radlovića logor u Bitoraju.⁸ U akcijama vođenim tokom septembra i prve polovine oktobra 1941. borci partizanskih logora su dokazali da nisu neorganizirani i nesposobni za vojne akcije, kako su to tvrdili neprijatelji, već da mogu spješno da tuku kako ustaše i domobrane tako i okupatore Talijane. Rezultat tih akcija bilo je i oslobođenje Drežnice 9. oktobra 1941.

Međutim, poslije 11 dana Drežnica je bila ponovo okupirana od Talijana.⁹ Posljedice te ofanzive za borbe partizanskih logora i narod Drežnice dobro su poznate.¹⁰ Od uhapšenog naroda Talijani su odvojili grupu boraca. Prvo strijeljanje izvršeno je u Jasenku 4. novembra. Strijeljan je komandant Krakarskog logora Milan Kosanović (Veljko). »Držanje komandira bilo je junačko. Idući na strijeljanje govorio je narodu koji se našao na putu: »Borite se hrabro, sloboda je tu! Najprije mu je ispaljeno iznad glave i pored nogu, našto je povikao: 'Što postupate kukavički? Ubijte me ili mi dajte revolver da se sam ubijem.' Nije si dao vezati oči niti pucati u leđa. Najprije mu je ispaljen plotnu u noge, drugi u stomak, a treći u glavu. Pao je sa stisnutom pesnicom .. Srijeljali su i pred-

7 Socijalna struktura: 93 seljaka, 126 šumskih radnika i radnika, 10 podoficira, 9 zanatlija, 10 daka, 4 trgovca, 3 žandara, te po jedan učitelj, cestar i dr.

8 Prema anketi o palim borcima u borbu 1941. stupilo ih je 119. Tokom 1941. kroz partizanske logore prošlo ih je 98. U popisu se javljaju različiti nazivi logora što je posljedica prese- ljenja istih s jednog mjesta na drugo. Npr. logor Radlovića, te logor Vukelića što se odnosi na logor Tomića. U logoru Tomića bilo je, prema evidenciji, 38 boraca, u Krakarskom 20, u Breznarskom 20, logoru iznad Zrnića (u evidenciji nazivan Pučina) 7, te u Radlovića 13. Osim u partizan- ske logore borci Drežnice, tokom ratnih godina, stupali su i u druge jedinice: u bat. »Marko Trbović« 25 boraca, 6 brigadu 68 (najviše u 4. ili Omladinski bataljon — 25 boraca), u jedinice V operat. zone 12, i u 13. div. 7 boraca; izabranih u seoske NOO-e bilo je 9, terenskih radnika (članova KPJ i SKOJ-a, te ilegalnih radnika u gradovima) 14, u Komandi mjesta Drežnica 7, zatim PO »Golija« 1, logoru Kastav 1, NOPO »Čačak« 1, u rezervnom vodu, 1. 6. div. 2. 35 div. 1. 21. div. 1. 12. slavons. brig. 1, Komandi mjesta Vrbovsko 1, srbijan- skim jedinicama 1, član Pokreta otpora u Francuskoj 1, te trojica koji su poginuli kao pripadnici Jugoslavenske vojske u aprilskom ratu.

9 Zbornik Vojnohistorijskog instituta, Beograd 1952, tom V, knj. 1, dok br. 83, str. 247 (dalje Zbornik V)

10 Zbornik V, knj. 2, dok br. 44, st. 117; dok br. 62, str. 174; dok br. 59, str. 162.

sjednika narodnog vijeća, izabranog poslije oslobođenja Drežnice, člana Kompartije, radnika — seljaka, koji je proveo 23 godine u Americi i 4 godine u SSSR-u, druga Marka Trbovića. Držanje starine je bilo zaista herojsko.«¹¹

Poslije istražnog postupka, koji su provele talijanske vlasti, sud je osudio još četrnaestoricu Drežničana na smrt strijeljanjem.¹² Svi osuđeni i za vrijeme istražnog postupka i na strijeljanju držali su se hrabro.

Grupa od 62 Drežničana, sprovedena u Rijeku 1942. godine osuđena je na vremenske kazne zatvora od 5 do 17 godina.¹³ Komandant mjesta Radlovići Simo Radulović osuđen je 22. augusta 1942. na smrt strijeljanjem što je i izvršeno na Martinšćici kod Rijeke nakon dva dana. Ostali uhapšeni pušteni su kući po grupama.

Ovo je bio jedan od najtežih udaraca koji je zadesio Drežnicu. »U ovoj ofanzivi (oktobra 1941.) po mome mišljenju mi smo pretrpjeli najveći poraz u cijelom ratu. Talijani su nam obezglavili partijsku organizaciju, odveli mnogo stotina ljudi od kojih su 23 odmah strijeljali.«¹⁴

Nakon povlačenja Talijana iz Drežnice, partizani su se vratili, a njihov bataljon uskoro je nazvan Bataljon »Marko Trbović«. Čak ni ovakvi gubici nisu mogli da uguše narodnooslobodilački pokret koji je predvodila KPJ. To je pokazao i priliv novih boraca, od kojih su 122 stupila u partizanske jedinice 1942. što je omogućilo formiranje 6. i 14. brigade, a slijedeće godine i 13. divizije, jedinica u koje su se Drežničani najviše uključivali.

Prema godinama pogibije — 1941. palo je 28 boraca ili 11%, 1942. broj poginulih boraca je 30 ili 12%, slijedeće godine poginulo je 89 ili 35%, godine 1944. poginuo je jedan borac više (90 — pa je postotak ostao isti 35%) dok je u nepunih četiri i po mjesca posljednje godine rata poginulo 18 boraca ili 7%.¹⁵

Ako se usporede godine pogibije boraca, vidi se da je najviše njih izgubilo živote tokom 1943. i 1944. To su godine kada su partizanske jedinice na teritoriju Jugoslavije vodile najžešće bitke s brojčano i tehnički jačim, te bolje oprem-

11 Isto. Osim Milana Kosanovića i Marka Trbovića u Jasenku su strijeljani: Lazo Tatalović, Jovan R. Tatalović, Dejan Tomić, Nikola Tomić, Drago Vukelić, Dušan Maravić i Jovan A. Tatalović.

12 Zbornik XIII, knj. 1, dok. br. 205, str. 783. Neprijateljska štampa o tom je javila: 2. 12. 1941. Ogulin. »Streljano 14 Srba — pravoslavne vjere — pripadnika komunističkih bandi koje su operisale u zoni Jasenak — Drežnica«.

13 Mihael Sobolevski, n. d. str. 61.

14 Bude Bosnić, Partijska organizacija Drežnice u pripremi oružanog ustanka i njeno djelovanje do polovine aprila 1942. godine, HAK, Zbornik 12

15 Godine 1941. poginulo je ili strijeljano 6 boraca iz Tomića. Čak petorica su strijeljana u Jasenku i na Bukovniku. Iz Vrujca je također poginulo te godine 6 boraca. Četvorica su strijeljana na Bukovniku.

Slijedeće godine najviše je boraca poginulo, umrlo ili na drugi način izgubilo život iz Breznog (6), Krakara (5) i Tomića (4). Treće ratne godine najviše poginulih ili umrlih boraca je u Krakaru (17), Breznom (8), Tomićima (7), Podbitoraju (Selištu), te Pražićima i Jagetićima po 6, Lokvi, Palicama i Zrnićima po 5, a u ostalim selima manje. Godine 1944. poginulo je, umrlo ili stradalo na drugi način u Krakaru 16, Breznom 12, Radlovićima 8, Lokvi 7, Podbitoraju (Selištu) 6, Sekićima, Skipinama i Vrujcu po 5, dok je u ostalim selima broj manji.

Posljednje godine rata pala su 4 borca iz Vrujca, te po dva borca iz Breznog, Lukića i Tomića. Po mjestima, u vremenu od 1941. do 1945. godine, poginulo je iz Krakara 39 boraca, Breznog 28, Tomića 21, Vrujca 19, Podbitoraja (Selišta) 15, Lokve i Radlovića po 14, Skipina 12, te po 10 boraca iz Palica, Pražića, Jagetića i Zrnića.

Po ostalim selima broj je ispod 10 poginulih boraca što se vidi u tabeli 1.

Ovakav broj poginulih razumljiv je ako se uporedi s brojem stanovnika po selima (Mirko Korenčić, Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1875—1971, Zagreb, 1979, str. 443—448), iako teritorijalizacija nije ista kao 1931. godine.

Tabela 1
Pali borci s područja općine Drežnica

Selo	Ukupan broj palih boraca			Starosna dob				Socijalni sastav										Nacionalni sastav		Godina stupanja u NOB					Godina pogibije					Mjesto smrti									
	M	Z	Sv.	od 16 do 20 g.	21—30 g.	31—40	41—50	51 i dalje	seljaka	šum. radn. i radnika	podoficira	trgovaca	učitelja	žandara	đaka	zanatlija	cestara	ostalih	Srbi	Hrvati	1941.	1942.	1943.	1944.	neutvrđeno	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Drežnica	Ostali dio Hrvatske	Bosna	Slovenija	Srbija s pokrajinama	Njemačka	Italija	Francuska	
Brezno	27	1	28	7	13	7	1	—	—	26	1	1							27	1	9	19	—	—	—	—	6	8	12	2	7	20	1						
Centar	5	—	5	2	2	—	1	—	3	—	1	—	—	—	—	1	—	—	5	—	3	1	—	1	—	1	—	2	1	1	—	5	—	—	—	—	—	—	
Debeli Lug	2																											1	1	—	1	1							
Krakar	38	1	39	12	22	5	—	—	28	5	1	1	—	3	—	1	—	—	39	—	10	26	3	—	—	—	5	17	16	1	5	32	—	1	—	1	—	—	
Lisina	6	—	6	1	4	1	—	—	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	3	3	—	—	—	—	2	1	2	1	1	4	—	1	—	—	—	—	
Lukići	6	—	6	2	3	1	—	—	2	3	—	—	—	—	1	—	—	—	6	—	2	3	—	1	—	—	1	2	1	2	—	5	—	1	—	—	—	—	
Lokva	13	1	14	2	8	4	—	—	5	8	—	—	—	—	1	—	—	—	14	—	5	8	1	—	—	—	1	5	7	1	6	7	1						
Maravić Draga	6	—	6	1	3	2	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	3	2	1	—	—	1	2	1	2	—	—	4	—	—	1	—	1	—	
Palice	10	—	10	3	5	2	—	—	2	5	—	1	1	—	1	—	—	—	10	—	7	2	1	—	—	2	1	5	2	—	1	8	1						
Podbitoraj (Selište)	14	1	15	4	9	2	—	—	12	1	2	—	—	—	—	—	—	—	15	—	8	7	—	—	—	2	—	6	6	1	—	14	—	—	1	—	—	—	
Ponorac	5	1	6	—	3	2	—	1	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	1	5	—	—	—	—	1	1	4	—	3	3							
Pražići i Jagetići	10	—	10	2	7	1	—	—	1	6	1	—	—	—	—	2	—	—	10	—	5	5	—	—	—	1	1	6	2	—	3	6	1						
Rado j čiči	6	—	6	—	3	3	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	1	—	6	—	4	2	—	—	—	—	—	3	3	—	1	5	—	—	—	—	—	—	
Radlovići	12	2	14	4	7	2	1	—	4	8	—	—	—	—	—	1	—	i	14	—	10	4	—	—	—	1	1	4	8	—	4	9	—	—	—	—	1	—	
Šekići	7	—	7	—	5	1	1	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	4	2	1	—	—	—	—	1	5	1	2	5							
Skipine	11	1	12	4	5	2	—	1	2	8	—	—	—	—	2	—	—	—	11	1	5	5	1	1	—	3	1	2	5	1	3	9							
Tornici	20	1	21	4	10	4	2	1	2	17	2	—	—	—	—	—	—	—	21	—	11	9	—	1	—	6	4	7	2	2	3	17	—	1	—	—	—	—	
Trbovići	7	—	7	1	3	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	7	—	3	4	—	—	—	1	1	4	1	—	—	7	—	—	—	—	—	—	
Vruj ac	9	—	19	2	8	4	5	—	14	—	1	1	—	—	1	2	—	—	19	—	15	3	—	—	1	6	2	2	5	4	5	10	—	—	3	—	—	1	
Vukelići	7	—	7	3	4	—	—	—	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	6	1	—	—	—	2	1	4	—	—	1	3	—	—	1	—	2	—	
Zečevo Brdo	5	—	5	2	3	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	2	3	—	—	—	2	—	2	1	—	1	4	—	—	—	—	—	—	
Zrnići	9	1	10	4	5	1	—	—	3	4	1	—	—	—	1	1	—	—	10	—	3	6	1	—	—	—	—	5	4	1	1	9							
UKUPNO	245	10	255	60	134	46	11	4	93	126	10	4	1	3	7	9	1	i	253	2	119	122	9	4	1	28	30	89	90	18	48	187	4	4	6	1	4	1	

ljenim okupatorom i njegovim slugama. Ali unatoč njihovoj ljudskoj i tehničkoj premoći oni nisu uspjeli da spriječe narodnooslobodilačku borbu i stvaranje nove Jugoslavije. Snaga partizanskih jedinica bila je u njenim borcima, masovnosti naroda u borbi i utemeljenom bratstvu i jedinstvu naroda Jugoslavije. Tako su i borci Drežnice tih najtežih, ali slavnih godina, svojim životima učvrstili temelj slobodne Jugoslavije.

Iz dosadašnjeg istraživanja vidi se da je u ovoj općini broj palih boraca bio velik prve ratne godine. To je posljedica talijanske ofanzive na slobodni teritorij Drežnice, prepada na logore i strijeljanja u Jasenku i na Bukovniku.

Dok su ostali narodi slavili Dan pobjede, 9. maj 1945, dotle su borci Jugoslavije još nekoliko dana gonili u tukli neprijatelja dok nije konačno položio oružje 15. maja. U tim danima, među ostalim borcima Jugoslavije, ginuli su i Drežničani. Zato je ova sloboda, do posljednjeg časa zalijevana krvlju njenih sinova i kćeri, još dragocjenija.

Snaženje i rasplamsavanje oslobodilačke borbe vidi se i iz broja poginulih boraca u različitim jedinicama NOVJ, vojno-podizanskim ustanovama, organima narodne vlasti, kao i broju partijaca i skojevaca.

Najveći broj palih boraca bio je iz sastava Centralnog ili Tomića logora,¹⁶ te iz jedinice 6. brigade i 13. divizije NOVJ. Borbeni put ovih slavnih jedinica istovremeno je i put Drežničana. Od nekoliko stotina Drežničana s teškog borbenog puta nije ih se vratilo 126. Hrabrosti, snazi i slavi ovih jedinica oni su dali sebe. Viziju ovih 255 palih boraca Partizanske Drežnice, viziju jedne nove, snažne, slobodne zemlje, zemlje radnika i seljaka, zemlje bez eksploatacije, ostvarile su hiljade boraca drugih jedinica NOVJ.

Na osnovu provedene ankete na terenu, izvornih podataka, literature, te sjećanja učesnika, došla sam do podataka na kojima su dužnostima u toku NOR-a bili borci Drežnice u trenutku smrti: komandant brigade 1, načelnik štaba brigade 1, zamjenik komandanta brigade 1, komandanata bataljona 10, zamjenik komandanta bataljona 1, operativnih i obavještajnih oficira bataljona 4, intendant bataljona 1, zamjenik komesara bataljona 1, komandira četa 35, zamjenik komandira čete 1, komandira voda 30, delegata voda 7, desetar 1, komandanta mjesta i sela 3, komandant partizanskog logora 1, komandira odjeljenja 9, ekonom komande mjesta 1, komandira straže 2, boraca 125, bolničarka 1, terenskih

16 Iz logora Tomića poginulo je 15 boraca, logora Brezno 9, Krakarskog 2, te logora Radlovića (Bitoraj) 2. Iz bat. »M. Trbović« palo je 9 boraca. U jedinicama pri V operativnoj zoni poginulo je 13 boraca, a najviše u 1. prim, goran. NOPO-u.

U bataljonima 6. brigade poginulo je 55 boraca: iz 4. bataljona 17, 1. bat. 16, 2. bat. 12, te u ostalim bataljonima 10. Ovo pokazuje da je najviše poginulih iz Omladinskog ili 4. bat., što također ukazuje i na dobru strukturu palih boraca.

U 13. div. poginuo je, umro ili stradao na drugi način 71 borac. Od ovog broja 47 boraca palo je u 1. brigadi, 8 u 2. brigadi, 3 borca u 3. brigadi, 1 borac u pratećoj četi 13. div. dok za 12 boraca nije iskazana brigada već samo divizija.

U ličkim jedinicama pala su 22 Drežničana: 5 u 6. diviziji, a 12 u 35. div.

Kada su 1942. formirane proleterske čete, a zatim i 1. prol. bat. Hrvatske najbolji borci odabrani su u te jedinice, a zatim su stupili u 13. prolet. brig. »Rade Končar«, tako da su u ovoj jedinici poginula 4 Drežničana.

U 12. slav. brig. poginulo je dvoje Drežničana, a po jedan u PO »Golija«, NOPO »Cačak«, 43. div. 21. div, slovenačkim i srbijanskim jedinicama. Komandi područja Delnice, Komandi mjesta Vrbovsko, bolnici pri VŠ NOV i POJ, talijanskim partizanskim jedinicama i pokretu otpora u Francuskoj.

Boraca Komande mjesta Drežnica poginulo je 12, članova seoskih NOO 12, terenskih radnika 9 (među njima jedan sekretar SKOJ-a, a dvojica sekretara KPJ u Drežnici), pri Vojno-partizanskoj bolnici br 7, a jedan kao član Kot. komiteta SKOJ-a Ogulin.

U aprilskom ratu, kao pripadnici Jugoslavenske vojske, poginula su trojica Drežničana.

radnika 9 (članovi Partije i SKOJ-a), odbornika 13, te vojnika Jugoslavenska vojske 3 i jedan pripadnik pokreta otpora u Francuskoj.

Vodeći borbe na velikom teritoriju naše zemlje borci su uglavnom ginuli u bitkama. U tim bitkama davali su izvanredne primjere junaštva, hrabrosti, požrtvovanja za drugove. Kakva je to bila borba, koliko su u njoj za svijetle ciljeve slobode izgarali, pokazuju činjenice da su ginuli od borca do komandanta brigade. Za sve njih nije bilo prvih i zadnjih borbenih redova. No, neki su pali mučeničkom smrću, mučeni na najsvirepiji način, ne izdajući borbu i viziju budućnosti. Poneke je pokosio tifus ili iscrpio ovaj do sada na ovim prostorima najružniji rat.¹⁷ Za izuzetne primjere junaštva, za ljudkost, koju nije mogao da ubije ni ovaj rat, Đuro Trbović i Rajko Trbović proglašeni su narodnim herojima.

Boreći se u različitim jedinicama na velikom prostoru, Drežničani su ginuli ne samo u svojoj Drežnici, već i u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju, Istri, Kor-dunu, Lici, na teritoriju Bosne, Slovenije, Srbije, te van teritorija naše zemlje — u Italiji, Francuskoj i Njemačkoj.¹⁸

17 Iz popisa palih boraca dobijni su podaci o načinu smrti svakog borca. Na osnovu toga vidi se da je: 166 boraca poginulo, 25 su strijeljali Talijani, 12 su ubile ustaše, 9 su ubili Nijemci, 6 je umrlo od posljedica ranjavanja, 8 je umrlo od tifusa, 2 su ubile ustaše poslije mučenja, 4 su zaklale ustaše, 1 su zaklali Nijemci, 2 su strijeljali Nijemci, 1 su strijeljali Nijemci i ustaše, 1 su ubili četnici, 1 su zaklali četnici kao tifusara, 2 su umrli od posljedica batiranja, 1 je umro od posljedica mučenja i gladi, 1 je umro od iscrpljenosti, 1 je umro u zatvoru, a 2 u logoru, 2 su stradala u saobraćajnoj nesreći, 4 su umrli od raznih bolesti, 1 je poginuo od bombardiranja kao zarobljenik u logoru, 2 su poginula nesretnim slučajem i jedan borac u trenutku nervnog rastrojstva izvršio je samoubojstvo.

18 Iz tabele br. 1 vidi se da je na području Drežnice poginulo 48 boraca, na ostalom dijelu Hrvatske 187, u Bosni 4, Sloveniji 4, Srbiji 6, Italiji 4, te Francuskoj i Njemačkoj po jedan. Na području Drežnice najviše je poginulo boraca iz Breznog (7), Lokve (6), Krakara i Vrujca po 5, te iz ostalih sela manje. Na ostalom dijelu Hrvatske 32 su pala iz Krakara, 20 iz Breznog, 17 iz Tomića, 19 iz Podbitoraja (Selište), a iz ostalih sela manje. Na području Bosne, Slovenije i Srbije iz pojedinih sela poginuo je po jedan borac, jedino su iz Vrujca trojica poginulih u Srbiji, a iz Vukelića dvojica u Italiji. Kako su u ovom Zborniku detaljno opisane najveće borbe u kojima su Drežničani učestvovali, ovdje ćemo dati pregled po općinama (današnjim) i mjesto u kojem ih je najviše palo.

Na području općine Drežnica poginulo je, umrlo ili na drugi način izgubilo život 47 boraca. Od toga broja u Breznom i okolini 14 boraca. Za ostala sela najčešće je navedeno samo Drežnica ili kraj Drežnice (14 boraca), a pojedinačno se spominju sela: Krakar (3 borca), Lokve (2) kod Zrnića (1), kod Vukelića (2), kod Radlovića (2), Sekići (1), Vrujac (1), dok je u bolnicama umrlo ili u blizini njih poginulo 6 boraca i na Javornici 2 borca. Općina Ogulin: ukupno 38 boraca. Najviše ih je strijeljano u Jasenku i na Bukovniku (23). Po mjestima: Gomirje 3, Gornje Dubrave 2, te po jedan borac u Puškarićima, 2njdavcu, Trojvrhu kod Ogulina, kod Josipdola, Donjih Dubrava, Ponikava, Bjelskog, Modruša i Ličke Jesenice. Općina Vrbovsko 8 boraca: Senjsko i Lukovdol po 2, Kamensko 1, kod Vrbovskog 1, Ljubošina 1, kod Stubice 1. Općina Delnice: Brod na Kupi 1 borac. Begovo Razdolje 2, Lokve 1, Fužine 2, Mrkopalj 1, Crni Lug 1 i kod Delnica 2.

Na području Gorskog kotara: 3 borca.

Općina Čabar: 2 borca u Sušici.

Na području Like 12 boraca. Općina Otočac 48: kod Brinja 3, kod Jezerana 1, Ritovac 1, Skalić 4, Vodoteč 1, Modruš 2, Prokike 4, Zuta Lokva 5, Babin Potok 5, Crna Vlast 9, Cudin Klanac 2, Otočac 3, Brlog 5 Sinac 1 i Dabar 2. Općina Titova Korenica 21 borac: Prijeboj 6, Ljubovo 6, Bijeli Potoci 1, Čanak 1, Frkašić 1, Korenica 3, Bjelopolje 1, Bunić 1 i Salamunić 1.

Općina Gospić 5 boraca: Medak 1, Kosinj 1, Pazarište 1, Jadovno 1 i kod

Gospića 1.

Općina Donji Lapac 3: Kuk kod Donjeg Lapca, Brotinja i Kamensko.

Općina Udbina 2: Ura i Udbina.

Općina Rijeka 10: Klana 4, Grobnik 1, Skrljevo 2, Martinšćica 1 i Bakar 2.

Općina Crikvenica

1 (Grizane kod Novog Vinodolskog). Općina Senj 1 (Vratnik). Općina Split

1 (Split).Istra 1—

općina Buzet (Prapoće). Općina Karlovac 4: Karlovac 3 i Tušilović 1. Općina Slunj 6: Slunj 2

i Veljun 4. Zagreb 1. Na području Zumberka 2. U Sloveniji 4. Na drugom području Hrvat-ske 6, Bosna 4, Srbija 5, Italija 4 i Francuska 1.

10. aprila 1941. stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska na teritoriju Hrvatske (bez Dalmacije, predate Italiji Rimskim ugovorima maja 1941, sem obale od Splita do ispod Dubrovnika, ostrva Hvara i Brača, te Međimurja, pri-pojenog Mađarskoj) i Bosne i Hercegovine.¹⁹ Pavelić i ustaše došli su na vlast uz pomoć Talijana i Nijemaca. Ova kvinslinška tvorevina, održavala se, prije svega, uz pomoć okupatora, a zatim uz bezobzirne mjere terora. »Teror u NDH, kao sredstvo vladavine, primjenjivao se u svim oblastima društveno-političkog i javnog života. Terorom su se služili, neposredno ili posredno, upravno-admini-strativni, sudski i vojni organi i političke organizacije NDH. Međutim, kako je politika ustaških vrhova u NDH usmjeravana od njemačkih i talijanskih oku-pacionih vlasti i nalazila se pod njihovom neposrednom kontrolom ustaški teror je bio sastavni dio terora okupatora i njihove politike na području NDH.«²⁰

Tokom vremena ispoljio se pravi karakter NDH koji se, prije svega, ogledao u rasnoj politici. Želeći stvoriti »čisti hrvatski životni prostor«, na kojem će živjeti »čisto hrvatska nacija«, bilo ga je potrebno »očistiti« od Srba i Zidova »koji su proglašeni »najvećim neprijateljima hrvatskog naroda« pa 'njima ne-ma mjesta u Hrvatskoj' — nastojalo se čitavom tom sistemu dati karakter legai-nosti, počevši od političke propagande najviših ustaških predstavnika, do stva-ranja posebnog kaznenog zakonodavstva i odgovarajućih ustanova.«²¹

Osim politike istrebljenja Srba i Zidova, išlo se u toj politici i za »unutražnjim prečišćavanjem«, a to je značilo prije svih uništenje Hrvata i Muslimana — članova KPJ, kao i svih onih koji se nisu slagali politikom NDH. Za nju je bilo potrebno stvoriti i odgovarajuće zakonodavstvo, pa je tako »Zakonska odredba za obranu naroda i države, proglašena 17. 4. 1941. postala 'formalno pravni te-melj čitavom daljnjem kaznenom zakonodavstvu'.«²² Istom naredbom osnovani su prijeki sudovi, preko kojih se ona ostvarivala, a kazne koje su izricali bile su gotovo isključivo smrtna.²³

Idućih dana i mjeseci donošeni su različiti zakonodavni akti kojima je pravno utvrđen ovaj čudovišni sistem terora (Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti i Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda, Zakonska odredba o prijekim sudovima, Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i po-gibelnih osoba na prisilan boravak u sabirne i radne logore, Zakonska odredba o postupku kod komunističkih napadaja kad se počinitelj ne pronađe, Zakonska odredba o podržavljenju imetka Zidova i židovskih poduzeća, Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu i dr.).

Srbi, Zidovi i Cigani bili su osuđeni na propast. Za komuniste, bez obzira kojoj naciji pripadali, jedina kazna bila je: kazna smrti. Ne manje drastične mjere primjenjivane su i protiv pripadnika i pristaša NOB-a (bez obzira na nacionalnu pripadnost). Oblici i načini koje su ustaše primjenjivale u svojoj politici terora, možemo reći, nisu zapamćeni u historiji.

19 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918—1978*, Nolit, Beograd 1980, str. 202.

20 Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, Deltapres, Beograd 1973, str. 341.

21 Dr Fikreta Jelić Butić, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska 1941—1945*, Zagreb 1977, str. 158.

22 P. Jelić Butić, n. d. str. 159.

23 O ustaškom zakonodavstvu, izgradnji sudskog sistema, te vojno-policijskog aparata vidi članak Leopolda Kobse »O organizaciji ustaškog aparata vlasti za provođenje terora u tzv. NDH«, u knjizi »Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji«, IHRPH, Zagreb 1971.

Ubijalo se na najrazličitije načine (upravo stravične) i na najrazličitijim mjestima: kod kuća, na ulicama, poljima, u zloglasnim koncentracionim logorima. Stvaranje »čistog prostora« provodilo se i »kolektivnom odgovornošću« tj. ubijanjem uhvaćenih ljudi, talaca, nasilnim prekrštavanjem Srba, deportacijama, »čišćenjem terena«, zlostavljanjima i ubijanjima i raznim drugim oblicima.«²⁴

Kako je područje Drežnice gotovo isključivo naseljeno srpskim življem, jasno je da su upravo čudovišne metode ustaškog i okupatorskog terora i ovdje primijenjene. Već od prvih dana počelo se sa žestokom kampanjom, koja je zatim prerasla u konkretne akcije. Razni ustaški funkcioneri u svojim govorima navijestili su teror. Za svoje akcije dobili su i pomoć većeg dijela katoličkog klera. Tako je Ivan Mikan, župnik i kanonik u Ogulinu, organizator ustaške vlasti u Odulinu, na dan proglašenja NDH 10. 4. 1941. godine, pripremio zbor na kojem je veličao uspostavu NDH, te govorio o dolasku u zemlju ustaša i njihovih saveznika — njemačkih okupatora.

Dne 13. 4. 1941. godine prolazio je Pavelić kroz Ogulin na putu za Zagreb. Mikan je organizirao svečani zbor na kojem je održao govor. Uz ostalo izjavio je da će »sada biti čišćenja« i završio: »Bježite psine preko Drine.«²⁵

Slijedećih dana ustaše u Ogulinu i okolini bavile su se uspostavom vojne i civilne vlasti. Postepeno je ustaška vlast organizirana i u srpskim krajevima, pa je tako za načelnika Općinskog poglavarstva u Drežnici postavljen Dragutin Kobeščak. »Ustaške vlasti ostavile su u Drežnici i Jasenku tadašnje oružničke postaje sa zadatkom da održavaju ... javni red i mir, javnu osobnu i imovinsku sigurnost.«²⁶ One su služile ustašama za provođenje terora na ovom području. Hapšenja i ubistva su, kao i na ostalom području NDH, najprije imala pojedinačan, a zatim masovan karakter.²⁷ O tim strahotama govore najrječitije brojevi. Na području općine Drežnica u vremenu od aprila 1941. do 15. maja 1945. izgubilo je život, kao žrtve fašističkog terora i rata, 529 lica. Od toga broja 207 je muškaraca ili 39%, žena 165 ili 31%, te djece 157 ili 29%.²⁸

Prema starosnoj strukturi muškaraca do 50 godina ubijeno, umrlo ili na drugi način izgubilo život je 115, a žena 102; preko pedeset godina 96 su muškarci i 63 žene.²⁹

Ni u jednom ratu kao u ovom nisu stradala djeca. Ubijena su na najzvjerskiji

24 Kako u ovom radu dajemo detaljan pregled ljudskih gubitaka na području Partizanske Drežnice, politike tzv. NDH doticali smo se koliko je bilo to nužno potrebno.

25 Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, Zagreb 1946, str. 46.

26 Mihael Sobolovski, n. d. str. 23.

27 Uporedi: dr Slobodan D. Milošević, Izbjeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941—1945. godine, Beograd 1981, str. 115/116.

28 Muškaraca je po selima izgubilo život: u Zrničima 20, Vrujcu 18, Breznom i Krakaru po 17, Lokvi 16, Podbitoraju (Selištu) i Tomićima po 14, Pražićima i Jagetićima 12, Škipinama 11, Lukićima i Maravić Draži po 10, dok je u ostalim selima manji broj. Detaljan pregled vidi u tabeli br. 2.

Žena po selima: Zrnići 16, Lokva 16, Podbitoraj (Selište) 15, Brezno 13, Nikolići 11, Skipine 10. U ostalim selima manji je broj.

Djece po selima: Lokva 22, Nikolići 19, Krakar 14, Lukići i Radlovići po 12, Podbitoraj (Selište) 11, Zrnići 10. U ostalim selima manje su stradala djeca.

Ukupan broj žrtava po selima: Lokva 54, Zrnići 47, Podbitoraj (Selište) 40, Krakar i Nikolići po 37, Brezno 35, Lukići 31, Vrujac 29, Škipine i Tomići po 29, Radlovići 25, Pražići i Jagetići 24, Maravić Draga 23, dok je u ostalim selima niži ukupan broj žrtava fašističkog terora i rata.

29 Muškaraca do 50 godina starosti na razne načine izgubilo je život: Vrujac 12, Krakar 11, te Pražić i Jagetići 11, Podbitoraj (Selište) i Zrnići po 10. U ostalim selima taj broj je manji. Preko 50 godina starosti: Brezno i Zrnići po 10, Tomići 8, Lokva 7, Krakar, Nikolići, Vrujac i Vukelići po 6, Maravić Draga i Skipine po 5. Ostala sela manje. Žene do 50 godina starosti: Brezno 13, Lokva 12, Zrnići 10, Podbitoraj (Selište) 8 i Nikolići 7. Ostala sela manje. Preko 50 godina starosti: Podbitoraj (Selište) i Zrnići po 7, Skipine 5. U ostalim selima manje.

način, umirala od gladi, studeni, iscrpljenosti i dr. U općini Drežnica u toku ovog strašnog rata ugasio se život 157-ero djece. Od toga broja 74-ero starih svega nekoliko sati do 5 godina, 52-oje od 6 do 10 godina i 31-o od 11 do 15 godina starosti.³⁰

Socijalni sastav žrtava razlikuje se od socijalne strukture palih boraca. Kako su ovdje u većem broju zastupljeni muškarci od 50 godina pa dalje, a posebno žene i djeca, najveći broj čine seljaci. Od ukupnog broja (529) seljaka je 284 ili 53%, šumskih radnika i radnika 43 ili 8%, djece 150 ili 28%, đaka 9 ili 1%, trgovaca 5 ili 0,9%, službenika 4 ili 0,7%, ing. šumarstva 1 ili 0,1%, podoficira 2 ili 0,3%, žandara 1 ili 0,1%, zanatlija 12 ili 2%, te ostalih 18 ili 3%.³¹

Po nacionalnom sastavu žrtve fašističkog terora i rata bilo je: Srba 507 ili 95%, Hrvata 2 ili 0,3%, Roma 20 ili 3,7%, te ostalih 1 ili 0,1%.

Kako su na ovom prostoru, kroz ove teške ratne godine, različite vojne jedinice, bilo talijanske ili njemačke, ustaške ili četničke, ostavile svoj krvav trag, to je taj trag dublji i krvaviji koliko su njihove žrtve brojnije.

Tako su ustaše izvršile 262 ubistva ili 49,9%, Talijani 73 ili 13,7%, Nijemci 34 ili 6,4%, Talijani i ustaše 1 ili 0,1%, Nijemci i ustaše 13 ili 2,4%, Nijemci i belogardisti 1 ili 0,1%, četnici 2 ili 0,3%; od bombardiranja, mina te zaostalih bombi poginulo je 39 ili 7,3%; od gladi, iscrpljenosti hladnoće i bolesti izgubilo je život 83 ili 15,6%, a ostalih slučajeva smrti bilo je 21 ili 3,9%.³²

30 Djece do 5 godina starosti izgubilo je život: u Nikolićima 10, Krakaru i Radlovićima po 9, Lokvi 8, Lukićima 7, Podbitoraju (Selištu) 6, Maravić Draži i Škipinama po 5, te u ostalim selima manje.

Od 6 do 10 godina: Lokva 10, Tomići 7, Nikolići 6; u drugim selima manje.

Od 11 do 15 godina: Lokva i Vrujac po 4, Brezno, Nikolići, Podbitoraj (Selište) i Vukelići po 3. Ostala sela manje.

31 Detaljan pregled dat je u tabeli 2, pa ćemo ovdje dati samo ukratko u kojim je selima pojedina struktura najviše zastupljena. Tako je seljaka u Zrnićima 31, Podbitoraju (Selište) 29, Lokvi 25, Breznom 24, Krakaru i Tomićima po 17, Nikolićima i Škipinama po 16. U ostalim selima manje. Šumskih radnika i radnika: Brezno i Lukić po 6, Lokva i Skipine po 4, Maravić Draga i Radlovići po 3 itd.

Kako je broj djece dan već po selima (kod starosne strukture) ovdje ga nećemo posebno navoditi.

Đaka: Skipine 3, te po jedan u Centru, Lisini, Ponorcu, Tomićima, Vukelićima i Zrnićima. Trgovaca: Centar 2, te po jedan u Krakaru, Nikolićima i Vrujcu.

Službenika: po jedan u Centru, Krakaru, Pražićima i Jagetićima, te Vrujcu.

Inženjer šumarstva jedan (u Tomićima). Podoficira: dva (u Vrujcu).

Žandara: jedan (u Vrujcu). Zanatlija: po 3 u Krakaru i Lokvi, po dvojica u Pražićima i Jagetićima i u Vrujcu, po jedan u Vukelićima i Zrnićima.

Ostalih 13 u ovoj kategoriji čine Romi stariji od 15 godina, kojima nije utvrđena socijalna struktura. Tu su još i po jedan pandur, financ, služavka, dvojica policajaca.

32 Ustaše su izvršile najviše zločina nad golorukim stanovništvom Drežnice. Tako su one ubile u Lokvi 45, što ljudi, žena ili djece, u Podbitoraju (Selištu) 30, Nikolićima 29, Zrnićima 20, Breznom 18, Pražićima i Jagetićima 17, Krakaru i Radlovićima po 16, Škipinama 13, Centru 10, te ostalim selima manje. Talijani — u Breznom 14, Lokvi 6, Debelom Lugu, Krakaru i Zečevom Brdu po 5, dok je u ostalim selima manji broj.

Nijemci — u Zrnićima 10, Krakaru 5, Vrujcu 4, Lukićima 3, te ostalim selima manje. Talijani i ustaše ubili su u Trbovcima 1 osobu. Nijemci i ustaše — u Škipinama 4, Cortima i Vrujcu po dvije, te po jednu osobu u Krakaru, Maravić Draži, Nikolićima, Podbitoraju (Selištu) i Zrnićima. Nijemci i belogardisti ubili su jednu osobu u Podbitoraju (Selištu), četnici po jednu osobu u Cortima i Krakaru. Od bombardiranja, mina i zaostalih bomba stradalo je 9 iz Tomića, 6 iz Vukelića, po 4 iz Krakara i Vrujca, 3 iz Lukića, po dvoje iz Maravić Drage, Nikolića Podbitoraja (Selišta), Radojčića i Zrnića, te po jedno iz Centra, Lokve i Trbovića.

Od gladi, iscrpljenosti, hladnoće i bolesti umrlo je u Lukićima i Maravić Dragi po 10, Tomićima 8, Škipinama i Zrnićima po 7, u Krakaru 5, Podbitoraju (Selištu) Radojčićima, Šekićima i Vrujcu po 4, te ostalim selima manje.

Ostali slučajevi: u Vrujcu 8, Zrnićima 5, Lukićima 3, te po jedan u Breznom, Maravić Dragi, Palicama, Podbitoraju (Selištu) i Škipinama. U ovoj kategoriji najviše je ljudi stradalo u Vrujcu. Za njih je na terenu utvrđeno jedino to da su nestali u toku rata. Ostalo su nesretni slučajevi, nestali u toku rata, umrli od straha, posljedica ranjavanja i si.

Teško i mučno je nabrojiti načine kako su ljudi, žene i djeca ubijeni. Za neke to možemo ustanoviti jer su ostali živi svjedoci i leševi ubijenih, dok za neke nikada se to neće ustanoviti jer su ih progutale razne jame ili lomače spaljenih kuća.³³

Gotovo da nema ni jednog sela u Drežnici u kojem netko od njenih stanovnika, od onih najmlađih do najstarijih nije izgubio život. Ginuli su na razne načine ili umirali zbog različitih posljedica: na poljima, proplancima, šumama, u kućama, dok nisu spaljene, a zatim u bajtama; nestajali u jamama, umirali ograđni žicom, gladni, iscrpljeni, promrzli.

Na području Drežnice ubijeno je, umrlo ili na drugi način izgubilo je život 328 ljudi, žena i djece ili 60,8%, u ostalim dijelovima Hrvatske 177 ili 33,4%, u Sloveniji 6, Srbiji 5, Njemačkoj 3, Italiji 2, Bosni 1 i nepoznato gdje 7.³⁴ Kada se ovi podaci usporede s mjestom smrti palih boraca, onda se vidi da ih je najviše izgubilo život na svojim ognjištima, na svojoj zemlji, u svojoj Drežnici. Kako su to po socijalnoj strukturi uglavnom bili seljaci i djeca, njihova vezanost za kuću i zemlju bila je veća, a to sasvim odražava i mjesto smrti žrtava fašističkog terora i rata.

Po godinama smrti bilo je 1941. žrtava fašističkog terora i rata 62 ili 11,7%. Slijedeće godine taj broj je uvođen i iznosi 125 ili 23,6%, dok ih je 1943. 61 ili 11,5%. Godina 1944. najstrašnija je u »krvavom danku«. Te godine bilo je 245 ili 46,3% ubijenih ili umrlih, gotovo polovina ukupnog broja žrtava. Posljednje godine rata od januara do 15. maja bilo je 36 ili 6,8% žrtava fašističkog terora i rata.³⁵

33 Ubijeno je 208 ljudi, žena i djece, zaklano 34, ubijeno ili zaklano pa spaljeno 34, živih spaljeno 19, ubijeno ili zaklano i bačeno u jamu 13, strijeljano 17, poginulo 42, umrlo 135 (samo od gladi 62) i smrlo se 3, te ostali načini — 24. Ovdje ćemo navesti samo najizraženije brojke i najžurnije primjere kako su ubijeni ili umrli stanovnici Drežnice u pojedinim selima. Tako je ubijeno: u Lokvi 32, Breznom i Zrničima po 22, Krakaru 19, Podbitoraju (Selištu) 17, Pražićima i Jagetićima 16, Radlovićima 15, te ostalim selima manje.

Zaklano: u Vukelićima 7, Krakaru i Podbitoraju (Selištu) po 4, te ostalim selima manje.

Ubijeno i izgorjelo u kući: Zrnići 7, Lokva 6, i drugdje manje. Zivi spaljeni: Nikolići 12, Lokva 5, te Brezno i Lukići po jedno.

Umrlo od gladi: Maravić Draga 8, Lukići 7, Brezno 6, Debeli Lug 5, Lokva, Tomići i Zečevo

Brdo po 4, dok je u ostalim selima taj broj manji.

Zaklani poslije užasnog mučenja: Brezno 2.

Ubijeni ili zaklani i bačeni u jame: Palice 3, Centar, Vrujac i Tomići po dva, te po jedan

u Krakaru, Nikolićima, Sekićima i Zrničima.

Zaklano, a zatim spaljeno: u Podbitoraju 8 lica.

Naročito je drastičan primjer razbijanja o drvo jednog djeteta iz Nikolića.

34 Kako se mjesta u Drežnici vide iz tabele, ovdje ćemo navesti samo ona u kojima je ubijeno najviše Drežničana:

u Ogulinu 27, jami pod Klekom 12, Plaškom 10, Bakru 34, Kraljevici 6 (ova dva mjesta odnose se na logor, Prapoću (Istra) 6, Jadovnom 6, Jasenovcu 13, Zagrebu 5, Kuniću kod Plaškog 5, te drugim mjestima na području Hrvatske, Bosne, Slovenije, Srbije, pa i Njemačke i Italije.

35 Godine 1941. najviše je žrtava bilo u junu (18) i julu (14). U ostalim mjesecima broj se kretao od 1 do 4, dok za 13 žrtava nije naveden mjesec, već samo godina. 1942. najviše je stradali u julu — 10 (od bombardiranja 4), septembru 11, oktobru 24, novembru 6. U ostalim mjesecima broj je od 1 do 4, dok je za 58 osoba iskazana samo godina. Godine 1943. najviše je žrtava u januaru i martu (po 6), aprilu 5, u proljeće 5, te u ostalim mjesecima od 1 do 3, dok je za 25 iskazana samo godina.

U 1944. po broju žrtava najteži je bio novembar — 116 (od toga u pokolju 111), oktobar 16, april 15, mart 10, septembar 6, august 5, u proljeće 13, junu i decembru 4, te u ostalo vrijeme od 1 do 3, dok je za 36 žrtava iskazana samo godina.

Godine 1945. bilo je 36 žrtava: januar 8, februar 11, mart, april i maj po 1, poč. godine 4, proljeće 2. Za jednu osobu iskazana je samo godina, a za 7 da su stradale u toku rata. Detaljan pregled žrtava fašističkog terora i rata dat je u tabeli 2, pa ovdje navodimo samo najveći broj žrtava u pojedinim selima. Tako je 1941. bilo: u Centru 8, Krakaru i Lokvi po 6, Radlovićima 5, dok je u ostalim selima broj od 1 do 4, sa Izuzetkom Debeljog Luga,

2rtve fašističkog terora i rata na području općine Drežnica

[illegible]

Hapšenja, najprije pojedinačna, počela su u maju, a zatim se nastavila s većim intenzitetom, da bi u junu i julu dobila masovni karakter. U početku su hapšeni bogatiji i viđeniji ljudi, komunisti bez izuzetka, a zatim bez obzira na bogatstvo, ugled i ideološku pripadnost.

U toku juna i jula 1941. najviše Drežničana je stradalo u Ogulinu i okolini. Bili su to trgovci, zanatlije, viđeniji seljaci. Najprije su zatvarani u Frankopansku kulu u Ogulinu, a zatim u Bosnićev podrum, gdje su bili izvrgnuti najgorim mučenjima i poniženjima.³⁶ Za ta mučenja znali su Talijani i prećutno ih odobravali. »Dobro mi je poznato da su talijanske vojne vlasti i sva talijanska vojska u Ogulinu znali za ove zločine od samog početka. Jedan talijanski komandant konjičkog puka bio je komandant mjesta u Ogulinu. Ja sam lično otišao kod ovog komandanta i molio ga da pomoću vojne sile spriječi ova zvjerstva. On mi je odgovorio da on sve vidi i da su mu poznata sva ova ustaška zvjerstva, ali da se ne može miješati u ove stvari, jer da nema narednja od svojih viših vlasti, da spriječi zločine.«³⁷ Pored fizičkog zlostavljanja u Kuli, a zatim u Bosnićevom podrumu, ljudi su bili izloženi i užasnim poniženjima. »Vidjela sam, kako ti hapšenici čiste ulice, navodno zato, jer je imao da stigne u Zagreb 'doglavnik dr Sušić'. Ovi Srbi imali su na leđima tablicu s velikim ćirilskim slovom »C« (četnik). Nadzor nad njima vršili su ustaše, koji su ih nagonili da pjevaju: 'Spremite se, spremite se četnici'.«³⁸ Još plastičnije ovo je opisao Pero Klipa: »Jednog dana izvedu nas u dvorište zatvora (ogulinska Kula). Bilo nas je na okupu oko 70 zatvorenika. Postroje nas u dvored. Odjednom se jedan ustaša obrati drugome i zapovijedi: »Podijeli oružje«. Uskoro vidjesmo, kako nose brezove metle i dijele nam. Izvedu nas na glavnu ulicu. S jedne i druge strane ulice nalazio se velik broj građana, a među njima i školska djeca. Na čelu naše kolone bio je pop Ljuti (Dokmanović). Ustaše mu narediše da pjeva pjesmu »Spremite se, spremite, četnici«. On od straha nije mogao započeti pjesmu. Prišao mu je ustaša i povlačeći ga za bradu prisilio da povede pjesmu.

Ulica nije bila asfaltirana. Meli smo prašinu na hrpice. Kada bismo načinili hrpicu, ustaše bi tjerali djecu, da je rukama razgrnu i da nam bacaju prašinu u oči. Metući, približili smo se slavlolu koji je bio podignut na čast prolaska Pavelića kroz Ogulin 13. travnja 1941. Vikali su: »Srbi ne smiju proći ispod slavlolu«. Morali smo ga obići. To smo sa zadovoljstvom i učinili«³⁹

Većina ovih ljudi pogubljena je u Jadovnom i jami pod Klekom. Tako su iz

Lisine, Lukića, Ponorca, Trbovića i Zečeva Brda gdje ove godine nije bilo žrtava. Godine 1942: u Lukićima 18, Breznom, te Pražićima i Jažetićima po 17, Tomićima 10, Maravić Draži 9, Vrujcu 8, Krakaru 7, Lokvi i Skipinama po 5. U ostalim selima broj je od 1 do 4.

Ove godine nema sela u kojem nije bilo žrtava.

1943. godine: Krakar 12, Brezno 6, Tomići i Zrnići po 5, dok je u ostalim selima broj od 1 do 4, a bez žrtava ove godine su: Centar, Debeli Lug, Lisina, Palice, Hadojčići i Sekići. Najteže, 1944. godine: Lokva 38, Podbitoraj (Selište) 32, Zrnići 29, Nikolići 27, Skipine 18, Krakar 12, Lukići 11, Radlovići 10. U ostalim selima broj je od 1 do 9. Žrtava te godine nije bilo u Debelom Lugu.

Posljednje godine rata, 1945: Zrnići 9, Vrujac 7, Radlovići 5, Corti, Nikolići 3, po dvije žrtve: Lokva, Skipine i Tomići, po jedna u Lisini i Vukelićima. Ostala sela ove godine nisu imala žrtava.

36 Kako su često opisivani pokušaji hvatanja stanovništva Drežnice putem varki, bilo s parolom o dolasku Engleza, bilo s prijevarama (tzv. igra sajma«, nastojat ćemo dati one podatke i dokumente koji do sada nisu toliko poznati.

37 Arhiv Hrvatske, Zagreb, fond Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih pločina, ZKRZ br. 2757 kut. 196 — izjava dra Sime Novosela i izjava dra Josipa Gostla.

38 AH, ZKRZ, zh br. 1355, kut. 185. Izjava Draginje Metikoš od 22. 11. 1944.

39 Historijski arhiv u Karlovcu, Sjećanje učesnika NOR-a OG. kut 2, dok. 1426. Pero Klipa, Jači od smrti, str. 4.

Lokve u Jačovnom ubijani: D. Radulović Dane, Ignatije Radulović N., Mirko S. Radulović i Simo I. Radulović; iz Nikolića: Dmitar M. Maravić; iz Tomića: Rade R. Tomić. Ubijeni u jamama pod Klekom su iz Centra: Dušan M. Tatalović, Vajo M. Tatalović i Predrag S. Tatalović (ubijeni jula 1941); iz Palica: Stojan M. Kosanović, Zivko M. Kosanović i Petar D. Trbović (ubijeni jula 1941); iz Tomića: Božo N. Tomić i Milan S. Tomić (juli 1941); iz Vrujca: Nikola M. Tomić i Miloš Tomić (juna 1941); iz Radlovića: Marko N. Radulović i iz Sekića: Dušan R. Tatalović (juni 1941). O zvjerstvima nad jamama pričali su ljudi koji su ipak ostali živi.⁴⁰

Svjedočanstvo o tim jamama ostavila je i Draginja Metikoš: »Ja sam išla gledati jednu od jama u Klečkim dragama, gdje su uhapšeni Srbi ubijani, i bacani u jamu, pa sam vidjela kako je sva trava unaokolo bila izgorena od kreča, vidjela sam posušenu krv, čuperke kose, odbijene vilice, komade odijela, jednu kapu u dubini jame, koja je visjela na jednoj grančici. Drveće i lišće kod jame bilo je prorešetano mecima. Leševi u jami nisam mogla vidjeti, jer je ta jama vrlo duboka, pa joj se dno ne vidi.⁴¹

Te godine u ofanzivi na Drežnicu (oktobar 1941.) stradalo je civilno stanovništvo. Pohašeno je oko 600 osoba, uglavnom, muškaraca.⁴² Osim što su hapsili, Talijani su Drežnicu i opljačkali: »Hapsili narod, pljačkali pokretnine i stoku, paliti kuće isto tako kao da im se odupire oružana snaga, a ne da im stoji protiv neoboružan goloruk narod sastojeći se iz djece, žena i staraca. Izgorjelo je tom prilikom 40 zgrada, a opljačkana velika množina imovine nesretnog stanovništva.⁴³

O istim događajima i njihovim posljedicama za narod Drežnice oktobarskih dana (hapšenju, legitimacijama, svjedočenju Smilje Tomić, rekao je Božo Mihajla Radulović: »Iz drežničke crkve smo po partijama od 12 odvedeni u Jasenak. Vezali su nas lancima po dvojicu, a onda dvanaestoricu užem, koje je držao po jedan talijanski vojnik i tako nas kao marvu vodio. U Jasenku smo ostali zatvoreni oko 5 dana. Tu je ponovo bilo preslušavanje od strane talijanskih komandanata i to komandanta 74 puka pukovnika Rossi, pod-komandanta divizije »Lombardia« Tosi Angelo i komandanta fašista Cesare Fallagaretta.⁴⁴

Poslije strijeljanja u Jasenku i na Bukovniku, grupa od oko 400 Drežničana puštena je kućama, dok ih je 62 odvedeno u internaciju. »Ja sam bio među grupom koja je odvedena u internaciju. Jednog dana početkom mjesca decembra 1941. povezali su nas 64 teškim lisičinama i utrpali nas u vagone i sproveli u Rijeku. Iz Rijeke smo odmah sutradan odvedeni u Polu, gdje smo ostali do konca aprila 1942. godine. Tu su nas smjestili u vlažne, betonirane samice. Spavali smo na betonu, a jeli smo samo jedanput dnevno. Iz Pole odvedeni smo u Trst, gdje smo bili dva dana, po 2 dana u Veneciji, 31 dan u Firenzi, dva dana u Milanu, 4 dana u Torinu i najzad 18 mjeseci u Casanu. Pušteni smo na dan 28. marta 1944. svojim kućama«, izjavio je Lazo Radulović.⁴⁵ Od ovih interniraca mnogi se nisu vratili.

40 Marko Trbović, Obavještajno subverzivno djelovanje fašističkih i kvislinških snaga i razvoj bezbjedonosne djelatnosti u toku NOB-e, HAK, Zbornik 12.

41 AH, ZKRZ zh br. 1355, kut. 185, zapisnik od 22. XI 1944.

42 Mile Maravić, Sjećanje na stradanja Drežničana od strane tanjanskih okupatora. Vidi prilog u ovoj knjizi!

43 Arhiv Jugoslavije Beograd, ZKRZ, dos. br. 5114, zapisnička izjava Miće Tomić od 17. 7. 1945.

44 Isto.

45 Isto.

Slijedeća godina svojim posljedicama bila je još teža za narod Drežnice. Najtragičnije posljedice imala je talijanska ofanziva, uz pomoć četnika, provedena u septembru 1942. Bila je to akcija »rastrellamenta«, odnosno akcija istrebljenja neboraćkog stanovništva. U zapovijedi za pripremu ofanzive »Velika Kapela« Roatta (komandant 2. armije) predvidio je da se to područje potpuno uništi. »Početkom druge dekade rujna, V arm. korpus pod komandom V. E. izvršit će veliki rastrellamento, u zoni Velika Kapele, koji će imati za centar mjesta Drežnicu i Jasenak.

Primijenit će se:

- a) u centralnom i unutrašnjem dijelu zone o kojoj je riječ (osim u centrima u kojima se smatra da je moguće postaviti i držati tokom zime talijanske ili hrvatske posade) treba uništiti sela i iseliti stanovništvo,
- b) na perifernim dijelovima zone o kojoj je riječ treba preseliti sve stanovništvo, osim onih mjesta gdje će biti uspostavljene i održavane naše ili hrvatske posade.«⁴⁶

Uz ovakve naredbe dolazile su još drastičnije: da se ubije svatko tko se nađe na mjestu operacija, bez obzira ima li oružja ili nema.

Tako je ova ofanziva priređena prava hajka na ljude. Osim provođenja masovnog hapšenja, Drežnica je tada potpuno spaljena. »Istovremeno divizija »Granatieri« koja je išla iz Ogulina u pravcu Drežnice preko šume, potpuno je zapalila Drežnicu i sva sela oko nje, i to Brezno, Krakar, Tomiće, Vukeliće, Šekiće, Maraviće, Zrniće, Radloviće, Trboviće i druga sela. Komandant divizije bio je general Orlando.«⁴⁷ Tada je nekoliko stotina ljudi, žena i djece odvedeno u internaciju i smješteno u logore u Kraljevici i Bakru. Uvjeti za život u tim logorima bili su više nego užasni.⁴⁸ Smrt je odnijela mnogo slabih i nemoćnih. O tome se kaže: »Iza talijanskih vojnih jedinica, išle su naročite kolone čiji je zadatak bio da sve živo pokupe i žene i djecu i starce i otjeraju u koncentracione logore. Tu su nesretne žrtve, silom otrgnute od svoga ognjišta, bile nabijane u nezdrave, prenatrpane prostorije, izložene poniženju i mučenju od strane logorskih organa i izgladnjavane. Posljedice su bile masovno razboljevanje i umiranje.«⁴⁹

Tako je s područja Drežnice, prema dosad utvrđenim podacima, u logorima Bakar i Kraljevica umrlo 40 osoba. Bile su to većinom starije osobe i nemoćna djeca koji nisu mogli izdržati ove užasne uvjete, pa su umirali od gladi, iscrpljenosti i bolesti. Nakon izlaska iz logora zbog posljedica takvog života i dalje se umiralo.

Godine 1943. slijedile su nove ofanzive na Drežnicu. »To je bilo u februaru 1943. Tada su ponovno popaljena sva sela Drežnice, tj. sve barake koje je narod bio izgradio. General Fabri je dao najstrožija naređenja za paljenja i uništavanje svega do čega se stigne, a fašisti i bataljoni GAF su to najsavjesnije izvršavali.«⁵⁰ Talijani, predvođeni četnicima nisu samo palili bajte, već su otkopavali zemunice, izvlačili hranu, te onu koju nisu odnijeli, uništavali. »Neprijatelj je popalio 15 sela sa 227 kuća, opljačkao skoro sve zemunice dotičnih sela. Tako je ostalo dosta ljudi bez ikakve hrane. Zato je pitanje prehrane ovdje teže nego ikada do sada.«⁵¹

46 AH, Saopćenje o talijanskim zločinima protiv Jugoslavije i njenih naroda, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1946, str. 117.

47 AH, ZKRZ, zh br. 3082, izjava Brune Tominića.

48 Smilja Eder, Moje djetinjstvo, HAK, Zbornik 12.

49 Saopćenje o talijanskim zločinima, str. 82.

50 Citirano, Izjava Brune Tominića i AH, Saopćenje br. 8.

51 HAK, OK KPH za Gorski kotar, Izvještaj CK KPH od 2. IV 1943.

Glad je ovih ratnih godina bila stalni pratilac naroda Drežnice. Bez obzira na opasnosti od okupatora i domaćih izdajica, mina i bômbâ, narod je stizao u Hrvatsko primorje, Istru, Kordun. Saradnja i pomoć hrvatskog naroda Gorskog kotara, Primorja, Istre pomogla je Drežničanima da lakše prežive ovaj rat.⁵²

Od jeseni 1943. u Drežnicu su prodirali Nijemci. Na goloruk narod išli su tenkovima, mitraljezima, puškama. Snaga njihovog oružja nije mogla da savlada želju za slobodom i drugačijom budućnošću, budućnošću bez okupatora i njihovih slugu. Ni sve slijedeće ofanzive, poduzimane od januara do novembra 1944, nisu slomile ovaj narod.

Ni jedna ratna godina nije bila tako teška za Drežničane, kao 1944. Prodor neprijatelja, borba s hladnoćom, gladi, borba za bolnicu — sve je to narod s naporom, ali hrabro podnosio. Svega jedan dan (21. novembar) bio je dovoljan da ga zavije u crno.

Tog dana ustaše i Nijemci izvršili su strahovit pokolj u ovim selima.⁵³ Za njih su ljudi, žene i djeca predstavljali pokretne mete. Ubijali su od najmlađeg do najstarijeg. Nož, metak i vatra nisu ni jednog dana ovoliko puta upotrebljeni kao ovog. »Dana 21. XI 1944. godine pravac Brinje—Jezerane—Drežnica nadrlu su ustaše iz Krišpolja i to 3. satnija među njima prepoznati su Ivica Jelić Vešterčin iz Crnca i Mate Bataljuga, kovač iz Krišpolja u sklopu sa jedinicama 392. legije. Glavna četa išla je pravcem Drežnice, dok je pobočna četa krenula prema selu Radlovići. Kod sela Radlovići naišli su u šumi na djecu i žene, koje su se sakrile. Natjerali su sve u kuće i to po selima Radlovići, Selište, Nikolić i Lokve, njih 83 te počeli pucati u kuće i paliti, tako da je svih 83 živih izgorjelo u kućama. To su radili Nijemci i ustaše. Ti zlikovci tom prilikom ponovno su popalili skoro sve kuće tako da je narod ostao ponovo bez krova nad glavom«.⁵⁴

Divljanje ustaša nad djecom, ženama i većinom starcima, gotovo da ne možemo opisati riječima. Pokušao je to još 1944. da radi Boško Vukelić: »U svom krvavom naletu 12. novembra 1944. godine (op. autora: zabunom je napisano 12. umjesto 21.) pokazali su ustaše još jednom svoju divljačku ćud. Takva divljanja teško je izmisliti. U živa ljudska tijela urezivali su razne znakove, iz trudnih žena vadili su noževima djecu i sa noža bacali pred oči upola mrtvih majki. U selu Nikolići—Lokva pohvatali su djecu koje su se na brzu ruku mogli dočepati, pobacali ih u jednu kuću (op. autora: Đure Đureške), zatvorili i žive spalili na očigled njihovih majki, koje su iza tog svog naslađivanja također poubijali. Selo Lokvu opkolili su još prije dana, uvjerivši se da u blizini nema naše vojske, i onda su se naslađivali po miloj volji na nedužnom narodu.

Popalivši sela i poklavši mnogo naroda banda je obavila svoj posao. A nakon što su neprijateljske horde nestale sa vidika, preostali narod privlačio se svojim zgarištima, neko bez djeteta, neko bez žene, neko bez majke, a mnogi i bez igdje ikoga.«⁵⁵

U »Goranskom vjesniku« sumirani su podaci o ovom jezivom zločinu i ». .. poginulo je 83 lica, 6 je ranjenih, a 7 odvedenih. 60 djece ostalo je bez igdje ikoga. Opljačkano je 100 do 150 kola hrane. Potpuno su spaljena sela Radlovići, Niko-

52 Samo u Prapoću u Istri ubijeno je 6 žena i ljudi kada su išli po hranu.

53 Vidi rad Mane Maravića Kolara u ovom Zborniku.

54 Arhiv Jugoslavije, ZKRZ, dos. br. 1216, zapisnik od 18. 7. 1945. Izjave Drežničana u ovom zapisniku ne odražavaju pravo stanje, jer prema naknadno utvrđenim podacima nije spaljeno 83, već su oni u taj broj stavili i one koji su ubijeni ili zaklani.

55 Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta, Zagreb, Goranski vjesnik, br. 80 od 5. prosinca 1944, str. 3.

Tabela 3

Umrli od tifusa na području općine Drežnica

Selo	Ukupan broj				Starosna dob							Nacio- nalni sastav	Socijalni sastav							Godina smrti			Mjesto smrti	
	M	ž	D	sv	M		ž		D				seljaka	djece	šum. radn. i radnici	đaka	cestara	zanatlija	ostalih	1943	1944	1945	Drežnica	Ostali dio Hrvatske
					16 do 50 g.	51 i dalje	16 do 50	51 i dalje	do 5 g.	6 do 10	11 do 15 g.													
Brezno	—	1	2	3	-	-	-	1	—	2	—	3	i	2	—	—	—	—	-	3	-	—	3	—
Corti	2	3	—	5	2	-	1	2	-	-	-	5	3	—	2	-	-	-	-	5	—	-	5	-
Krakar	8	9	3	20	1	7	7	2	-	1	2	20	14	2	2	1	-	-	1	15	3	2	20	-
Lokva	2	3	1	6	—	2	1	2	-	1	—	6	5	1						4	1	1	4	2
Lukići	—	1	—	1	—	—	—	1	-	—	—	1	1							1			1	-
Maravić Draga	—	2	—	2	—	—	2	-	-	-	—	2	2	—	—	-	—	—	—	1	1	—	2	—
Nikolići	3	8	2	13	—	3	4	4	—	1	1	13	10	2	1	—	—	—	—	4	9	—	13	—
Palice	1	1	—	2	1	—	1	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—
Podbitoraj (Selište)	1	2	1	4	—	1	2	—	1	—	—	4	3	1	—	—	—	—	—	4	—	—	4	—
Ponovac	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
Pražići i Jagetići	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—
Radojčići	1	1	—	2	—	1	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	1	—	—	2	—	—	2	—
Radlovići	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	1							1			1	—
Šekići	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Tornici	3	2	—	5	—	3	—	2	—	—	—	5	5							1	3	1	5	—
Vrnjac	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	1							1			1	—
Vukelići	—	5	—	5	—	—	5	-	-	-	—	5	5							4	1	-	4	1
Zrnići	2	5	-	7	—	2	3	2	-	-	—	7	6	—	1	-	-	-	-	2	4	1	7	—
UKUPNO	25	45	10	80	6	19	27	18	1	6	3	80	60	9	7	1	1	1	1	52	23	5	77	3

lići, Lokva, Vrujac i Maravić Draga. U Zečevom Brdu ostala je samo jedna kuća, ostale su sve spaljene. U Škripinama spaljeno je pola sela, a tako isto i u Zrničima. U Selištu je poginulo 21 lice, u Lokvi 25, a u Nikolićima 22, dok je u ostalim selima poginuo manji broj lica.⁵⁶

Prema evidenciji Saveza boraca, anketi provedenoj na terenu, te uspoređivanjem sa člancima, evidentirano je u ovom pokolju 111 žrtva. Najviše ih je bilo u Lokvi (32), dok se broj stradalih u Selištu i Nikolićima podudara s podatkom iz »Goranskog vjesnika« od 5. decembra 1944.⁵⁷

Od ukupnog broja stradale djece u Drežnici (157) samo u ovom danu, upravo na čudovišan način, ubijeno je, zaklano ili spaljeno 38-ero, od toga u Lokvi 16-ero, Nikolićima 14-ero i Podbitoraju 8-ero. Pa ipak, život je tekao dalje. Rat još nije završio, a pitanje je bilo šta će donijeti nova, 1945. godina.

Posljednje ratne godine, u nepunih četiri i po mjeseca, izgubilo je život 36 2FT i rata. Najviše žrtava u ovom vremenu imali su Zrnići (9). Vidjelo se da je fašizam na izdisaju, bilo je jasno da tvorevina okupatora, tz. NDH, diše svoje posljednje dane. Nemajući podršku naroda, u borbi sa sve brojnijim jedinicama NOVJ, gdje su se zajednički borili svi naši narodi i narodnosti, ta tzv. NDH pokušavala je posljednjim trzajima da spasi nešto što je već davno bilo osuđeno na propast. Tako su i ove posljednje žrtve, pale na pragu slobode, bile izljev žuči zvijeri koja je izdisala. Ni ovakvi izljevi nisu je spasili. Narod partizanske Drežnice, zajedno sa svim narodima i narodnostima Jugoslavije, dočekao je dan slobode, 15. maj 1945, bogatiji za saznanje da slobodu, izvojevanu uz ovolike žrtve, možemo sačuvati jedino zbratimljeni i jedinstveni.

Umrli od tifusa

Tokom NOB-a na području Drežnice umrlo je od tifusa 80 ljudi, žena i djece. U dosadašnjim popisima njihova imena iskazivana su među žrtvama rata. Oni to u stvari i jesu. Jer, nikada tifus, bilo pjegavi, bilo trbušni, nije harao i odnosio stanovništvo kao u ovo vrijeme.

Kako je narod bio van svojih kuća, kako nije imao gotovo nikakvih higijenskih uvjeta, gladan, iznemogao, iscrpljen, lako je podlijegao ovoj opakoj bolesti.

U Drežnici je od 1943. do 1945. umrlo od tifusa ukupno 80 osoba. Od toga broja 25 ili 31,2% muškaraca, 45 ili 56,2% žena i 10 ili 12,5% djece.

Ovakav odnos je razumljiv kada se uzme u obzir da je većina muškaraca bila u operativnim jedinicama ili vojno pozadinskim ustanovama. Glavni teret rata (zbrinjavanje, prehranu, odijevanje, brigu o nejakim, slabim i bolesnim) nosile su na svojim leđima žene. Kada se tifus prvi put pojavio u Drežnici (u proljeće 1943.), one su preuzele na sebe liječenje, svu brigu oko oboljelih, te ih je zato najviše i podleglo.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ U ostalim selima 21. 11. 1944. bilo je žrtava: Centar 2, Corti 4, Maravić Draga 3, Radlovići 3, Skipine 3, Zečevo Brdo 1, Zrnići 15.

⁵⁸ Sva sela u Drežnici nisu imala smrtnih slučajeva od tifusa: Bilo ih je: u Krakaru 20, Nikolićima 13, Zrničima 7, Lokvi 6, Cortima, Tomićima i Vukelićima po 5. U ostalim selima bilo je manje umrlih od tifusa. Vid tabelu 3.
Muškaraca je umrlo: u Krakaru 8, Nkolićima i Tomićima po 3. U ostalim selima manje.
Žena: Krakar 9, Nikolići 8, Vukelići i Zrnići po 5. U ostalim selima manje.
Djeca: Brezno 2, Krakar 3, Lokva 1, Nikolići 2, Podbitoraj (Selište i Ponorac 1. U ostalim selima nije bilo djece umrle od tifusa.

Kako su u Drežnici bile i bolnice, a u njima često i partizani oboljeli od tifusa, bilo je izuzetno teško organizirati strogu izolaciju. Zahvaljujući velikom naprezanju osoblja bolnice, vojno-pozadinskim ustanovama, a prije svih samom stanovništvu Drežnice, tifus nije odnosio još više žrtava.

Unatoč čestim ofanzivama, popaljenim kućama, trošnim bajtama, narod Drežnice, a najviše omladina (naročito ženska), borio se i održavao higijenu koliko je to moguće i tako spriječio velike epidemije na ovom području.

Prema starosnoj strukturi do 50 godina umrlo je 6 muškaraca i 27 žena, a preko 51 godine 19 muškaraca i 18 žena. Do 5 godina starosti umrlo je jedno dijete, od 6 do 10 godina 6-ero i od 11 do 15 godina 3-oje djece.

Ako se usporede godišta, vidi se da je do 50 godina umrlo 33 muškarca i žene, a preko 51 godine 37. Dakle, tifus je većinom odnosio najmlađe i starije osobe, koje je ovaj rat i fizički najviše pogađao.

Po nacionalnoj strukturi svi su bili Srbi, a socijalna struktura je slijedeća: seljaka 60 ili 75%, djece 9 ili 11,2%, šumskih radnika i radnika 7 ili 8,7%, te po jedan dak, cestar, zanatlija i ostali (4 ili 0,5%).

Najveći broj je umro 1943. godine: 52 ili 65%, zatim 1944. godine 23 ili 28,7%, te posljednje 1945. godine 5 ili 5,1%. Godine 1943. umrlih od tifusa bilo je u svim selima (iskazanim u tabeli 3), osim u Sekićima.⁵⁹

Kako su u popisima podaci o vremenu smrti dosta neprecizni (misli se na mjesec), možemo jedino reći da su 1943. najviše umrli u proljetnim mjesecima (april, maj) i krajem te godine (novembar i decembar).

Slična situacija je i slijedeće godine, jer je tada najviše umrlo u maju, a zatim u jesen. Za većinu nije iskazan datum, već je samo navedena određena godina.

Za razliku od žrtava, a naročito palih boraca, većina je ovih umrla u Drežnici. Tako je na području Drežnice umrlo 77 osoba ili 96,2%, dok je na ostalom dijelu Hrvatske umrlo troje ili 3,7%.⁶⁰ Zahvaljujući upornosti, hrabrosti, borbi protiv ove opake bolesti, koja je izazivala divljanje, broj umrlih nije bio veći. Inače, znademo koliko je ovaj narod podnio psihički, fizički i materijalno.

Detaljan pregled ukupnih ljudskih gubitaka prikazan je u tabeli 4.

Kao što je već dosada rečeno, općina Drežnica imala je ukupno 864 poginula, ubijena ili umrla. Od toga broja muškarci 477 ili 55,3%, žena 220 ili 25,4%, te djece 167 ili 19,3%.

Po starosnoj dobi muškaraca do 50 godina bilo je 362 ili 41,8%, preko 51 godine 115 ili 13,3%. Žena do 50 godina bilo je 139 ili 16%⁶¹, preko 51 godine 81 ili 9,3%. Najmlađih, od nekoliko sati do 5 godina, bilo je 75 ili 8,6%, od 6 do 10 godina 58 ili 6,7%, od 11 do 15 godina 34 ili 3,9%.

Od ukupnog broja najviše je muškaraca u najproduktivnijoj dobi, dobi do 50 godina starosti. To je i razumljivo, jer većina (98%) boračkog sastava bila je u ovoj dobi.

59 Godine 1943. najviše umrlih bilo je: Krakar 15, Corti 5, Lokva, Nikolići, Podbitoraj (Selište) i Vukelići po 4, a u ostalim selima manje.

1944: u Nikolićima 9, Zrnićima 4 i drugdje manje.

1945. umrlo je od tifusa 5 osoba i to: Krakar 2, Lokva 1, Tomići

1 i Zrntići 1.

60 Po mjestima na području Drežnice umrli od tifusa: bolnica 12, Krakar 17, Nikolići 12, Tomići 5, Lokva i Zrnići po 4, Brezno, Corti i Selište po 3, Palice, Radojčići, Zrnić i Javornica po 2, te po jedan u Ponorcu, Vrujcu, Papežima i Pražićima. Van Drežnice: Završje 1, Brod na Kupu 1 i Budački 1.

Tabela 4
Ljudski gubici na području općine Drežnica

Selo	Ukupan broj				Starosna dob						Socijalni sastav												Nacionalni sastav				Socijalni sastav								Godina smrti					
	Pali borci	20-49 i rata	Umrla od tifusa	Ukupno	M		Ž		a			seljaka	šum. rad. i radnika	dijete	doka	trgovaca	služben. i ino. šum. i učitelja	podoficira	žandara	zanatlija	ostalih	Srbi	Hrvati	Romi	ostali	Drežnica	Ostali dio Hrvatske	Slovenija	Bosna	Srbija	Njemačka	Italija	Francuska	Nepoznato	1941	1942	1943	1944	1945	
					16—50	51 i dalje	16—50	51 i dalje	do 5 g	6—10	11—15																													
Brezno	28	12	3	66	34	10	14	1	1	3	3	25	32	7	—	i	—	i	—	—	—	63	3	—	—	31	34	—	1						4	23	17	20	2	
Centar	5	12	-	17	9	3	2	1	-	1	1	9	-	1	1	2	:	-	i	-	1	1	17	-	-	-	3	12	1	-	1	-	—	-	—	9	1	2	4	1
Corti	-	12	5	17	5	1	5	4	1	1	-	12	3	2											i	12	5								1	1	7	4	4	
Debeli Lug	2	5	-	7	2		—	3	-	-	-		2	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	1	6									5	1	1	—	
Krakar	39	37	20	96	50	13	12	4	9	5	3	59	8	16	1	2	i	-	i	3	4	1	96	-	-	-	50	41	1	-	-	3	1	-	-	G	12	44	31	3
Lisina	6	3	-	9	6	-	1	1	-	-	1		4	-	1							9				4	4	1								3	1	3	2	
Lokva	14	54	6	74	22	9	14	6	8	11	4	35	12	23	1	-	-	-	-	3	-	74	-	-	-	45	26	-	1	1	1	-	-	-	6	6	12	46	4	
Lukići	6	31	1	38	12	4	5	5	7	3	2	13	9	12	1	-	-	-	-	-	3	31	-	7	-	16	18	4								19	5	12	2	
Moravić Draga	6	23	2	31	11	5	5	1	5	4	-	14	8	9								31				17	11	-	-	2	—	1	-	—	3	11	6	11	—	
Nikolići	-	37	13	50	1	9	11	8	10	7	4	26	2	21	1							50				40	10								2	1	8	36	3	
Palice	10	7	2	19	15	1	1	-	2	-	-	V	7	2	1	1	-	i	-	-	-	19	-	-	-	6	12	-	1						5	2	7	5	-	
Podbitoraj (Selište)	15	40	4	59	24	5	11	7	7	2	3	44	1	12								59				44	14	—	—	1	—	—	—	—	e	1	13	38	1	
Ponovac	6	5	1	12	5	2	1	-	1	2	1	1	7	3	1							12				6	6									4	3	5	-	
Pražići i Jagetići	10	24	1	35	22	1	5	2	3	2	—	5	7	5	—	—	i	-	i	—	5	11	22	—	13	—	8	26	—	1	—	—	—	-	—	5	18	8	4	-
Radojčići	6	6	2	14	6	2	3	2	1	-	-	11	-	1	-	-	-	-	-	-	2	14	-	-	-	7	7								2	1	5	6	-	
Radlovići	14	25	1	40	16	-	7	5	9	3	-	15	11	12	-	-	-	-	-	1	1	40	-	-	-	22	17	-	-	-	-	1	-	-	6	4	7	18	5	
Sikići	7	8	1	16	9	2	2	3	-	-	-	7	9									16				9	7								1	1	1	12	1	
Skipine	12	28	-	40	16	6	6	5	5	-	2	18	12	5	5	-	-	-	-	-	-	39	1	-	-	23	17								5	6	3	23	3	
Tomići	21	28	5	54	25	12	6	3	-	7	1	24	19	7	1	-	-	i	2	-	-	54	-	-	-	28	23	1				1			10	14	13	12	5	
Trbovići	7	10	—	17	7	3	3	3	1	-	-	9	6	1	-	-	-	-	-	1	-	17	-	-	-	7	10								1	4	8	4	-	
Vrujac	19	29	1	49	31	6	2	4	-	2	4	28	-	6	1	2	1	-	3	:	4	3	49	-	-	-	21	16	-	1	3	-	-	i	7	10	10	4	14	11
Vukelići	7	17	5	29	10	6	7	2	—	1	3	16	8	3	1	-	-	-	-	1	-	29	-	-	-	18	5	2	-	2	-	2	-	-	3	3	12	10	1	
Zečevo Brdo	5	6	-	11	5	1	2	2	1	-	-	10	-	1	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	3	8								2	4	3	2	-	
Zrići	10	7	6	64	19	12	14	9	4	4	2	40	9	10	2	—	-	—	1	—	2	—	64	—		41	22	—	—	1	—	—	—		3	1	12	37	11	
UKUPNO	255	529	80	864	362	115	139	81	75	58	34	437	176	159	17	9	4	2	12	4	22	22	839	4	20	i	463	357	10	5	11	4	6	i	7	90	155	202	358	59

I kod žena veći je postotak u ovoj dobi. Za razliku od muškaraca one su najviše stradale kao žrtve fašističkog terora i rata. Ovaj rat je najviše pogodio djecu u najmlađoj dobi. Ona su, kao i žene, najviše stradala kao žrtve fašističkog terora i rata.

Socijalna struktura pokazuje da je najviše seljaka (437 ili 50%), zatim šumskih radnika i radnika (176 ili 20%), djece (159 ili 18,4%), te ostalih (đaka, trgovaca, službenika, podoficira, zanatlija i dr.) 92 ili 10,6%. Ovakav sastav pokazuje da se većina drežničkog stanovništva bavila poljoprivredom, a dodatni izvor zarade uglavnom su bili poslovi u šumi.

Nacionalni sastav ukupnih ljudskih gubitaka je: Srba 839 ili 95,9%, Hrvata 4, Roma 20 i ostalih 1.

Većina je izgubila život na ovom području. Tako je na području općine Drežnica poginulo, ubijeno ili umrlo 463 lica ili 53,5%, dok ih je u ostalim dijelovima Hrvatske 357 ili 41,3%, na drugim područjima Jugoslavije 33 i u drugim državama 11. Ovakav odnos proizlazi iz toga što većinu čine žrtve fašističkog terora i rata, a one su najčešće izgubile život na svom ognjištu.

Iz pregleda po godinama smrti vidi se da je 1941. ukupnih ljudskih gubitaka bilo 90 ili 10,4%, 1942. godine 155 ili 17,9%, slijedeće godine 202 ili 23,3%, 1944. godine 358 ili 41,4% i posljednje, 1945. godine, 59 ili 6,8%. Jasno se vidi da su na ovom području ljudski gubici iz godine u godinu bili sve veći. Tako su 1944. iznosili više od 40%.

Na kraju treba reći da je broj ukupnih ljudskih gubitaka u općini Drežnica daleko veći. To ne može biti vidljivo iz navedenih brojki, ali ako uzmemo da je najviše stradalo stanovništvo najproduktivnije dobi, onda je ova tvrdnja potpuno jasna.